

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Jelena Matić

**POVEZANOST OSOBINA LIČNOSTI
I KOGNITIVNIH SPOSOBNOSTI SA
SKLONOŠĆU PREDRASUDAMA PREMA
RAZLIČITIM DRUŠTVENIM SKUPINAMA**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2018.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Jelena Matić

**POVEZANOST OSOBINA LIČNOSTI
I KOGNITIVNIH SPOSOBNOSTI SA
SKLONOŠĆU PREDRASUDAMA PREMA
RAZLIČITIM DRUŠTVENIM SKUPINAMA**

DOKTORSKI RAD

Mentor: Dr. sc. Denis Bratko, red. prof.

Zagreb, 2018.

University of Zagreb

Faculty of Humanities and Social Sciences

Jelena Matić

**THE ASSOCIATION BETWEEN
PERSONALITY, COGNITIVE ABILITY AND
PRONENESS TO PREJUDICE TOWARDS
DIFFERENT SOCIAL GROUPS**

DOCTORAL THESIS

Supervisor: Denis Bratko, PhD

Zagreb, 2018

ZAHVALE

Prije svega, želim zahvaliti svom mentoru, prof. dr. sc. Denisu Bratku, na iznimno ugodnoj i konstruktivnoj suradnji te podršci, inspiraciji i uvažavanju u zajedničkom radu. Zahvaljujem i drugim dvjema članicama povjerenstva za praćenje mog napretka na doktorskom studiju, ujedno i članicama povjerenstva za ocjenu teme i obranu doktorskog rada, prof. dr. sc. Željki Kamenov i dr. sc. Iris Marušić, na stručnoj i prijateljskoj potpori u ključnim fazama rada na doktoratu.

Iskreno hvala velikom broju osoba bez čije dobre volje ovo istraživanje ne bi zaživjelo u punini: učenicima koji su u njemu sudjelovali, ravnateljima, nastavnicima i stručnim suradnicima koji su to omogućili te studentima i kolegama koji su mi pomogli u pripremi i provedbi istraživanja, posebno prof. dr. sc. Branislavi Baranović na osiguravanju formalnih i materijalnih preduvjeta za provedbu istraživanja i povjerenju koje je imala u mene te dr. sc. Saši Puziću i dr. sc. Ajani Löw na konceptualnom doprinosu i pomoći u prikupljanju podataka.

Najiskrenije zahvaljujem dr. sc. Ivi Košutić, dr. sc. Ivani Jugović, dr. sc. Zrinki Ristić Dedić, dr. sc. Borisu Jokiću, Josipu Šabiću, Ivi Perković, Ankici Trogrlić Matić, Karolini Vranješ te ostalim kolegama s Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu, kao i dr. sc. Blažu Rebernjaku s Filozofskog i Mateji Čehulić s Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, čija su mi podrška, prijateljstvo, kolegijalnost i stručna pomoć bili od velikog značaja, naročito u završnim mjesecima rada na doktoratu.

Na kraju, veliko hvala Nikoli, mojoj obitelji i svim prijateljima koji su me godinama podržavali i veselili se mojim uspjesima.

Mojim roditeljima

O MENTORU

Dr. sc. Denis Bratko redoviti je profesor u trajnom zvanju na Odsjeku za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Njegovi znanstveni interesi i doprinosi u najvećoj su mjeri usmjereni na područje genetskih istraživanja individualnih razlika u različitim psihološkim svojstvima, u prvom redu u osobinama ličnosti i sposobnostima. Proveo je brojna bihevioralno-genetička istraživanja na hrvatskoj populaciji, a po tim je istraživanjima prepoznat i na međunarodnoj razini. Objavljivao je radove u vrhunskim svjetskim časopisima kao što su to, primjerice, *Science*, *Twin Studies and Human Genetics*, *Intelligence*, *Emotion*, *Psychological Bulletin*, *Developmental Psychology*, *Journal of Personality and Social Psychology*, *Personality and Individual Differences*, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, itd. Za svoja istraživanja 2007. godine primio je godišnju Državnu nagradu za znanost.

Član je nekoliko strukovnih udruženja: Hrvatskog psihološkog društva, Europskog udruženja za istraživanje adolescencije, Europskog udruženja za psihologiju ličnosti te Udruženja za genetiku ponašanja. Od 1998. do 2004. godine bio je član Upravnog odbora Europskog udruženja za psihologiju ličnosti.

Kao voditelj ili suradnik, sudjelovao je u radu većeg broja znanstvenih projekata. Bio je član uredništva više znanstvenih časopisa, a sudjelovao je i u organizaciji većeg broja domaćih i međunarodnih znanstvenih skupova. U razdoblju od 2000. do 2005. godine bio je član uredništva časopisa *European Journal of Personality*. U jednom je mandatu bio koordinator Znanstvenog odbora za područje društvenih i humanističkih znanosti Hrvatske zaklade za znanost. U prošlom mandatu bio je predsjednik Matičnog odbora za polje psihologije, dok je u aktualnom sazivu potpredsjednik za područje znanosti.

Obnašao je ili obnaša više administrativnih funkcija na Fakultetu i Sveučilištu. Od 2007. do 2009. bio je pročelnik Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta, a od 2009. do 2012. prodekan za financije, odnosno prodekan za organizaciju i razvoj Filozofskog fakulteta. Šest je godina bio član Fakultetskog vijeća Filozofskog fakulteta, a u jednom je mandatu bio zamjenski član Vijeća područja te Senata Sveučilišta u Zagrebu. Trenutačno je predstojnik Katedre za opću psihologiju.

SAŽETAK

Istraživanja pokazuju da postoji pozitivna povezanost među predrasudama prema različitim društvenim skupinama, kao i određena vremenska stabilnost te stabilnost rang poretka u izraženosti predrasuda. Sukladno tome, opravdano je pretpostaviti da, osim nestalnih, kontekstualnih faktora, antecedente izraženosti predrasuda mogu predstavljati i neke trajnije dispozicije pojedinca. Cilj doktorskog rada je produbiti razumijevanje dispozicijskih osnova za sklonost predrasudama prema različitim društvenim skupinama, odnosno pobliže istražiti odnos osobina ličnosti i kognitivnih sposobnosti s generaliziranim predrasudama. Istraživanje na kojem se rad temelji provedeno je na reprezentativnom uzorku maturanata iz Grada Zagreba i Zagrebačke županije ($N = 1034$). Istraživanjem su prikupljeni kvantitativni podaci o kognitivnim sposobnostima, osobinama ličnosti, desnoj autoritarnosti, orijentaciji na socijalnu dominaciju te predrasudama prema starijim osobama, pretilim osobama, psihički oboljelim osobama, ateistima, gej muškarcima i imigrantima. Rezultati istraživanja pokazali su da je pozitivne interkorelacije izraženosti predrasuda prema pretilima, psihički oboljelima, ateistima, gej muškarcima i imigrantima moguće objasniti latentnim g faktorom predrasuda koji upućuje na sklonost generaliziranim predrasudama. Najvažniji korelati generaliziranih predrasuda su orijentacija na socijalnu dominaciju, desna autoritarnost, otvorenost prema iskustvu i kognitivne sposobnosti. Zajedno s ostalim dimenzijama ličnosti iz petofaktorskog modela, ove varijable objašnjavaju tri četvrtine varijance latentnog konstrukta generaliziranih predrasuda. Kognitivne sposobnosti i pored otvorenosti prema iskustvu imaju jedinstven doprinos predikciji kriterija. Analiza mehanizama djelovanja dispozicijskih varijabli na generalizirane predrasude pokazala je da: (1.) otvorenost prema iskustvu i kognitivne sposobnosti imaju na generalizirane predrasude izravne i neizravne negativne efekte posredovane desnom autoritarnosti i orijentacijom na socijalnu dominaciju; (2.) ugodnost ima neizravni pozitivni efekt posredovan desnom autoritarnosti i neizravni negativni efekt posredovan orijentacijom na socijalnu dominaciju; (3.) neuroticizam ima izravni i neizravni negativni efekt posredovan orijentacijom na socijalnu dominaciju; (4.) ekstraverzija i savjesnost imaju isključivo neizravne pozitivne efekte posredovane desnom autoritarnosti. Primarni doprinos istraživanja ogleda se u činjenici da pruža uvid u, ranije nedovoljno istražen, međuodnos osobina ličnosti i kognitivnih sposobnosti u kontekstu predikcije predrasuda.

Ključne riječi: generalizirane predrasude, ličnost, kognitivne sposobnosti, desna autoritarnost, orijentacija na socijalnu dominaciju

EXTENDED SUMMARY

Introduction. Prejudice most often denotes negative attitude towards a social group or its members. Previous studies revealed a positive correlation between prejudices towards different social groups, as well as certain time stability and rank-order stability of prejudice. This suggests that individual's dispositions, along with contextual factors, may play a significant role as antecedents of prejudice. This thesis focuses on personality and cognitive ability as possible precursors of prejudice.

Three theories seem to be especially relevant when examining the relationship between dispositions and prejudice: McCrae and Costa's (2008) meta-theoretical framework of the Five-Factor Theory (FFT) of personality, Duckitt's (2001) Dual-process motivational model of ideology and prejudice (DPM) and Dhont and Hodson's (2014) Cognitive Ability and Style to Evaluation (CASE) model. According to the FFT, dispositions (as basic tendencies) should relate to the ideological attitudes (as characteristic adaptations), which should further relate to prejudice, ethnocentrism or discrimination (as objective biography). This is in line with the postulates of the other two relevant theoretical frameworks. As stated in the DPM, the exposure to threatening and competitive social surroundings results in the development of social conformity (i.e. low openness and high conscientiousness) and toughmindedness (i.e. low agreeableness). A person characterized by high social conformity reacts sensitively to signs of threat within society and is eager to protect the established norms at any cost. Individuals characterized by high toughmindedness perceive the world as a competitive jungle and tend to be unattached and interpersonally aversive. These characteristics bring forward the motivational goals for security and power (embodied in the right-wing authoritarianism and social dominance orientation), which ultimately lead to prejudice. Finally, according to the CASE model, lower cognitive ability and higher need for structure, order and predictability enhance the perception of changing social environment as threatening. This leads to the activation of the prevention focus, aimed at keeping the *status quo*. Perceived threat and prevention focus can further lead to the right-wing, socially conservative attitudes that are related to the resistance to change, and consequently, stereotypes, prejudice and discrimination.

The causal order of these models' components was supported both experimentally and longitudinally. Although this thesis did not comprehensively test any of the above-mentioned theoretical models, it largely aligned with the FFT, the DPM and the CASE model predictions when building its hypotheses.

The aim of the study. The aim of the study is to deepen the understanding of the dispositional basis of proneness to prejudice. Empirical study was conducted examining the relationship of personality traits and cognitive ability with generalized prejudice. It also explored the mechanisms underlying the effects of dispositions on generalized prejudice and analyzed the interdependence of dispositional predictors of generalized prejudice.

Methodology and data analysis. The study was conducted on a representative sample of secondary school students from the City of Zagreb, Croatia and the Zagreb County. Participants were 17-20 years old and were attending their final year of secondary education ($N = 1034$). The measures encompassed dispositional variables - Big Five personality traits and cognitive ability, ideological variables - right-wing authoritarianism and social dominance orientation, as well as different measures of prejudice - prejudice towards elderly people, prejudice towards overweight people, prejudice towards individuals with mental illnesses, prejudice towards atheists, prejudice towards gay men and prejudice towards immigrants. The data was analyzed using exploratory factor analysis and series of regression analyses. In addition, structural equation modelling with latent variables was performed.

Results and discussion. Results revealed that positive correlation between the measures of prejudice towards overweight people, individuals with mental illnesses, atheists, gay men and immigrants can be explained by the latent g factor of prejudice. Prejudice towards elderly people shared less variance with other measures of prejudice and appeared to be somewhat sub-optimal indicator of the g factor of prejudice. Therefore, this indicator was not included in the definition of the generalized prejudice construct. The lower correlation of this specific prejudice measure with the g factor was discussed with respect to the following: the peculiarity of this group as an untypical out-group; the prevailing norm of nurturance of traditional values in contemporary Croatian society; and the opposite direction of its relations to the ideological variables of right-wing authoritarianism [-] and social dominance orientation [+].

Generalized prejudice was strongly positively correlated to right-wing authoritarianism and social dominance orientation and moderately negatively correlated to openness to experience and cognitive ability. There was a low negative correlation of generalized prejudice with neuroticism and low positive correlation of generalized prejudice with extraversion and conscientiousness. The correlation of generalized prejudice with agreeableness was low and statistically insignificant. The ideological variables, followed by openness to experience and cognitive ability, appeared to be the most pertinent correlates of generalized prejudice. The latter is in accordance with the theoretical background and previous empirical evidence about these relationships. In the thesis, only tentative interpretations of the relationships of

extraversion, conscientiousness and neuroticism with generalized prejudice were given, since the correlations were low and the earlier findings were incongruent or inconsistent. The unexpected finding revealing the non-significant relationship of agreeableness and generalized prejudice was discussed in regard to the opposing direction of the correlations of agreeableness with right-wing authoritarianism [+] and social dominance orientation [-], as well as regarding the fact that the Big Five Inventory was used as a measure of personality traits.

A set of dispositional and ideological variables explained about three quarters of the variance of the generalized prejudice latent variable. The dispositional predictors appeared to be as useful in explaining the variance of generalized prejudice as the ideological variables (with contribution shared with dispositional variables accounted for). The results indicated a statistically significant contribution to the prediction of generalized prejudice by all the individual predictors. The most important predictors were social dominance orientation, right-wing authoritarianism and openness to experience. Importantly, cognitive ability and openness to experience had non-redundant contributions to the explanation of the variance of the generalized prejudice.

The present study also investigated the mechanisms underlying the effects of dispositional variables on generalized prejudice. The analysis of direct and indirect effects resulted in several notable conclusions. Firstly, the effect of the openness to experience and cognitive ability on generalized prejudice was threefold: (1.) direct negative effects of these variables suggested that higher openness to experience and higher cognitive ability were associated with lower generalized prejudice; (2.) indirect negative effects via right-wing authoritarianism suggested that individuals with higher openness to experience and higher cognitive ability were more inclined to reject right-wing attitudes and thus had lower generalized prejudice; and (3.) indirect negative effects via social dominance orientation indicated that individuals who were more open to new experiences and had higher cognitive ability were less focused on establishing hierarchy in social relations and thus less inclined to generalized prejudice. Secondly, agreeableness had a dual contrasting effect on generalized prejudice via right-wing authoritarianism and social dominance orientation: (1.) an indirect positive effect via right-wing authoritarianism suggested that more agreeable individuals were more inclined to adhere to right-wing ideology and thus more inclined to generalized prejudice, while (2.) an indirect negative effect via social dominance orientation suggested that the more agreeable individuals were less supportive of social domination and thus, indirectly, less prone to generalized prejudice. Thirdly, the effect of neuroticism on generalized prejudice was twofold: (1.) a direct negative effect suggested that higher neuroticism (trait more characteristic

of female compared to male participants) was associated with lower generalized prejudice, while (2.) an indirect negative effect via social dominance orientation suggested that the individuals with higher neuroticism preferred egalitarian social relations and thus demonstrated lower generalized prejudice. Finally, extraversion and conscientiousness had positive effects on generalized prejudice, mediated by the right-wing authoritarianism - more extroverted and conscientious individuals were more inclined to favor right-wing authoritarian tendencies and thus, indirectly, were more inclined to generalized prejudice. Comparing the magnitude of indirect effects of dispositions for which both ideological variables served as mediators of the effect on generalized prejudice, right-wing authoritarianism was found to be more important mediator in the case of openness to experience, and social dominance orientation was found to be more important mediator in the case of agreeableness and cognitive ability. In sum, both right-wing authoritarianism and social dominance orientation appeared to be of vital importance in ensuring the mechanism through which the dispositions exerted its effects to prejudice, since the former mediated the effects of five, and the latter mediated the effects of four (out of six examined) dispositional variables to generalized prejudice. In addition, none of the dispositional variables had exclusively direct effect on generalized prejudice. Rather, indirect effects always followed the identified direct effects. However, it should be borne in mind that the robustness of some (unforeseen) mechanisms might be brought into question by the upcoming research, since the significance of some of the effects may well be influenced by the fact that the analysis was performed on a large sample.

Conclusion. The present research contributes to better understanding of the role of personality traits and cognitive ability as precursors of (generalized) prejudice, especially with respect to their interdependence. A deeper understanding of the dispositional basis of proneness to prejudice serves as one of the preconditions for the integration of these constructs into the models that include a wider spectrum of prejudice antecedents. Indirectly, the research fuels further advancement in the study of nature and determinants of prejudice and provides a basis for the development of more effective interventions for prejudice reduction.

Keywords: generalized prejudice, personality, cognitive ability, right-wing authoritarianism, social dominance orientation

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. PREGLED TEORIJSKIH PRISTUPA ISTRAŽIVANJU UZROKA PREDRASUDA ...	2
1.1.1. Rani dispozicijski pristup.....	2
1.1.2. Socijalno-psihologijski i sociokognitivni pristup	3
1.1.3. Novi interes za dispozicijski pristup istraživanju uzroka predrasuda	4
1.1.4. Budućnost istraživanja predrasuda: integracija pristupa.....	6
1.2. DISPOZICIJSKO OBJAŠNJENJE SKLONOSTI PREDRASUDAMA PREMA RAZLIČITIM DRUŠTVENIM SKUPINAMA	10
1.2.1. Određenje fenomena generaliziranih predrasuda.....	10
1.2.2. Određenje i uloga desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju	15
1.2.3. Ličnost i predrasude prema različitim društvenim skupinama	23
1.2.3.1. Ličnost po petofaktorskom modelu i predrasude prema različitim društvenim skupinama	24
1.2.3.2. Dvoprocena kognitivno-motivacijska teorija ideologije i predrasuda	28
1.2.3.3. Ostali modeli ličnosti i predrasude prema različitim društvenim skupinama....	31
1.2.4. Kognitivne sposobnosti i predrasude prema različitim društvenim skupinama	33
1.2.5. Međuodnos ličnosti i kognitivnih sposobnosti pri predikciji predrasuda	39
2. CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA	41
3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	45
3.1. PRELIMINARNA PRILAGODBA ISTRAŽIVAČKOG MATERIJALA	45
3.2. OKVIR I POSTUPAK UZORKOVANJA	46
3.3. PREDISTRAŽIVANJE	48
3.3.1. Sudionici	49
3.3.2. Instrumenti	50
3.3.2.1. Izbor i konstrukcija skala predrasuda prema različitim društvenim skupinama	52
3.3.3. Postupak.....	59
3.3.4. Zaključci predistraživanja	60
3.4. GLAVNO ISTRAŽIVANJE	62
3.4.1. Sudionici	62
3.4.2. Instrumenti	63
3.4.3. Postupak.....	65
4. REZULTATI	66
4.1. PRELIMINARNE PROVJERE I ANALIZE PODATAKA	66
4.1.1. Analiza i tretman podataka koji nedostaju.....	66
4.1.2. Univarijatna i multivarijatna odstupanja rezultata	67

4.1.3. Osnovna deskripcija podataka	69
4.1.4. Bivarijatne povezanosti među varijablama	71
4.2. INTERKORELACIJE MEĐU PREDRASUDAMA I LATENTNI G FAKTOR PREDRASUDA.....	73
4.3. KORELATI GENERALIZIRANIH PREDRASUDA.....	76
4.4. PREDIKCIJA GENERALIZIRANIH PREDRASUDA.....	77
4.5. IDEOLOŠKE VARIJABLE KAO MEDIJATORI POVEZANOSTI OSOBINA LIČNOSTI I GENERALIZIRANIH PREDRASUDA	79
4.6. IDEOLOŠKE VARIJABLE KAO MEDIJATORI POVEZANOSTI KOGNITIVNIH SPOSOBNOSTI I GENERALIZIRANIH PREDRASUDA	86
4.7. ODNOSI LATENTNIH VARIJABLI UNUTAR MODELA PREDIKCIJE GENERALIZIRANIH PREDRASUDA	87
5. RASPRAVA.....	96
5.1. POVEZANOST PREDRASUDA PREMA RAZLIČITIM DRUŠTVENIM SKUPINAMA: FENOMEN GENERALIZIRANIH PREDRASUDA	96
5.2. DISPOZICIJSKI I IDEOLOŠKI KORELATI GENERALIZIRANIH PREDRASUDA	100
5.3. PREDVIĐANJE SKLONOSTI GENERALIZIRANIM PREDRASUDAMA	107
5.4. MEHANIZAM DJELOVANJA DISPOZICIJSKIH VARIJABLI NA SKLONOST GENERALIZIRANIM PREDRASUDAMA	110
5.5. MEĐUODNOS LIČNOSTI I KOGNITIVNIH SPOSOBNOSTI U KONTEKSTU PREDVIĐANJA GENERALIZIRANIH PREDRASUDA.....	117
5.6. METODOLOŠKA OGRANIČENJA I SMJERNICE ZA BUDUĆA ISTRAŽIVANJA	118
5.7. ZNANSTVENI I PRAKTIČNI DOPRINOS ISTRAŽIVANJA.....	121
6. ZAKLJUČAK.....	125
7. LITERATURA	128
8. PRILOG	147
9. ŽIVOTOPIS.....	173
10. POPIS OBJAVLJENIH RADOVA	174

1. UVOD

Predrasude su među najsloženijim, najintrigantnijim te društveno najrelevantnijim psiho-socijalnim fenomenima. Radi se o (najčešće negativnim) stavovima prema nekoj socijalnoj grupi ili njenim članovima (Stangor, 2009), odnosno o pristranim evaluacijama grupe utemeljenima na stvarnim ili zamišljenim karakteristikama članova te grupe (Nelson, 2006). Bez obzira na to što ih prepoznaju kao kvalitativno različite fenomene, mnogi autori ne postavljaju striktno razgraničenje između stereotipa, predrasuda i diskriminacije (npr. Nelson, 2006; Newheiser i Dovidio, 2012; Paluck i Green, 2009). Nasuprot tome, iznose da su predrasude stavovi koji imaju svoj kognitivni, afektivni i bihevioralni aspekt (v. i Cohrs, Kämpfe-Hargrave i Riemann, 2012; Dovidio, Hewstone, Glick i Esses, 2013; Son Hing i Zanna, 2010; Whitley i Kite, 2010). Čak i ako, sukladno mišljenju nekih autora, afektivna komponenta pritom ima centralnu ulogu, ona je praćena određenim stupnjem vjerovanja u stereotipe i spremnosti na diskriminaciju.

Budući da je za ovaj rad od pitanja *što* su predrasude mnogo centralnije pitanje *zašto* i *kako* one nastaju i održavaju se, u njemu se polazi od istraživanja koja ispituju odrednice predrasuda definiranih u najširem smislu. Primjerice, njime se obuhvaćaju istraživanja među kojima su ona fokusirana na unutargrupnu pristranost i ona koja, uz to ili umjesto toga, imaju fokus na antagonizmu i obezvjeđivanju vanjske grupe (v. Bergh i Akrami, 2017). Nadalje, obuhvaćaju se istraživanja koja kreću od definicije predrasuda u kojoj je naglašen samo afektivni aspekt (npr. antipatija prema nekoj grupi; Allport, 1954), ali i ona koja, pored toga, ispituju kognitivni (npr. dehumaniziranje neke grupe; Esses, Medianu, Hamilton i Lapshina, 2015) i/ili bihevioralni aspekt stava (npr. zauzimanje socijalne distance spram neke grupe; Graziano, Bruce, Sheese i Tobin, 2007). Sličan pristup zauzimaju i Sibley i Duckitt (2008) koji u svoju meta-analizu, jedno od centralnih istraživanja na koje se oslanja ovaj rad, uključuju radove koji problematiziraju donekle kvalitativno različite fenomene, poput predrasuda, stereotipa, impresija i dr.

Pitanju uzroka javljanja i održavanja predrasuda u ovom se radu posvećuje znatno više pažnje. Sljedeće poglavlje sadrži prikaz povijesnog razvoja znanstveno-istraživačkih pristupa tom problemu.

1.1. PREGLED TEORIJSKIH PRISTUPA ISTRAŽIVANJU UZROKA PREDRASUDA

Donedavno, teorijske konceptualizacije i empirijska istraživanja uzroka predrasudnom mišljenju i ponašanju kretala su se gotovo isključivo u pravcu dviju odvojenih istraživačkih linija. Prva se ticala dispozicijskih objašnjenja, a u okviru nje su se izučavale stabilne karakteristike koje pojedince mogu predisponirati na veću ili manju sklonost predrasudama. Druga istraživačka linija slijedila je postavke socijalnog pristupa te je individualne razlike u sklonosti predrasudama tumačila nekim situacijskim, manje stabilnim čimbenicima koji karakteriziraju okolinu. Oba pristupa bit će detaljnije prikazana u potpoglavljima koja slijede. Interes njihovih predstavnika za istu temu nije mimoišla snažna debata o ulozi *osobe* nasuprot ulozi *situacije* u razvoju i održavanju predrasuda. O jačini debate svjedoči navod Hodsona (2009) koji smatra da teorijska podjela između zagovornika dispozicijskih i situacijskih objašnjenja nigdje nije izraženija no što je to slučaj u domeni istraživanja predrasuda.

1.1.1. Rani dispozicijski pristup

Dispozicijski pristup fokusiran je na varijable individualnih razlika, i to pretežno ličnosti, pa razloge za sklonost predrasudama traži u osobnim, stabilnim karakteristikama pojedinca. Prvu sustavnu razradu ideje da ličnost determinira predrasude iznijeli su pedesetih godina 20. stoljeća Adorno, Frenkel-Brunswik, Levinson i Sanford (1950) te Allport (1954) u svojim analizama autoritarne, odnosno predrasudne i tolerantne ličnosti. Adorno i suradnici (1950) smatrali su, sukladno tada utjecajnim psihoanalitičkim tumačenjima, da su predrasude izraz psihopatoloških crta ličnosti koje svoje izvorište imaju u hladnim i neprimjerenim obrascima ranog odgoja. Prema ovim su se teoretičarima psihološki problemi osobe, putem nesvjesnih procesa poput projekcije, premještene agresije i sl., ispoljavali u vidu antipatije prema vanjskim grupama. Za razliku od Adorna i suradnika (1950), Allport (1954) je kao izvor predrasuda vidio doživljavanje koje se kreće u okvirima normalnog funkcioniranja, a ne psihopatologije. On je smatrao da su ego snaga ili slabost, tj. osjećaj unutarnje sigurnosti ili nesigurnosti i prijetnje, dispozicijske baze za prihvaćanje Drugih i toleranciju različitosti. Istaknutu ulogu u razvoju ranog dispozicijskog pristupa imao je i Rokeach (1951) koji je uveo

koncept dogmatizma, kognitivnog stila koji se odnosi na zatvorenu organizaciju uvjerenja o realitetu koja pruža okvir za netoleranciju prema Drugima.¹

Ranim istraživanjima unutar ove domene (Adorno i sur., 1950; Allport, 1954) upućeni su prigovori teorijske i metodološke prirode (v. Reynolds, Turner, Haslam i Ryan, 2001; Reynolds, Turner, Haslam, Ryan, Bizumic i Subasic, 2007). Predmetom najčešćih kritika bila su psihodinamska objašnjenja koja je općeprihvaćenim istraživačkim metodama i standardima nemoguće (ili teško) dokazati, loše metrijske karakteristike korištenih instrumenata, redukcionizam, nemogućnost objašnjenja prevladavajuće uniformnosti u predrasudama među članovima neke grupe i brzih promjena koje se događaju na razini cijelog društva² te navodni i potencijalno kontraproduktivni, deterministički pogled na ličnost kao izvor predrasuda (za pregled kritika, v. Akrami i Ekehammar, 2006; Akrami, Ekehammar, Bergh, Dahlstrand i Malmstem, 2009; Bergh i sur., 2010; Graziano i sur., 2007; Hodson, 2009; Hodson i Dhont, 2015; za protuargumentaciju o korisnosti psihodinamskih objašnjenja, v. Lippa i Arad, 1999). Nadalje, kritičari su bili osobito oštri na zanemarivanje kontekstualnih faktora prisutno kod Adorna i suradnika (1950; npr. Brown, 2010; Reynolds i sur., 2001; 2007). Iako su te varijable u Allportovoj (1954) teoriji zauzele važno mjesto, budući da je on smatrao da predrasude nastaju interakcijom socijalnog konteksta i ličnosti, spomenuti prigovori pogodovali su tome da dispozicijska objašnjenja odu u (privremeni) zaborav, a socijalno-psihologijska i sociokognitivna tumačenja zauzmu nekoliko desetljeća dugu vodeću ulogu u objašnjenju predrasuda.

1.1.2. Socijalno-psihologijski i sociokognitivni pristup

Predstavnici socijalno-psihologijskog i sociokognitivnog pristupa smatraju da su predrasude posljedica različitih situacijskih, socijalnih i sociokognitivnih čimbenika, poput članstva u grupi i s njim povezanih fenomena - socijalne kategorizacije, socijalne identifikacije, socijalnog položaja, socijalne usporedbe, relativne deprivacije i unutargrupne pristranosti ili pak nedostatka međugrupnog kontakta i percepcije prijetnje (npr. Guimond, Dambrun, Michinov i Duarte, 2003; Leong, 2008; Pettigrew i Tropp, 2006; Reynolds i sur., 2001; 2007; Riek, Mania i Gaertner, 2006; Van Assche, Roets, Dhont i Van Hiel, 2014). Socijalni pristup

---

¹ Za opširniji pregled teorijskih osnova odnosa ličnosti i društvenih stavova, tj. vrijednosnih određenja prema različitim pitanjima relevantnima za neku društvenu zajednicu, v. Milas (2004).

² Pritom je zanemarivana kategorija relativne stabilnosti nalaza koja se reflektira u korelacijama, a naglašavana apsolutna stabilnost vidljiva u prosječnim rezultatima (Bergh, Akrami i Ekehammar, 2010; v. potpoglavlje 1.1.4.).

objašnjenju predrasuda uzeo je maha šezdesetih godina 20. stoljeća, dok su se istraživanja sociokognitivnih procesa konceptualno povezanih s predrasudama, poput onih koja ispituju kako ljudi kognitivno kategoriziraju i procesiraju grupne razlike (v. npr. ulogu potrebe za zatvorenosću³), intenzivirala u posljednjih dvadesetak godina prošlog stoljeća (Sibley i Duckitt, 2008).

Dio istraživača koji su zagovarali socijalno-psihologijski pristup istraživanju predrasuda žustro je osporavao vrijednost tumačenja koja polaze iz tradicije dispozicijskog pristupa. Debata osoba-situacija otišla je tako daleko da su neki autori opisivali dispozicijski pristup kao potencijalno obmanjujući, neprimjeren i odgovoran za odugovlačenje teorijskog napretka (Kreindler, 2005; Reynolds i sur., 2001; Young-Bruehl, 1998). S druge strane, predstavnicima socijalno-psihologijskog pristupa upućena je kritika da su zanemarili činjenicu da su osobe najsklonije predrasudama u jednoj domeni (npr. etničkim predrasudama) često one koje imaju najviše predrasuda u drugim, prilično različitim domenama (npr. seksualne predrasude; Akrami, 2005; Bergh, Akrami, Sidanius i Sibley, 2016).

Usprkos nemalom broju kritika koje je dispozicijski pristup „pretrpio“, osamdesetih godina 20. stoljeća ideja o dispozicijama kao mogućim faktorima koji utječu na pojavu i održavanje predrasuda ponovo se počela aktualizirati.

1.1.3. Novi interes za dispozicijski pristup istraživanju uzroka predrasuda

Pojava Altemeyerova (1981) konstrukta desne autoritarnosti (eng. *right-wing authoritarianism*), koji će biti detaljnije prikazan u potpoglavlju 1.2.2., označila je novo razdoblje u razvoju dispozicijskog pristupa proučavanju uzroka predrasuda (v. npr. Olson, 2009). To razdoblje karakterizirano je odmakom od psihodinamskih objašnjenja koja su dominirala u ranijoj fazi popularnosti dispozicijskog pristupa, teorijskim napretkom koji je od iznimnog značaja za današnje konceptualiziranje veze dispozicija i predrasuda te unaprjeđenim metodološkim i statističkim mogućnostima provjere hipoteza (primjerice, kroz strukturalno modeliranje, meta-analize i bihevioralno-genetička istraživanja). Pod teorijskim napretkom, misli se poglavito na definiranje konstrukta orijentacije na socijalnu dominaciju (eng. *social*

---

³ Potreba za zatvorenosću (eng. *need for closure*) predstavlja želju za definitivnim znanjem o nekoj temi, težnju za čvrstim odgovorom te averziju prema neodređenosti (Kruglanski i Webster, 1996; Webster i Kruglanski, 1994). Radi se o važnoj determinanti načina na koji pojedinac percipira i vrednuje socijalne grupe (Dijksterhuis, Van Knippenberg, Kruglanski i Schaper, 1996). Potreba za zatvorenosću povezana je sa stereotipiranjem (Newheiser i Dovidio, 2012; Schaller, Boyd, Yohannes i O'Brien, 1995) te sklonosću predrasudama (Dhont, Roets i Van Hiel, 2011; Tebbe i Moradi, 2012; Van Hiel, Pandelaere i Duriez, 2004).

dominance orientation; Pratto, Sidanius, Stallworth i Malle, 1994) te postavljanje dvoprocesne kognitivno-motivacijske teorije ideologije i predrasuda (Duckitt, 2001; 2005), o kojima će biti više riječi u potpoglavljima 1.2.2. i 1.2.3.2.

Prema Hodsonu i Dhontu (2015), tri su osnovna razloga kojima se može objasniti obnovljeni interes za dispozicijska objašnjenja nastanka i održavanja predrasuda, posebno nakon 2000. godine: (1.) veličine efekata ličnosti i različitih socijalno-psihologijskih fenomena koje se mogu naći u općoj literaturi, ali i literaturi o predrasudama, usporedive su i kreću se oko .20 (v. Fleenon i Nofle, 2009; Pettigrew i Tropp, 2006; Richard, Bond i Stokes-Zoota, 2003); (2.) nađene su recentne potvrde toga da kognitivne sposobnosti i osobine ličnosti predviđaju različite ishode i izbore u životu pojedinca (v. npr. Leikas, Mäkinen, Lönnqvist i Verkasalo, 2009; Oskarsson i sur., 2015; Perkins i Corr, 2006; Roberts, Kuncel, Shiner, Caspi i Goldberg, 2007; za sveobuhvatniji pregled, v. John i Srivastava, 1999), i to podjednako dobro ili bolje od situacijskih faktora, pa je smisleno pretpostaviti da dispozicije imaju značajan efekt i na način na koji pojedinac razmišlja, osjeća se i ponaša prema pripadnicima različitih društvenih skupina; (3.) akumulirane su empirijske spoznaje koje ukazuju na plauzibilnost dispozicijskih objašnjenja predrasuda (v. Hodson, MacInnis i Busseri, 2017; Onraet, Van Hiel, Dhont, Hodson, Schittekatte i De Pauw, 2015; Sibley i Duckitt, 2008; Van Hiel, Onraet i De Pauw, 2010), od kojih će mnoge biti prikazane u nastavku rada.

Kako je ranije spomenuto, osnove za vjerovanje da postoje neki vremenski i situacijski stabilni uzroci predrasuda dala su i bihevioralno-genetička istraživanja. Iako problem heritabilnosti stavova već neko vrijeme ima svoje mjesto u znanstvenoj literaturi (npr. Tesser, 1993), istraživački nacrti karakteristični za kvantitativnu bihevioralnu genetiku rijetko su korišteni u domeni istraživanja stavova, a velik broj stručnjaka koji se bave stavovima donedavno je vjerovao da je prijenos društvenih stavova potpuno kulturalne naravi (Koenig i Bouchard, 2006; Lewis i Bates, 2014; Ludeke, Johnson i Bouchard, 2013). Međutim, sve je veći korpus studija koje ukazuju na postojanje značajnih genetskih doprinosa političkoj orijentaciji pojedinca, konzervativizmu, patriotizmu, nacionalizmu, unutargrupnoj pristranosti, desnoj autoritarnosti, etnocentrizmu i/ili predrasudama (npr. Barlow, Sherlock i Zietsch, 2017; Kandler, Lewis, Feldhaus i Riemann, 2015; Koenig i Bouchard, 2006; Lewis i Bates, 2010; 2014; Lewis, Kandler i Riemann, 2014; Ludeke i Krueger, 2013; McCourt, Bouchard, Lykken, Tellegen i Keyes, 1999; Orey i Park, 2012; Oskarsson i sur., 2015). Prema Lewisu i suradnicima (2014), genetski faktori objašnjavaju 25-50 % fenotipske varijance različitih društvenih stavova (v. i Kandler, Bell i Riemann, 2016; Ludeke i Krueger, 2013; McCourt i sur., 1999). Iako je mehanizam utjecaja genetskih faktora na društvene stavove još neistražen, plauzibilno je

pretpostaviti da on uključuje i druge dispozicije kao što su to kognitivne sposobnosti i osobine ličnosti.

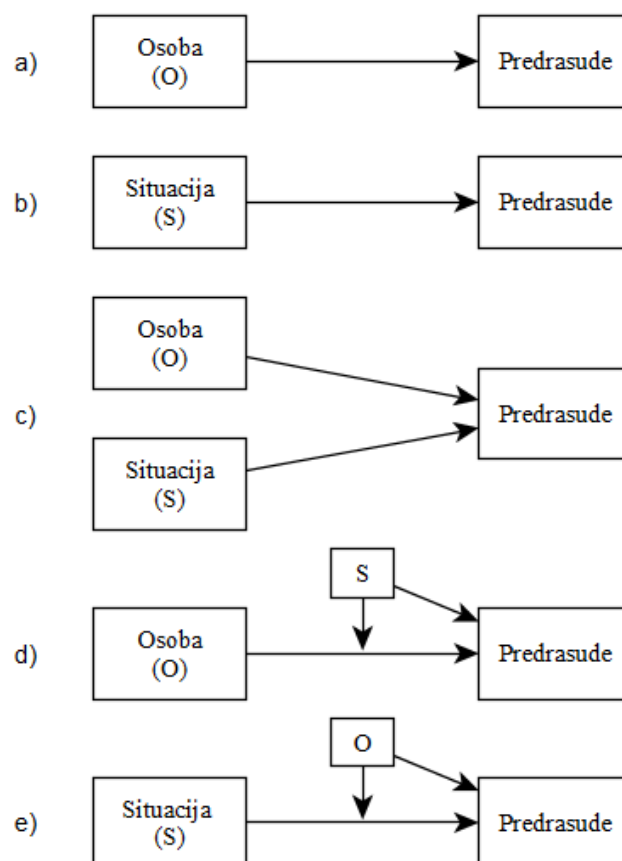
1.1.4. Budućnost istraživanja predrasuda: integracija pristupa

Empirijski dokazi koji proizlaze iz gore spomenutih istraživačkih tradicija rijetko su kontradiktorni, što upućuje na to da se radi o komplementarnim, a ne suprotstavljenim odgovorima na pitanja *zašto* i *kako* se razvija i održava sklonost predrasudama (Akrami, Ekehammar i Bergh, 2011; Bergh, 2013; Bergh i sur., 2016; Hodson i Dhont, 2015). Budućnost istraživanja ovih pitanja leži u integraciji svih spomenutih pristupa: dispozicijskog, socijalno-psihologijskog i sociokognitivnog. Ovakvo udruživanje predvidio je i Allport (1954) koji je identificirao šest razina objašnjenja predrasuda: povijesnu, sociokulturalnu, situacijsku, razinu ličnosti, fenomenološku te razinu podražajnog objekta. Brojni suvremeni autori, naročito oni diferencijalno-psihologijske provenijencije, naglašavaju važnost integriranog pristupa i potiču takav razvoj istraživačke aktivnosti (npr. Akrami i Ekehammar, 2006; Akrami i sur., 2009; 2011; Bäckström i Björklund, 2007; Bergh, 2013; Bergh i sur., 2016; Duckitt, 2001; Ekehammar i Akrami, 2007; Ekehammar, Akrami, Gylje i Zakrisson, 2004; Fleenon i Nofle, 2009; Gallego i Pardos-Prado, 2014; Hodson, 2009; Hodson i Dhont, 2015; Hodson, Hogg i MacInnis, 2009; Kalebić Maglica i Vuković, 2016; Newheiser i Dovidio, 2012; Pratto i sur., 1994; Sibley i Duckitt, 2008), a napravljene su i empirijske provjere (Akrami, 2005; Akrami i Ekehammar, 2004) koje ukazuju na prednost kombiniranih u odnosu na pojedinačne (dispozicijske i socijalno-psihologijske) modele predikcije predrasuda.

Komplementarnost ovih pristupa ogleda se u nalazu Akramija i suradnika (2009) koji su utvrdili da situacijski uvjeti oblikuju apsolutnu razinu predrasuda koju osoba u određenom trenutku manifestira, dok je ličnost odgovorna za stabilnost rang poretka prema rezultatu na mjeri predrasuda. U svom istraživanju, eksperimentalno su manipulirali situacijama u kojima je, isticanjem socijalnih normi ili izazivanjem prijetnje, mijenjana razina predrasuda koje su pojedinci manifestirali, bilo u smjeru povećanja ili smanjenja. Potom su usporedili stabilnost veze između ličnosti i predrasuda među situacijama i dobili da ona postoji neovisno o situacijskim uvjetima, tj. da je u svim uvjetima ta povezanost slična (v. i Bergh, 2013). Štoviše, Bergh i suradnici (2010) su pokazali da se relativni položaji na skalama izraženosti predrasuda i pojedinih osobina ličnosti, odnosno korelacije između ličnosti i predrasuda, ne mijenjaju ni uslijed eksperimentalnog manipuliranja salijentnošću osobnog/socijalnog identiteta. Može se stoga zaključiti da kontekstualni faktori imaju više efekta na apsolutnu stabilnost ili stabilnost

prosjeaka, dok dispozicijski faktori imaju više efekta na relativnu stabilnost ili stabilnost položaja u grupi. Komplementarnost ovih pristupa nadalje dolazi do izražaja u situaciji kad se razmatraju povezanosti različitih tipova predrasuda, odnosno kad se varijanca različitih mjera predrasuda razdvoji na zajedničku (dijeljenu) i specifičnu (nedijeljenu) varijancu. U takvim situacijama, ličnost, odnosno dispozicije snažnije koreliraju sa zajedničkom varijancom različitih tipova predrasuda, dok su kontekstualne varijable bolji prediktori specifične varijance pojedinih tipova predrasuda (Akrami i sur., 2011). Ove dvije skupine čimbenika (dispozicijski i kontekstualni) predviđaju različite aspekte predrasuda. Pritom je u fokusu interesa diferencijalne psihologije komunalitet (zajednička varijanca koju dijele različite mjere predrasuda), dok se socijalna psihologija više zanima za specifičnost predrasuda (varijancu koja je svojstvena pojedinoj mjeri predrasuda).

Jednostavnim shematskim prikazima (v. Sliku 1) Hodson i Dhont (2015) ilustrirali su pristupe koji se koriste u istraživanjima prirode i odrednica predrasuda.

Slika 1. Shematski prikazi osobnih i situacijskih utjecaja na predrasude (preuzeto iz Hodson i Dhont, 2015).

Schema označena slovom *a* prikazuje logiku ranog dispozicijskog pristupa, opisanog u potpoglavlju 1.1.1. Ovaj pristup zanemaruje socijalne čimbenike i kao izvorište predrasuda prepoznaje samo osobne karakteristike pojedinca. Slovom *b* označena je shema koja ilustrira prikaz socijalno-psihologijskog pristupa istraživanju predrasuda, opisanog u potpoglavlju 1.1.2. Tu se pak socijalni čimbenici percipiraju kao jedine mjerodavne odrednice, a dispozicijski faktori se zanemaruju. Element slike pod *c* ilustrira pristup koji uzima u obzir prediktore iz obiju domena (dispozicijske i socijalno-psihologijske), smatrajući da su njihovi efekti na predrasude aditivni. Dvoprocesna kognitivno-motivacijska teorija ideologije i predrasuda, koja se prikazuje pod 1.2.3.2., primjer je takvog pristupa (v. npr. Sibley i Duckitt, 2010). Konačno, pod *d* i *e* shematski su prikazani istraživački nacrti koji, osim što simultano razmatraju prediktore predrasuda iz dispozicijske i socijalno-psihologijske domene, kao što je to slučaj i pod *c*, ujedno pružaju mogućnosti istraživanja njihovih eventualnih interakcija. Prepoznavši da su socijalna zbivanja dijelom internalno konstruirana, a osobni faktori oblikovani ili vidljivi kroz društveni kontekst i interakcije, nacrti pod *d* i *e* omogućuju istraživanje toga kako kontekstualni faktori uvjetuju ekspresiju ili inhibiciju pojedinačnih dispozicija, te kako pojedinci biraju situacije i oblikuju socijalne kontekste. Hodson i Dhont (2015) ističu kako se radi o najpoželjnijim nacrtima za buduća istraživanja u ovom području (v. i Ackermann i Ackermann, 2015; Dinesen, Klemmensen i Nørgaard, 2016; Ludeke i sur., 2013; Sibley i Duckitt, 2010).

Ne osporavajući stav Hodsona i Dhonta (2015) o tome da su nacrti koji dozvoljavaju provjeru interakcija osobnih i situacijskih faktora pri predikciji predrasuda (Slika 1, *d* i *e*) superiorni ostalim nacrtima (Slika 1, *a*, *b* i *c*), ovaj rad će se fokusirati na dispozicijski pristup razumijevanju predrasuda (v. potpoglavlja 1.1.1. i 1.1.3.). U radu će se nastojati pobliže istražiti mogućnosti dispozicijskog pristupa, posebno u pogledu objašnjenja fenomena generaliziranih predrasuda (više u narednom poglavlju), i to kako bi adresirao problem pod-reprezentiranosti dispozicijskih varijabli u dosadašnjim (integriranim) modelima predikcije predrasuda. Naime, uglavnom su varijable ličnosti te koje se koriste u predviđanju predrasuda, dok su druge dispozicijske varijable i njihova potencijalna uloga u objašnjenju predrasuda uvelike zanemarene (v. npr. Hodson i Dhont, 2015). U ovom radu, uz ličnost, istražuje se uloga individualnih razlika u kognitivnim sposobnostima kao potencijalnih prediktora predrasuda. Doprinosom reafirmaciji dispozicijske perspektive objašnjenju predrasuda te pružanjem uvida u međudnos dijela dispozicijskih prediktora pri predikciji predrasuda, radom će se nastojati pridonijeti budućem formiranju integriranih modela u kojima će dispozicijska domena biti potpunije reprezentirana (v. i Onraet i sur., 2015).

U nastavku Uvoda bit će predstavljena racionala korištenja varijabli individualnih razlika u predikciji predrasuda. Zatim će biti iznijet pregled teorijskih osnova i istraživanja koja su tematizirala povezanost ličnosti i predrasuda, odnosno kognitivnih sposobnosti i predrasuda. Radovi koji će biti zahvaćeni u pregledu literature vrlo su sveobuhvatni s obzirom na tip predrasuda koji ispituju (npr. rasizam, seksizam, anti-imigrantske predrasude, predrasude prema osobama homoseksualne orijentacije, kompozit različitih vrsta predrasuda itd.) te oblik njihova izražavanja (klasične, vidljive i moderne, suptilne predrasude te eksplicitne i implicitne predrasude).

1.2. DISPOZICIJSKO OBJAŠNJENJE SKLONOSTI PREDRASUDAMA PREMA RAZLIČITIM DRUŠTVENIM SKUPINAMA

„Na suzavcu koji je jučer bačen otiske prstiju nema samo napadač. Na njemu se nalaze tragovi svih onih koji za tipkovnicama pišu i na svojim portalima objavljuju, svih onih koji svojim homofobnim agitiranjem, uporno i besramno, godinama s pozornica i iz saborskih klupa, proklamiraju i nameću ideju da naši životi, životi lezbi i pedera, nisu jednako vrijedni. Naši su im životi jednako bezvrijedni kao što su im bezvrijedni životi bilo koje druge manjinske skupine u ovom društvu. Svoju poruku mržnje, svoj osjećaj nadmoći, ostvaruju nekad preko jednih, a nekad preko drugih leđa, ali batina je uvijek ista. Ruka koja mlati, usta koja sipaju mržnju, dim koji guši, uvijek dolazi iz istog izvora.“⁴

Ana Brakus, novinarka i LGBT aktivistkinja

1.2.1. Određenje fenomena generaliziranih predrasuda

Kao što je ilustrirano gornjim navodom (Brakus, 2017), ideja da su za javljanje i održavanje predrasuda, uz situacijsko-kontekstualne faktore, odgovorni i neki stalniji čimbenici proizašla je iz zapažanja da su različiti tipovi predrasuda (primjerice, prema osobama druge rase, nacionalnosti, seksualne orijentacije) pozitivno korelirani (npr. Akrami i sur., 2011; Bergh, Akrami i Ekehammar, 2012; Bierly, 1985; Ekehammar i Akrami, 2007; Meeusen i Dhont, 2015; Whitley, 1999; Zick, Wolf, Küpper, Davidov, Schmidt i Heitmeyer, 2008). Uočavanje ovih povezanosti navelo je istraživače da zaključe da postoje neki faktori koji su stabilniji od trenutnih okolnosti u kojima se događa prosudba, koji se prenose iz situacije u situaciju, a odnose se na fenomen nazvan generaliziranom sklonošću predrasudama ili, jednostavno, generaliziranim predrasudama (eng. *generalized prejudice*). Prema Allportu (1954), spomenuti fenomen označava tendenciju osobe da ima predrasude prema bilo kojoj vanjskoj grupi.

Empirijski je ovu povezanost među prvima utvrdio Hartley (1946; prema Bergh, 2013) koji je od sudionika tražio da evaluiraju trideset i dvije poznate i tri izmišljene (npr. Pirenejci) etničke i nacionalne skupine te dobio visoke korelacije među evaluacijama, čak i nepostojećih grupa. Da se ne radi samo o povezanosti unutar srodnih (etničkih) kategorija predrasuda, pokazano je, primjerice, u istraživanju Kogana (1961; prema Bierly, 1985) koji nalazi da su

---

⁴ Citat je, uz dozvolu autorice, preuzet iz novinskog članka objavljenog povodom reakcije na incident koji se dogodio u zagrebačkom noćnom klubu u kojem se održavala LGBT večer (Brakus, 2017).

negativni stavovi prema starijim osobama pozitivno povezani s predrasudnim stavovima prema crncima, drugim američkim etničkim manjinama, fizički hendikepiranim osobama i osobama s psihičkim oboljenjima. Novija istraživanja poveznicu pronalaze čak i između rasnih i etničkih predrasuda te specizma (Costello i Hodson, 2014; Dhont, Hodson i Leite, 2016). Ova i srodna istraživanja upućuju na mogućnost da neke osobe imaju veću tendenciju ka negativnim procjenama i obezvrjeđivanju različitih skupina, čak i sub-humanih vrsta. Riječima Bergha (2013, str. 25), ako uvijek iste osobe imaju najizraženije predrasude, gotovo neovisno o tome o kojem se objektu stava radi, razumno je tražiti objašnjenje za to „unutar“ pojedinca. Da su pak različiti tipovi predrasuda u potpunosti nekorelirani, to bi upućivalo na to da predrasude ovise isključivo o tome koji je konkretni objekt stava i kakve su društvene okolnosti u vrijeme evaluacije.

Nalaz o povezanosti specifičnih tipova predrasuda robusan je i replicira se u različitim kulturalnim kontekstima (v. Bergh i Akrami, 2017; Meeusen i Kern, 2016). Fenomen generaliziranih predrasuda uočava se korištenjem različite metodologije istraživanja, primjerice, upotrebom papir-olovka procedure i prikupljanjem podataka putem Interneta (Bäckström i Björklund, 2007); uz korištenje samoprocjena i procjena drugih (Cohrs i sur., 2012); uz korištenje eksplicitnih i implicitnih mjera predrasuda (Bergh i sur., 2012; Cunningham, Nezlek i Banaji, 2004); te uz uključivanje različitih tipova specifičnih predrasuda (v. npr. Bergh i sur., 2016; Zick i sur., 2008), modernog ili klasičnog tipa (v. npr. Bäckström i Björklund, 2007; Ekehammar i Akrami, 2003).

U suvremenoj se literaturi generaliziranim predrasudama naziva latentni *g* faktor koji objašnjava povezanosti među različitim specifičnim predrasudama. Generalni faktor „odgovoran“ za korelacije različitih tipova predrasuda dobili su, primjerice, Akrami i suradnici (2009), Bäckström i Björklund (2007), Bergh (2013), Bergh i suradnici (2012; 2016), Cohrs i suradnici (2012), Ekehammar i Akrami (2003; 2007), Ekehammar i suradnici (2004), McFarland (2010), McFarland i Adelson (1996) te Zick i suradnici (2008)⁵. Generalni faktor objašnjava od 50 do 70 % ukupne varijance rezultata na njihovim uzorcima te ima visoke korelacije s pojedinačnim skalama predrasuda (v. Bergh i sur., 2016; Ekehammar i Akrami,

---

⁵ Broj različitih specifičnih predrasuda koje autori koriste u definiranju latentnog *g* faktora predrasuda kreće se od 1 (McFarland, 2010 - Studija 4, Manitoba skala etnocentrizma s 12 čestica; v. i Altemeyer, 1998; Rebić, 2014) do 9 (Zick i sur., 2008 - predrasude prema ženama, osobama homoseksualne orijentacije, Židovima, imigrantima, etničke predrasude, predrasude prema beskućnicima, muslimanima, novopridošlicama tj. novim kolegama, susjedima i sl., osobama s invaliditetom). Najveći broj autora koristi od 3 do 5 specifičnih predrasuda (Akrami i sur., 2009; Bergh, 2013; Bergh i sur., 2012; 2016; Cohrs i sur., 2012; Ekehammar i Akrami, 2007; Ekehammar i sur., 2004; McFarland, 2010). Najčešće specifične predrasude koje se koriste u definiranju latentnog *g* faktora predrasuda su različite etničke i vjerske predrasude, seksizam i seksualne predrasude (v. Bergh i Akrami, 2017).

2003), za koje se pretpostavlja da imaju slične uzroke tj. prediktore i slične posljedice tj. ishode (Zick i sur., 2008). Duckitt i Sibley (2017, str. 188) opisuju generalizirane predrasude kao predrasude koje bi se trebale odnositi na *sve vanjske grupe ili većinu vanjskih grupa*. Riječ *većinu* upućuje na mogućnost da neki specifični tipovi predrasuda ne konvergiraju snažno ka *g* faktoru predrasuda. Postoje neki empirijski pokazatelji toga da pojedine specifične predrasude odstupaju od sindroma generaliziranih predrasuda (Bierly, 1985; McFarland i Adelson, 1996; Zick i sur., 2008), što je očekivano u onim okolnostima u društvu u kojima su neke specifične predrasude percipirane kao manje normativne od drugih (Zick i sur., 2008) ili onda kad su na snazi specifični međugrupni odnosi (Meeusen i Kern, 2016).

Individualne razlike u generaliziranim predrasudama su stabilne u vremenu (Zick i sur., 2008), intergeneracijski umjereno pozitivno korelirane (Costello i Hodson, 2014; Meeusen i Dhont, 2015) i dijelom objašnjive genetskim faktorima (Lewis i sur., 2014; Orey i Park, 2012). Kovariranje rezultata na mjerama pojedinih tipova predrasuda ukazuje na postojanje latentnog faktora koji pojedinca čini više ili manje sklonim generaliziranim predrasudama, na sličan način na koji kovariranje među rezultatima na zadacima testa kognitivnih sposobnosti ukazuje na postojanje *g* faktora kognitivnih sposobnosti, a kovariranje među mjerama različitih dimenzija ličnosti na postojanje *g* faktora ličnosti (v. Musek, 2007; Van der Linden, te Nijenhuis i Bakker, 2010). Informacija o izraženosti latentnog *g* faktora predrasuda može poslužiti kao značajan prediktor različitih društveno relevantnih stavova i ponašanja. Ipak, valja napomenuti da neki autori odbacuju ideju o korisnosti izučavanja generalnog faktora predrasuda, smatrajući da se potrebno usmjeriti isključivo na specifične tipove predrasuda (npr. Young-Bruehl, 1998). Drugi, pak, drže da je zajedničku varijancu različitih tipova predrasuda uputnije prikazati većim brojem *dimenzija* generaliziranih predrasuda (Asbrock, Sibley i Duckitt, 2010; Duckitt i Sibley, 2007; detaljnije o dimenzijama koje predlažu pod 1.2.3.2.). Naknadnom analizom podataka iz istraživanja Duckitta i Sibleyja (2007), Bergh (2013) je, međutim, utvrdio da su nađene dimenzije generaliziranih predrasuda korelirane te se mogu supsumirati pod *g* faktor višeg reda (v. i Asbrock i sur., 2010). Sukladno tome, Bergh i suradnici (2016) navode da su različite dimenzije predrasuda u jednakom odnosu prema generaliziranim predrasudama kao što su to facete prema pripadajućim dimenzijama ličnosti.

O sociodemografskim razlikama u izraženosti generaliziranih predrasuda tek se sporadično saznaje. Najviše je empirijskih podataka dostupno o rodnim razlikama, dok su razlike prema ostalim sociodemografskim varijablama (npr. dob⁶, socioekonomski status,

---

⁶ Dostupni podaci su oskudni i nekonzistentni. Za razliku od Meeusen i Kern (2016) koje nalaze da je dob u pozitivnoj korelaciji sa zajedničkom komponentom seksizma te predrasuda prema imigrantima i homoseksualnim

obrazovanje⁷) manje istražene. Većina istraživanja koja problematiziraju rodne razlike nalazi da muškarci iskazuju veću sklonost generaliziranim predrasudama od žena (npr. Altemeyer, 1998; Bäckström i Björklund, 2007 - Studija 1; McFarland i Adelson, 1996; Rebić, 2014), čak i uz kontrolu relevantnih čimbenika kao što su desna autoritarnost i orijentacija na socijalnu dominaciju (McFarland i Adelson, 1996). Ta razlika može biti djelomični produkt različitih razina empatije kod muškaraca i žena (Bäckström i Björklund, 2007 - Studija 1). Nasuprot tome, neka istraživanja ne nalaze statistički značajne rodne razlike u izraženosti generaliziranih predrasuda (Bäckström i Björklund, 2007 - Studija 2; Ekehammar i Akrami, 2007). Očigledno, potrebna su dodatna istraživanja koja bi pokazala repliciraju li se nalazi o sociodemografskim razlikama koje se uobičajeno uočavaju na razini pojedinih tipova predrasuda⁸ i na razini generaliziranih predrasuda.

Konačno, na ovom je mjestu korisno istaknuti sličnosti i/ili razlike između generaliziranih predrasuda i nekih srodnih fenomena: neprijateljstva usmjerenog ka grupama (eng. *group-focused enmity*), tendencije odgovaranja u negativnim terminima (eng. *response set*) te etnocentrizma⁹.

Govoreći o sindromu kojeg čine različiti tipovi predrasuda, Zick i suradnici (2008) koriste termin neprijateljstva usmjerenog ka grupama. S obzirom na konceptualno određenje, neprijateljstvo usmjereno ka grupama i generalizirane predrasude odnose se na isti fenomen (v.

---

osobama, Ekehammar i Akrami (2007) ne nalaze statistički značajne dobne razlike u izraženosti generaliziranih predrasuda. Rebić (2014) pak dobiva da su mlađe osobe iz Hrvatske sklonije predrasudama od starijih osoba. Valja, međutim, imati na umu da je istraživanje Rebić (2014) provedeno na nereprezentativnom uzorku u kojem su prevladavale mlade osobe, studentskog statusa i ženskog spola te da je korištena novokonstruirana Skala sklonosti predrasudama validirana na izrazito malom prigodnom uzorku. Iz spomenutih razloga, vrlo je upitna robusnost ovih nalaza, koji su usto nekonzistentni s općom literaturom o dobnim razlikama u izraženosti predrasuda (v. fusnotu 8).

⁷ Rebić (2014) nalazi da su osobe nižeg stupnja obrazovanja sklonije predrasudama. Sukladno tome, Meeusen i Kern (2016) dobivaju da je obrazovanje u negativnoj korelaciji sa varijansom koju dijele seksizam, predrasude prema imigrantima i predrasude prema homoseksualnim osobama.

⁸ Konkretno, misli se na nalaze koji upućuju na to da *muškarci* (Akrami, Ekehammar i Araya, 2000; Bagić, 2011; Bierly, 1985; Costello i Hodson, 2014; Cunningham, Dollinger, Satz i Rotter, 1991; Graziano i sur., 2007; Hello, Scheepers i Slegers, 2006; Kalebić Maglica i Vuković, 2016; Keiller, 2010; Lippa i Arad, 1999; McFarland i Adelson, 1996; Schoon, Cheng, Gale, Batty i Deary, 2010), *starije osobe* (Čačić-Kumpes, Gregurović i Kumpes, 2012; Dandy i Pe-Pua, 2010; Franc, Šakić i Kaliterna-Lipovčan, 2010; Gregurović, Kuti i Župarić-Iljić, 2016; Meeusen i Kern, 2016; von Hippel, Silver i Lynch, 2000), *niže obrazovane osobe* (npr. Čačić-Kumpes i sur., 2012; Gregurović i sur., 2016; Hello i sur., 2006; Meeusen, De Vroome i Hooghe, 2013; Meeusen i Kern, 2016; Ostapczuk, Musch i Moshagen, 2009; Rustenbach, 2010; Wagner i Zick, 1995; Wodtke, 2012) i *osobe nižeg socioekonomskog statusa* (Centar za mirovne studije [CMS], 2013; Čačić-Kumpes i sur., 2012; Franc i sur., 2010; Gallego i Pardos-Prado, 2014; Meeusen i Kern, 2016) imaju izraženije predrasude ili negativnije stavove nego žene, mlađe osobe, obrazovnije osobe i situiranije osobe.

⁹ Pod pojmom *etnocentrizam*, ovdje se ne misli samo na isticanje superiornosti vlastite *etničke*, već i svake druge socijalne grupe (VandenBos, 2015; v. i Cunningham i sur., 2004).

Bergh i Akrami, 2017). Međutim, moguće je da empirijski među ovim fenomenima postoji određena razlika. Naime, Zick i suradnici (2008) nalaze da je neprijateljstvo usmjereno ka grupama u vrlo visokoj korelaciji s orijentacijom na socijalnu dominaciju ($r = .85$), što nije uobičajen nalaz za vezu generaliziranih predrasuda i orijentacije na socijalnu dominaciju (v. Sibley i Duckitt, 2008). Kako bi se moglo s većom sigurnošću govoriti o eventualnim različitim empirijskim korelatima generaliziranih predrasuda i neprijateljstva usmjerenog ka grupama, nužna su dodatna istraživanja koja bi provjerila replicira li se nalaz Zicka i suradnika (2008) o izrazito visokoj povezanosti neprijateljstva usmjerenog ka grupama s orijentacijom na socijalnu dominaciju.

Bergh (2013) je problematizirao i empirijski provjerio razliku između sklonosti generaliziranim predrasudama i tendencije odgovaranja u negativnim terminima. Uključivši u listu „standardnih“ objekata predrasuda (npr. etničke manjine, pretile osobe, homoseksualne osobe) i prosudbu „nestandardnih“ objekata (npr. bogate osobe), dobio je da su evaluacije „standardnih“ objekata zasićene istim latentnim faktorom, a evaluacije „nestandardnih“ objekata drugim, nekoreliranim faktorom, kao i to da su različiti dispozicijski korelati „standardnih“ i „nestandardnih“ objekata predrasuda. Time je pokazao da generalizirane predrasude nisu artefakt tendencije pojedinca da bude negativan prema svim grupama, niti je njihov izostanak maskiran tendencijom osobe da prema svima bude pozitivna (v. i Graziano i sur., 2007).

Zaključno, važno je napomenuti da mnogi autori ne rade razliku između etnocentrizma i generaliziranih predrasuda (npr. Cunningham i sur., 2004; Harrison, 2012; McFarland, 2010), iako razlika između ta dva fenomena postoji. Prema Berghu (2013), etnocentrizam je uži koncept nego što je to koncept generaliziranih predrasuda. Naime, etnocentrizam je uvijek predrasudan i diskriminirajući, no nisu sve predrasude temeljene na etnocentrizmu, odnosno članstvu u grupi (v. i Bergh i Akrami, 2017; Bergh i sur., 2016), niti su nužno usmjerene prema vanjskim grupama. Primjer toga je seksizam koji iskazuju žene, iako su pripadnice grupe koja je objekt predrasuda (Bergh i sur., 2016; McFarland i Adelson, 1996; Zick i sur., 2008)¹⁰. U Berghovom (2013) istraživanju, dispozicijske varijable (tj. varijable ličnosti) objašnjavale su znatne dijelove varijance kriterija generaliziranih predrasuda, a relativno mali postotak

---

¹⁰ Bergh (2013) navodi da mnoga istraživanja koja govore o etnocentrizmu zapravo operacionaliziraju generalizirane predrasude. U takvim istraživanjima se, primjerice, iz uzorka sudionika koje se ispituje o predrasudama prema homoseksualnim osobama ne izdvajaju odgovori osoba koje se deklariraju kao homoseksualne (tj. zadržavaju se i odgovori članova grupe koja je predmet interesa, eng. *in-group members*; npr. Cunningham i sur., 2004; v. i Bergh i Akrami, 2017). Postoje i obratni slučajevi, odnosno istraživanja koja generalizirane predrasude definiraju isključujući članove grupa koje su predmet interesa (npr. Cohrs i sur., 2012 - Studija 1; Meeusen i Dhont, 2015).

varijance kriterija etnocentrizma. Ukazavši na to da dispozicijske varijable ne govore puno o etnocentrizmu (za koji je članstvo u grupi od presudnog značaja), ali doprinose razumijevanju generaliziranih predrasuda, Bergh (2013) je identificirao mogući izvor konflikta koji se ogleda u snažnoj debati osoba-situacija vezanoj uz ovo istraživačko polje (v. i Bergh i Akrami, 2017). Nadalje, Bergh i Akrami (2017) iznose viđenje prema kojem generalizirane predrasude (nasuprot etnocentrizmu) nisu mehanizam kojim osoba nastoji ostvariti dobit za vlastitu grupu, već su instrument zadržavanja društvenog *statusa quo*, odnosno opravdavanja sustava koji producira i održava društvene nejednakosti (v. i Bergh i sur., 2016). Upravo zbog toga, indikatori konstrukta generaliziranih predrasuda mogu biti i pojedini tipovi predrasuda usmjereni ka obezvređivanju pojedinčeve vlastite grupe, poglavito ako je ta grupa u društveno podređenom položaju. Bergh i suradnici (2016) zaključuju da se generalizirane predrasude ne tiču „mi“ naspram „njih“ dinamike, niti razilaženja u političko-ideološkim opredjeljenjima, već odgovora na pitanja statusa i moći na kojima „padaju“ različite skupine koje su marginalizirane i/ili stigmatizirane u društvu i za koje pojedinci žele da takve i ostanu. Sukladno tome, spomenutu Allportovu (1954) definiciju generaliziranih predrasuda danas bi trebalo preformulirati tako da stoji: generalizirane predrasude odnose se na tendenciju osobe da ima predrasude prema bilo kojoj marginaliziranoj i/ili stigmatiziranoj grupi¹¹ (v. Bergh i Akrami, 2017; Bergh i sur., 2016). Pritom valencija predrasuda može biti i pozitivna i negativna (npr. benevolentni i hostilni seksizam), a ono što je ključno jest tendencija obezvređivanja neke skupine (v. Bergh i sur., 2016).

Ovaj rad polazi od određenja fenomena generaliziranih predrasuda kakvo iznose Bergh i suradnici (Bergh i Akrami, 2017; Bergh i sur., 2016). Prije no što se prikažu teorijski temelji i empirijski nalazi o povezanosti dispozicijskih varijabli (osobine ličnosti i kognitivne sposobnosti) i generaliziranih predrasuda, razmotrit će se konstrukti koji su od ključnog značaja za razumijevanje tih povezanosti - desna autoritarnost i orijentacija na socijalnu dominaciju.

1.2.2. Određenje i uloga desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju

Da bi se pojasnila uloga koju desna autoritarnost i orijentacija na socijalnu dominaciju imaju u povezanosti dispozicijskih varijabli i predrasuda, u ovom potpoglavlju ukratko će se predstaviti teorijska određenja, pitanja geneze te najosnovnije sociodemografske specifičnosti ovih dviju varijabli. Također, pregledat će se njihovi korelati iz domena ličnosti i kognitivnih

---

¹¹ Umjesto riječi „vanjskoj“ umetnute su riječi „marginaliziranoj i/ili stigmatiziranoj“.

sposobnosti te problematizirati njihov status kao varijabli koje se „nalaze na razmeđu socijalne psihologije i psihologije ličnosti“ (Ekehammar i sur., 2004, str. 468).

Altemeyerov (1981) konstrukt *desne autoritarnosti* obuhvaća tri pojave o kojima su pisali Adorno i suradnici (1950): konvencionalnost, autoritarnu agresiju i autoritarnu submisiju. Konvencionalnost se odnosi na pristajanje ustaljenim vrijednostima i normama, autoritarna agresija usmjerena je prema osobama ili grupama koje se percipiraju kao devijantni prekršitelji normi, a autoritarna submisija tiče se nekritičkog prihvaćanja i podređivanja autoritetima (Hodson i Dhont, 2015). Osobe koje postižu visoke rezultate na mjerama desne autoritarnosti cijene tradicionalne vrijednosti, moral, sigurnost, autoritet, red i kontrolu, defanzivne su, iskazuju etnocentrizam te mogu biti agresivne prema članovima vanjske grupe (Altemeyer, 1998; Duckitt, 2005; Lippa i Arad, 1999; Ludeke i sur., 2013; Whitley, 1999).

Za razliku od Adorna i suradnika (1950) koji su vjerovali u psihoanalitičke temelje razvoja desne autoritarnosti, Altemeyer (1998) navodi da je ona rezultat socijalnog učenja (primjerice, socijalizacije u uvjerenje da je svijet opasno mjesto, da autoriteti imaju naše najbolje interese na umu i da ih se uvijek treba poštivati; v. i Duckitt, 2005; Heaven i Bucci, 2001; Hodson i Dhont, 2015). U situacijama kad se socijalno učenje odvija unutar obitelji, majka i otac čine se podjednako bitnim modelima za usvajanje sklonosti desnoj autoritarnosti (Altemeyer, 1998; Meeusen i Dhont, 2015). Pored toga, nađeni su i snažni dokazi o genetskom doprinosu individualnim razlikama u izraženosti ove varijable (Koenig i Bouchard, 2006; Lewis i Bates, 2014; Ludeke i sur., 2013; Ludeke i Krueger, 2013; McCourt i sur., 1999).

Istraživanja uglavnom ne nalaze statistički značajne rodne razlike u izraženosti desne autoritarnosti (Altemeyer, 1998; Heaven i Bucci, 2001; Lippa i Arad, 1999; Whitley, 1999; za drugačije nalaze, v. Choma, Hodson, Hoffarth, Charlesford i Hafer, 2014; Kandler i sur., 2016). S druge strane, nalazi empirijskih provjera povezanosti desne autoritarnosti s dobi i obrazovanjem manje su konzistentni. Dok neki autori nalaze da ova varijabla nije značajno povezana s dobi (Choma i sur., 2014), drugi dobivaju da među varijablama postoji pozitivna korelacija (Kandler i sur., 2016; Ruffman i sur., 2016). Nadalje, Altemeyer (1998) ne nalazi razlike u izraženosti desne autoritarnosti s obzirom na obrazovni status, no postoje istraživanja koja ukazuju na negativnu povezanost obrazovanja i sklonosti desno-autoritarnim težnjama ili srodnim fenomenima (Bagić, 2011; Hello i sur., 2006; Ostapczuk i sur., 2009; Rustenbach, 2010; Wagner i Zick, 1995; Wodtke, 2012).

Meta-analitički podaci o povezanosti desne autoritarnosti s osobinama ličnosti (Sibley i Duckitt, 2008) ukazuju na umjerenu negativnu povezanost s otvorenosti prema iskustvu ($r = -.36$; $N = 15\ 570$ iz 48 studija) te nisku pozitivnu vezu sa savjesnosti ($r = .15$; $N = 14\ 383$ iz 43

studije). Desna autoritarnost i otvorenost prema iskustvu dijele i neke zajedničke genetske utjecaje (Lewis i Bates, 2014). Autori istraživanja koja nisu bila uključena u meta-analizu Sibleyja i Duckitta (2008) također dolaze do zaključka o negativnoj povezanosti desne autoritarnosti i otvorenosti prema iskustvu (Cohrs i sur., 2012; Heaven, Ciarrochi i Leeson, 2011; Hodson, Hogg i sur., 2009; Kalebić Maglica i Vuković, 2016; Lewis i Bates, 2014; Onraet, Van Hiel, Roets i Cornelis, 2011; Perry i Sibley, 2012; Sibley i Duckitt, 2010; Sibley, Harding, Perry, Asbrock i Duckitt, 2010) te pozitivnoj povezanosti desne autoritarnosti i savjesnosti (Cohrs i sur., 2012; Heaven i sur., 2011; Hodson, Hogg i sur., 2009; Kalebić Maglica i Vuković, 2016; Lewis i Bates, 2014; Sibley i Duckitt, 2010). Prema rezultatima meta-analize i nekih naknadnih istraživanja, povezanost neuroticizma, ugodnosti i ekstraverzije s desnom autoritarnosti je zanemariva (Perry i Sibley, 2012; Sibley i Duckitt, 2008). Kada se analiziraju korelati desne autoritarnosti na razini faceta, dobiva se da je faceta *vrijednosti* iz otvorenosti prema iskustvu najbolji prediktor desne autoritarnosti ($r = -.65$, Akrami i Ekehammar, 2006; za opasku o preklapanju sadržaja ovih mjera, v. Onraet i sur., 2011). Značajne niske do umjerene negativne korelacije s ovom varijablom imaju preostale facete otvorenosti prema iskustvu (*fantazija, estetika, osjećaji, akcije i ideje*, pri čemu su bitnije one koje se odnose na kognitivnu otvorenost - uglavnom *vrijednosti* i *akcije*, nego one koje se odnose na iskustvenu otvorenost, v. Onraet i sur., 2011); kao i *impulzivnost*, faceta neuroticizma; te *povjerenje* i *društvena osjetljivost*, facete ugodnosti¹².

Nadalje, meta-analiza Onraet i suradnika (2015) ukazuje na negativnu povezanost desne autoritarnosti i kognitivnih sposobnosti. Prosječna veličina učinka koju autori dobivaju sintezom nalaza 27 studija s ukupno 18 142 sudionika iznosi $r = -.30$ (v. i Choma i Hanoch, 2017; Van Hiel i sur., 2010). Analizom moderatora¹³ dobiveno je da su statistički značajno veće povezanosti kognitivnih sposobnosti i desnih ideoloških uvjerenja u primarnim studijama čije uzorke čine adolescenti (nasuprot onima u kojima sudjeluju djeca te mlađe i starije odrasle osobe), te tamo gdje kognitivne sposobnosti predstavljaju domene dugoročnog pamćenja, razumijevanja-znanja te pisanja i čitanja, a tek onda fluidnih sposobnosti i kratkoročne

---

¹² Rezultati multiplih regresijskih analiza ukazuju na veću uspješnost predikcije kriterija uz korištenje rezultata na facetama u usporedbi s korištenjem rezultata na faktorima (Akrami i Ekehammar, 2006).

¹³ Analiza moderatora provedena je na skupu od 67 studija ($N = 84\ 017$), koji je pored 27 studija u kojima je kriterij bila desna autoritarnost, uključio još i 27 studija u kojima se predviđao konzervativizam i 13 studija u kojima se predviđao dogmatizam (Onraet i sur., 2015). Autori ne izvještavaju o rezultatima analize moderatora na podskupu studija koje su ispitivale upravo autoritarnost, već objedinjeno pišu o moderatorima veze kognitivnih sposobnosti i socijalno konzervativnih stavova.

memorije, što odgovara navodu Heavena i suradnika (2011) da su ideologije u prvom redu povezane s verbalnim narativima (v. i Leeson, Heaven i Ciarrochi, 2012).

Druga varijabla koja je ovdje od interesa, *orijentacija na socijalnu dominaciju*, predstavlja opći stav pojedinca kojim se reflektira preferencija prema izjednačenim ili hijerarhijski uređenim odnosima među skupinama u društvu (Pratto i sur., 1994). Osobe kod kojih je ova orijentacija izražena (nasuprot onih kod kojih nije izražena) su hladnije, neugodnije, konzervativnije, negativnije spram različitih socijalnih programa, naklonjenije vojsci i ekstremnim desnim političkim opcijama (Guimond i sur., 2003; Lippa i Arad, 1999; Pratto i Lemieux, 2001; Pratto i sur., 1994). Također, one cijene moć i dominaciju nad drugim društvenim skupinama (Duckitt, 2005) te promiču rangiranje društvenih skupina u hijerarhije superiorno-inferiorno (Ekehammar i sur., 2004; za diskusiju o tome da je orijentacija na socijalnu dominaciju više od sklonosti etničkom rangiranju, v. Snellman i Ekehammar, 2005).

Pratto i suradnici (1994) su prilikom konceptualiziranja orijentacije na socijalnu dominaciju naveli da se radi o varijabli individualnih razlika na čiju izraženost vjerojatno utječu i temperament i socijalizacija. Altemeyer (1998) podupire ovakvo stajalište navodeći i genetske osnove i okolinske utjecaje kao relevantne čimbenike u oblikovanju ove karakteristike. Dosadašnja bihevioralno-genetička istraživanja, međutim, ukazuju na nisku heritabilnost orijentacije na socijalnu dominaciju, odnosno presudnu ulogu okolinskih faktora u razvoju ovog fenotipa (v. npr. Kandler i sur., 2016). U kontekstu socijalnog učenja unutar obitelji, Altemeyer (1998) izdvaja figuru oca kao snažnijeg modela u razvoju orijentacije na socijalnu dominaciju kod potomaka muškog i ženskog spola. Zaključak o nešto istaknutijoj ulozi oca u razvoju orijentacije na socijalnu dominaciju u skladu je s nalazima recentnog istraživanja o sličnosti roditelja i djece prema ideološkim uvjerenjima (Meeusen i Dhont, 2015).

Istraživanja konzistentno ukazuju na to da je orijentacija na socijalnu dominaciju izraženija kod muškaraca, koji su češće i nositelji moći u društvu (Altemeyer, 1998; Choma i sur., 2014; Heaven i Bucci, 2001; Kandler i sur., 2016; Lippa i Arad, 1999; Pratto i sur., 1994; Sidanius, Cotterill, Sheehy-Skeffington, Kteily i Carvacho, 2017; Whitley, 1999). Zaključci istraživanja o vezi dobi i orijentacije na socijalnu dominaciju nisu tako jednoznačni. Choma i suradnici (2014) ne nalaze dobne razlike u izraženosti ove varijable, dok Kandler i suradnici (2016) dobivaju da među varijablama postoji pozitivna korelacija. Kad je riječ o odnosu razine obrazovanja i orijentacije na socijalnu dominaciju, valja uzeti u obzir prirodu opravdavajućih

mitova¹⁴ koji prevladavaju u pojedinim profesijama za koje se pojedinci obrazuju (Pratto i sur., 1994). Primjerice, u skladu s hipotezom koja pretpostavlja da orijentacija na socijalnu dominaciju značajno opada u okolini koja njeguje opravdavajuće mitove o smanjenju hijerarhije, a raste u okruženju koje promovira one o njenom povećanju, Guimond i suradnici (2003) dobili su negativnu povezanost orijentacije na socijalnu dominaciju s višim obrazovanjem u području psihologije, te pozitivnu povezanost ove varijable s višim obrazovanjem u području prava (v. i Sibley i Duckitt, 2010).

Meta-analitički podaci o povezanosti orijentacije na socijalnu dominaciju i osobina ličnosti upućuju na postojanje umjerene negativne korelacije s ugodnosti ($r = -.29$; $N = 11\ 669$ iz 31 studije) te niske negativne korelacije s otvorenosti prema iskustvu ($r = -.16$; $N = 11\ 319$ iz 30 studija, Sibley i Duckitt, 2008). U meta-analizu neuključena istraživanja također dolaze do zaključka o negativnoj povezanosti orijentacije na socijalnu dominaciju i ugodnosti (Cohrs i sur., 2012; Heaven i sur., 2011; Hodson, Hogg i sur., 2009; Perry i Sibley, 2012; Sibley i Duckitt, 2010) te HEXACO dimenzija emocionalnosti i poštenja-poniznosti koje su konceptualno bliske ugodnosti iz petofaktorskog modela (Sibley i sur., 2010)¹⁵, a nalaze i pozitivnu korelaciju orijentacije na socijalnu dominaciju i konstrukata srodnih neugodnosti, poput latentnog faktora Mračne trijade¹⁶ (Hodson, Hogg i sur., 2009) i/ili njegovih komponenti - makijavelizma, subkličkog narcizma i subkličke psihopatije (Carnahan i McFarland, 2007; Hodson, Hogg i sur., 2009). Cohrs i suradnici (2012), upotrebom metoda samoprocjene i procjene ličnosti, te Sibley i suradnici (2010), upotrebom HEXACO konceptualizacije ličnosti, repliciraju nalaz o negativnoj povezanosti otvorenosti prema iskustvu i orijentacije na socijalnu dominaciju (v. i Heaven i sur., 2011; Sibley i Duckitt, 2010). Sukladno zaključcima meta-analize Sibleyja i Duckitta (2008) te nekih kasnijih istraživanja (npr. Perry i Sibley, 2012), povezanost neuroticizma, savjesnosti i ekstraverzije s orijentacijom na socijalnu dominaciju je neznačajna (za drugačiji nalaz, v. Heaven i sur., 2011). Na sub-faktorskoj razini, Akrami i Ekehammar (2006) pronalaze da sve facete ugodnosti (*povjerenje, izravnost, altruizam,*

---

¹⁴ Svrha opravdavajućih mitova je da kao samorazumljive, široko prihvaćene istine povećavaju (eng. *hierarchy-enhancing legitimizing myths*) ili smanjuju (eng. *hierarchy-attenuating legitimizing myths*) hijerarhizaciju društvenih skupina, odnosno nejednakost među skupinama u društvu (Guimond i sur., 2003; Wodtke, 2012).

¹⁵ Za detaljnije pojašnjenje ove konceptualizacije ličnosti, v. potpoglavlje 1.2.3.3.

¹⁶ Mračna trijada (eng. *Dark Triad*) je konceptualizacija koja objedinjuje sljedeće tri karakteristike ličnosti - makijavelizam, subklički narcizam i subkličku psihopatiju (Paulhus i Williams, 2002). Osobine Mračne trijade opisuju zlonamjernog pojedinca čije ponašanje obilježava tendencija vlastite promocije, emocionalne hladnoće, dvoličnosti i agresivnosti. Latentni faktor Mračne trijade u istraživanju Hodsona, Hogg i suradnika (2009) dobiven je metodom glavnih komponenti, a saturacije makijavelizma, narcizma i psihopatije faktorom su u rasponu od .70 (narcizam) do .90 (psihopatija). Spomenuti faktor u strukturalnim modelima predikcije predrasuda zamjenjuje ugodnost iz petofaktorske konceptualizacije ličnosti.

pomirljivost, skromnost i društvena osjetljivost) statistički značajno negativno koreliraju s orijentacijom na socijalnu dominaciju. Najvišu povezanost s konstruktom ima *društvena osjetljivost* ($r = -.60$). Nadalje, autori nalaze negativne povezanosti orijentacije na socijalnu dominaciju s facetama *vrijednosti, osjećaji, fantazija, estetika i akcije* iz otvorenosti prema iskustvu te facetom *toplina* iz ekstraverzije, pritom naglašavajući da je potonje vjerojatno produkt konceptualne podudarnosti s faktorom ugodnosti¹⁷.

Povezanost orijentacije na socijalnu dominaciju i kognitivnih sposobnosti nedovoljno je istražena (v. Choma i Hanoch, 2017; Choma i sur., 2014; Onraet i sur., 2015; Van Hiel i sur., 2010). Malobrojna istraživanja polučila su nekonzistentne zaključke o veličini i smjeru povezanosti ovih varijabli. Primjerice, Heaven i suradnici (2011) nalaze nisku negativnu korelaciju orijentacije na socijalnu dominaciju s verbalnim kognitivnim faktorom (ne i numeričkim i generalnim faktorom¹⁸), a istovremeno dobivaju da, uz niži rezultat na verbalnim testovima, orijentaciju na socijalnu dominaciju marginalno značajno predviđa i viši rezultat na numeričkim testovima. Leeson i suradnici (2012) ponovnom analizom ovih podataka, uz određene rekonceptualizacije prediktora, dobivaju da oba spomenuta čimbenika (niži rezultat na verbalnim testovima i viši rezultat na numeričkim testovima) imaju statistički značajan doprinos objašnjenju varijance orijentacije na socijalnu dominaciju. Choma i Hanoch (2017) nalaze da kompozitna mjera neverbalnih i verbalnih kognitivnih sposobnosti nisko negativno korelira s orijentacijom na socijalnu dominaciju. S druge strane, Choma i suradnici (2014) te De keersmaecker, Onraet, Lepouttre i Roets (2017) ne nalaze statistički značajnu povezanost orijentacije na socijalnu dominaciju i sposobnosti rezoniranja, odnosno fluidne inteligencije. Sukladno tome, McFarland i Adelson (1996) te Kim i Berry (2015) dobivaju statistički neznačajne korelacije orijentacije na socijalnu dominaciju i rezultata na testovima kognitivnih sposobnosti (SAT/ACT). Prije donošenja čvršćih zaključaka o prirodi povezanosti kognitivnih sposobnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju, kao i o njenim eventualnim moderatorima (npr. tip kognitivnih sposobnosti, kako daju naslutiti nalazi istraživanja Heavena i sur., 2011 te Leesona i sur., 2012), nužan je veći broj empirijskih provjera ovog odnosa.

Konstrukti desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju dijele određene sličnosti. Heaven i Bucci (2001) navode da je osobama koje imaju izraženu desnu autoritarnost

---

¹⁷ V. fusnotu 12.

¹⁸ Za usporedbu, desna autoritarnost je bila u nešto višoj korelaciji sa svim spomenutim indikatorima kognitivnih sposobnosti. Valja, međutim, napomenuti da rezultati longitudinalnog istraživanja Heavena i suradnika (2011) mogu biti iskrivljeni uslijed restrikcije raspona kognitivnih sposobnosti koja je nastala zbog neslučajnog osipanja preko 50 % sudionika inicijalnog uzorka. Sudionici koji su ostali u istraživanju imaju statistički značajno više verbalne i numeričke sposobnosti od sudionika koji nisu sudjelovali u obje točke prikupljanja podataka.

i orijentaciju na socijalnu dominaciju zajednički otpor prema novim iskustvima te manjak intelektualnih i umjetničkih težnji. To objašnjava i, objema varijablama svojstvenu, negativnu povezanost s otvorenosti prema iskustvu (Akrami i Ekehammar, 2006; Sibley i Duckitt, 2008). Nadalje, Altemeyer (1998) ističe politički konzervativizam kao zajedničku karakteristiku osoba izražene desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju. S druge strane, bitne razlike ovih dviju varijabli sumirane su u opisu Kreindler (2005, str. 96) koja navodi da se fenomen desne autoritarnosti može okarakterizirati kao „vruć i iracionalan“, a orijentacije na socijalnu dominaciju kao „hladan i racionalan“. U srži prvog je tendencija održavanja socijalne kontrole i reda, poštivanja autoriteta i tradicionalnog, pobožnog načina života, dok se drugi fenomen poglavito tiče tendencije održanja ne-egalitarnog društvenog poretka i ispunjavanja hedonističkih ciljeva (v. npr. Altemeyer, 1998; Duckitt, 2001; Duckitt i Sibley, 2009; Ekehammar i sur., 2004).

Iako originalno konceptualizirane kao stabilne dispozicije (Altemeyer, 1998; Pratto i sur., 1994), desna autoritarnost i orijentacija na socijalnu dominaciju u suvremenim su radovima uglavnom definirane kao ideološke varijable ili varijable socijalnog stava (Akrami i Ekehammar, 2006; Asbrock i sur., 2010; Bergh i sur., 2016; Duckitt, 2001; 2005; Duckitt i Sibley, 2007; 2017; Ekehammar i sur., 2004; Guimond i sur., 2003; Hodson, Hogg i sur., 2009; Kreindler, 2005; Perry i Sibley, 2012; Reynolds i sur., 2001; 2007; Roiser i Willig, 2002; Sibley i Duckitt, 2008; Van Hiel i sur., 2004; Woodley, 2011). Ovakva priroda varijabli vidljiva je iz sadržaja njihovih mjera koje više nalikuju onima koje ispituju socijalna uvjerenja nego bihevioralne dispozicije, kao i nalaza da desna autoritarnost i orijentacija na socijalnu dominaciju snažnije koreliraju s mjerama socijalnih stavova i vrijednosti nego s ponašanjem. Također, da se radi o ideološkim varijablama, a ne crtama ličnosti u užem smislu, upućuju nalazi o tome da su rezultati na skalama desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju podložni situacijskim utjecajima i manipulacijama te promjenama uslijed socijalizacije na određeni društveni položaj i izmjene u salijentnosti osobnog/socijalnog identiteta (Guimond i sur., 2003; Reynolds i sur., 2001; Sibley i Duckitt, 2008). Spomenuta istraživanja osporavaju konceptualizaciju ovih varijabli kao temeljnih dispozicija. S druge strane, da se ne radi ni o sasvim kontekstualno uvjetovanim, nestabilnim činiteljima, pokazuju istraživanja u kojima je nađena relativna stabilnost desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju (Asbrock i sur., 2010; Kteily, Sidanius i Levin, 2011; Ludeke i Krueger, 2013; Perry i Sibley, 2012; Sibley i Duckitt, 2010), značajno podudaranje samoprocjena i procjena izraženosti ovih varijabli (Cohrs i sur., 2012), te istraživanja koja utvrđuju njihovu

genetsku uvjetovanost¹⁹ (Koenig i Bouchard, 2006; Lewis i Bates, 2014; Ludeke i sur., 2013; Ludeke i Krueger, 2013; McCourt i sur., 1999). Prema Hodsonu (2009), upravo je ova „hibridna“ priroda razlog zbog kojeg su konstrukti desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju tako snažni prediktori predrasuda i srodnih fenomena (v. npr. Hodson i Dhont, 2015; Sidanius i sur., 2017).

Istraživanjima je utvrđeno da desna autoritarnost i orijentacija na socijalnu dominaciju predviđaju širok raspon socio-političkih, ideoloških i međugrupnih fenomena, kao što su patriotizam, nacionalizam, odobravanje smrtne kazne, opozicija pokretu ženskih prava i prava homoseksualnih osoba (Pratto i sur., 1994), negativni stavovi prema ženama, homoseksualnim osobama, pretilim osobama, etničkim i religijskim manjinama, osobama s invaliditetom, osobama s intelektualnim teškoćama (Akrami i Ekehammar, 2006; Akrami i sur., 2000; 2009; Bäckström i Björklund, 2007; Cohrs i Stelzl, 2010; Costello i Hodson, 2014; Ekehammar i sur., 2004; Guimond i sur., 2003; Kalebić Maglica i Vuković, 2016; Kožar i Kuculo, 2015; Leong, 2008; Lippa i Arad, 1999; Newheiser i Dovidio, 2012; Satherley i Sibley, 2016; Ward i Masgoret, 2006; Whitley, 1999; Zakrisson, 2005), etnocentrizam (Cunningham i sur., 2004) te generalizirane predrasude (Akrami i Ekehammar, 2006; Akrami i sur., 2009; Cohrs i sur., 2012; Ekehammar i sur., 2004; McFarland, 2010; Sibley i sur., 2010; Zick i sur., 2008).

Prema podacima meta-analize Sibleyja i Duckitta (2008), bivarijatna povezanost desne autoritarnosti i predrasuda iznosi $r = .49$ ($N = 2\,919$ iz 10 studija), dok je korelacija orijentacije na socijalnu dominaciju i istog kriterija $r = .55$ ($N = 2\,479$ iz 9 studija). Mnogi autori izdvajaju desnu autoritarnost i orijentaciju na socijalnu dominaciju kao najznačajnije prediktore predrasuda iz domene varijabli individualnih razlika (Altemeyer, 1998; Asbrock i sur., 2010; Duckitt, 2005; McFarland i Adelson, 1996; Sibley i Duckitt, 2008). Budući da su ove dvije varijable tek umjereno povezane ($r = .37$, Sibley i Duckitt, 2008), korisno ih je kombinirati pri predikciji predrasuda (v. i Asbrock i sur., 2010; Hodson i Dhont, 2015; Hodson, Hogg i sur., 2009; Sibley i Duckitt, 2008; 2010).

Temeljem njihovih dispozicijskih i socio-političkih korelata, razvidno je da bi desna autoritarnost i orijentacija na socijalnu dominaciju trebale predviđati predrasude iz različitih razloga (Cohrs i Stelzl, 2010; Duckitt, 2001; Duckitt i Sibley, 2007; 2009; 2017; Kreindler, 2005; Lippa i Arad, 1999). Očekuje se da desna autoritarnost predviđa predrasude prema grupama koje su moralno devijantne te ugrožavaju norme i vrijednosti koje prevladavaju u društvu, dok orijentacija na socijalnu dominaciju koristi u predikciji predrasuda prema slabim,

---

¹⁹ Odnosi se, u prvom redu, na desnu autoritarnost za koju je nađena značajna heritabilnost.

inferiornim ili onim grupama s kojima se potrebno boriti za ograničene resurse. Predrasude prema grupama čiji se članovi percipiraju i kao prekršitelji normi i kao inferiorni „otimači“ različitih dobara (npr. radnih mjesta, novca poreznih obveznika) predviđale bi i desna autoritarnost i orijentacija na socijalnu dominaciju (v. Duckitt i Sibley, 2007). Generiranjem dviju domena opravdavajućih mitova, kognitivno-motivacijska osnova ideoloških stavova potpomaže održavanju *statusa quo* (Duckitt i Sibley, 2009). S jedne strane, motivacijski cilj kompeticije, koji se ogleda u orijentaciji na socijalnu dominaciju, vodi usvajanju opravdavajućih mitova koji su kreirani da bi dali legitimitet formiranju i održavanju hijerarhijskih odnosa unutar društva. S druge strane, cilj održanja sigurnosti i kohezije, koji je prisutan u formi desno-autoritarnih težnji, uzrokuje pristajanje uz opravdavajuće mitove koji propagiraju zaštitu postojećih društvenih normi i vrijednosti.

Pored uloge desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju kao proksimalnih prediktora predrasuda, značaj ovih varijabli leži i u njihovoj ulozi medijatora povezanosti predrasuda i dispozicijskih varijabli - distalnih prediktora predrasuda (Akrami i Ekehammar, 2006; Dhont i Hodson, 2014; Duckitt, 2005; Ekehammar i sur., 2004; Hodson i Busseri, 2012; Hodson, Hogg i sur., 2009; Kalebić Maglica i Vuković, 2016; Perry i Sibley, 2012; Sibley i Duckitt, 2010). Kauzalni slijed odnosa *dispozicije* → *ideološke varijable* → *predrasude* ili njegovih elemenata (*dispozicije* → *ideološke varijable*; *ideološke varijable* → *predrasude*) utvrđen je longitudinalnim (Asbrock i sur., 2010; Hodson i Busseri, 2012; Kteily i sur., 2011; Perry i Sibley, 2012; Sibley i Duckitt, 2010) i eksperimentalnim istraživanjima (npr. Guimond i sur., 2003).

1.2.3. Ličnost i predrasude prema različitim društvenim skupinama

Pregled literature o vezi ličnosti i predrasuda prema različitim društvenim skupinama obuhvaća prikaz teorijske podloge i empirijskih spoznaja o povezanosti predrasuda i osobina ličnosti prema petofaktorskoj te, u ovom istraživačkom području manje korištenim, PEN i HEXACO konceptualizacijama ličnosti. Na ovom mjestu također se obrađuje dvoprocena kognitivno-motivacijska teorija ideologije i predrasuda (Duckitt, 2001).

1.2.3.1. Ličnost po petofaktorskom modelu i predrasude prema različitim društvenim skupinama

Nalazi istraživanja koja su problematizirala odnos predrasuda i ličnosti po *Big Five* ili pet-faktorskom²⁰ modelu objedinjeni su u meta-analizi Sibleyja i Duckitta (2008). Meta-analizom su ispitane prosječne veličine učinaka povezanosti između varijabli petofaktorskog modela ličnosti, desne autoritarnosti, orijentacije na socijalnu dominaciju i predrasuda. Također, istraženo je podupiru li nalazi pretpostavku o direktnoj ili indirektnoj vezi ličnosti i predrasuda te su provjereni efekti potencijalnih moderatora (status objave, tip upitnika ličnosti, sastav uzorka, kros-kulturalne specifičnosti i tip predrasuda). Osnovni zaključak meta-analize bio je da je ličnost povezana s promjenama u desnoj autoritarnosti i orijentaciji na socijalnu dominaciju koje zatim djeluju na predrasude. Od faktora ličnosti po petofaktorskoj konceptualizaciji, nađeno je da su otvorenost prema iskustvu i ugodnost značajno negativno povezane s predrasudama, dok je povezanost neuroticizma, savjesnosti i ekstraverzije s predrasudama zanemariva (Sibley i Duckitt, 2008). Detaljniji podaci o povezanosti predrasuda i pojedinih dimenzija ličnosti bit će izloženi u odlomcima koji slijede.

Zbog svojeg konceptualnog određenja koje pretpostavlja sklonost nekonvencionalnim i liberalnim svjetonazorima, nekonformističke stavove i ponašanje te otpor tradicionalnim autoritetima (Brandt, Chambers, Crawford, Wetherell i Reyna, 2015; Ekehammar i Akrami, 2007; Flynn, 2005; Harrison, 2012), *otvorenost prema iskustvu* je, u kontekstu veze s predrasudama, najistraživanija dimenzija petofaktorskog modela ličnosti (Sibley i Duckitt, 2008; 2010). Ekehammar i Akrami (2007) dobivaju da pet od šest faceta otvorenosti prema iskustvu značajno korelira s generaliziranim predrasudama: *fantazija, estetika, osjećaji, akcije i vrijednosti*, koje ujedno imaju najvišu korelaciju s generaliziranim predrasudama²¹. Intelektualna znatiželja i aktivno bavljenje intelektualnim interesima, operacionalizirani u okviru facete *ideje* iz otvorenosti prema iskustvu, nisu bili povezani sa sklonošću predrasudama (Ekehammar i Akrami, 2007).

Meta-analizom je utvrđena umjerena negativna povezanost ove varijable i predrasuda ($r = -.30$; $N = 4\ 713$ iz 25 studija, Sibley i Duckitt, 2008). Analizom mogućih moderatora ovog

---

²⁰ Ove konceptualizacije ličnosti razlikuju se prvenstveno po tome što je *Big Five* model utemeljen na leksičkoj hipotezi, odnosno (samo)procjeni pomoću pridjeva zastupljenih u općem rječniku nekog jezika, dok je pet-faktorski model utemeljen na faktorsko-analitičkim procedurama koje se provode nad (samo)procjenama ljudi u upitničkim mjerama ličnosti. Sintagmom *petofaktorski model* u ovom će se radu označavati bilo koji model prema kojem se ličnost pojedinca može najbolje opisati s pet ključnih dimenzija - ekstraverzija, ugodnost, savjesnost, neuroticizam i otvorenost prema iskustvu/intelekt (v. John i Srivastava, 1999; Petz, 2005).

²¹ Uspješnost predikcije generaliziranih predrasuda veća je kad se kao prediktori koriste rezultati na razini faceta nego kad se koriste rezultati na razini faktora (Ekehammar i Akrami, 2007).

odnosa ustanovljeno je da se dobivena veličina učinka ne razlikuje ovisno o kulturalnom kontekstu u kojem su provedena istraživanja (Sibley i Duckitt, 2008). S druge strane, pronađene su razlike u prosječnoj povezanosti otvorenosti prema iskustvu i predrasuda s obzirom na korišteni tip predrasuda, inventar ličnosti, sastav uzorka i status objave rukopisa. Veće su veličine efekta zabilježene u istraživanjima koja su kao kriterij imala generalizirane predrasude, u odnosu na one studije koje su ispitivale seksizam. Sibley i Duckitt (2008) to objašnjavaju činjenicom da se kod generaliziranih predrasuda radi o poopćenoj mjeri kod koje znanja i iskustva s pojedinim grupama ne djeluju kao što je to kod korištenja specifičnih mjera (v. i Fleeson i Nofle, 2009). Nadalje, veličine efekata povezanosti otvorenosti prema iskustvu s predrasudama veće su u istraživanjima u kojima su korišteni *Neuroticism-Extraversion-Openness Personality Inventory - Revised* (NEO PI-R) i *NEO Five Factor Inventory* (NEO FFI), nego u onima u kojima je ličnost zahvaćena pomoću *Big Five Inventory* (BFI)²². Autori razlike objašnjavaju razlozima konceptualne i psihometrijske prirode, tj. činjenicom da dulji upitnici (NEO PI-R i NEO FFI) preciznije mjere relevantne facete povezane s predrasudama (konkretno, *vrijednosti* i *akcije*; v. John i Srivastava, 1999) te različitim sastavom upitnika, budući da su u kraćem BFI upitniku zastupljene samo bihevioralne dispozicije, a u drugima i stavovi. Analiza moderatora sugerira i da je veza otvorenosti prema iskustvu s predrasudama veća kod studenata, nego kod odraslih sudionika. Veći efekt ličnosti na predrasude objašnjava se time što se upravo u razdoblju kasne adolescencije i rane odrasle dobi konsolidiraju socio-politički stavovi (v. Heaven i sur., 2011; Sibley i Duckitt, 2008). Konačno, nađeno je da su u objavljenim studijama manje korelacije otvorenosti prema iskustvu i predrasuda, što je nalaz koji je suprotan očekivanjima vezanima uz pristranosti u objavljivanju. Sibley i Duckitt (2008) to tumače činjenicom da je u mnogim objavljenim radovima uključenima u meta-analizu veza ove dvije varijable bila sporedan problem koji nije imao velikog utjecaja na odluke o (samo)cenzuri, kao i mogućnošću da je nalaženje značajnih i razmjerno velikih efekata presudnije kod publiciranja eksperimentalnih (nasuprot korelacijskih) studija.

U razdoblju nakon meta-analitičke sinteze, mnoga istraživanja i dalje pronalaze negativne povezanosti otvorenosti prema iskustvu te klasičnih i modernih predrasuda prema imigrantima (Dinesen i sur., 2016; Hodson, Hogg i sur., 2009; Onraet i sur., 2011; Satherley i Sibley, 2016), seksizma (Akrami i sur., 2009), negativnih stavova prema homoseksualnim osobama (Kalebić Maglica i Vuković, 2016), netolerancije prema različitim

---

²² Vrijedi i za odnos otvorenosti prema iskustvu s desnom autoritarnosti i orijentacijom na socijalnu dominaciju.

nekonvencionalnim skupinama, kao što su ateisti, feministi, homoseksualne osobe i dr. (Brandt i sur., 2015) te generaliziranih predrasuda (Akrami i sur., 2009; Bergh i Akrami, 2016; Bergh i sur., 2012; 2016; Cohrs i sur., 2012; Ekehammar i Akrami, 2007; McFarland, 2010; Rebić, 2014). Negativna povezanost otvorenosti prema iskustvu i negativnih stavova održava se i nakon kontrole efekta socijalne poželjnosti odgovaranja (Ekehammar i Akrami, 2007; Ekehammar i sur., 2004; Flynn, 2005). Prema nalazima Sibleyja i Duckitta (2008), povezanost otvorenosti prema iskustvu i predrasuda velikim je dijelom, ali ne potpuno, posredovana putem desne autoritarnosti. Potonje sugerira da otvorenost prema iskustvu može imati i izravan efekt na predrasude (v. i Cohrs i sur., 2012; Kalebić Maglica i Vuković, 2016; Matić, Löw i Bratko, 2018). Sibley i Duckitt (2008), međutim, upozoravaju da indikacija o postojanju izravnog efekta može biti posljedica pogreške mjerenja manifestnih varijabli, budući da studije koje provode strukturalno modeliranje s latentnim varijablama nalaze samo neizravne efekte.

U svakom slučaju, ljudi niske otvorenosti prema iskustvu i visoke desne autoritarnosti vjerojatnije će se identificirati s postojećim socijalnim poretkom, preferirati jasne moralne preskripcije i pravila te biti osjetljiviji na realne i simboličke prijetnje pa je stoga veća mogućnost da će neke grupe percipirati ugrožavajućima te prema njima pokazivati predrasudne obrasce mišljenja i ponašanja (Sibley i Duckitt, 2008; v. i Lewis i Bates, 2014). Pretpostavljeni slijed kauzalnih odnosa koji previđa da otvorenost prema iskustvu djeluje na promjene u desnoj autoritarnosti koja zatim utječe na sklonost predrasudama u skladu je s teorijskim polazištima (npr. Ekehammar i sur., 2004) i nalazima longitudinalnih istraživanja (Asbrock i sur., 2010; Perry i Sibley, 2012; Sibley i Duckitt, 2010).

Ugodnost je druga dimenzija petofaktorskog modela ličnosti koja se, zbog svoje konceptualizacije, može pokazati relevantnom za objašnjenje predrasuda. Ekehammar i Akrami (2007) navode da je to stoga što se ugodnost definira kao suprotnost antagonizmu, a uključuje elemente društvene osjetljivosti, altruizma, empatije i sklonosti prosocijalnom ponašanju, temeljem čega se predviđa njena negativna povezanost s predrasudama (v. i Gallego i Pardos-Prado, 2014; Harrison, 2012; John i Srivastava, 1999). Sukladno tome, Ekehammar i Akrami (2007) nalaze da su generalizirane predrasude povezane s pet od ukupno šest faceta koje se odnose na faktor ugodnosti. Najviša korelacija s generaliziranim predrasudama dobivena je za facetu *društvene osjetljivosti*, a značajne korelacije s ovim kriterijem nađene su i za *povjerenje*, *izravnost*, *altruizam* i *skromnost*²³. Sadržaj facete *pomirljivost* nije se pokazao značajno povezanim sa sklonošću predrasudama (Ekehammar i Akrami, 2007).

---

²³ Uspješnost predikcije generaliziranih predrasuda veća je kad se kao prediktori koriste rezultati na razini faceta nego kad se koriste rezultati na razini faktora. Štoviše, kad se za prediktore uzmu faceta *vrijednosti* iz otvorenosti

Meta-analiza Sibleyja i Duckitta (2008) upućuje na nisku do umjerenu negativnu vezu ugodnosti i predrasuda ($r = -.22$; $N = 4\ 713$ iz 25 studija). Analiza potencijalnih moderatora ove povezanosti pokazala je da se dobivena veličina efekta ne razlikuje ovisno o statusu objave rada i kulturalnom okruženju u kojem su prikupljeni podaci (Sibley i Duckitt, 2008). Nasuprot tome, prosječne povezanosti ugodnosti i predrasuda razlikuju se s obzirom na korišteni tip predrasuda, inventar ličnosti i sastav uzorka. Veće su povezanosti nađene u istraživanjima koja su ispitivala generalizirane predrasude, u odnosu na one studije koje su ispitivale seksizam i rasizam²⁴. Kao i u slučaju otvorenosti prema iskustvu, prosječne povezanosti ugodnosti s predrasudama veće su u studijama koje su rađene na uzorku studenata i koje su koristile NEO PI-R i NEO FFI, u usporedbi s onima koje uključivale odrasle sudionike i koristile BFI inventar ličnosti²⁵. Potonje ima veze s činjenicom da, iako visoko povezane, NEO PI-R i BFI mjere ugodnosti nisu sasvim sadržajno preklapljene budući da BFI ugodnost ne zahvaća bihevioralne dispozicije poštenja i poniznosti, dok ih NEO PI-R ugodnost „pokriva“ kroz facete *izravnosti* i *skromnosti* (Miller, Gaughan, Maples i Price, 2011).

Do zaključka o negativnoj povezanosti ugodnosti i različitih tipova predrasuda (seksizam, predrasude prema imigrantima, predrasude prema pretilim osobama, generalizirane predrasude) dolaze i mnoga istraživanja provedena nakon meta-analize (npr. Akrami i sur., 2009; Bergh i Akrami, 2016 - Uzorak 1; Bergh i sur., 2012; 2016; Cohrs i sur., 2012 - Studija 2; Ekehammar i Akrami, 2007; Graziano i sur., 2007; Hodson, Hogg i sur., 2009; McFarland, 2010; Satherley i Sibley, 2016; za diskusiju o konceptualnom određenju ugodnosti i posljedicama na povezanost s predrasudama, v. Bergh i Akrami, 2016). Valja, međutim, spomenuti da neka novija istraživanja nisu pronašla statistički značajnu povezanost predrasuda i ugodnosti po petofaktorskom ili HEXACO modelu (Bergh i sur., 2016; Cohrs i sur., 2012 - Studija 1; Kalebić Maglica i Vuković, 2016; Rebić, 2014).

Sibley i Duckitt (2008) dobivaju da je povezanost ugodnosti i predrasuda u cijelosti posredovana preko orijentacije na socijalnu dominaciju, odnosno da su ugodnost i predrasude isključivo neizravno povezane. Osobe za koje je karakteristična niža ugodnost vjerojatnije će stremiti ka postizanju vlastitih hedonističkih ciljeva te zanemarivati želje i potrebe drugih.

---

prema iskustvu i faceta *društvene osjetljivosti* iz ugodnosti postotak objašnjene varijance predrasuda podjednak je postotku koji se dobije kada se kao prediktori koriste desna autoritarnost i orijentacija na socijalnu dominaciju (Ekehammar i Akrami, 2007), varijable koje se smatraju najznačajnijim prediktorima predrasuda iz domene individualnih razlika (Duckitt, 2005; Sibley i Duckitt, 2008).

²⁴ Pojašnjenje ovog i sljedeća dva nalaza iz analize moderatora vidjeti ranije u ovom potpoglavlju, u dijelu o moderatorima povezanosti otvorenosti prema iskustvu i predrasuda.

²⁵ Tip upitnika ličnosti značajno je moderirao i povezanost ugodnosti s desnom autoritarnosti i orijentacijom na socijalnu dominaciju.

Istovremeno, zbog izražene orijentacije na socijalnu dominaciju te osobe se mogu usmjeriti na znakove grupne kompeticije oko ograničenih resursa. Kombinacija niske ugodnosti i visoke orijentacije na socijalnu dominaciju stoga često rezultira iskazivanjem predrasuda i diskriminacijom marginaliziranih skupina (Sibley i Duckitt, 2008). Plauzibilnost kauzalnih odnosa koji su ovdje opisani (ugodnost → orijentacija na socijalnu dominaciju → predrasude) i koji odgovaraju teorijskim utemeljenjima ovog istraživačkog područja (npr. Duckitt, 2001; 2005; Ekehammar i sur., 2004), potvrđena je nalazima longitudinalnih studija (Asbrock i sur., 2010; Kteily i sur., 2011; Perry i Sibley, 2012; Sibley i Duckitt, 2010).

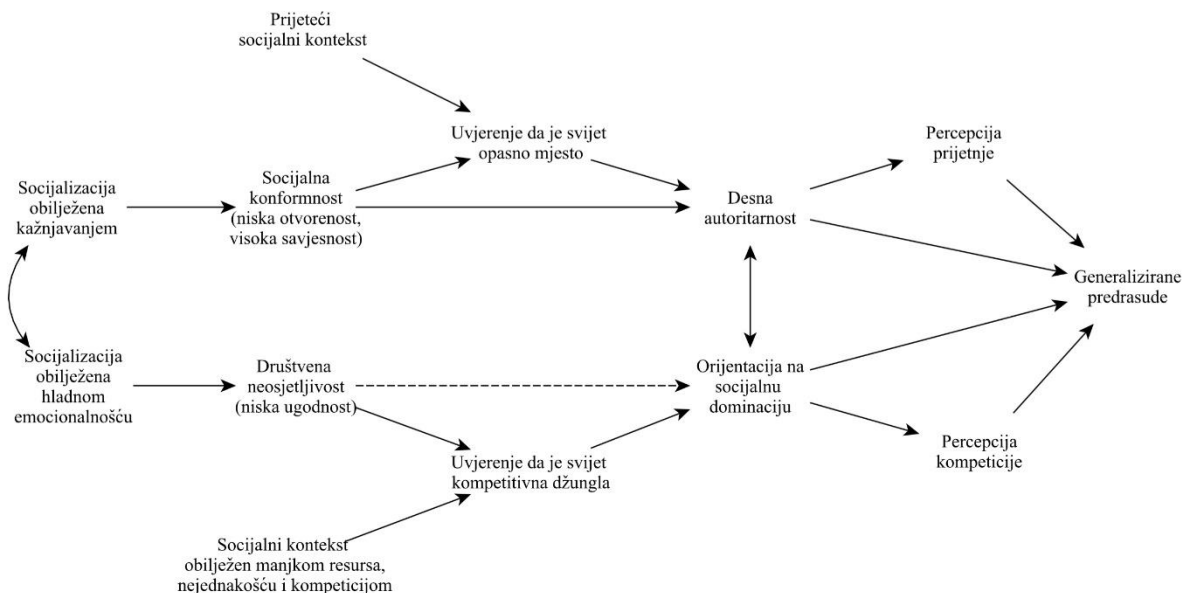
Kao što je ranije spomenuto, otvorenost prema iskustvu i ugodnost jedina su dva faktora ličnosti iz petofaktorske konceptualizacije koja se, u većoj ili manjoj mjeri, kontinuirano pokazuju značajnima za objašnjenje predrasuda. Meta-analički, povezanost neuroticizma, savjesnosti i ekstraverzije s predrasadama pokazala se statistički neznačajnom (Sibley i Duckitt, 2008). Navedeno je u skladu s pretpostavkama dvoprocenke kognitivno-motivacijske teorije ideologije i predrasuda (Duckitt, 2001; 2005) koja će biti predstavljena u narednom potpoglavlju.

1.2.3.2. Dvoprocenka kognitivno-motivacijska teorija ideologije i predrasuda

U okviru dvoprocenke kognitivno-motivacijske teorije ideologije i predrasuda, Duckitt (2001) postulira mehanizam razvoja predrasuda koji uključuje dispozicijske i kontekstualne antecedente ideoloških uvjerenja i njihovih posljedica - etnocentrizma i predrasuda.

Shematski prikazana na Slici 2, teorija pretpostavlja da dva tipa socijalizacijskih iskustava kojima je osoba izložena u djetinjstvu - socijalizacija obilježena strogim odgojem i kažnjavanjem ili odrastanjem u opasnim i prijetećim društvenim okruženjima te socijalizacija obilježena hladnom emocionalnošću ili odrastanjem u okruženjima koje karakterizira nejednakost i sukob oko moći, statusa ili resursa, rezultiraju formiranjem ili favoriziranjem dispozicija socijalne konformnosti (nasuprot osobne autonomije) i društvene neosjetljivosti (nasuprot društvene osjetljivosti). Socijalna konformnost predstavlja kombinaciju niske otvorenosti prema iskustvu i visoke savjesnosti iz petofaktorskog modela ličnosti (Duckitt, 2009; Duckitt i Sibley, 2009). Osoba koju karakterizira socijalna konformnost snažnije će pristajati uz društvene konvencije i neće tolerirati kršenje socijalnih normi. S druge strane, društvena neosjetljivost karakterizira osobe koje su interpersonalno neugodne, cinične i bezosjećajne. U terminima petofaktorske taksonomije ličnosti, te osobe imaju nisku ugodnost, a po HEXACO modelu, nisko poštenje-poniznost (Duckitt, 2009; Duckitt i Sibley, 2009; 2017).

Ove dvije osobine ličnosti, po teoriji, olakšavaju usvajanje uvjerenja da je svijet opasno, nepredvidivo i prijetće mjesto u kojem su vrijednosti i način života „dobrih ljudi“ pod prijetnjom „loših ljudi“, odnosno uvjerenja da je svijet kompetitivna džungla u kojoj je nužna darvinistička borba za preživljavanje, resurse i moć. Tome pogoduju percepcija (realne ili simboličke) prijetnje postojećem društvenom uređenju i percepcija manjka relevantnih resursa. Zajedno, osobine ličnosti, percepcija društvenog konteksta i uvjerenja o svijetu aktiviraju motivacijske ciljeve socijalne kontrole i sigurnosti, odnosno moći, superiornosti i dominacije nad drugima. Ovi motivacijski ciljevi izraženi su kroz desnu autoritarnost i orijentaciju na socijalnu dominaciju te putem njih utječu na pojavu i održavanje etnocentrizma i predrasuda (Duckitt, 2001; 2005; 2009; Duckitt i Sibley, 2009; 2017; Satherley i Sibley, 2016; Sibley i Duckitt, 2008; 2010). Iz svega proizlazi da su, prema ovoj teoriji, efekti ličnosti na predrasude isključivo neizravni, posredovani putem priklanjanja konkretnim ideološkim uvjerenjima.

Slika 2. Shematski prikaz dvoprocenog kognitivno-motivacijskog modela ideologije i predrasuda (prilagođeno prema Duckitt, 2001 te Duckitt i Sibley, 2017).

Model utjelovljuje ranije spomenutu pretpostavku o tome da postoje dva kvalitativno različita tipa predrasuda, a sukladno tome, ne jedna već dvije ili više dimenzija generaliziranih predrasuda (Duckitt i Sibley, 2017; Sibley i sur., 2010). Jedan tip predrasuda bit će potaknut motivom straha i prijetnje koji će generirati samo-zaštitna ponašanja usmjerena protiv grupa za koje osoba vjeruje da ugrožavaju koheziju, vrijednosti i stabilnost društva. Tipično, takve predrasude bit će usmjerene prema kulturalno različitim osobama, odnosno pripadnicima manjina za koje se čini da ne dijele tradicionalne vrijednosti s većinskim društvom, remete

socijalne norme ili prijete na neki drugi način. Drugi tip predrasuda bit će motiviran vjerovanjem da je svijet poligon za kompeticiju pa će se stoga javiti predrasude prema članovima društvenih skupina na koje se gleda kao na manje vrijedne, slabe i nekompetentne. To su opet uglavnom manjine, primjerice one ekonomski nepovoljnijeg položaja. Prema ovom modelu, one skupine koje su percipirane i kao prijeteće i kao manje vrijedne trebale bi biti izložene i jednom i drugom tipu predrasuda.²⁶ Radi se o skupinama čije se članove percipira kao one koji se bore za status u društvu i dovode u pitanje postojeće društveno uređenje karakterizirano nejednakostima. Također je pretpostavljeno da će, ako postoje dva tipa predrasuda, ideološke varijable desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju imati s njima različit obrazac povezanosti. Kao što je spomenuto, Duckitt i Sibley (2007) te Asbrock i suradnici (2010) empirijski su provjerili gornje pretpostavke i dobili da desna autoritarnost predviđa stav prema opasnim skupinama (npr. teroristi, preprodavači droge), orijentacija na socijalnu dominaciju predviđa stav prema omalovaženim skupinama (npr. kućanice, korisnici povlastica za nezaposlene), dok stav prema skupinama tzv. disidenata (npr. prosvjednici, feministi) predviđaju obje ove varijable.

Dvoprocenu kognitivno-motivacijsku teoriju ideologije i predrasuda prati solidna empirijska podrška (v. Duckitt i Sibley, 2017). Kauzalni slijed odnosa varijabli kakav je iznesen u okviru teorije potvrđen je eksperimentalno (Duckitt, 2009) i longitudinalno (v. Asbrock i sur., 2010; Perry i Sibley, 2012), a korelacijske studije upućuju na robusnost većine teorijski postavljenih veza unutar modela²⁷ i značajne postotke objašnjene varijance predrasuda prema manjinskim grupama (npr. iznad 50 % u Duckitt, 2001).

Sam autor teorije, međutim, upozorava da su varijable socijalne konformnosti i društvene neosjetljivosti donekle *ad hoc* osmišljene i da snažniji dokazi o plauzibilnosti teorije proizlaze iz istraživanja koja koriste nezavisno razvijene i bolje validirane mjere ličnosti koje konceptualno odgovaraju ovim konstruktima - otvorenost prema iskustvu, savjesnost, ugodnost, poštenje-poniznost (Duckitt i Sibley, 2009; Sibley i Duckitt, 2008). Izvan konteksta provjere dvoprocenog kognitivno-motivacijskog modela, istraživanja koja ispituju

---

²⁶ Sličan rezon je i u pozadini dihotomije *toplina - kompetentnost* na koju se dijeli sadržaj stereotipa (Glick i Fiske, 2001). Toplina se odnosi na evaluaciju namjera određene skupine, dok se kompetentnost tiče procjene ambicija i sposobnosti određene skupine da postigne moć i status. Kako će skupina biti ocijenjena u pogledu topline i kompetentnosti uvelike ovisi o tome koje je motivacijske ciljeve (za socijalnom kontrolom i sigurnosti, za moći i dominacijom, oba ili nijedan) njeno prisustvo aktiviralo (v. npr. Maisonnette i Testé, 2007).

²⁷ Manje se robusnom pokazala usmjerena veza od društvene neosjetljivosti izravno na orijentaciju na socijalnu dominaciju. S druge strane, neka istraživanja pronalaze usmjerene veze koje nisu pretpostavljene modelom, npr. od vjerovanja da je svijet opasno mjesto izravno na predrasude, od socijalizacije obilježene hladnom emocionalnošću na socijalnu konformnost te od socijalne konformnosti izravno na redukciju predrasuda (Duckitt, 2001).

dispozicijske korelate predrasuda u pravilu koriste neku od etabliranih konceptualizacija ličnosti - petofaktorsku, kao što je ilustrirano u potpoglavlju 1.2.3.1., PEN ili HEXACO, što će biti elaborirano u nastavku.

1.2.3.3. Ostali modeli ličnosti i predrasude prema različitim društvenim skupinama

U svojoj opsežnoj studiji prediktora predrasuda iz domene individualnih razlika, McFarland i Adelson (1996) istražili su povezanost psihotocizma i neuroticizma iz Eysenckove PEN konceptualizacije ličnosti s različitim specifičnim predrasudama. Opći zaključak njihovog istraživanja je da neuroticizam, definiran u okviru ove konceptualizacije, nije značajan prediktor predrasuda kod odraslih i studenata, dok psihotocizam ima značajne korelacije i/ili ulogu u predviđanju seksizma, rasizma, etničkih predrasuda, predrasuda prema osobama homoseksualne orijentacije i latentnog g faktora predrasuda. Dimenzija psihotocizma negativno je korelirana s ugodnošću i savjesnošću iz petofaktorskog modela, a neki autori čak smatraju da se radi o kombinaciji tih dviju dimenzija (v. Costa i McCrae, 1995; Heaven, Ciarrochi, Leeson i Barkus, 2013; Marušić, Bratko i Eterović, 1996; Milas, 2004).

U nekolicini nedavno objavljenih radova, razmatra se veza predrasuda (ili srodnih konstrukata, poput netolerancije) i ličnosti konceptualizirane u okviru HEXACO modela (Bergh i Akrami, 2016; Bergh i sur., 2016; Brandt i sur., 2015; Satherley i Sibley, 2016; Sibley i sur., 2010). Prema HEXACO modelu, ličnost se može najbolje opisati sa šest temeljnih dimenzija: poštenje-poniznost, emocionalnost, ekstraverzija, ugodnost, savjesnost i otvorenost prema iskustvu (Ashton i Lee, 2007). Ekstraverzija, savjesnost i otvorenost prema iskustvu iz HEXACO modela uvelike se preklapaju s istoimenim dimenzijama iz petofaktorske konceptualizacije. HEXACO emocionalnost srodna je neuroticizmu iz petofaktorskog modela, s tim da isključuje ljutnju, a uključuje sentimentalnost koja je u petofaktorskom modelu dio ugodnosti. HEXACO ugodnost razlikuje se od ugodnosti iz petofaktorskog modela po tome što uključuje ljutnju, a isključuje sentimentalnost. Može se reći da su emocionalnost i ugodnost iz HEXACO modela varijante neuroticizma i ugodnosti iz petofaktorskog modela, donekle različito rotirane u faktorskom prostoru (Ashton i Lee, 2007). Šesta dimenzija HEXACO modela, poštenje-poniznost, može se najjednostavnije opisati kao tendencija osobe da bude pravedna i iskrena u društvenim odnosima. Suprotno tome, leži tendencija osobe da manipulira drugima i iskorištava ih. Sadržaj ove dimenzije u petofaktorskom je modelu ili slabo zastupljen unutar faktora ugodnosti (NEO-PI-R) ili sasvim izostavljen iz taksonomije (BFI, v. Miller i sur., 2011). Sklonost altruizmu, suosjećanju, solidarnosti, velikodušnosti i sličnim vrlinama, koje su

konceptualno relevantne za razumijevanje predrasuda, nalaze se u HEXACO modelu na razmeđu ugodnosti, poštenja-poniznosti i emocionalnosti. Štoviše, prema Ashtonu i Leeju (2007), ugodnost i poštenje-poniznost komplementarne su tendencije koje se odnose na sklonost recipročnom altruizmu, dok se emocionalnost odnosi na sklonost altruizmu usmjerenom prema srodnicima.

Na temelju malobrojnih empirijskih provjera koje su u ovom istraživačkom području napravljene (Bergh i Akrami, 2016 - samo ugodnost, poštenje-poniznost i otvorenost prema iskustvu; Bergh i sur., 2016; Brandt i sur., 2015 - samo otvorenost prema iskustvu; Sibley i sur., 2010), nije moguće donositi definitivne zaključke o povezanosti pojedine HEXACO dimenzije ličnosti i predrasuda. Ipak, za otvorenost prema iskustvu, koja se u kontekstu predikcije predrasuda pokazala najrelevantnijom dimenzijom petofaktorskog modela ličnosti, i većina istraživanja koja su ovu varijablu operacionalizirala kao dio HEXACO modela nalazi statistički značajne veze s predrasudama. Primjerice, u istraživanju Sibleyja i suradnika (2010), niska otvorenost prema iskustvu iz HEXACO modela predviđala je predrasude prema opasnim (npr. preprodavači droge), omalovaženim (npr. nezaposleni) i disidentskim vanjskim grupama (npr. feministkinje). Brandt i suradnici (2015) našli su niske do umjerene negativne korelacije HEXACO otvorenosti prema iskustvu i netolerancije prema različitim nekonvencionalnim grupama (npr. gej muškarci, lezbijke, ateisti). U neobjavljenoj studiji Hodson i Ashton (2009; prema Hodson i Dhont, 2015) dobili su da niska otvorenost prema iskustvu iz HEXACO modela predviđa predrasude prema imigrantima, a Bergh i Akrami (2016) te Bergh i suradnici (2016) nalaze njenu negativnu povezanost s generaliziranim predrasudama i predrasudama prema skupinama niskog (ali i visokog) socijalnog statusa. Za preostale dimenzije HEXACO modela, oskudnija je empirijska podloga temeljem koje se saznaje o njihovoj povezanosti s predrasudama. Tek za ilustraciju trenda, Sibley i suradnici (2010) nalaze da su, na bivarijatnoj razini, emocionalnost i savjesnost pozitivno povezane s predrasudama prema opasnim grupama, dok je ugodnost negativno povezana s predrasudama prema omalovaženim, a pozitivno s predrasudama prema disidentskim skupinama. S druge strane, Bergh i Akrami (2016) ne nalaze značajnu povezanost ugodnosti i generaliziranih predrasuda. Nadalje, iako također u potrebi za replikacijom, posebno je zanimljiv nalaz o ulozi dimenzije poštenje-poniznost. Bergh i Akrami (2016) te Bergh i suradnici (2016) našli su negativnu povezanost ove dimenzije i generaliziranih predrasuda, predrasuda prema etničkim manjinama i grupama niskog statusa. Potonja skupina autora navodi kako se ponegdje radilo o prilično niskim, čak i neznačajnim povezanostima. Ovaj nestabilni obrazac povezanosti zapažen je i u istraživanju Sibleyja i suradnika (2010) prema čijim nalazima poštenje-poniznost pozitivno korelira s

predrasudama prema opasnim grupama, a negativno s predrasudama prema omalovaženim grupama (v. nalaz o negativnoj povezanosti ove dimenzije s predrasudama prema imigrantima; Hodson i Ashton, 2009; prema Hodson i Dhont, 2015). Ovakav suprotstavljeni efekt povezanosti s predrasudama produkt je pozitivne veze dimenzije poštenje-poniznost s desnom autoritarnosti, odnosno izraženog motiva za održanjem kolektivne sigurnosti i kohezije, te negativne korelacije ove dimenzije s orijentacijom na socijalnu dominaciju, tj. niske želje za društvenom dominacijom i moći. Spomenuti suprotstavljeni efekt može rezultirati nultim ili vrlo malim povezanostima s predrasudama na bivarijantnoj razini, ako su medijatori te povezanosti i desna autoritarnost i orijentacija na socijalnu dominaciju (Sibley i sur., 2010).

Na kraju pregleda o vezi ličnosti i predrasuda prema različitim društvenim skupinama, valja istaknuti da će, usprkos vrijednim uvidima koji proizlaze iz upotrebe drugih konceptualizacija ličnosti, poglavito u kontekstu uloge ugodnosti, odnosno poštenja-poniznosti, u svrhu olakšane kontekstualizacije i komparacije nalaza, ovaj rad polaziti od petofaktorske konceptualizacije koju koristi glavnina dostupnih studija koje su se bavile ovim istraživačkim pitanjem.

1.2.4. Kognitivne sposobnosti i predrasude prema različitim društvenim skupinama

Iako interes za pitanje povezanosti kognitivnih sposobnosti i predrasuda seže (barem) do vremena u kojem je nastala klasična studija Adorna i suradnika (1950), broj teorijskih i empirijskih radova koji su se bavili odnosom kognitivnih sposobnosti i predrasuda do danas je ostao iznenađujuće malen. Razlog tome suvremeni autori vide u mogućnosti da se bavljenje ulogom kognitivnih sposobnosti u razvoju i održavanju predrasuda percipira(lo) kontroverznim, delikatnim, medijski izazovnim, čak i nepristojnim (Dhont i Hodson, 2014; Hodson, 2014; Onraet i sur., 2015). Dijelom i zbog toga što su manje kontroverzna, istraživanja su se u većoj mjeri okrenula pitanjima povezanosti predrasuda i kognitivnog stila, pa su tako znatno brojnije studije koje problematiziraju ulogu koju u objašnjenju individualnih razlika u sklonosti predrasudama imaju npr. potreba za zatvorenosću (Cunningham i sur., 2004; Dhont i sur., 2011; Onraet i sur., 2011; Tebbe i Moradi, 2012; Van Hiel i sur., 2004), netolerancija na dvosmislenost (Sidanius, 1985; za meta-analički pregled, v. Van Hiel i sur., 2010), ovisnost o polju (meta-analički pregled u Van Hiel i sur., 2010), kognitivna rigidnost (Sidanius, 1985; meta-analički pregled u Van Hiel i sur., 2010) i slični fenomeni kojima se opisuje način na koji osoba percipira i obrađuje informacije iz socijalne okoline (v. Sidanius i Ekehammar, 1976; Van Hiel i sur., 2010). Također, provedena su istraživanja usmjerena na pitanje veze

obrazovanja i predrasuda (Hello i sur., 2006; Meeusen i sur., 2013; Ostapczuk i sur., 2009; Wagner i Zick, 1995; Wodtke, 2012).

Autori koji su u posljednjih nekoliko godina istraživali ovu temu smatraju da je potencijal kognitivnih sposobnosti za objašnjenje predrasuda neistražen i neopravdano zanemarivan (Choma i sur., 2014; Dhont i Hodson, 2014; Hodson i Busseri, 2012; Hodson i Dhont, 2015; Keiller, 2010; Onraet i sur., 2015; Van Hiel i sur., 2010). Kao argument za prethodni navod mogu poslužiti nalazi Keillera (2010) koji, u prvom istraživanju koje je kao prediktor predrasuda prema homoseksualnim osobama koristilo mjeru kognitivnih sposobnosti, nalazi da je veći rezultat na mjeri apstraktnog rezoniranja povezan s pozitivnijim stavovima prema homoseksualnosti ($r = .36$) te da apstraktno rezoniranje objašnjava mali dio varijance kriterija stava prema homoseksualnosti i povrh robusnih korelata tog stava (spol, iskustvo kontakta i desna autoritarnost). Štoviše, dobiva da je apstraktno rezoniranje snažniji prediktor predrasuda prema homoseksualnim muškarcima nego što je to spol sudionika, a podjednako snažan prediktor kao i kontakt s pripadnikom seksualne manjine.

Indikator reafirmacije ili makar obnovljenog interesa za ulogu koju kognitivne sposobnosti mogu imati u razumijevanju sklonosti predrasudama predstavlja činjenica da su nedavno provedene dvije meta-analize koje istražuju ovaj odnos (Onraet i sur., 2015; Van Hiel i sur., 2010). Meta-analiza Van Hiel i suradnika (2010) problematizirala je povezanost različitih aspekata kognitivnog stila i kognitivnih sposobnosti sa sociokulturalnim stavovima - etnocentrizmom, autoritarnosti, dogmatizmom i konzervativizmom. U njoj, autori koriste vrlo široku operacionalizaciju kognitivnih sposobnosti, uključujući obrazovanje kao jedan od indikatora, te pronalaze 50 studija (ukupan $N = 14\ 558$) na temelju kojih izračunavaju prosječne veličine učinka povezanosti kognitivnih sposobnosti i relevantnih sociokulturalnih uvjerenja (Van Hiel i sur., 2010). Pet godina kasnije, ista grupa autora objavila je novu meta-analitičku sintezu (Onraet i sur., 2015) koja, osim radova sadržanih u meta-analizi Van Hiel i suradnika (2010), uključuje i nekoliko naknadno objavljenih primarnih istraživanja (npr. Keiller, 2010; Schoon i sur., 2010). Osim zbog toga što je recentnija, meta-analiza Onraet i suradnika (2015) činit će osnovicu ovog pregleda i zbog toga što uzima u obzir „čišću“ operacionalizaciju kognitivnih sposobnosti, isključujući studije koje su se bavile odnosom obrazovanja i predrasuda (za detaljniju racionalu, v. Schoon i sur., 2010), kao i zato što, pored etnocentrizma, uključuje i specifične tipove predrasuda te provodi dodatne moderatorske analize. Ovom meta-analizom obuhvaćene su 23 studije (ukupan $N = 27\ 011$), od kojih je 14 kao kriterij imalo neki specifični tip predrasuda, a 9 etnocentrizam koji autori smatraju indikatorom generaliziranih

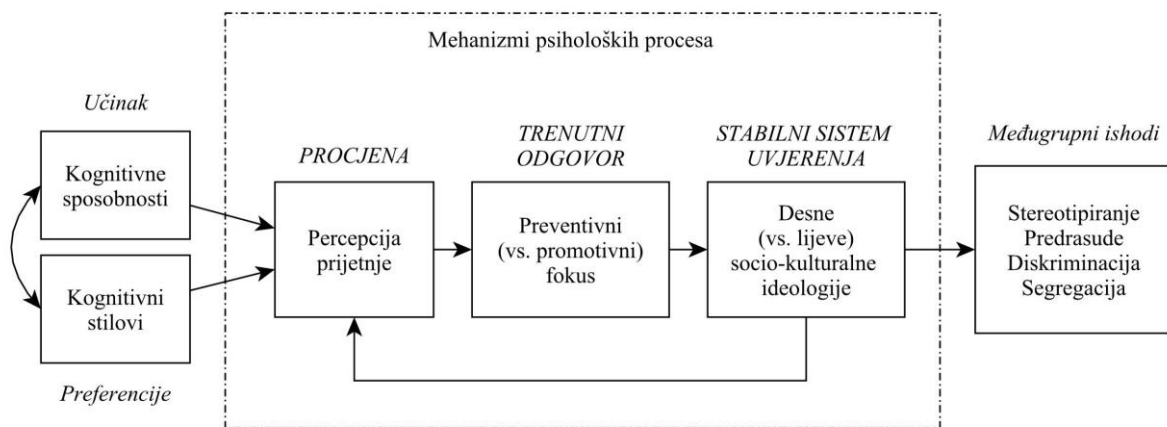
predrasuda (Onraet i sur., 2015, str. 615). Prije no što se prikažu zaključci meta-analize, navodi se konceptualna podloga hipoteze o povezanosti kognitivnih sposobnosti i predrasuda.

Rezultati istraživanja sugeriraju da kognitivni kapaciteti mogu facilitirati socijalne interakcije. Primjerice, nađeno je da osobe višeg generalnog faktora inteligencije više vjeruju drugim ljudima, osjetljivije su na interpersonalne signale te točnije u dešifriranju tuđih ponašanja i namjera (Murphy i Hall, 2011; Sturgis, Read i Allum, 2010). Spomenuto može rezultirati time da se osobe viših kognitivnih sposobnosti osjećaju ugodnije i sigurnije u nazočnosti drugih ljudi. Nadalje, Hodson, Choma i Costello (2009) našli su da zauzimanje perspektive druge osobe (posebno kad se radi o članu vanjske grupe), a koje je svrhovito za smanjenje predrasuda, zahtijeva napredno kognitivno procesiranje. Konačno, međugrupnom kontaktu, koji ima značajan potencijal redukcije predrasuda (Dhont i sur., 2011; Pettigrew i Tropp, 2006), ali nerijetko je kognitivno zahtjevan (Richeson i Shelton, 2003), mogu biti skloniji pojedinci viših kognitivnih sposobnosti (Hodson i Busseri, 2012). Na tragu ovih nalaza, plauzibilno je pretpostaviti da kognitivne sposobnosti mogu imati efekt i na pojedincevu sklonost predrasudama.

Kao jedno od polazišta za hipotezu o odnosu kognitivnih sposobnosti i predrasuda poslužio je model kognitivne obrade u dva koraka (Devine, 1989). U okviru tog modela, autorica postulira da se (negativni) stereotipi o nekoj osobi ili grupi aktiviraju automatski, ali da ih se kontroliranom obradom, tj. ulaganjem kognitivnih resursa, može odbaciti. Sukladno tome, Keiller (2010) navodi da će osobe viših kognitivnih sposobnosti biti sklonije i uspješnije u provođenju kontrolirane obrade tijekom koje će, primjerice, zauzimanjem perspektive druge osobe i promatranjem više aspekata pojedinca i situacije, prevenirati ekspresiju automatskog negativnog stereotipa u vidu predrasudnog ili diskriminatornog akta. Češće, autori interpretiraju povezanost kognitivnih sposobnosti i predrasuda kao posljedicu priklanjanja različitim ideologijama. Prema toj perspektivi, osobe nižih kognitivnih sposobnosti, zabrinute da će vanjske grupe prouzrokovati dezintegraciju društvenih moralnih standarda i tradicije, mogu tendirati socijalno konzervativnim desnim ideologijama koje teže održanju *statusa quo* u društvu i pružaju psihološku stabilnost, osjećaj kontrole i reda. Posredno, te osobe bit će i sklonije predrasudama (v. Heaven i sur., 2011; Hodson, 2014; Hodson i Busseri, 2012; McCourt i sur., 1999; Onraet i sur., 2015; Stankov, 2009). S druge strane, osobe viših kognitivnih sposobnosti bit će sklonije formiranju otvorenih, liberalnih stavova te izlaganju iskustvima koja mogu doprinijeti redukciji predrasuda (Carl, 2014; 2015; Deary, Batty i Gale, 2008; Heaven i sur., 2011; McCourt i sur., 1999; Schoon i sur., 2010).

Ove teorijske pretpostavke nedavno su objedinjene u CASE (eng. *Cognitive Ability and Style to Evaluation*) modelu Dhonta i Hodsona (2014; v. i Hodson, 2014; Hodson i Dhont, 2015). Model postulira odnos kognitivnih sposobnosti i kognitivnog stila s predrasudama (Slika 3). Prema njegovim postavkama, niže kognitivne sposobnosti i izraženija potreba za jednostavnom strukturom, redom i predvidivosti pojačavaju percepciju promjenjive socijalne okoline kao prijeteće. Percepcija prijeteće potiče aktivaciju preventivnog fokusa kojim se nastoji održati postojeće stanje, odnosno umanjiti neizvjesnost i anksioznost koju osoba osjeća. Percipirana prijeteća i preventivni fokus mogu se dalje razviti u desne, socijalno konzervativne stavove koji promoviraju zadržavanje aktualnih socijalnih odnosa i otpor ka promjeni, a posljedično i iskazivanje stereotipa, predrasuda i diskriminacije (Hodson i Dhont, 2015). Iako postoje podaci o pojedinim odnosima koje CASE model pretpostavlja, empirijska provjera cjelovitog modela tek predstoji.

Slika 3. CASE model efekta kognitivnih sposobnosti i kognitivnih stilova na međugrupne ishode (prilagođeno prema Dhont i Hodson, 2014).

U skladu s teorijskim pretpostavkama, meta-analizom Onraet i suradnika (2015) utvrđeno je da su niže kognitivne sposobnosti povezane s većom sklonošću predrasudama. Prosječna veličina učinka povezanosti predrasuda i kognitivnih sposobnosti iznosila je $r = -.19$ i nije se statistički značajno razlikovala s obzirom na status objave rukopisa, razdoblje kad su prikupljeni podaci, područje na kojem je provedena primarna studija, spolnu strukturu uzorka, upotrebu g faktora ili nekog specifičnog tipa kognitivnih sposobnosti te konkretan tip kognitivnih sposobnosti (v. i Van Hiel i sur., 2010). S druge strane, pokazalo se da postoji statistički značajna razlika u veličinama učinka s obzirom na to koja je dobna struktura uzorka te koji je tip predrasuda zahvaćen. Niže su veličine učinka zabilježene u studijama čiji su sudionici bili djeca ($r = -.13$) u usporedbi sa studijama u kojima su sudjelovali adolescenti ($r =$

-0.24) te mlađe i starije odrasle osobe ($r = -0.21$ i $r = -0.23$). Nadalje, veća je prosječna povezanost kognitivnih sposobnosti i predrasuda u studijama koje su koristile kriterij etnocentrizma, odnosno generaliziranih predrasuda ($r = -0.28$) nego u studijama koje su koristile kriterij specifičnih predrasuda ($r = -0.16$; v. i Van Hiel i sur., 2010). Potonje se objašnjava mogućnošću da se kod generaliziranih predrasuda osoba poziva na neke opće kognitivne heuristike koji su slični za sve grupe, dok kod specifičnih tipova predrasuda uz njih djeluju još i faktori vezani uz konkretnu skupinu koja je od interesa (Onraet i sur., 2015). U razdoblju nakon meta-analize, Brandt i Crawford (2016) nalaze niske negativne korelacije verbalnih kognitivnih sposobnosti i seksualnih predrasuda, predrasuda prema ateistima i predrasuda prema imigrantima, značajne i uz kontrolu spola, dobi, obrazovanja, socioekonomskog statusa i etničkog porijekla sudionika. Sukladno tome, Wodtke (2016) dobiva da su pojedinci viših verbalnih kognitivnih sposobnosti, u usporedbi s onima kod kojih su te sposobnosti niže razvijene, manje skloni izražavanju negativnih rasnih predrasuda, a skloniji (deklarativnom) podržavanju rasne desegregacije te priznavanju problema rasne diskriminacije.

Meta-analize Onraet i suradnika (2015) te Van Hiel i suradnika (2010) ne govore o mehanizmu djelovanja kognitivnih sposobnosti na predrasude prema različitim društvenim skupinama, vjerojatno dijelom i zbog malog broja primarnih istraživanja temeljem kojih bi njih bilo moguće istražiti (v. i Duckitt i Sibley, 2017). Kao što je navedeno u dijelu o teorijskim polazištima, mnogi autori podupiru ideju da je priklanjanje konzervativnim, desnim ideologijama posrednik veze kognitivnih sposobnosti i predrasuda (npr. Brandt i Crawford, 2016; Dhont i Hodson, 2014; Hodson i Busseri, 2012). Dostupne empirijske provjere daju inicijalnu potvrdu ovih pretpostavki. Tako su, primjerice, Hodson i Busseri (2012) na velikom, nacionalno reprezentativnom uzorku stanovnika Ujedinjenog Kraljevstva pronašli da g faktor inteligencije u djetinjstvu negativno korelira s rasizmom u odrasloj dobi, pri čemu je medijator glavnine ovog efekta konzervativna ideologija. U odvojenoj studiji, isti autori dobivaju da je sposobnost apstraktnog rezoniranja negativno povezana s predrasudama prema osobama homoseksualne orijentacije te da je ta veza djelomično posredovana desnom autoritarnošću (i niskim međugrupnim kontaktom). Osim što potvrđuju ulogu desne autoritarnosti kao medijatora povezanosti kognitivnih sposobnosti i predrasuda, ovi i neki dodatni nalazi ukazuju i na mogući izravni efekt kognitivnih sposobnosti na predrasude (Brandt i Crawford, 2016; Deary i sur., 2008; Hodson i Busseri, 2012; Schoon i sur., 2010). Uz to, neki autori ostavljaju prostora za mogućnost da orijentacija na socijalnu dominaciju (npr. Dhont i Hodson, 2014; Onraet i sur., 2015) i/ili drugi čimbenici (npr. esencijalističko mišljenje, v. De keersmaecker i sur., 2017; edukacijske kvalifikacije sudionika, v. Deary i sur., 2008; Schoon i sur., 2010;

izloženost kulturnim sadržajima, v. Deary i sur., 2008; ostvarena kategorija zanimanja, v. Schoon i sur., 2010; tradicionalizam, v. Brandt i Crawford, 2016; prevladavajuće socijalne norm, v. Woodley, 2011) posreduju u vezi kognitivnih sposobnosti i predrasuda ili srodnih fenomena (npr. Brandt i Crawford, 2016; Dhont i Hodson, 2014; Hodson i Busseri, 2012). Empirijske provjere uloge orijentacije na socijalnu dominaciju kao potencijalnog medijatora u vezi kognitivnih sposobnosti i predrasuda, međutim, nisu pronađene (a potencijalno ni provedene, v. Dhont i Hodson, 2014; Duckitt i Sibley, 2017).

Iako neka istraživanja pokazuju da je negativna povezanost kognitivnih sposobnosti i predrasuda produkt pozitivne povezanosti kognitivnih sposobnosti i ostvarene razine obrazovanja te negativne povezanosti razine obrazovanja s izraženosti predrasuda (npr. Deary i sur., 2008; Schoon i sur., 2010), valja reći da se efekt kognitivnih sposobnosti na predrasude zadržava i kad se statistički kontrolira uloga obrazovanja te nekih povezanih čimbenika, poput višeg socioekonomskog statusa i učestalije izloženosti različitim kulturnim programima. Primjerice, Hodson i Busseri (2012) u okviru gore opisanih studija dobivaju da su efekti kognitivnih sposobnosti na rasizam i predrasude prema homoseksualnim osobama neovisni o obrazovanju i socioekonomskom statusu sudionika. Nadalje, veze kognitivnih sposobnosti i predrasuda nađene su i kod sudionika u dobi između 6 i 10 godina starosti čije je iskustvo unutar obrazovnog sustava toliko oskudno da ne može raditi razliku (Costello i Hodson, 2014) te kod sudionika usporedivih razina obrazovanja (npr. uzorak koji uključuje samo dodiplomske studente jednog sveučilišta; Keiller, 2010). Iz toga proizlazi da povezanost kognitivnih sposobnosti i predrasuda prema različitim društvenim skupinama nije samo artefakt veze ovih varijabli s obrazovanjem (v. i Dhont i Hodson, 2014; Onraet i sur., 2015).

Dio autora problematizira i mogućnost da su negativne veze kognitivnih kapaciteta i predrasuda posljedica toga što inteligentnije osobe češće daju socijalno poželjne odgovore na osjetljiva pitanja, budući da mogu bolje razlučiti koji je odgovor istraživačima prihvatljiviji ili u skladu s postojećim društvenim normama (npr. Deary i sur., 2008; Dhont i Hodson, 2014; Schoon i sur., 2010; Wodtke, 2016; Woodley, 2011). Ista dilema prelijeva se i na pitanje veze obrazovanja i predrasuda (Ostapczuk i sur., 2009; Wagner i Zick, 1995). Nekoliko je argumenata koji se suprotstavljaju mogućnosti da je negativna korelacija kognitivnih kapaciteta i predrasuda tek produkt davanja socijalno poželjnih odgovora od strane osoba viših kognitivnih sposobnosti i više razine obrazovanja (v. i Austin i sur., 2002; Chamorro-Premuzic i Furnham, 2005). Hodson i Busseri (2012) te Hodson i Dhont (2015) ističu da se predrasude zahvaćaju eksplicitnim, jednostavnim i nedvosmislenim pitanjima te da su socijalne norme koje se tiču ekspresije predrasuda također eksplicitne pa nema razloga vjerovati da su samo osobe viših

kognitivnih sposobnosti te koje mogu „prozreti“ predmet mjerenja i manipulirati svojim odgovorima. Diskutirajući o ovom problemu, Onraet i suradnici (2015) skreću pažnju na rezultate analize moderatora koji ukazuju na to da su najveće povezanosti kognitivnih sposobnosti s desnom autoritarnosti i predrasudama nađene na uzorcima adolescenata - skupine koja se nalazi u razvojnem razdoblju u kojem bi socijalno odobravanje i norme trebali imati najznačajniju ulogu. Nadalje, kognitivne sposobnosti i obrazovanje predviđaju suptilne predrasude (Wagner i Zick, 1995) te suptilnu dehumanizaciju - indirektnu mjeru predrasuda i diskriminacije za koju je manja vjerojatnost da će biti pod utjecajem norme socijalne poželjnosti (Costello i Hodson, 2014; v. i Dhont i Hodson, 2014). Konačno, isti rezultati o negativnoj korelaciji obrazovanja i predrasuda dobivaju se i eksperimentalnim putem kojim se reducira sklonost društveno poželjnom odgovaranju (upotrebom tzv. *bogus pipeline* procedure, Wagner i Zick, 1995) te upotrebom posebnog računalnog sistema i tehnike slučajnih odgovora koji pojačavaju percepciju povjerljivosti odgovora (Ostapczuk i sur., 2009).

Pretpostavljeni kauzalni slijed varijabli po kojem kognitivne sposobnosti, putem desne ideologije ili neke druge posredujuće varijable, predviđaju predrasude prema različitim društvenim skupinama u skladu je s nalazima longitudinalnih istraživanja (npr. Deary i sur., 2008; Hodson i Busseri, 2012; Schoon i sur., 2010; za potvrdu slijeda prva dva elementa ovog odnosa, v. Heaven i sur., 2011).

Izložena teorijska polazišta i empirijski podaci o vezi kognitivnih sposobnosti i predrasuda govore u prilog integriranju ovog aspekta diferencijalne psihologije u kompleksne, sveobuhvatne modele predikcije predrasuda, pored češće korištenih dispozicijskih varijabli (osobine ličnosti) te kontekstualnih faktora.

1.2.5. Međuodnos ličnosti i kognitivnih sposobnosti pri predikciji predrasuda

Kako je prikazano ranije (v. potpoglavlja 1.2.3. i 1.2.4.), posljednjih se petnaestak godina reafirmirao dispozicijski pristup razumijevanju predrasuda te su se umnožila empirijska istraživanja o vezi osobina ličnosti i kognitivnih sposobnosti s predrasudama. Ipak, među dostupnom literaturom nedostaju istraživanja koja pri predikciji predrasuda istovremeno koriste varijable ličnosti i kognitivnih sposobnosti, pa je skupni doprinos i odnos ovih varijabli u tom istraživačkom kontekstu uvelike nerazjašnjen. Neki autori upozoravaju na probleme nepoznatih međuodnosa (Bergh i Akrami, 2016) i fragmentiranosti istraživačkih napora (McFarland, 2010; McFarland i Adelson, 1996) koji za posljedicu imaju nerazumijevanje toga koliko se pojedini prediktori preklapaju, koji je od njih važniji te kolika im je zajednička prediktivna snaga.

U tom kontekstu ključnim se čini istražiti preklapa li se doprinos kognitivnih sposobnosti za objašnjenje predrasuda s doprinosom koji za objašnjenje istog kriterija ima otvorenost prema iskustvu, odnosno ispitati jesu li ta dva prediktora redundantna. Naime, upravo je otvorenost prema iskustvu naj snažniji korelat kognitivnih kapaciteta (v. Ackerman, 2009; Ashton, Lee, Vernon i Jang, 2000; Austin i sur., 2002; Chamorro-Premuzic i Furnham, 2005), a ujedno i naj snažniji prediktor predrasuda iz domene osobina ličnosti (Sibley i Duckitt, 2008).

Među istraživanjima u ovom području tek je nekolicina onih koja na istom uzorku mjere i ličnost i neki vid kognitivnih sposobnosti. Jedno od njih je istraživanje Heavena i suradnika (2011) koje, međutim, ličnost i kognitivne sposobnosti ne dovodi u vezu s predrasudama, već s njihovim antecedentima - desnom autoritarnosti i orijentacijom na socijalnu dominaciju. Autori dobivaju da generalni faktor kognitivnih sposobnosti objašnjava 2.4 % varijance desne autoritarnosti, povrh orijentacije na socijalnu dominaciju, osobina ličnosti iz petofaktorskog modela i religijskih uvjerenja. Kad se kao prediktori uzmu verbalna i numerička sposobnost, postotak objašnjene varijance, povrh spomenutih prediktora, iznosi 3.8 % (Heaven i sur., 2011). Nadalje, koristeći g faktor ličnosti, uz orijentaciju na socijalnu dominaciju i religijska uvjerenja, autori na istom uzorku nalaze nešto više postotke varijance desne autoritarnosti koju objašnjavaju g faktor kognitivnih sposobnosti (2.9 %), odnosno verbalni i numerički faktori (4.2 %, Leeson i sur., 2012). Uz to, nalaze da verbalni i numerički faktor mogu objasniti mali postotak varijance orijentacije na socijalnu dominaciju (1.8 %) i povrh desne autoritarnosti, g faktora ličnosti te religijskih uvjerenja.

Iz istraživanja McFarlanda i Adelsona (1996) koji su ispitali, među ostalim prediktorima predrasuda, i inteligenciju te psihoticizam i neuroticizam doznaje se o vezi kognitivnih sposobnosti i ličnosti prema Eysenckovoj PEN konceptualizaciji. Predviđajući seksizam kod muških sudionika, autori dobivaju da i mjera kognitivnih sposobnosti i psihoticizam imaju jedinstven (neredundantan) doprinos objašnjenju kriterija. S druge strane, u istraživanju Hello i suradnika (2006) nisko pozitivno korelirane verbalne sposobnosti i otvorenost prema iskustvu iz petofaktorskog modela bile su od zanemarivog značaja za predikciju socijalne distance prema etničkim manjinama (pored robusnijih prediktora - percipirane prijatnje i autoritarnosti).

Međuodnos ličnosti i kognitivnih sposobnosti pri predikciji predrasuda ni u jednom od spomenutih radova nije predstavljao centralno istraživačko pitanje. Nasuprot tome, u ovom se radu radi o jednom od ključnih problema. U nastavku se detaljnije pojašnjavaju cilj, problemi i hipoteze istraživanja na kojem se bazira ovaj rad.

2. CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja je produbiti razumijevanje dispozicijskih osnova individualnih razlika u sklonosti predrasudama. Kako bi se to postiglo, ispitat će se odnos osobina ličnosti i kognitivnih sposobnosti s predrasudama prema različitim društvenim skupinama, istražiti će se mehanizmi koji su u podlozi povezanosti između dispozicija i predrasuda te analizirati međuodnos dispozicijskih prediktora u predviđanju predrasuda. Također, provjerit će se koliko se nalazi istraživanja o postojanju *g* faktora predrasuda i njegovoj povezanosti s dispozicijskim varijablama, koji uglavnom potječu iz razvijenijih zapadnih zemalja, repliciraju u hrvatskom socio-političkom kontekstu (v. i Kalebić Maglica i Vuković, 2016; Rebić, 2014).

Krajnja svrha istraživanja jest potaknuti korištenje integriranih modela u okviru kojih će se predrasude dovoditi u relaciju sa relevantnim odrednicama iz bolje reprezentirane dispozicijske te socijalno-psihologijske i sociokognitivne domene, odnosno pospješiti razumijevanje sklonosti predrasudama te, posredno, doprinijeti naporima da se ona umanjí.

U skladu s ciljem, formulirani su problemi (P) i hipoteze (H) istraživanja:

P (1): *Ispitati interkorelacije rezultata na mjerama predrasuda prema starijim osobama, pretilim osobama, psihički oboljelim osobama, ateistima, gej muškarcima i imigrantima na uzorku maturanata Grada Zagreba i Zagrebačke županije te identificirati latentnu strukturu koja je u pozadini tih interkorelacija.*

H (1): U skladu s teorijskim polazištima (Adorno i sur., 1950; Allport, 1954) i nalazima brojnih empirijskih istraživanja (Akrami i sur., 2009; 2011; Bäckström i Björklund, 2007; Bergh, 2013; Bergh i sur., 2012; 2016; Bierly, 1985; Cohrs i sur., 2012; Ekehammar i Akrami, 2003; 2007; Ekehammar i sur., 2004; McFarland, 2010; McFarland i Adelson, 1996; Whitley, 1999; Zick i sur., 2008), očekuje se da će rezultati na skalama predrasuda prema starijim osobama, pretilim osobama, psihički oboljelim osobama, ateistima, gej muškarcima i imigrantima biti međusobno umjereno do visoko pozitivno korelirani te da će njihove interkorelacije upućivati na postojanje latentnog *g* faktora predrasuda. U pravilu, očekuje se da će ukupni rezultati na skalama pojedinih tipova predrasuda biti snažno saturirani *g* faktorom predrasuda. Međutim, to ne implicira da će svi tipovi predrasuda biti jednako zasićeni *g* faktorom. Nasuprot tome, dozvoljava se mogućnost da neki tip predrasuda ima slabiju projekciju na *g* faktor, odnosno veći udio specifične varijance, budući da je unitarnost predrasuda dijelom produkt društveno-političkih okolnosti i specifičnih međugrupnih odnosa koji su aktualni u trenutku ispitivanja (v. Meeusen i Kern, 2016; Zick i sur., 2008) i koji mogu

rezultirati time da određeni tip predrasuda dijeli manje zajedničke varijance s ostalim specifičnim predrasudama.

P (2): *Ispitati povezanost generaliziranih predrasuda s kognitivnim sposobnostima, osobinama ličnosti, desnom autoritarnosti i orijentacijom na socijalnu dominaciju.*

H (2): Sukladno teorijskim utemeljenjima koja su predstavljena u Uvodu (Adorno i sur., 1950; Allport, 1954; Altemeyer, 1981; 1998; Duckitt, 2001; 2005; Duckitt i Sibley, 2017; Pratto i sur., 1994) te nalazima ranijih empirijskih istraživanja, posebno onima meta-analitičkog karaktera (Onraet i sur., 2015; Sibley i Duckitt, 2008; Van Hiel i sur., 2010), očekuje se da će generalizirane predrasude biti u umjerenoj negativnoj korelaciji s kognitivnim sposobnostima te ugodnosti i otvorenosti prema iskustvu, kao najvažnijim korelatima predrasuda iz domene ličnosti. Za preostale dimenzije ličnosti, ekstraverziju, savjesnost i neuroticizam, ne očekuju se značajne korelacije. Suprotno tome, očekuje se da će generalizirane predrasude biti u snažnoj pozitivnoj korelaciji s tzv. ideološkim varijablama, desnom autoritarnosti i orijentacijom na socijalnu dominaciju.

P (3): *Ispitati doprinose kognitivnih sposobnosti, osobina ličnosti, desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju u predviđanju generaliziranih predrasuda.*

H (3): Sukladno razlozima teorijske (npr. Altemeyer, 1998; Dhont i Hodson, 2014; Duckitt, 2001) i empirijske prirode (Onraet i sur., 2015; Sibley i Duckitt, 2008; Van Hiel i sur., 2010), očekuje se da varijable kognitivnih sposobnosti, otvorenosti prema iskustvu, ugodnosti, desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju imaju statistički značajan doprinos objašnjenju varijance generaliziranih predrasuda. Za dimenzije ekstraverzije, savjesnosti i neuroticizma, u skladu s teorijom i ranijim empirijskim nalazima (npr. Duckitt, 2001; Sibley i Duckitt, 2008), ne očekuje se značajan doprinos predikciji kriterija generaliziranih predrasuda.

P (4): *Ispitati imaju li desna autoritarnost i orijentacija na socijalnu dominaciju ulogu medijatora u povezanosti osobina ličnosti i generaliziranih predrasuda.*

H (4): Prema rezultatima meta-analitičke sinteze (Sibley i Duckitt, 2008) te sukladno zapažanjima proizašlim iz longitudinalnih istraživanja (Asbrock i sur., 2010; Kteily i sur., 2011; Perry i Sibley, 2012; Sibley i Duckitt, 2010), povezanost ličnosti i generaliziranih predrasuda posredovana je putem desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju. Pritom se najčešće dobiva da je desna autoritarnost medijator u vezi faktora otvorenosti prema iskustvu i generaliziranih predrasuda, a orijentacija na socijalnu dominaciju medijator povezanosti faktora ugodnosti i generaliziranih predrasuda (Sibley i Duckitt, 2008; 2010). Očekuje se, stoga, da postoji značajan neizravni efekt povezanosti otvorenosti prema iskustvu i ugodnosti s generaliziranim predrasudama, posredovan preko ideoloških varijabli desne autoritarnosti i

orijentacije na socijalnu dominaciju. Provjerama ostalih medijatorskih uloga koje ideološke varijable mogu imati u odnosu ličnosti i predrasuda, s obzirom na manjak provjera i jednoznačnih empirijskih smjernica, pristupa se eksploratorno.

P (5): Ispitati imaju li desna autoritarnost i orijentacija na socijalnu dominaciju ulogu medijatora u povezanosti kognitivnih sposobnosti i generaliziranih predrasuda.

H (5): Sukladno teoriji i nalazima ranijih empirijskih studija, među kojima su i one longitudinalnog nacrta (Brandt i Crawford, 2016; Dhont i Hodson, 2014; Hodson i Busseri, 2012), očekuje se da je povezanost kognitivnih sposobnosti i generaliziranih predrasuda posredovana putem desne autoritarnosti. S druge strane, zbog nekonzistentnih nalaza o povezanosti orijentacije na socijalnu dominaciju i kognitivnih sposobnosti (Choma i sur., 2014; Heaven i sur., 2011; Kim i Berry, 2015; Leeson i sur., 2012; McFarland i Adelson, 1996) te nedostatka ranijih provjera posredujuće uloge orijentacije na socijalnu dominaciju u vezi kognitivnih sposobnosti i (generaliziranih) predrasuda (v. Dhont i Hodson, 2014; Duckitt i Sibley, 2017), provjeri ovog odnosa pristupa se eksploratorno.

P (6): Istražiti odnose latentnih varijabli unutar modela predikcije generaliziranih predrasuda.

H (6): Kognitivne sposobnosti i osobine ličnosti dosad nisu razmatrane u okviru jedinstvenog modela kojim se predviđaju i objašnjavaju generalizirane predrasude. Pristupajući ovom problemu eksploratorno te uzimajući u obzir konceptualne postavke i nalaze ranijih empirijskih istraživanja koja su se bavila ispitivanjem veza kognitivnih sposobnosti i generaliziranih predrasuda (Onraet i sur., 2015; Van Hiel i sur., 2010) te osobina ličnosti i generaliziranih predrasuda (Akrami i sur., 2009; Bergh i sur., 2012; 2016; Cohrs i sur., 2012; Ekehammar i Akrami, 2007; McFarland, 2010; Sibley i Duckitt, 2008), formirat će se dva strukturalna modela s konfiguracijom varijabli koja pretpostavlja da dispozicijske varijable (kognitivne sposobnosti i osobine ličnosti) na generalizirane predrasude djeluju izravno i neizravno, preko desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju. Kako bi se pobliže analizirao međuodnos dispozicijskih varijabli u kontekstu predikcije predrasuda, usporedit će se dva strukturalna modela sljedećih specifikacija:

H (6a): Prvi model pretpostavlja da su kognitivne sposobnosti i osobine ličnosti povezani prediktori generaliziranih predrasuda. Model dozvoljava kovariranje rezultata na latentnim varijablama kognitivnih sposobnosti te ekstraverzije, ugodnosti, savjesnosti, neuroticizma i otvorenosti prema iskustvu, kako bi omogućio procjenu parametara neusmjerenih veza među ovim varijablama.

H (6b): Drugi model pretpostavlja da su kognitivne sposobnosti i osobine ličnosti potpuno nezavisni prediktori generaliziranih predrasuda. Kovariranje rezultata na latentnim varijablama kognitivnih sposobnosti te ekstraverzije, ugodnosti, savjesnosti, neuroticizma i otvorenosti prema iskustvu bit će fiksirano na nulu.

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA²⁸

Prije no što se opiše metodologija glavnog istraživanja, čiji su rezultati u fokusu ovog rada, prikazat će se tijekom i osnovni zaključci dviju pripremnih dionica koje su mu prethodile - *konzultacije* sa studentima 1. godine psihologije, poduzete s ciljem optimalnije prilagodbe istraživačkog materijala učenicima završnih razreda srednjih škola, te *predistraživanje*, provedeno u svrhu konstrukcije novih mjernih instrumenata. Također, pojasnit će se postupak uzorkovanja koji je primijenjen za odabir sudionika predistraživanja i glavnog istraživanja.

Sve dionice istraživanja prijavljene su i odobrene od strane etičkih povjerenstava Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu. Također, u svrhu provedbe istraživanja u školama, ishodne su suglasnosti Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta te Agencije za odgoj i obrazovanje.

3.1. PRELIMINARNA PRILAGODBA ISTRAŽIVAČKOG MATERIJALA

U sklopu pripreme za provedbu predistraživanja, potkraj 2015. godine organizirane su konzultacije s dvjema skupinama studenata 1. godine psihologije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu ($N = 12$). Studenti su se odazvali na poziv objavljen na mrežnoj stranici Odsjeka za psihologiju i za sudjelovanje na konzultacijama bili nagrađeni s dva eksperimentalna sata. Poziv je bio upućen samo studentima 1. godine, budući da se radi o generaciji studenata koja je po dobi i iskustvima najbliža učenicima završnih razreda srednjih škola, odnosno ciljanoj populaciji u predistraživanju i glavnom istraživanju. Svrha konzultacija bila je da studenti ispune pripremljeni svezak s istraživačkim mjerama (test kognitivnih sposobnosti, upitnik ličnosti, šest novokonstruiranih skala predrasuda, skale desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju, sociodemografski podaci; detaljnije pod 3.3.2. i 3.4.2.) koje su se u neznatno izmijenjenom obliku planirale koristiti u predistraživanju s učenicima završnih razreda srednjih škola. Pritom su zamoljeni da obrate pažnju na eventualne nejasnoće u sadržaju obrasca informiranog pristanka, istraživačkih mjera i pripadajućih uputa koje se, prema njihovom mišljenju, mogu pojaviti kod maturanata različitih strukovnih i gimnazijskih usmjerenja (npr. nepoznate riječi, nejasne formulacije i sl.). Nadalje, studenti su

---

²⁸ Istraživanje je provedeno u okviru projekta „Građanska kompetencija, predrasude i diskriminacija kod učenika/ca srednjih škola“ (voditeljica: prof. dr. sc. Branislava Baranović). Projekt je financiran sredstvima iz Ugovora o namjenskom višegodišnjem institucijskom financiranju znanstvene djelatnosti u godinama 2013., 2014. i 2015. koji je potpisan između Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu i Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta.

zamoljeni da zabilježe vrijeme koje im je bilo potrebno za popunjavanje cjelokupnog sveska te iznesu eventualne prijedloge za osiguravanje lakše „prohodnosti“ te općenito učinkovitiju primjenu prilično dugog upitnika na uzorku srednjoškolaca.

Temeljem zaključaka konzultacija koje su održane nakon što su studenti stekli uvid u cjelokupni istraživački materijal, napravljene su manje tehničke i jezične prilagodbe dijela instrumentarija te je donesena odluka da se naprave tri verzije upitnika koje će se koristiti u predistraživanju, a koje će se razlikovati po tome koju kombinaciju specifičnih predrasuda ispituju. Naime, utvrđeno je da je studentima za rješavanje cjelokupnog upitnika u prosjeku trebalo oko 40 minuta (raspon: 29' - 48'), što se pokazalo problematičnim u kontekstu činjenice da je za predistraživanje sa srednjoškolcima dostupan jedan školski sat. Stoga je odlučeno da ne rješavaju svi sudionici predistraživanja svih šest skala predrasuda, već da se formiraju spomenute tri verzije upitnika od kojih svaka sadržava po četiri skale predrasuda (detaljnije u poglavlju 3.3.).

3.2. OKVIR I POSTUPAK UZORKOVANJA

Kako bi se pristupilo izradi reprezentativnog uzorka učenika završnih razreda srednjih škola u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji, od Gradskog ureda za obrazovanje, kulturu i sport Grada Zagreba te Službe za društvene djelatnosti Ureda državne uprave u Zagrebačkoj županiji pribavljeni su ažurirani podaci o učenicima srednjih škola na području Grada, odnosno Županije. Odlučeno je da se u uzorak uključe samo učenici završnih razreda javnih škola koje rade po gimnazijskom i strukovnom programu (trogodišnjem, četverogodišnjem i petogodišnjem²⁹), s tim da se, iz praktičnih razloga povezanih s jezikom na kojem se provodi istraživanje, izbjegnu učenici koji pohađaju međunarodne ili dvojezične programe. U uzorak se ne uključuju ni učenici privatnih srednjih škola, umjetničkih (glazbenih i plesnih) škola, škola za pripadnike nacionalnih manjina te škola za učenike koji se obrazuju po posebnom programu tj. učenike s teškoćama u razvoju. Temeljem pribavljenih podataka te spomenutih kriterija (ne)uključivanja u uzorak, izvučeni su podaci o ciljanoj populaciji, odnosno izrađen je okvir uzorkovanja (Tablica 1).

---

²⁹ Ovisno o trajanju obrazovnog programa, ciljanu populaciju čine učenici trećih razreda trogodišnjih strukovnih programa, četvrtih razreda četverogodišnjih strukovnih i gimnazijskih programa te petih razreda petogodišnjih strukovnih programa. Petogodišnji program provodi se samo u medicinskim školama. Kako broj učenika iz tih škola u uzorku neće biti velik (sukladno omjerima u populaciji), ovi učenici vodit će se unutar iste kategorije kao i učenici koji pohađaju četverogodišnje strukovne programe budući da su oni, do produljenja na petogodišnje školovanje, vrijedili i za medicinske škole.

Tablica 1. Podaci o populaciji učenika završnih razreda javnih³⁰ srednjih škola u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji u školskoj godini 2015./2016.

Županija	Broj učenika po školskom programu			Ukupan broj učenika
	Gimnazijski	Četverogodišnji i petogodišnji strukovni programi	Trogodišnji strukovni programi	
Grad Zagreb	3 319 (36.3 %)	4 283 (46.9 %)	1 539 (16.8 %)	9 141 (100 %)
Zagrebačka	521 (27.8 %)	642 (34.3 %)	709 (37.9 %)	1 872 (100 %)
Ukupno	3 840 (34.9 %)	4 925 (44.7 %)	2 248 (20.4 %)	11 013 (100 %)

Iz Tablice 1 vidljivo je da dostupni podaci o broju upisanih učenika sugeriraju da je ciljano populaciju učenika završnih razreda srednjih škola u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji u školskoj godini 2015./2016. činilo nešto više od 11 tisuća učenika. Od toga je oko 35 % gimnazijalaca, oko 45 % učenika četverogodišnjih i petogodišnjih strukovnih programa te oko 20 % učenika trogodišnjih strukovnih programa.

Planiranju uzorka za predistraživanje i glavno istraživanje prišlo se na način da se uvažavaju relativni odnosi broja učenika gimnazijskih, četverogodišnjih i petogodišnjih te trogodišnjih strukovnih programa, kao i omjer učenika koji se školuju u Gradu Zagrebu, odnosno Zagrebačkoj županiji³¹. Konkretno škole koje su kontaktirane s molbom za suradnju u predistraživanju i glavnom istraživanju određene su po slučaju³², s tim da su iznimke od predloženog redoslijeda za izbor škola napravljene u situacijama kad je u pitanje dovedena ravnomjerna raspodjela po spolu sudionika (npr. kad je slučajnim odabirom predloženo pristupanje nekolicini strukovnih škola koje u najvećem postotku upisuju osobe muškog spola), smjeru (npr. kad je slučajnim odabirom predloženo pristupanje većem broju jezičnih, a ni jednoj prirodoslovno-matematičkoj gimnaziji) te lokaciji škole (npr. kad je slučajnim odabirom predloženo pristupanje dvjema školama koje se nalaze na istoj adresi u Gradu/Županiji, a postojale su škole sa srodnim programima u drugim dijelovima Grada/Županije). U molbama

³⁰ Za detaljnije pojašnjenje sastava ciljane populacije, vidjeti tekst poglavlja 3.2.

³¹ Tako bi, primjerice, pet postotni uzorak činilo oko 550 učenika, od kojih bi nešto više od 190 pohađalo gimnazijske programe, pri čemu bi nešto preko 160 (tj. cca 86 %) bilo onih se školuju u Zagrebu. Kako bi se ostvario planirani broj sudionika i održali zadani omjeri, usprkos malom broju učenika u razredima, izostancima, odbijanju suradnje i sl., unaprijed se računalo na veći broj razrednih odjeljenja koje je potrebno anketirati.

³² U ovu svrhu korišten je popis škola i sučelje dostupno na www.random.org/lists/. Pri odabiru škola za glavno istraživanje, s popisa su eliminirane škole u kojima je provedeno predistraživanje.

koje su poslana školama u okviru glavnog istraživanja eksplicitno je navedeno da se u istraživanje namjeravaju uključiti učenici koji pohađaju određeni školski program (primjerice, tehničari za računalstvo i tehničari za mehatroniku). U iznimnim slučajevima kad škole ovom zahtjevu nisu mogle udovoljiti, u suradnji sa školom određen je „zamjenski“ razredni odjel koji je sličan prvotno odabranom po relevantnim karakteristikama (tip školskog programa, spolna struktura i sl.). S druge strane, u predistraživanju te u onim školama koje su sudjelovale u glavnom istraživanju, a imale su više razrednih odjeljenja koja pohađaju isti školski program (npr. dva ili više odjeljenja ekonomista), iz praktičnih razloga povezanih s nastojanjem da se što manje ometa redovna nastava u školama, osoblju škole prepušteno je da odredi koji će konkretan razredni odjel sudjelovati u istraživanju. U pravilu se istraživanje provodilo s učenicima dvaju razrednih odjeljenja iz svake škole.³³ Osim zbog praktičnih razloga, odluka o odabiru cijelog razrednog odjeljenja motivirana je vjerovanjem da je takav postupak manje ugrožavajući za sudionike. Naime, ispitivanjem cijelog razreda sudionicima se može garantirati anonimnost, dok je u situaciji izdvajanja nekolicine učenika iz većeg broja razrednih odjeljenja anonimnost sudionika u većoj mjeri kompromitirana. Detaljnije informacije o uzorku sudionika predistraživanja i glavnog istraživanja navode se pod 3.3.1. i 3.4.1.

3.3. PREDISTRAŽIVANJE

Glavna svrha predistraživanja, koje je provedeno u razdoblju između prosinca 2015. i veljače 2016. godine, bila je provjera metrijskih karakteristika i skraćivanje novokonstruiranih skala predrasuda prema starijima, pretilima, psihički oboljelima, ateistima, gej muškarcima i imigrantima. Kao što je ranije spomenuto, u predistraživanju su korištene tri verzije upitnika (verzija I, II i III) koje su se razlikovale po tome koje su skale predrasuda sadržavale. Verzija I sadržavala je skale predrasuda prema starijima, pretilima, psihički oboljelima i gej muškarcima, verzija II sadržavala je skale predrasuda prema starijima, psihički oboljelima, ateistima i imigrantima, a verzija III sadržavala je skale predrasuda prema pretilima, ateistima, gej muškarcima i imigrantima. Sve ostale mjere bile su u identičnoj formi prisutne u sve tri verzije upitnika.

---

³³ Iznimno, u jednoj je školi ispitan samo jedan razredni odjel. Ni u jednoj školi nisu ispitana više od dva razreda.

3.3.1. Sudionici

U predistraživanju je sudjelovalo ukupno 475 učenika i učenica završnih razreda iz 22 razredna odjeljenja u 11 srednjih škola u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji. Radi se o proporcionalnom stratificiranom klaster uzorku (Milas, 2005; Petz, 2004), gdje tip školskog programa i županija predstavljaju stratum, a razredno odjeljenje klaster. Temeljem podataka iz Tablice 1, moguće je izračunati da je riječ o 4.3 postotnom uzorku. Učenici su činili 53.7 %, a učenice 46.3 % ovog uzorka. Tablica 2 prikazuje raspodjelu sudionika predistraživanja s obzirom na tip školskog programa koji pohađaju i županiju u kojoj se školuju. U ukupnom uzorku prevladavali su učenici četverogodišnjih i petogodišnjih strukovnih programa, zatim učenici koji pohađaju gimnazijske te, na kraju, trogodišnje strukovne programe. Slični omjeri, uz odstupanja ispod 5 %, vrijede i na razini populacije (Tablica 1). Detaljnije informacije o uključenim školama i zastupljenim školskim programima dostupne su u Prilogu (Prilog 1).

Tablica 2. Raspodjela sudionika predistraživanja s obzirom na tip školskog programa i županiju.

Županija	Broj učenika po školskom programu			Ukupan broj učenika
	Gimnazijski	Četverogodišnji i petogodišnji strukovni programi	Trogodišnji strukovni programi	
Grad Zagreb	137 (36.2 %)	165 (43.7 %)	76 (20.1 %)	378 (100 %)
Zagrebačka	29 (29.9 %)	26 (26.8 %)	42 (43.3 %)	97 (100 %)
Ukupno	166 (34.9 %)	191 (40.2 %)	118 (24.8 %)	475 (100 %)

S obzirom da, iz ranije navedenog razloga, nisu svi sudionici predistraživanja rješavali sve skale predrasuda, broj učenika za koje postoje podaci na pojedinim skalama specifičnih predrasuda nešto je niži od ukupnog broja sudionika. Za predrasude prema starijim osobama i psihički oboljelim osobama, on iznosi $N = 314$, za predrasude prema pretilim osobama i gej muškarcima $N = 304$, a za predrasude prema ateistima i imigrantima $N = 332$ ³⁴.

³⁴ Uslijed činjenice da neki podaci nedostaju u bazi, N -ovi mogu u pojedinim slučajevima biti i nešto niži. Budući da se u predistraživanju barata uzorcima čija veličina omogućuje kvalitetnu psihometrijsku provjeru skala, eventualno smanjenje N -a ne predstavlja poteškoće za donošenje zaključaka predistraživanja te se, u svrhu pojednostavljenja prikaza rezultata, neće dodatno problematizirati ni isticati.

3.3.2. Instrumenti

U okviru predistraživanja korištene su mjere kognitivnih sposobnosti, osobina ličnosti, desne autoritarnosti, orijentacije na socijalnu dominaciju te predrasuda prema različitim društvenim skupinama. Redosljed ovih mjera bio je isti u svim verzijama upitnika. Prvo su odmjerene dispozicijske varijable (kognitivne sposobnosti i osobine ličnosti), zatim predrasude, te, na kraju, ideološke varijable (orijentacija na socijalnu dominaciju i desna autoritarnost). Upitnik je zaključen s nekoliko sociodemografskih pitanja (spol, škola, religioznost, socioekonomski status obitelji) te kontrolnim pitanjem o pripadnosti grupama prema kojima se ispituju predrasude³⁵.

Kognitivne sposobnosti u ovom su istraživanju zahvaćene modificiranom verzijom subtesta rječnika iz multifaktorske baterije testova (MFBT), hrvatske adaptacije *General Aptitude Test Battery* (Tarbuk, 1977). Modificirana verzija subtesta rječnika skraćena je s originalnih 60 na 20 zadataka te prilagođena suvremenom jezičnom kontekstu (Bratko, Butkovic, Vukasovic, Chamorro-Premuzic i von Stumm, 2012). Zadatak sudionika bio je da između četiri ponuđene riječi identificiraju one dvije koje su istog ili suprotnog značenja. Primjerice, u zadatku koji sadrži riječi *savjestan*, *ambiciozan*, *neodgovoran* i *svjestan*, sudionici su trebali prepoznati da su *savjestan* i *neodgovoran* antonimi. Vrijeme rješavanja testa nije bilo ograničeno. Ukupan rezultat na Testu rječnika izračunava se kao jednostavna linearna kombinacija rezultata na svakom od 20 zadataka. Viši rezultat upućuje na razvijenije verbalne kognitivne sposobnosti. Ovaj tip testa kognitivnih sposobnosti odabran je stoga što je visoko saturiran *g* faktorom inteligencije (v. Hello i sur., 2006; Tarbuk, 1977), kao je to slučaj i s drugim verbalnim testovima kognitivnih sposobnosti (Meeusen i sur., 2013; Wodtke, 2016), a usto je procijenjen najprimjerenijim za planirani način prikupljanja podataka (više pod 3.3.3.), prema kriterijima duljine i vrste testovnog materijala. Odluka o ovakvoj operacionalizaciji kognitivnih sposobnosti čini se adekvatnom i u kontekstu nalaza da se povezanost kognitivnih sposobnosti i predrasuda ne razlikuje ovisno o tome mjeri li se *g* faktor ili neki specifični tip kognitivnih sposobnosti, kao i u kontekstu toga da je *razumijevanje-znanje*, domena kognitivnih sposobnosti za koju se može reći da odgovara onoj koju primarno mjeri odabrani test, (statistički neznačajno) najbolji prediktor predrasuda (Onraet i sur., 2015). Također, neka srodna istraživanja već su koristila sličan tip testa kognitivnih sposobnosti u predikciji

---

³⁵ Bez obzira na dostupnost kontrolnih pitanja, u ovom se istraživanju, iz konceptualnih razloga, iz analiza nisu isključivali podaci onih osoba koje su se izjasnile kao članovi grupa prema kojima se ispituju predrasude (v. potpoglavlje 1.2.1.).

predrasuda (v. npr. Meeusen i sur., 2013). Na uzorku sudionika predistraživanja, test pokazuje primjerenu osjetljivost (teoretski raspon 0-20, raspon ostvarenih rezultata 0-18) i pouzdanost tipa unutarnje konzistencije (Cronbach $\alpha = .83$).

Ličnost je ispitana prijevodom upitnika *Big Five Inventory* - BFI (John i Srivastava, 1999; prijevod upitnika korišten u Schmitt, 2004) koji mjeri osobine petofaktorskog modela - ekstraverziju, ugodnost, savjesnost, neuroticizam i otvorenost prema iskustvu. Upitnik sadrži 44 tvrdnje, od kojih se po 8 tvrdnji odnosi na ekstraverziju i neuroticizam, po 9 na ugodnost i savjesnost, a 10 na otvorenost prema iskustvu. Tvrdnje sadržavaju opis karakterističnih osobina (npr. „Sebe vidim kao osobu koja ustraje sve dok ne završi zadatak.“), a sudionici svoje slaganje ili neslaganje s onim što je izrečeno u tvrdnji izražavaju na skali Likertovog tipa gdje je 1 „uopće se ne slažem“, a 5 „u potpunosti se slažem“. Nakon rekodiranja obrnuto kodiranih tvrdnji, izračunava se zbroj ili prosjek odgovora na svim tvrdnjama koje čine mjere pojedinih dimenzija petofaktorskog modela. Više ukupne ili prosječne vrijednosti ostvarene na pojedinim subskalama ukazuju na izraženiju ekstraverziju, ugodnost, savjesnost, neuroticizam i otvorenost prema iskustvu. Izbor BFI-ja procijenjen je primjerenim zbog nevelikog broja tvrdnji koje upitnik ima u usporedbi s nekim drugim upitnicima ličnosti te činjenice da kod njega nije prisutan problem sadržajne preklopljenosti s ideološkim varijablama i predrasudama (Sibley i Duckitt, 2008; detaljnije o ovom problemu pod 1.2.3.1.). Pouzdanosti ekstraverzije ($\alpha = .74$), ugodnosti ($\alpha = .74$), savjesnosti ($\alpha = .78$), neuroticizma ($\alpha = .79$) i otvorenosti prema iskustvu ($\alpha = .77$) na uzorku sudionika predistraživanja procijenjene su adekvatnima i standardnima za ovaj tip mjernih instrumenata.

Desna autoritarnost mjerena je pomoću skale koju je razvila Zakrisson (2005), a koja predstavlja suvremenu adaptaciju skale desne autoritarnosti čiji je autor Altemeyer (1981). Adaptacijom skale Zakrisson (2005) je nastojala učiniti tvrdnje kraćima, jednostavnijima, jasnijima, manje ekstremnima u pogledu korištenja određenih riječi (npr. perverzije, zlo) i manje orijentiranim na konkretne grupe (npr. homoseksualne osobe). Time je skala prilagođena upotrebi u suvremenim društvenim kontekstima i eliminiran je problem eventualnog sadržajnog preklapanja sa skalama negativnih stavova i predrasuda. Skalu su na hrvatski preveli Tomić, Huić, Kamenov, Čepulić i Račevska (Jelić, Huić i Kamenov, 2014; Račevska, Tomić i Huić, 2014; Tomić, Huić i Čepulić, 2013). Zadatak sudionika je da, na skali od 1 - „u potpunosti se ne slažem“ do 7 - „u potpunosti se slažem“, izraze (ne)slaganje s 15 tvrdnji (npr. „Ljudi bi trebali težiti razvijanju vlastitih moralnih standarda, a manje se oslanjati na Bibliju i religiju.“). Nakon rekodiranja obrnuto kodiranih tvrdnji, izračunava se ukupan

rezultat na skali, pri čemu viši rezultat ukazuje na izraženiju desnu autoritarnost. Pouzdanost skale na uzorku učenika u predistraživanju bila je zadovoljavajuća ($\alpha = .71$).

Orijentacija na socijalnu dominaciju izmjerena je adaptacijom istoimene skale (Sidanius i Pratto, 1999), poznate i pod akronimom SDO₅. Skalu je na hrvatski prevela i adaptirala Skokandić (2013). Prilagodba skale sastojala se u izbacivanju jedne čestice, zamjeni sedmostupanjske skale za odgovor s petostupanjskom skalom te izmjeni redoslijeda tvrdnji. Izbačena je 10. tvrdnja iz originalne verzije skale koja je glasila „Jednakost.“ (eng. „*Equality.*“) i bila redundantna s nekolicinom drugih tvrdnji, primjerice, eng. „*Increased economic equality.*“ i „*Increased social equality.*“ koje Skokandić (2013) prevodi kao „Trebali bismo težiti većoj ekonomskoj jednakosti.“ te „Trebali bismo težiti većoj socijalnoj jednakosti.“, prilagođavajući ih na taj način jezičnoj formi ostalih tvrdnji. Nadalje, u originalnoj skali (Sidanius i Pratto, 1999), prvih sedam tvrdnji orijentirano je tako da upućuje na visoku orijentaciju na socijalnu dominaciju, a drugih sedam tako da upućuje na nisku orijentaciju na socijalnu dominaciju. U hrvatskoj verziji skale (Skokandić, 2013), ove dvije skupine tvrdnji se ne odvajaju, već se međusobno isprepliću. Primijenjena skala, stoga, sadrži 13 tvrdnji (npr. „Neki su ljudi jednostavno manje vrijedni od ostalih.“) s pripadajućom skalom Likertovog tipa gdje odgovor 1 implicira izrazito neslaganje, a 5 izrazito slaganje s tvrdnjom. Nakon što se rekodiraju odgovori na obrnuto kodiranim tvrdnjama, izračunava se ukupan rezultat na skali. Viši rezultat upućuje na izraženiju orijentaciju na socijalnu dominaciju. Tvrdnje ne sadrže specifična kulturalna uvjerenja ili politike te ne imenuju drugu grupu što skalu čini primjenjivom u različitim kulturalnim kontekstima (Pratto i sur., 1994). Pouzdanost skale na uzorku učenika u predistraživanju iznosila je $\alpha = .79$.

3.3.2.1. Izbor i konstrukcija skala predrasuda prema različitim društvenim skupinama

Kao što je vidljivo iz Uvoda i istraživačkih problema, ovo istraživanje ne fokusira se ni na jedan specifični tip predrasuda, već na ono što je različitim tipovima predrasuda zajedničko - fenomen generaliziranih predrasuda. Kako je također spomenuto, odluka je istraživača *koliko i koje* specifične mjere predrasuda će biti izabrane za definiciju *g* faktora predrasuda. U ovom istraživanju odlučeno je da se barata sa *šest* tipova specifičnih predrasuda, nešto više no što je uobičajeno u srodnim istraživanjima (v. npr. Akrami i sur., 2009; Bergh i sur., 2012; 2016; Cohrs i sur., 2012; Ekehammar i Akrami, 2007; Ekehammar i sur., 2004; McFarland, 2010; iznimka su Bäckström i Björklund, 2007; Zick i sur., 2008; te Brandt i Crawford, 2016; Duckitt i Sibley, 2007, ako se uključe i studije koje predrasude ispituju afektivnim termometrom na

većem broju grupa). Odabrani objekti predrasuda već su korišteni u istraživanjima koja su se bavila definicijom generaliziranih predrasuda i njihovom povezanošću s dispozicijskim varijablama. Radi se o *starijim osobama* (v. Bergh, 2013; Bergh i sur., 2012; 2016), *pretilim osobama* (v. Bergh, 2013; Bergh i sur., 2012; 2016), *psihički oboljelim osobama* (v. Duckitt i Sibley, 2007; v. i Akrami i sur., 2009; Bäckström i Björklund, 2007; Bergh, 2013; Bergh i sur., 2016; Cohrs i sur., 2012; Ekehammar i Akrami, 2003; 2007; Ekehammar i sur., 2004; op.a. radi se o predrasudama prema osobama s tzv. intelektualnim teškoćama), *ateistima* (v. Duckitt i Sibley, 2007), *gej muškarcima* (v. Akrami i sur., 2009; Bäckström i Björklund, 2007; Bergh i sur., 2012; 2016; Cohrs i sur., 2012; McFarland, 2010; Zick i sur., 2008; op.a. neki od navedenih radova problematiziraju predrasude prema homoseksualnim osobama općenito) i *imigrantima* (v. Akrami i sur., 2009; Bäckström i Björklund, 2007; Bergh, 2013; Bergh i sur., 2012; Ekehammar i Akrami, 2003; 2007; Zick i sur., 2008). Ove grupe odabrane su s namjerom da: (1.) zahvate širok raspon mogućih kategorija različitosti, odnosno grupa prema kojima negativni sentimente variraju kvalitativno i po intenzitetu (v. predrasude prema starijim osobama i predrasude prema gej muškarcima); (2.) da se što manje sadržajno preklapaju (primjerice, da su pored etničkih predrasuda prema imigrantima odabrane religijske predrasude prema muslimanima, a ne ateistima kao što je u ovom istraživanju slučaj, preklapanje ovih dviju skupina bilo bi znatno veće, s obzirom na to da su mnogi imigranti u aktualnom društveno-povijesnom trenutku sljedbenici islama, v. npr. Meeusen i Dhont, 2015; za detaljnije objašnjenje racionalne izbora *različitih* specifičnih predrasuda, v. Bergh i sur., 2012); (3.) da zahvate dio predrasuda čija je saturacija g faktorom predrasuda dobro istražena (npr. predrasude prema gej muškarcima i predrasude prema imigrantima, Akrami i sur., 2009; Bäckström i Björklund, 2007; Bergh i sur., 2012; Cohrs i sur., 2012; Ekehammar i Akrami, 2003; 2007; Zick i sur., 2008), ali i omoguće provjeru projekcije na g faktor za neke manje istražene specifične predrasude (npr. predrasude prema ateistima).

Nadalje, odlučeno je u prilog korištenju eksplicitnih (nasuprot implicitnih) mjera predrasuda te mjera koje sadržavaju i elemente modernih i elemente klasičnih predrasuda. Iako u znanstvenim krugovima vlada rasprava o tome zahvaćaju li implicitne (nesvjesne, automatske) ili eksplicitne (svjesne, kontrolirane) predrasude „pravu“ srž ovog fenomena (v. Bergh, 2013), provedena istraživanja jasno ukazuju na to da su eksplicitne mjere relevantnije za razumijevanje dispozicijskih osnova predrasuda (Bergh, 2013; Bergh i sur., 2012; Cunningham i sur., 2004). Osnovni razlog iz kojeg se u novokonstruiranim skalama predrasuda nalaze i indikatori *klasičnih* i indikatori *modernih* predrasuda jest taj što bi uključivanjem isključivo tvrdnji koje ukazuju na moderne predrasude g faktor predstavljao faktor

generaliziranih *modernih* predrasuda (Bergh, 2013). Budući da se moderne predrasude svode na odsustvo pozitivnih emocija (v. Brewer, 1999), antagonizam prema zahtjevima manjinskih skupina te osporavanje ideje da su osobe manjinskog statusa kontinuirano diskriminirane, veći broj tvrdnji koje bi upućivale isključivo na moderne predrasude prema jednoj skupini mogao bi se sadržajno preklopiti s indikatorima modernih predrasuda prema drugoj skupini. Također, oslanjanje isključivo na moderne predrasude moglo bi dovesti do izjednačavanja mjera predrasuda s mjerama političkih uvjerenja (Olson, 2009). Konačno, postoje empirijski dokazi da su moderne i klasične predrasude prema određenoj društvenoj skupini visoko povezane (npr. Akrami i sur., 2000; Ekehammar i Akrami, 2007; Onraet i sur., 2011; Van Hiel i sur., 2004), da g faktor objašnjava podjednake udjele zajedničke varijance predrasuda neovisno o tome jesu li one isključivo moderne, isključivo klasične ili i moderne i klasične (Bergh, 2013) te da ova dva tipa predrasuda imaju istovjetne korelate (Bäckström i Björklund, 2007; Onraet i sur., 2011).

Konstrukciji skala predrasuda pristupilo se iz pozicije ranije spomenutih određenja koja predrasude vide kao „zbroj“ kognitivnih, afektivnih i bihevioralnih aspekata koji opisuju odnos osobe prema nekoj socijalnoj grupi ili njenim članovima (Brandt i sur., 2015; Cohrs i sur., 2012; Dovidio i sur., 2013; Nelson, 2006; Son Hing i Zanna, 2010; Whitley i Kite, 2010). Temeljem teorijskih konceptualizacija svakog od pojedinih tipova predrasuda, postojećih mjera i empirijskih nalaza, kao i općih smjernica o konstrukciji skala (Furr, 2011), osmišljen je inicijalni popis tvrdnji koje se odnose na predrasude prema starijima, pretilima, psihički oboljelima, ateistima, gej muškarcima i imigrantima, tj. konstruirane su preliminarne verzije skala. Sudionici su zamoljeni da naznače svoje slaganje ili neslaganje s tvrdnjama tako da uz svaku od njih odaberu broj na skali od 1 - „uopće se ne slažem“ do 5 - „u potpunosti se slažem“. Svaka skala sadržavala je 12 pozitivno i 12 negativno orijentiranih tvrdnji koje su bile raspoređene po slučaju³⁶. Ukupan rezultat izračunava se tako da se, nakon rekodiranja odgovora na obrnuto kodirane tvrdnje, uprosječe odgovori na svim tvrdnjama koje čine pojedinu skalu. Veći rezultat na pojedinoj skali ukazuje na višu razinu predrasuda. Prilikom konstrukcije skala, vodilo se računa o tome da ciljanu populaciju predstavljaju srednjoškolci pa je sadržaj pojedinih tvrdnji direktno prilagođen tome, kao što je to, primjerice, kod tvrdnje „Osoba prekomjerne težine ne bi trebala biti izabrana za predsjednika/cu razreda.“.

Kratki osvrt na sadržaj i konceptualnu podlogu koja je u osnovi svake od mjera predrasuda prikazuje se u nastavku. Psihometrijsko funkcioniranje preliminarnih verzija skala, s naglaskom na njihove pouzdanosti i valjanosti, te postupak skraćivanja skala temeljem rezultata

---

³⁶ Poredak tvrdnji određen je uz pomoć sučelja koje je dostupno na mrežnoj stranici www.random.org/lists/.

empirijske provjere kojoj su mjere podvrgnute u okviru predistraživanja bit će sažeto prikazani u potpoglavlju 3.3.4.

Preliminarna verzija *Skale predrasuda prema starijim osobama* sastojala se od 24 čestice kojima se zahvaća kognitivni, afektivni i bihevioralni aspekt predrasuda prema osobama starijima od 75 godina. Spomenuta dob, istaknuta u uputi sudionicima, odabrana je na osnovi kategorizacije koja osobe iznad 75 godina svrstava u skupinu „starijih starijih“ (Neugarten, 1974; v. i Nelson, 2009; Whitley i Kite, 2010). Primjer čestice koja zahvaća kognitivni aspekt predrasuda prema starijim osobama je „Starije osobe su teret svojim obiteljima.“. „Osjećam poštovanje prema starijim osobama.“³⁷ primjer je čestice koja ispituje afektivni aspekt, dok se bihevioralni aspekt zahvaća česticama poput one „Da tražim privremeni posao, pristao/la bih na posao koji uključuje pomoć starijim osobama (npr. u nabavi namirnica ili čišćenju stana).“/* . Čestice su osmišljene tako da upućuju na neke od čestih manifestacija predrasuda prema starijim osobama, zabilježene u teorijskim polazištima i empirijskim provjerama ovog tipa predrasuda (v. npr. Bergh, 2013; Kite, Stockdale, Whitley i Johnson, 2005; Lambert i Chasteen, 1997; Nelson, 2006; 2009; Rusac, Štambuk i Verić, 2013; Whitley i Kite, 2010). Te se manifestacije tiču, primjerice, straha od starenja (primjer čestice: „Pomisao na to da ću ostarjeti stvara mi nelagodu.“), osjećaja sažaljenja spram starijih osoba („Osjećam sažaljenje prema starijim osobama.“), percepcije fizičkog i kognitivnog propadanja starijih osoba („Starije osobe dobro razumiju svijet oko sebe.“/*), infantilizacije starijih osoba („Starije osobe se ne mogu brinuti o sebi.“), nemogućnosti starijih osoba da (ekonomski) doprinose društvu u kojem žive („Starije osobe mogu biti korisne za društvo.“/*), ali i njihovog bogatog životnog iskustva i mudrosti („Od starijih osoba mogu puno toga naučiti.“/*).

Preliminarna verzija *Skale predrasuda prema pretilim osobama* sadržavala je 24 čestice koje ispituju kognitivnu, afektivnu i bihevioralnu komponentu predrasuda prema osobama prekomjerne težine. Sukladno određenjima prema kojima su pretile osobe one čija je tjelesna težina 20 % iznad njihove optimalne težine (Whitley i Kite, 2010) te imajući u vidu ugrubo procijenjenu građu prosječne maturantice i maturanata, sudionicima je dana pojednostavljena uputa da se pod sintagmom *osobe prekomjerne težine* misli na osobe koje imaju 10, 15 ili više kilograma iznad onoga što bi za njih bila idealna težina. Primjer čestice koja zahvaća kognitivnu komponentu predrasuda prema pretilim osobama je „Osobe prekomjerne težine premalo brinu o sebi.“. Afektivna komponenta predrasuda zahvaća se česticama kao što je npr. „Ljuti me kad se ružno priča o nekoj osobi samo zbog njene prekomjerne težine.“/*, dok se bihevioralna

---

³⁷ Česticu je potrebno obrnuto kodirati. Sve naredne čestice na koje se odnosi ova fusnota bit će obilježene s /*.

ispituje česticama poput one „Da netko preda mnom ismijava osobu prekomjerne težine, upozorio/la bih ga da to nije u redu.“/*). Čestice se oslanjaju na postojeću teorijsku i empirijsku osnovu predrasuda prema pretilim osobama (v. npr. Bergh, 2013; Crandall, Nierman i Hebl, 2009; Diedrichs i Puhl, 2017; Graziano i sur., 2007; Kožar i Kuculo, 2015; Lewis, Cash, Jacobi i Bubb-Lewis, 1997; Maričić, Kamenov i Horvat, 2012; Nelson, 2006; Whitley i Kite, 2010) te ukazuju na neke od identificiranih manifestacija ovog tipa predrasuda. To su, primjerice, antipatija i zadržavanje socijalne distance prema pretilim osobama („Pristao/la bih izaći na spoj s osobom prekomjerne težine.“/*), strah od debljanja („Da se udebljam, osjećao/la bih krivnju.“), uvjerenje o uzroku pretilosti („Prekomjerna težina je rezultat genetskih čimbenika, a ne izbora osobe.“/*), doživljaj pretilih osoba kao lijenih („Osobe prekomjerne težine su lijene i nemarne.“) i neprivlačnih („Osobe prekomjerne težine mogu biti privlačne.“/*), s manjkom volje i ustrajnosti („Osobe prekomjerne težine bi se trebale više truditi da smršave.“).

Preliminarna verzija *Skale predrasuda prema psihički oboljelim osobama* sastojala se od 24 čestice kojima se ispituju mišljenja, ponašanja i osjećaji spram pojedinaca s nekom vrstom psihičkog oboljenja. Kako se sudionici ne bi fokusirali samo na određenu psihičku bolest, u uputi su, kao primjer, spomenuta oboljenja koja pripadaju različitim kategorijama psihopatologije - depresija, shizofrenija i poremećaj hranjenja. Primjer čestice kojom je mjeren kognitivni aspekt predrasuda je „Psihički oboljele osobe oboljele su jer nisu dovoljno snažne.“. Česticama poput „Ne bih bio/la opušten/a u društvu psihički oboljele osobe.“ mjeren je afektivni aspekt, a česticama kao što je „Da saznam da je moj susjed psihički bolestan, izbjegavao/la bih ga kad god je to moguće.“ bihevioralni aspekt predrasuda prema psihički oboljelim osobama. Temeljem informacija iz literature (v. npr. Brajković, 2015; Jokić-Begić, Kamenov i Lauri Korajlija, 2005; Schneider, 2004; Whitley i Kite, 2010), konstruirane su čestice koje problematiziraju različite percepcije i fenomene povezane s predrasudama prema psihički oboljelim osobama, kao što su, primjerice, doživljaj psihički oboljelih osoba kao nepredvidivih, agresivnih i opasnih („Strah me psihički oboljelih osoba.“), percepcija njihova ponašanja kao bizarnog („Psihički oboljele osobe imaju čudan pogled.“), uvjerenje da je pojava bolesti odgovornost samog pojedinca („Psihički oboljele osobe nisu krive za svoju bolest.“/*), želja za održavanjem socijalne distance („Da moj prijatelj počne pokazivati znakove psihičke bolesti, nastavio/la bih se družiti s njim.“/*), stigmatiziranost psihičkih oboljenja u društvu („Lakše bih podnio/podnijela da se meni bliska osoba razboli od psihičke nego od tjelesne bolesti.“/*) te manjak interesa i znanja o psihičkim poremećajima („Rado bih se dodatno informirao/la o psihičkim oboljenjima.“/*).

Preliminarna verzija *Skale predrasuda prema ateistima* sastojala se od 24 tvrdnje kojima se zahvaća kognitivni, afektivni i bihevioralni aspekt predrasuda prema osobama koje, kako je pojašnjeno u uputi, ne vjeruju u postojanje ikakvog božanstva. Primjer tvrdnje koja se odnosila na kognitivni aspekt predrasuda prema ateistima je „Vjernici su bolji ljudi od ateista.“. Primjeri tvrdnji za afektivni i bihevioralni aspekt su, redom, „Osjećam sažaljenje prema ateistima.“ i „Da sam vlasnik/ca trgovine, nedjeljom bi ateisti radili, a vjernici bi bili slobodni.“. Tvrdnje su osmišljene na temelju teorije i empirije koja je u podlozi predrasuda prema ateistima (v. npr. CMS, 2013; Gervais, 2011; 2013; Hammer, Cragun, Hwang i Smith, 2012; Ng i Gervais, 2017), a tiču se sljedećih nastojanja i percepcija: zadržavanje socijalne distance spram ateista („Nikad se ne bih vjenčao/la za ateista/ateistkinju.“), uskraćivanje prava ateistima („Da ja odlučujem o tome kome će se dodijeliti skrbništvo nad djetetom, prednost bih dao/la vjerniku, a ne ateistu.“), uvjerenje da ateisti imaju drugačije poimanje i odnos prema suvremenom društvu („Ateisti predstavljaju prijetnju vrijednostima za koje se zalaže hrvatsko društvo.“), viđenje ateista kao amoralnih, buntovnih i hedonistički orijentiranih osoba („Ateisti su moralne osobe.“/*), kojima se ne može vjerovati („Nemam povjerenja u ateiste.“) i čiji je život lišen dubljeg značaja („Životi vjernika imaju dublji smisao od života ateista.“).

Preliminarna verzija *Skale predrasuda prema gej muškarcima* sadržavala je 24 čestice kojima je ispitan kognitivni, afektivni i bihevioralni aspekt predrasuda prema, kako je u uputi naznačeno, muškarcima koje spolno privlače drugi muškarci. Iako se manji broj čestica odnosi na homoseksualnost općenito (npr. „Homoseksualnost je hir koji će osobu kad-tad pustiti.“), u želji da se zahvati jednoznačniji konstrukt, skala je fokusirana samo na stav prema muškim, a ne i ženskim homoseksualnim osobama. Primjer čestice koja zahvaća kognitivni aspekt predrasuda prema gej muškarcima je „Gej muškarci su psihički zdrave osobe.“/* „Svejedno mi je koje su seksualne orijentacije moji prijatelji.“/* primjer je čestice koja ispituje afektivni aspekt ovog tipa predrasuda, dok se bihevioralni aspekt zahvaća česticama poput one „Potpisao bih peticiju ili referendum kojim se želi omogućiti povoljniji položaj gej osoba.“/* Na temelju teorijskih postavki, postojećih mjera i empirijskih provjera ovog tipa predrasuda u domaćem i inozemnom kontekstu (v. npr. Bagić, 2011; Gato, Fontaine i Carneiro, 2012; Herek, 1988; 2009; Huić, Jugović i Kamenov, 2015; Keiller, 2010; Parmač, 2005; Whitley i Kite, 2010), osmišljene su čestice koje upućuju na neke od čestih manifestacija predrasuda prema gej muškarcima. One se tiču, primjerice, potrebe zadržavanja socijalne distance spram gej muškaraca („Kad bih tražio/la cimera, odbio/la bih da to bude gej muškarac.“), dojma o njihovoj moralnoj i svjetonazorskoj različitosti („Brak dvaju muškaraca predstavlja prijetnju vrijednostima za koje se zalaže hrvatsko društvo.“), uvjerenja da je seksualna orijentacija

pitanje izbora („Homoseksualnost nije stvar izbora.“/*), stigmatizacije gej muškaraca u suvremenom hrvatskom društvu („Rastužuje me što su gej muškarci u našem društvu izloženi predrasudama.“/*), uskraćivanja određenih prava gej muškarcima („Prava gej muškaraca trebalo bi izjednačiti s pravima heteroseksualnih muškaraca.“/*) itd.

Preliminarna verzija *Skale predrasuda prema imigrantima* sastojala se od 24 tvrdnje koje ispituju kognitivnu, afektivnu i bihevioralnu komponentu predrasuda prema imigrantima, odnosno sukladno uputi, useljenicima ili strancima koji su doselili u neku zemlju kako bi u njoj stalno boravili. Skale predrasuda prema imigrantima kao jedinstvenoj kategoriji, nasuprot skalama predrasuda prema jednoj određenoj imigrantskoj skupini, korištene su u mnogim ranijim istraživanjima (npr. Akrami i sur., 2009; Bäckström i Björklund, 2007; Čačić-Kumpes i sur., 2012; Van Assche i sur., 2014; Zick i sur., 2008). Primjer tvrdnje koja zahvaća kognitivnu komponentu predrasuda prema imigrantima je „Ako Hrvat i imigrant rade isti posao, pošteno je da su za njega jednako plaćeni.“/* Afektivna komponenta predrasuda zahvaća se tvrdnjama kao što je npr. „Osjećam nelagodu kad na ulici ili u javnom prijevozu vidim osobu za koju procijenim da je imigrant.“, dok se bihevioralna ispituje tvrdnjama poput one „Nerado bih u vlastitoj zemlji pričao/la strani jezik kako bi se mogao/la sporazumjeti s imigrantima.“. Tvrdnje upućuju na neki od identificiranih iskaza predrasuda prema imigrantima, primjerice, na potrebu za održanjem socijalne distance spram imigranata, izbjegavanje interkulturalnog kontakta ili *not-in-my-back-yard* retoriku („Kad bi se u moj kvart/naselje doselilo mnogo imigranata, razmišljao/la bih da odselim.“), percepciju simboličke ili realne prijetnje, antagonizma i kompeticije od strane imigranata („Trebalo bi spriječiti dolazak većeg broja imigranata u Hrvatsku.“), preferirane akulturacijske stavove („Nakon useljenja u Hrvatsku, imigranti bi trebali napustiti svoje običaje.“), manjak znanja ili zanimanja za kulturalne specifičnosti nasuprot viđenju imigracije kao prilike za obogaćenje („Kad bih imao/la priliku, uživao/la bih u upoznavanju drugih kultura putem kontakta s imigrantima.“/*), zabrinutost za socijalnu koheziju uslijed povećane stope imigracije („Bojim se da će prisutnost imigranata dovesti do slabljenja zajedništva među hrvatskim narodom.“) i sl. Tvrdnje su osmišljene na temelju teorijske i empirijske osnove etničkih predrasuda, oslanjajući se i na recentna istraživanja o percepciji imigranata i tražitelja azila u Hrvatskoj (v. npr. Berry, 2001; CMS, 2013; Cohrs i Stelzl, 2010; Čačić-Kumpes i sur., 2012; Dandy i Pe-Pua, 2010; Esses i sur., 2015; Franc i sur., 2010; Freitag i Rapp, 2015; Gallego i Pardos-Prado, 2014; Gregurović i sur., 2016; Leong, 2008; Maisonneuve i Testé, 2007; Petrović, 2006; Satherley i Sibley, 2016; Van Assche i sur., 2014; Van Oudenhoven, Ward i Masgoret, 2006; Ward i Masgoret, 2006; Zárata, 2009; Župarić-Iljić, 2013; Župarić-Iljić i Gregurović, 2013).

3.3.3. Postupak

Istraživanje se baziralo na upotrebi kvantitativne metodologije. Podaci su prikupljeni jednokratnom primjenom baterije³⁸ namijenjene rješavanju tipa papir - olovka. Upitnik je sadržavao ranije opisane mjere (v. 3.3.2.), a njegova primjena odvijala se grupno, u učionicama, u okviru jednog školskog sata.

Na početku susreta, (potencijalnim) sudionicima istraživanja podijeljena su pisma koja su sadržavala osnovne informacije o istraživanju, načinu ispunjavanja upitnika, pravima sudionika i etičkim standardima kojih se istraživači pridržavaju prilikom planiranja i provedbe istraživanja te analize njegovih rezultata. Konkretnije, u pismu je spomenuto pravo sudionika na anonimnost, pravo na odustajanje u bilo kojem trenutku ispunjavanja upitnika, pravo na povjerljivost iznesenih informacija, mogućnost obraćanja etičkom povjerenstvu u slučaju zamjerki na postupak provedbe istraživanja, obrazloženje da se podaci koriste isključivo u znanstvene svrhe te da se razina stresa izazvana istraživanjem ne procjenjuje većom nego je to uobičajeno za druga psihologijska istraživanja i/ili svakodnevnih situacije u kojima se sudionici mogu naći i sl. (v. Prilog 2).

Učenici su, uz pomoć istraživača, pročitali pisma, razjasnili eventualne nedoumice te, ako su bili suglasni da ih se uključi u istraživanje, potpisali pismo u znak davanja svog informiranog pristanka na sudjelovanje. Upitnici su podijeljeni samo onim sudionicima koji su dali svoj pristanak na sudjelovanje. Pristanci su prikupljeni i arhivirani odvojeno od upitnika kako ne bi bilo moguće povezati potpis sudionika s odgovorima u upitniku.

Sudionici nisu bili materijalno honorirani za sudjelovanje u istraživanju. Njihov trud, međutim, nagrađen je mogućnošću da, po unosu i osnovnoj obradi podataka, dobiju od istraživača individualnu (i razvojno primjerenu) povratnu informaciju o izraženosti dijela mjerenih varijabli (verbalni faktor kognitivnih sposobnosti, osobine ličnosti, predrasude) te, za usporedbu, podatke o prosječnim rezultatima na cjelokupnom uzorku (v. Prilog 3). Učenici koji su htjeli dobiti povratnu informaciju trebali su na kraju upitnika upisati svoju adresu elektroničke pošte, pri čemu su upozoreni da to može kompromitirati njihovu anonimnost, međutim, da će njihovi podaci i dalje biti tretirani kao povjerljivi te se neće zasebno objavljivati.³⁹

---

³⁸ Kroz tekst, o bateriji se govori kao o upitniku, iako je u njoj sadržan i test kognitivnih sposobnosti.

³⁹ U okviru predistraživanja, individualnu povratnu informaciju zatražila su i dobila 144 učenika (30.3 % uzorka).

3.3.4. Zaključci predistraživanja

Kao što je ranije navedeno, osnovni cilj predistraživanja bio je provjeriti metrijske karakteristike novokonstruiranih skala predrasuda prema starijima, pretilima, psihički oboljelima, ateistima, gej muškarcima i imigrantima te ih skratiti do razine koja omogućuje ekonomičniju primjenu u glavnom istraživanju.

Prilozi 4a - 4f sadrže deskriptivne pokazatelje, indekse asimetričnosti (eng. *skewness*) i spljoštenosti distribucija (eng. *kurtosis*) te dodatna dva indikatora funkcioniranja pojedinih čestica koji su razmatrani prilikom odluke o tome koju česticu zadržati u skraćenoj verziji svake od skala - nespurioznu korelaciju čestice i ukupnog rezultata na skali (eng. *corrected item-total correlation*) te pouzdanost skale koja ne sadrži tu česticu (eng. *Cronbach's Alpha if item deleted*). Preferirano je zadržavanje onih čestica kod kojih je varijabilitet veći, koje ne pokazuju (izrazita) odstupanja od normalne distribucije, koje su u pozitivnoj i (razmjerno) visokoj korelaciji s ukupnim rezultatom na skali te koje ne umanjuju (znatno) pouzdanost skale kojoj pripadaju. Kod određivanja toga koje će čestice biti zadržane u skraćenim verzijama skala vodilo se računa i o sadržajnom kriteriju, na način da su bile poželjnije tvrdnje koje donose nove informacije o mjerenom konstrukt pred onim tvrdnjama koje su (donekle) redundantne već zadržanim tvrdnjama. Konačno, uzeto je u obzir i iskustvo s terena, tako što su se izbjegavale tvrdnje koje su učenicima bile nejasne ili dvosmislene.

Valja naglasiti da neke zadržane tvrdnje ne udovoljavaju svim spomenutim kriterijima. Primjerice, budući da su predmet mjerenja predrasude, distribucije nekih čestica ukazuju na veliku polarizaciju sudionika. Takva je, primjerice, distribucija ranije spomenute čestice „Kad bih tražio/la cimera, odbio/la bih da to bude gej muškarac.“. U slučajevima kad nisu svi kriteriji jednoznačno upućivali na zadržavanje ili odbacivanje tvrdnje, odluka je donesena temeljem onoga na što upućuje veći broj kriterija ili onoga na što upućuju važniji kriteriji (npr. sadržajni kriterij). Popis konačno zadržanih čestica u skraćenim verzijama skala predrasuda prema starijima, pretilima, psihički oboljelima, ateistima, gej muškarcima i imigrantima dostupan je u Prilogu (Prilozi 8a - 8f).

Interkorelacije među česticama pojedine skraćene skale, analizirane metodom glavnih komponenti, mogu se najbolje objasniti jednom latentnom komponentom (v. *scree plot* prikaze u Prilogu 5). Latentne komponente predstavljaju redom konstrukte predrasuda prema starijim osobama, predrasuda prema pretilim osobama, predrasuda prema psihički oboljelim osobama, predrasuda prema ateistima, predrasuda prema gej muškarcima i predrasuda prema imigrantima.

Pouzdanosti skraćenih verzija skala predrasuda na uzorku sudionika predistraživanja ocijenjene su adekvatnima. Iznosile su $\alpha = .79$ za predrasude prema starijim osobama, $\alpha = .78$ za predrasude prema pretilim osobama, $\alpha = .83$ za predrasude prema psihički oboljelim osobama, $\alpha = .93$ za predrasude prema ateistima, $\alpha = .94$ za predrasude prema gej muškarcima te $\alpha = .91$ za predrasude prema imigrantima.

U prilog valjanosti skraćenih verzija skala predrasuda govore korelacije među kompozitnim varijablama korištenima u predistraživanju, prikazane u Prilogu 6. Uvidom u korelacijsku matricu može se uočiti da se povezanosti između ukupnog rezultata na skraćenim mjerama predrasuda prema starijima, pretilima, psihički oboljelima, ateistima, gej muškarcima i imigrantima te nekih robusnih korelata predrasuda kreću u očekivanim smjerovima i iznosima. Tako su, primjerice, sve novokonstruirane mjere predrasuda umjereno do visoko pozitivno povezane s orijentacijom na socijalnu dominaciju. Korelacije se kreću od $r = .34$ ($p < .01$), koliko iznosi povezanost između predrasuda prema starijim osobama i orijentacije na socijalnu dominaciju, do $r = .47$ ($p < .01$), koliko su povezane predrasude prema psihički oboljelim osobama i orijentacija na socijalnu dominaciju. Nadalje, pet od šest mjera predrasuda statistički značajno pozitivno korelira s desnom autoritarnosti (uz iznimku predrasuda prema starijim osobama, za koje je to i razumljivo iz konceptualnih razloga povezanih s tradicionalizmom, o čemu će više riječi biti u Raspravi). Ove se povezanosti kreću od $r = .12$ ($p < .05$) između predrasuda prema pretilim osobama i desne autoritarnosti do $r = .55$ ($p < .01$) između predrasuda prema ateistima i desne autoritarnosti. S druge strane, sve su mjere predrasuda statistički značajno nisko do umjereno negativno povezane s otvorenošću prema iskustvu. Raspon korelacija je od $r = -.14$ ($p < .05$), koliko predrasude prema pretilim osobama i ateistima koreliraju s otvorenosti prema iskustvu, do $r = -.34$ ($p < .01$), koliko iznosi korelacija predrasuda prema gej muškarcima i otvorenosti prema iskustvu. O konstruktnoj valjanosti skraćenih verzija skala predrasuda svjedoče i umjerene do visoke pozitivne interkorelacije među mjerama. Najniža, ujedno i jedina neznačajna korelacija, ostvarena je između predrasuda prema starijim osobama i predrasuda prema ateistima ($r = .03$, $p > .05$), dok je najviša korelacija nađena između predrasuda prema gej muškarcima i predrasuda prema imigrantima ($r = .59$, $p < .01$). Ostale interkorelacije skala predrasuda kreću se uglavnom oko umjerenih do visokih $r = .40$.

3.4. GLAVNO ISTRAŽIVANJE

Glavno istraživanje provedeno je tijekom ožujka i travnja 2016. godine. Svi sudionici zamoljeni su da riješe svih šest (skraćenih) skala predrasuda pa broj sudionika po pojedinom tipu predrasuda ne varira, kao što je to bio slučaj u predistraživanju.

3.4.1. Sudionici

Glavnim istraživanjem obuhvaćeno je 1050 učenika i učenica završnih razreda iz 26 srednjih škola u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji. Budući da je bila riječ o proporcionalnom stratificiranom klaster uzorku (Milas, 2005; Petz, 2004), po određivanju populacijskih stratuma (tip školskog programa i županija), pristupilo se slučajnom odabiru škola, a unutar njih, odabiru klastera - razrednih odjeljenja (detaljnije o uzorkovanju pod 3.2.). Ukupno je istraživanje provedeno u 51 razrednom odjeljenju. Detaljniji prikaz strukture uzorka nalazi se u Prilogu 7. Stavljanjem broja sudionika u omjer s veličinom populacije (v. Tablicu 1), vidljivo je da se radi o 9.5 postotnom uzorku. U glavnom istraživanju sudjelovao je nešto veći broj učenica (54.6 %) nego učenika (45.4 %). U Tablici 3 prikazane su karakteristike uzorka koje se tiču tipa školskog programa koji učenici pohađaju i županije u kojoj se školuju. U uzorku je najveći udio učenika koji pohađaju četverogodišnje i petogodišnje strukovne programe, a najmanji udio učenika koji pohađaju trogodišnje strukovne programe. Omjeri ukupnog broja učenika s obzirom na tip školskog programa sukladni su onima u populaciji (v. Tablicu 1), uz odstupanja od oko 1 %.

Tablica 3. Raspodjela sudionika glavnog istraživanja s obzirom na tip školskog programa i županiju.

Županija	Broj učenika po školskom programu			Ukupan broj učenika
	Gimnazijski	Četverogodišnji i petogodišnji strukovni programi	Trogodišnji strukovni programi	
Grad Zagreb	321 (37.1 %)	391 (45.2 %)	153 (17.7 %)	865 (100 %)
Zagrebačka	47 (25.4 %)	65 (35.1 %)	73 (39.5 %)	185 (100 %)
Ukupno	368 (35.0 %)	456 (43.4 %)	226 (21.5 %)	1050 (100 %)

3.4.2. Instrumenti

U glavnom istraživanju ispitane su kognitivne sposobnosti, osobine ličnosti, desna autoritarnost, orijentacija na socijalnu dominaciju te predrasude prema starijima, pretilima, psihički oboljelima, ateistima, gej muškarcima i imigrantima⁴⁰. Kao i u predistraživanju, na početku upitnika nalazile su se mjere dispozicijskih varijabli (kognitivne sposobnosti i osobine ličnosti), zatim mjere predrasuda pa tek onda mjere ideoloških varijabli (orijentacija na socijalnu dominaciju i desna autoritarnost). Na kraju upitnika bila su pitanja o nekim sociodemografskim karakteristikama sudionika, među kojima su za ovo istraživanje relevantni spol i tip školskog programa, te je postavljeno kontrolno pitanje o pripadnosti grupama prema kojima se ispituju predrasude (v. fusnotu 35).

Kognitivne sposobnosti, osobine ličnosti, desna autoritarnost i orijentacija na socijalnu dominaciju ispitane su mjerama koje su istovjetne onima koje su korištene u predistraživanju (za detaljniji opis ovih instrumenata, v. potpoglavlje 3.3.2.). Pouzdanosti mjera na uzorku sudionika glavnog istraživanja bile su zadovoljavajuće, a iznosile su, redom, $\alpha = .85$ za kognitivne sposobnosti, $\alpha = .78$ za ekstraverziju, $\alpha = .72$ za ugodnost, $\alpha = .81$ za savjesnost, $\alpha = .80$ za neuroticizam, $\alpha = .78$ za otvorenost prema iskustvu, $\alpha = .68$ za desnu autoritarnost i $\alpha = .76$ za orijentaciju na socijalnu dominaciju. Skale predrasuda koje su korištene bile su skraćene verzije preliminarnih verzija skala predrasuda prema starijima, pretilima, psihički oboljelima, ateistima, gej muškarcima i imigrantima, čiji su izbor, konstrukcija i sadržaj opisani u potpoglavlju 3.3.2.1., a validacija i prilagodba u potpoglavlju 3.3.4.

Skala predrasuda prema starijim osobama sastojala se od 12 čestica koje ispituju kognitivni, afektivni i bihevioralni aspekt predrasuda prema osobama iznad 75 godina. Šest čestica ove skale bilo je pozitivno, a šest negativno orijentirano, a njihov poredak bio je određen po slučaju. Popis svih čestica koje je skala sadržavala dostupan je u Prilogu 8a. Sudionici su svoje slaganje ili neslaganje s česticama skale bilježili tako da uz svaku označe broj na skali od 1 - „uopće se ne slažem“ do 5 - „u potpunosti se slažem“. Nakon rekodiranja odgovora na obrnuto kodirane čestice, uprosječeni su odgovori na svim česticama koje čine skalu. Tako dobiven ukupni rezultat interpretira se na način da veći rezultat na skali ukazuje na višu razinu predrasuda prema starijim osobama. Pouzdanost skale na uzorku sudionika glavnog istraživanja iznosila je $\alpha = .80$.

---

⁴⁰ Budući da su podaci prikupljeni u okviru šireg projekta o građanskoj kompetenciji učenika, pored ovih ispitane su i neke dodatne varijable koje nisu relevantne za ovaj rad.

Skala predrasuda prema pretilim osobama sadržavala je 12 tvrdnji koje zahvaćaju kognitivnu, afektivnu i bihevioralnu komponentu predrasuda prema osobama prekomjerne težine. Pola tvrdnji koje čine skalu bilo je pozitivno, a pola negativno orijentirano, pri čemu je poredak istih bio određen po slučaju. Popis svih tvrdnji nalazi se u Prilogu 8b. Zadatak sudionika bio je da svoje (ne)slaganje s tvrdnjama obilježe na skali Likertovog tipa od 1 - „uopće se ne slažem“ do 5 - „u potpunosti se slažem“. Nakon rekodiranja odgovora na dio tvrdnji, izračunat je ukupni rezultat na skali. Veći rezultat upućuje na izraženije predrasude prema pretilim osobama. Pouzdanost skale na uzorku učenika koji su sudjelovali u glavnom istraživanju bila je $\alpha = .76$.

Skala predrasuda prema psihički oboljelim osobama sastojala se od 12 čestica koje ispituju kognitivni, afektivni i bihevioralni aspekt predrasuda prema pojedincima s nekom vrstom psihičkog oboljenja. Šest čestica skale bilo je orijentirano tako da slaganje s njima implicira pozitivniji, a šest negativniji stav prema psihički oboljelim osobama. Poredak čestica bio je određen po slučaju. Sve čestice skale navedene su u Prilogu 8c. Odgovori na čestice bilježili su se na Likertovoj ljestvici od 1 - „uopće se ne slažem“ do 5 - „u potpunosti se slažem“. Nakon rekodiranja dijela odgovora, formiran je ukupni rezultat na skali. Veći rezultat ukazuje na višu razinu predrasuda prema psihički oboljelim osobama. Pouzdanost skale u glavnom istraživanju iznosila je $\alpha = .82$.

Skala predrasuda prema ateistima sastojala se od 12 tvrdnji koje su se odnosile na kognitivni, afektivni i bihevioralni aspekt predrasuda prema osobama koje ne vjeruju u postojanje ikakvog božanstva. Pola tvrdnji bilo je orijentirano tako da slaganje s njima implicira pozitivniji, a pola tako da implicira negativniji stav prema ateistima, pri čemu je njihov poredak bio određen po slučaju. Popis svih tvrdnji nalazi se u Prilogu 8d. Sudionici su svoje (ne)slaganje s tvrdnjama bilježili tako da označe broj na skali od 1 - „uopće se ne slažem“ do 5 - „u potpunosti se slažem“. Nakon što su rekodirani odgovori na obrnuto kodirane tvrdnje, izračunat je prosjek odgovora na svim tvrdnjama. Veći rezultat ukazuje na višu razinu predrasuda prema ateistima. Pouzdanost skale u glavnom istraživanju iznosila je $\alpha = .92$.

Skala predrasuda prema gej muškarcima sadržavala je 12 čestica koje ispituju kognitivnu, afektivnu i bihevioralnu komponentu predrasuda prema homoseksualnim muškarcima. Šest čestica ove skale bilo je pozitivno, a šest negativno orijentirano, s tim da je poredak čestica bio određen po slučaju. Sve čestice skale navedene su u Prilogu 8e. Sudionici su svoje odgovore bilježili tako da pored svake čestice označe jedan broj na skali Likertovog tipa od 1 - „uopće se ne slažem“ do 5 - „u potpunosti se slažem“. Nakon rekodiranja dijela odgovora, izračunat je ukupni rezultat na skali, pri čemu veći rezultat upućuje na izraženije

predrasude prema gej muškarcima. Pouzdanost skale na uzorku učenika koji su sudjelovali u glavnom istraživanju bila je $\alpha = .93$.

Skala predrasuda prema imigrantima sastojala se od 12 (6 pozitivno, 6 negativno orijentiranih i nasumično poredanih) čestica koje su se odnosile na kognitivni, afektivni i bihevioralni aspekt predrasuda prema imigrantima. Popis čestica dostupan je u Prilogu 8f. Zadatak sudionika bio je da svoje (ne)slaganje s česticama obilježe na skali Likertovog tipa od 1 - „uopće se ne slažem“ do 5 - „u potpunosti se slažem“. Nakon rekodiranja odgovora na dijelu čestica, izračunat je prosjek svih odgovora. Tako dobiven ukupni rezultat interpretira se na način da veći broj ukazuje na višu razinu predrasuda prema imigrantima. Pouzdanost skale na uzorku sudionika glavnog istraživanja bila je $\alpha = .90$.

3.4.3. Postupak

Postupak po kojem je provedeno glavno istraživanje istovjetan je onome primijenjenom za predistraživanje (v. potpoglavlje 3.3.3.).⁴¹

---

⁴¹ U okviru glavnog istraživanja, individualnu povratnu informaciju (v. Prilog 3) zatražio je i dobio 281 učenik (26.8 % uzorka).

4. REZULTATI

4.1. PRELIMINARNE PROVJERE I ANALIZE PODATAKA

Prije provedbe analiza kojima se nastoje dobiti odgovori na postavljena istraživačka pitanja napravljene su neke preliminarnе provjere i analize podataka. Na ovom mjestu prikazat će se zaključci analize i tretman podataka koji nedostaju u bazi, postupak detekcije i tretman podataka koji se mogu smatrati univarijantnim ili multivarijantnim aberacijama te osnovni deskriptivni pokazatelji i matrica bivarijantnih korelacija za kompozitne varijable korištene u istraživanju.

4.1.1. Analiza i tretman podataka koji nedostaju

Analiza podataka koji nedostaju u bazi s odgovorima 1050 sudionika (tzv. *missing value analysis*) ukazuje na to da problem izostanka pojedinih odgovora nije zastupljen u značajnijoj mjeri. Postotak podataka koji nedostaju kreće se od nultog, u slučaju Testa rječnika za koji je izostanak odgovora jednako informativan kao i podatak da su sudionici ispravno riješili zadatak (budući da mnogi sudionici nisu ispunjavali one zadatke na koje nisu znali točno odgovoriti, niti su to pokušali učiniti), do maksimalnih 13.2 % u slučaju jedne čestice skale desne autoritarnosti koja sadrži riječi čije je značenje moglo biti nepoznato dijelu sudionika („Bolje je dozvoliti *nepodobnu* literaturu nego je *cenzurirati*.“). U inventaru ličnosti, postotak podataka koji nedostaju bio je ispod 2 %, osim u slučaju triju čestica koje su sadržavale riječi koje su sudionicima bile potencijalno nerazumljive („Sebe vidim kao osobu koja... je *inventivna*./ ... kod drugih stvari *entuzijazam*./ ... više voli *rutinske* poslove.“). Kod svih šest skala predrasuda, postotak podataka koji nedostaju kretao se do maksimalnih 5 %, a u pravilu je bio i znatno niži od toga. Nešto iznad 5 % nedostajućih (eng. *missing*) vrijednosti dobiva se za dio čestica skale orijentacije na socijalnu dominaciju, dok se oko 10 % nedostajućih podataka nalazi samo kod tvrdnji već spomenute skale desne autoritarnosti. Činjenica da se više od 5 % podataka koji nedostaju nalazi gotovo isključivo kod varijabli koje čine skale desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju može upućivati na to da raspodjela nedostajućih vrijednosti nije u potpunosti nasumična. Razlog tome može biti činjenica da su se spomenute skale nalazile pri kraju upitnika čija je opsežnost dio učenika demotivirala za daljnje ispunjavanje, ali i njihov sadržaj, budući da su se one, riječima nekih učenika koji su ih odbili ispuniti, ticale „politike koja ih ne zanima“ (v. i Koenig i Bouchard, 2006). Usporedba aritmetičkih sredina pokazuje da

osobe za koje nije dostupan podatak o ukupnom rezultatu na skali desne autoritarnosti⁴² imaju statistički značajno izraženije predrasude prema psihički oboljelim osobama ($t = 2.63, p = .010$) i gej muškarcima ($t = 2.76, p = .006$) od ostatka uzorka, odnosno od onih osoba za koje postoji informacija o izraženosti ovog konstrukta. Nadalje, osobe nepoznatog ukupnog rezultata na skali orijentacije na socijalnu dominaciju⁴³ imaju statistički značajno više predrasuda prema starijim osobama ($t = 2.22, p = .027$) i gej muškarcima ($t = 3.41, p = .001$) u usporedbi s ostatkom uzorka. Zbog naznake da izostanak odgovora nije sasvim slučajnan i potrebe da se sačuvaju podaci na varijablama za koje postoje odgovori, odlučeno je da se ne izdvajaju podaci onih osoba koje imaju neke nedostajuće vrijednosti. Umjesto toga, upotrebom metode koja je dostupna u okviru SPSS programa (eng. *Series mean*), vrijednosti koje nedostaju u bazi zamijenjene su prosjekom odgovarajuće varijable na cijelom uzorku. Odabrana metoda imputacije vrijednosti ne utječe na aritmetičke sredine pojedinih varijabli, pa tako ni kompozita koji se od tih varijabli formiraju, no dovodi do smanjenja standardne devijacije varijabli uslijed povećanja broja odgovora koji ne odstupaju od prosjeka.

Temeljem podataka u kojima su zamijenjene nedostajuće vrijednosti, formirane su kompozitne varijable koje se koriste u ovom istraživanju (za više informacija o načinu formiranja i značenju varijabli, v. potpoglavlja 3.3.2. i 3.4.2.). Zatim su provjerena univarijatna i multivarijatna odstupanja rezultata na kompozitnim varijablama kognitivnih sposobnosti, osobina ličnosti, predrasuda prema različitim društvenim skupinama, desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju.

4.1.2. Univarijatna i multivarijatna odstupanja rezultata

Uvidom u tablicu frekvencija i z vrijednosti rezultata ustanovljeno je da na ukupnom rezultatu Testa rječnika nema univarijatnih odstupanja, budući da se sve ostvarene vrijednosti kreću u teoretskom rasponu od 0 do 20. Znatnija univarijatna odstupanja nisu uočena ni kod mjera ekstraverzije, ugodnosti, savjesnosti, neuroticizma i otvorenosti prema iskustvu. Tek osam učenika ima na mjeri ugodnosti, neuroticizma ili otvorenosti prema iskustvu z vrijednost koja je nešto iznad apsolutnih 3 z (maksimalno, $-3.52 z$), što se ne smatra problematičnim odstupanjem. Naime, prema Tabachnick i Fidell (2013), kod velikih uzoraka uobičajeno je

---

⁴² Radi se o osobama koje nisu odgovorile niti na jednu od tvrdnji koje su sačinjavale ovu skalu; u suprotnom bi imale podatak o izraženosti ovog konstrukta jer je on ovdje definiran kao prosjek odgovora na tvrdnje, neovisno o tome za koliki broj njih je dostupan odgovor.

⁴³ Ibid.

pojavljivanje nekolicine rezultata čija je pridružena z vrijednost viša od 3.29 ($p < .001$, za dvosmjerni test). Slična je situacija i s rezultatima na skalama predrasuda prema različitim društvenim skupinama. Samo devet učenika na skalama predrasuda prema starijima/pretilima ima rezultat koji je viši od apsolutnih 3 z (maksimalno, 3.78 z), što se ne procjenjuje značajnim odstupanjem. Isti zaključak proizlazi i iz uvida u z vrijednosti pridružene ukupnim rezultatima na skalama desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju. Samo dvanaest učenika ima rezultat koji je iznad apsolutnih 3 z (maksimalno, 3.88 z) na jednoj od ove dvije varijable. Zaključno, nakon provjere univarijatnih odstupanja, u bazi podataka su zadržani rezultati svih sudionika.

Nadalje, izračunate su Mahalanobis distance rezultata kao kriterij za provjeru postojanja multivarijatnih aberacija, tj. aberantnih kombinacija varijabli koje su relevantne za ovo istraživanje. Uz kriterij $p < .001$ te $df = 14$ (broj varijabli za koje se vrši provjera), kritična vrijednost hi kvadrata iznosi 36.123 (Tabachnick i Fidell, 2013). Mahalanobis distance više od spomenute vrijednosti ukazuju na to da postoji 15 sudionika s aberantnim multivarijatnim obrascem rezultata. Iako diskutabilne zbog velikih razlika u veličinama uzoraka, usporedbe aritmetičkih sredina varijabli dobivenih na spomenutih 15 sudionika i ostatku uzorka upućuju na neke statistički značajne razlike u izraženosti relevantnih varijabli⁴⁴. Stoga je, zbog multivarijatnih odstupanja u rezultatima, ovih 15 sudionika isključeno iz daljnjih analiza. Budući da rezultati s multivarijatnim odstupanjima mogu maskirati postojanje drugih takvih rezultata (Tabachnick i Fidell, 2013), cijeli postupak detekcije aberacija je ponovljen te je ustanovljeno da postoji još jedan sudionik s odstupajućim obrascem rezultata. Odgovori ovog sudionika također su uklonjeni iz baze⁴⁵, a dodatna provjera aberacija nije rezultirala Mahalanobis distancama iznad kritične vrijednosti hi kvadrata. Ukupan broj sudionika na kojima se provode daljnje analize, stoga, iznosi $N = 1034$.

---

⁴⁴ Rezultati provedenih t-testova ukazuju na to da, u usporedbi s ostatkom uzorka, 15 sudionika kod kojih su zapažena multivarijatna odstupanja ima u prosjeku više rezultate na skalama neuroticizma ($t = 3.21$, $p = .006$) i predrasuda prema imigrantima ($t = 2.53$, $p = .024$) te niže rezultate na skalama ugodnosti ($t = -5.39$, $p = .000$) i predrasuda prema psihički oboljelim osobama ($t = -2.57$, $p = .022$).

⁴⁵ Sukladno uputama Tabachnick i Fidell (2013), napravljene su dodatne analize kojima je provjereno koje varijable razlikuju 16 sudionika kod kojih su identificirana multivarijatna odstupanja od ostatka uzorka. Rezultati takvih analiza mogu ukazati na eventualne skupine sudionika na koje se ne mogu generalizirati rezultati istraživanja. Provedene analize nisu rezultirale uočavanjem sistematičnog obrasca povezanosti varijabli koji bi vrijedio za sve ili većinu aberantnih slučajeva te se na ovom mjestu neće prikazivati.

4.1.3. Osnovna deskripcija podataka

Tablica 4 sadrži osnovnu deskriptivnu statistiku za kompozitne varijable koje će biti korištene u odgovoru na istraživačka pitanja. Distribucije varijabli prikazane su u Prilogu 9.

Tablica 4. Aritmetičke sredine, standardne devijacije i oblik distribucija kompozitnih varijabli ($N = 1034$).

	Raspon	M	SD	Asimetričnost distribucije ^a (eng. <i>skewness</i>)	Spljoštenost distribucije ^b (eng. <i>kurtosis</i>)
Kognitivne sposobnosti	0-20	9.50	4.49	-0.15	-0.65
Ekstraverzija	1-5	3.57	0.66	-0.28	-0.34
Ugodnost	1-5	3.51	0.57	-0.24	0.09
Savjesnost	1-5	3.37	0.65	-0.01	-0.24
Neuroticizam	1-5	2.74	0.72	0.23	-0.20
Otvorenost prema iskustvu	1-5	3.51	0.62	-0.14	-0.21
Predrasude: starije osobe	1-5	2.59	0.58	0.16	0.20
Predrasude: pretili osobe	1-5	2.87	0.58	0.15	0.03
Predrasude: psihički oboljeli	1-5	2.69	0.64	-0.14	-0.03
Predrasude: ateisti	1-5	2.27	0.91	0.47	-0.55
Predrasude: gej muškarci	1-5	2.73	1.08	0.21	-0.95
Predrasude: imigranti	1-5	3.00	0.84	0.08	-0.36
Desna autoritarnost	1-7	3.93	0.70	-0.43	0.84
Orijentacija na socijalnu dominaciju	1-5	2.30	0.55	0.25	-0.09

^a Standardna pogreška mjere asimetričnosti distribucije iznosi 0.08

^b Standardna pogreška mjere spljoštenosti distribucije iznosi 0.15

Kako je vidljivo iz Tablice 4, sudionici su u prosjeku točno riješili 9 od 20 zadataka iz Testa rječnika. Standardna devijacija ukazuje na širok raspon rezultata te primjerenost i osjetljivost ove mjere za procjenu (verbalnih) kognitivnih sposobnosti učenika završnih razreda srednjih škola. Nadalje, opisujući sebe na inventaru ličnosti, sudionici su u prosjeku izvijestili o umjerenim razinama svih mjerenih osobina, pri čemu su ipak nešto skloniji tome da se opišu ekstravertiranima, ugodnima, otvorenima, savjesnima i emocionalno stabilnima nego introvertiranima, neugodnima, zatvorenima, nesavjesnima i emocionalno nestabilnima. Prosječne vrijednosti ukupnih rezultata na skalama predrasuda prema starijima, pretilima, psihički oboljelima, ateistima, gej muškarcima te imigrantima kreću se između 2 i 3 (na skali od 1 do 5), tj. u rasponu koji upućuje na to da se sudionici u prosjeku uglavnom ne slažu ili niti slažu, niti ne slažu s tvrdnjama koje zahvaćaju kognitivni, afektivni i bihevioralni aspekt predrasuda prema ovim društvenim skupinama⁴⁶. Konačno, aritmetičke sredine navedene uz

⁴⁶ Valja napomenuti da se prosječni rezultati na skalama predrasuda koji su prikazani u Tablici 4 odnose na cjelokupni uzorak, tj. uključuju i članove skupina koje su objekti interesa (npr. sudionike koji se izjašnjavaju kao ateisti), budući da se daljnje analize provode na rezultatima svih sudionika, iz razloga konceptualne prirode koji

varijable desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju sugeriraju da se, u prosjeku, sudionici niti slažu, niti ne slažu s tvrdnjama koje upućuju na izražene desno-autoritarnе tendencije, odnosno da se, u prosjeku, uglavnom ne slažu s uvjerenjima koja promiču neegalitarnost i stavljanje nekih skupina u podređeni položaj.

Broj točno riješenih zadataka na testu kognitivnih sposobnosti ne razlikuje se statistički značajno ovisno o spolu sudionika. Razlike nema ni u rezultatima na mjerama ekstraverzije, savjesnosti, otvorenosti prema iskustvu, predrasuda prema ateistima i desne autoritarnosti. S druge strane, učenice ostvaruju nešto više rezultate od učenika na skalama ugodnosti i neuroticizma, a učenici su, u usporedbi s učenicama, statistički značajno skloniji predrasudama prema starijim osobama, pretilim osobama, psihički oboljelima, gej muškarcima i imigrantima te imaju izraženiju orijentaciju na socijalnu dominaciju. Ove razlike naročito su naglašene u slučaju predrasuda prema gej muškarcima i pretilim osobama. Budući da nisu centralni za ovaj rad, detaljniji rezultati t-testova kojima su ispitane rodne razlike prikazani su u Prilogu 10.

Usporedba rezultata na kompozitnim varijablama s obzirom na tip školskog programa koji učenici pohađaju ukazuje na to da nema razlike u osobinama ekstraverzije, ugodnosti i neuroticizma među učenicima trogodišnjih strukovnih, četverogodišnjih i petogodišnjih strukovnih te gimnazijskih programa. Također, ove tri skupine učenika ne razlikuju se s obzirom na izraženost predrasuda prema starijim i pretilim osobama. S druge strane, sve tri skupine međusobno se statistički značajno razlikuju prema rezultatima testa kognitivnih sposobnosti, predrasudama prema ateistima, gej muškarcima i imigrantima te izraženosti orijentacije na socijalnu dominaciju. Kod testa kognitivnih sposobnosti, učenici trogodišnjih strukovnih programa postižu statistički značajno najniži, a učenici gimnazija najviši rezultat, dok je kod ostalih varijabli situacija obratna. Predrasude prema ateistima, gej muškarcima i imigrantima te orijentacija na socijalnu dominaciju najniže su kod učenika gimnazija, a najviše kod učenika trogodišnjih programa. Od preostalih razlikovanja, gimnazijalci pokazuju niže razine desne autoritarnosti u usporedbi s ostale dvije skupine učenika, čija se prosječna razina ove mjere ne razlikuje. Nadalje, učenici trogodišnjih programa pokazuju statistički značajno nižu razinu otvorenosti prema iskustvu te višu razinu predrasuda prema psihički oboljelim

---

su pojašnjeni u Uvodu (v. potpoglavlje 1.2.1.). Isključivanjem 106 sudionika koji se smatraju pretilima, 37 sudionika koji navode da imaju neke psihičke smetnje, 176 sudionika koji se izjašnjavaju kao ateisti, 25 sudionika koji deklariraju homoseksualnu orijentaciju te 15 sudionika koji se smatraju imigrantima, dobivaju se aritmetičke sredine koje su gotovo istovjetne onima u Tablici 4, osim za predrasude prema ateistima. Aritmetičke sredine i standardne devijacije rezultata na uzorcima koji ne obuhvaćaju članove skupina koje su objekt stava su sljedeće: za predrasude prema pretilim osobama $M = 2.89$, $SD = 0.57$; za predrasude prema psihički oboljelim osobama $M = 2.70$, $SD = 0.63$; za predrasude prema ateistima $M = 2.45$, $SD = 0.87$; za predrasude prema gej muškarcima $M = 2.75$, $SD = 1.07$ te za predrasude prema imigrantima $M = 3.00$, $SD = 0.84$.

osobama u usporedbi s učenicima gimnazija, četverogodišnjih i petogodišnjih strukovnih programa. I konačno, učenici trogodišnjih strukovnih programa ostvaruju statistički značajno viši rezultat na subskali savjesnosti od učenika četverogodišnjih i petogodišnjih strukovnih programa⁴⁷. Osobito su izražene razlike u rezultatu na testu kognitivnih sposobnosti te predrasudama prema ateistima, gej muškarcima i imigrantima. Detalji provedenih analiza varijanci prikazani su u Prilogu 11.

Temeljem podataka o asimetričnosti i spljoštenosti distribucija iz Tablice 4, uvida u histograme (Prilog 9) te imajući u vidu da se obrade podataka vrše na velikom uzorku od 1034 sudionika, moguće je ustanoviti da je zahtjev za normalnom distribucijom podataka zadovoljen, ili barem nije prekršen u mjeri koja bi imala posljedice na rezultate i zaključke istraživanja. Formalni testovi procjene pristajanja podataka normalnoj raspodjeli u ovom slučaju nisu optimalan izbor. Zbog smanjenih standardnih pogrešaka procjena asimetričnosti i spljoštenosti kod većih uzoraka, ti testovi često dovode do pogrešnog odbacivanja nul-hipoteze, pri čemu (navodna) odstupanja spljoštenosti i asimetričnosti distribucija od normaliteta ne dovode do supstancijalnih promjena u rezultatima analiza (Tabachnick i Fidell, 2013). Budući da je kod velikih uzoraka i minimalna razlika distribucije rezultata od normalne distribucije statistički značajna, umjesto neznačajnog testa kod velikih uzoraka realno je i poželjno da oblik distribucije nalikuje zvonolikoj raspodjeli, što je u većoj ili manjoj mjeri točno za sve kompozitne varijable, osim za predrasude prema ateistima i gej muškarcima (v. Prilog 9); da se vrijednosti spljoštenosti i asimetričnosti ne udaljavaju previše od nule, što vrijedi za sve varijable budući da niti jedna ne doseže 1 (v. Tablicu 4); te da su eventualna odstupanja u istom smjeru, kao što je to, primjerice, kod nađenih pozitivnih asimetričnosti distribucija predrasuda prema ateistima i gej muškarcima (v. Prilog 9).

4.1.4. Bivarijatne povezanosti među varijablama

Tablica 5 sadrži korelacije kompozitnih varijabli koje se koriste u daljnjim analizama.

---

⁴⁷ Ovaj rezultat može biti produkt sastava subskale savjesnosti koja uključuje tvrdnje poput „Sebe vidim kao osobu koja... temeljito obavlja posao./ ...pouzdana obavlja poslove./ ...stvari obavlja efikasno.“ „Obavljanje poslova“ može biti smislenije i salijentnije učenicima trogodišnjih programa koji dio tjedna provode radeći praksu u i izvan škole, nego učenicima četverogodišnjih i petogodišnjih programa čije se obrazovanje u većoj mjeri svodi na klasično poučavanje u učionicama.

Tablica 5. Matrica bivarijatnih korelacija kompozitnih varijabli ($N = 1034$).

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
1. Kognitivne sposobnosti	-													
2. Ekstraverzija	-.05	-												
3. Ugodnost	-.14**	.05	-											
4. Savjesnost	-.05	.26**	.26**	-										
5. Neuroticizam	.04	-.26**	-.34**	-.26**	-									
6. Otvorenost prema iskustvu	.19**	.11**	.06*	.18**	-.02	-								
7. Predrasude: starije osobe	.01	-.12**	-.24**	-.16**	.08**	-.15**	-							
8. Predrasude: pretile osobe	.01	.05	-.20**	-.06	-.10**	-.17**	.38**	-						
9. Predrasude: psihički oboljeli	-.18**	.06	-.10**	.04	-.08*	-.29**	.30**	.41**	-					
10. Predrasude: ateisti	-.36**	.10**	.07*	.12**	-.09**	-.24**	.04	.09**	.33**	-				
11. Predrasude: gej muškarci	-.30**	.13**	.03	.08**	-.18**	-.31**	.17**	.36**	.42**	.58**	-			
12. Predrasude: imigranti	-.23**	.11**	-.04	.05	-.08**	-.29**	.16**	.32**	.47**	.38**	.52**	-		
13. Desna autoritarnost	-.25**	.17**	.14**	.15**	-.09**	-.22**	-.11**	.04	.25**	.55**	.47**	.37**	-	
14. Orijentacija na socijalnu dominaciju	-.25**	.01	-.20**	-.03	-.05	-.19**	.24**	.31**	.41**	.31**	.46**	.46**	.20**	-

** $p < .01$, * $p < .05$

Dijagrami raspršenja upućuju na linearne povezanosti među varijablama⁴⁸. VIF (eng. *variance inflation factor*) pokazatelji izračunati u SPSS-u te izostanak izrazito visokih koeficijenata korelacije u Tablici 5 sugeriraju da problem multikolinearnosti podataka nije izražen (Field, 2013). Također, budući da ni jedan od kompozita nije formiran na način da uključuje druge kompozite, ni problem singulariteta nije prisutan. Detaljniji osvrt na smjer i veličinu pojedinih korelacija bit će dan u tekstu koji slijedi, budući da su povezanosti među varijablama od centralnog značaja za odgovor na istraživačka pitanja.

4.2. INTERKORELACIJE MEĐU PREDRASUDAMA I LATENTNI G FAKTOR PREDRASUDA⁴⁹

U okviru odgovora na prvi istraživački problem, izračunate su interkorelacije rezultata na mjerama predrasuda prema starijima, pretilima, psihički oboljelima, ateistima, gej muškarcima i imigrantima (v. Tablicu 5).

Uvidom u bivarijatne korelacije različitih specifičnih predrasuda razvidno je da su, uz iznimku najniže ostvarene korelacije između predrasuda prema starijim osobama i predrasuda prema ateistima ($r = .04, p > .05$), sve ostale varijable statistički značajno povezane na razini $p < .01$. Također, sve su korelacije pozitivnog predznaka. Najviša korelacija nađena je između predrasuda prema gej muškarcima i predrasuda prema ateistima ($r = .58, p < .01$). Prema Cohenu (1992)⁵⁰, osim ove, visokim povezanostima mogu se smatrati i povezanosti između predrasuda prema gej muškarcima i imigrantima ($r = .52, p < .01$) te između predrasuda prema imigrantima i psihički oboljelim osobama ($r = .47, p < .01$). Suprotno očekivanome, nađene su tri niske povezanosti: među predrasudama prema pretilim osobama i ateistima ($r = .09, p < .01$) te među predrasudama prema starijim osobama i imigrantima ($r = .16, p < .01$) te gej muškarcima ($r = .17, p < .01$). Ostale bivarijatne povezanosti kreću se u rasponu od umjerenih (npr. $r = .30, p < .01$, za povezanost između predrasuda prema starijim i psihički oboljelim osobama) prema visokim korelacijama (npr. $r = .42, p < .01$, za povezanost između predrasuda

---

⁴⁸ Dijagrami raspršenja izrađeni su u okviru SPSS programa, no, zbog uštede prostora, ovdje nisu prikazani. Linearnost veza odnosi se na one parove varijabli među kojima postoji ne-nulta povezanost.

⁴⁹ Sintagma *latentni g faktor predrasuda* ponegdje se zamjenjuje sintagmama *generalizirane predrasude*, *faktor generaliziranih predrasuda* ili *generalizirana sklonost predrasudama*, koje se u ovom radu odnose na isti fenomen.

⁵⁰ U svom radu o veličini učinka različitih statističkih pokazatelja, Cohen (1992) navodi da se bivarijatne povezanosti na razini $r = \pm .10$ mogu smatrati niskima, na razini $r = \pm .30$ umjerenima, te na razini $r = \pm .50$ visokima. U komentaru veličine učinaka različitih povezanosti, ovaj se rad oslanja na Cohenovu (1992) konvencionalnu podjelu. Ipak, valja imati na umu da je ona u nekim slučajevima prestroga i da empirijskim nalazima o veličinama povezanosti u psihologiji u nekim slučajevima bolje pristaju blaži kriteriji (npr. oni prema kojima se koeficijenti niži od $\pm .20$ smatraju niskima, oni između $\pm .20$ i $\pm .30$ umjerenima, a viši od $\pm .30$ visokima, v. Hemphill, 2003).

prema psihički oboljelim osobama i gej muškarcima). Prema tome, hipoteza o pozitivnim, umjerenim do visokim povezanostima među varijablama je potvrđena, uz manja odstupanja koja se uglavnom tiču niskih korelacija predrasuda prema starijim osobama s dijelom preostalih varijabli.

Da bi se ustanovila latentna struktura koja je u pozadini korelacija varijabli, provedena je eksploratorna faktorska analiza na matrici interkorelacija ukupnih rezultata na skalama predrasuda prema starijima, pretilima, psihički oboljelima, ateistima, gej muškarcima i imigrantima. Prethodno je, na temelju nekoliko kriterija koje navode Tabachnick i Fidell (2013), ustanovljena podobnost korelacijske matrice za faktorizaciju. Kako je prikazano ranije, korelacije svojom veličinom ukazuju na to da u pozadini rezultata stoje neki zajednički faktori. Kaiser-Meyer-Olkinov (KMO) test od .74 i značajan Bartlettov test sfericiteta ($\chi^2 = 1564.07$, $p = .000$) također upućuju na adekvatnost matrice za faktorizaciju⁵¹. Konačno, pregledom tzv. *anti-image* matrice utvrđeno je da su izvan-dijagonalne vrijednosti uglavnom niske što je karakteristično za matrice podobne za faktorizaciju.

Metodom glavnih komponenti ekstrahirana su dva faktora⁵² karakterističnih korijena viših od 1 koji zajedno objašnjavaju oko 65 % varijance rezultata. Saturacije varijabli nerotiranim faktorima su sljedeće⁵³: za predrasude prema starijim osobama .43 i .69, za predrasude prema pretilim osobama .62 i .52, za predrasude prema psihički oboljelim osobama .75 i .13, za predrasude prema ateistima .63 i -.57, za predrasude prema gej muškarcima .80 i -.29, za predrasude prema imigrantima .74 i -.17. Kako je vidljivo, samo varijabla predrasuda prema starijim osobama ima manju saturaciju prvim nego drugim faktorom. To je ujedno i varijabla za koju su dobivene najniže korelacije s ostalim varijablama. Budući da se ispostavlja da predrasude prema starijim osobama narušavaju koncepciju jedinstvenog latentnog rješenja u pozadini interkorelacija među predrasudama, što je prema Zicku i suradnicima (2008) razumljivo u takvim društveno-političkim uvjetima u kojima određeni tip predrasuda divergira od drugih po pitanju normativnosti, analiza će biti ponovljena bez uključivanja varijable predrasuda prema starijim osobama (za isti postupak, v. McFarland i Adelson, 1996; Zick i sur.,

---

⁵¹ Statistička značajnost Bartlettovog testa ukazuje na to da se matrica podataka razlikuje od matrice identiteta prema kojoj su korelacije među varijablama nulte. KMO mjera je iznad vrijednosti .60, što Tabachnick i Fidell (2013) navode kao poželjan uvjet za provedbu postupka faktorizacije.

⁵² Iako bi bilo korektnije govoriti o komponentama, budući da je primijenjena metoda glavnih komponenti, u ovom će se radu govoriti o faktorima s obzirom na to da su izvedenice naziva faktor (npr. g faktor, jednofaktorsko rješenje) mnogo uvrženije nego izvedenice riječi komponenta (npr. g komponenta, jednokomponentno rješenje; v. i Field, 2013; Tabachnick i Fidell, 2013).

⁵³ Prvi broj predstavlja saturaciju prvim, a drugi broj saturaciju drugim faktorom.

2008). Detaljniji komentar argumenta koji iznose Zick i suradnici (2008) te drugih mogućih razloga za slabiju projekciju ove varijable na prvi faktor bit će iznesen u Raspravi (v. poglavlje 5.1.).

Faktorizacijom matrice korelacija⁵⁴ među varijablama predrasuda prema pretilima, psihički oboljelima, ateistima, gej muškarcima i imigrantima dobiva se da jedan latentni faktor objašnjava interkorelacije među varijablama predrasuda prema različitim društvenim skupinama. Tim faktorom objašnjivo je 51.6 % ukupne varijance rezultata. U skladu s praksom većine istraživača u polju, taj se faktor naziva *g* faktorom predrasuda ili generaliziranim predrasudama. U Tablici 6 prikazana su faktorska zasićenja, odnosno korelacije varijabli s *g* faktorom. Sva su zasićenja razmjerno visoka, a kreću se od najnižih .57 koliko *g* faktor korelira s predrasudama prema pretilim osobama do najviših .82 koliko koreliraju *g* faktor i predrasude prema gej muškarcima.

Tablica 6. Korelacija varijabli i *g* faktora ekstrahiranog metodom glavnih komponenti pri ispitivanju latentne strukture odgovorne za interkorelacije predrasuda ($N = 1034$).

	Faktorska zasićenja
Predrasude: gej muškarci	.82
Predrasude: imigranti	.77
Predrasude: psihički oboljeli	.73
Predrasude: ateisti	.67
Predrasude: pretili osobe	.57

Interkorelacije pet specifičnih predrasuda (predrasude prema pretilim osobama, psihički oboljelim osobama, ateistima, gej muškarcima i imigrantima) objašnjive su latentnim *g* faktorom. Ovaj faktor objašnjava preko polovine ukupne varijance rezultata te snažno korelira sa spomenutim varijablama, kao što je predviđeno prvom hipotezom. Predrasude prema starijim osobama, koje su s prvim faktorom korelirale nezanemarivih .43, „proizvele“ su dodatan faktor s kojim su korelirale više no s prvim faktorom te su se pokazale lošijim indikatorom generaliziranih predrasuda od ostalih specifičnih predrasuda. Zbog „čišće“ strukture *g* faktora, odlučeno je da se isti definira kao kompozit koji neće uključivati inicijalnih šest, već pet specifičnih predrasuda⁵⁵. Usprkos činjenici da se jedan tip predrasuda pokazao slabijim indikatorom *g* faktora, može se reći da je hipoteza o latentnoj *g* strukturi predrasuda potvrđena.

⁵⁴ $KMO = .73$; $\chi^2 = 1368.97$, $p = .000$

⁵⁵ Cronbach Alpha pouzdanost ove mjere iznosi .76, što se procjenjuje zadovoljavajuće visokim (v. Bergh i Akrami, 2016).

Ako se ukupan rezultat na mjeri generaliziranih predrasuda formira kao linearna aditivna kombinacija ukupnih rezultata na skalama predrasuda prema pretilima, psihički oboljelima, ateistima, gej muškarcima i imigrantima, dobiva se da je prosječna vrijednost koju sudionici ostvaruju 13.55, a standardna devijacija 2.96. Distribucija rezultata na mjeri generaliziranih predrasuda prikazana je u Prilogu 12. Prosjek koji na kompozitu generaliziranih predrasuda ostvaruju učenice ($M = 12.74$, $SD = 2.82$) statistički je značajno niži nego prosjek koji ostvaruju učenici ($M = 14.52$, $SD = 2.85$; $t = -9.94$, $p < .01$). Prosječni rezultat učenika gimnazija ($M = 12.61$, $SD = 3.03$) statistički je značajno niži od prosječnog rezultata učenika četverogodišnjih i petogodišnjih strukovnih programa ($M = 13.57$, $SD = 2.81$), koji je pak niži od prosječnog rezultata koji ostvaruju učenici trogodišnjih strukovnih programa ($M = 15.05$, $SD = 2.51$; $F = 51.28$, $p < .01$). Za potrebe daljnjih analiza, faktor generaliziranih predrasuda predstavljat će faktorski bodovi izračunati regresijskom metodom.

4.3. KORELATI GENERALIZIRANIH PREDRASUDA

U okviru drugog istraživačkog problema, izračunate su bivarijatne povezanosti generaliziranih predrasuda i kognitivnih sposobnosti, osobina ličnosti, desne autoritarnosti te orijentacije na socijalnu dominaciju (Tablica 7).

Tablica 7. Korelacije generaliziranih predrasuda s varijablama kognitivnih sposobnosti, osobina ličnosti, desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju ($N = 1034$).

	Generalizirane predrasude
Kognitivne sposobnosti	-.31**
Ekstraverzija	.13**
Ugodnost	-.06
Savjesnost	.07*
Neuroticizam	-.15**
Otvorenost prema iskustvu	-.36**
Desna autoritarnost	.48**
Orijentacija na socijalnu dominaciju	.55**

** $p < .01$, * $p < .05$

Sukladno očekivanjima, nađeno je da je bivarijatna korelacija generaliziranih predrasuda i kognitivnih sposobnosti umjerene veličine (Cohen, 1992) i negativnog predznaka ($r = -.31$, $p < .01$). Ovaj podatak upućuje na to da su osobe viših kognitivnih sposobnosti manje sklone generaliziranim predrasudama. Potvrđena je i hipoteza o umjerenom negativnoj povezanosti generaliziranih predrasuda i otvorenosti prema iskustvu ($r = -.36$, $p < .01$) koja

implicira da su osobe koje postižu više rezultate na mjeri otvorenosti prema iskustvu ujedno i tolerantnije prema različitim društvenim skupinama, u ovom slučaju pretilim osobama, psihički oboljelim osobama, ateistima, gej muškarcima i imigrantima. Suprotno očekivanjima, nađene su statistički značajne korelacije ekstraverzije, neuroticizma i savjesnosti s generaliziranim predrasudama. Niske korelacije generaliziranih predrasuda i ekstraverzije ($r = .13, p < .01$) te neuroticizma ($r = -.15, p < .01$) sugeriraju da na aktualnom uzorku vrijedi da ekstravertiraniji i emocionalno stabilniji učenici imaju nešto izraženiju sklonost generaliziranim predrasudama. Ipak, treba imati na umu da se radi o izrazito malom postotku zajedničke varijance (oko 2 %). Povezanost savjesnosti i generaliziranih predrasuda još je niža ($r = .07, p < .05$) pa se, usprkos statističkoj značajnosti, može smatrati praktično nevažnom. Iznenadujuće niska i neznačajna korelacija nađena je između generaliziranih predrasuda i ugodnosti ($r = -.06, p > .05$). Očigledno, razina generaliziranih predrasuda koju sudionici ovog istraživanja pokazuju nije ni u kakvoj vezi s tim kakva je razina njihove ugodnosti izmjerena korištenim inventarom ličnosti. Konačno, nalaz o povezanosti generaliziranih predrasuda i desne autoritarnosti ($r = .48, p < .01$) te orijentacije na socijalnu dominaciju ($r = .55, p < .01$) ukazuje na očekivano snažnu pozitivnu vezu između sklonosti generaliziranim predrasudama i priklanjanja ideološkim uvjerenjima koja su u pozadini ovih mjera.

Navedene povezanosti održavaju (ne)značajnost, smjer i (približni) intenzitet i onda kad se kontroliraju efekti spola i tipa školskog programa koji učenici pohađaju (v. Prilog 13 za prikaz parcijalnih korelacija).

4.4. PREDIKCIJA GENERALIZIRANIH PREDRASUDA

Treći istraživački problem odnosi se na ispitivanje prediktivne moći koju varijable kognitivnih sposobnosti, osobina ličnosti, desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju imaju prilikom objašnjenja varijance kriterija generaliziranih predrasuda. Pritom se misli na to koliko ukupno varijance kriterija može objasniti ovaj skup varijabli, ali i na to koja je od ovih varijabli značajan pojedinačni prediktor generaliziranih predrasuda. Kako bi se odgovorilo na postavljeni problem, provedena je hijerarhijska regresijska analiza. Varijable su u analizu uvrštene u sljedećim blokovima: (1.) kognitivne sposobnosti; (2.) osobine ličnosti; (3.) ideološke varijable desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju. Rezultati analize prikazani su u Tablici 8.

Tablica 8. Rezultati hijerarhijske regresijske analize za kriterij generaliziranih predrasuda ($N = 1034$).

Generalizirane predrasude			
Blokovi prediktora	β	95% IP ^a za β	p
1) Kognitivne sposobnosti			
$\Delta R^2 = .10, p < .01$			
<i>Kognitivne sposobnosti</i>	-.31	[-.37,-.25]	.000
2) Ličnost			
$\Delta R^2 = .15, p < .01$			
<i>Kognitivne sposobnosti</i>	-.25	[-.30,-.19]	.000
<i>Ekstraverzija</i>	.10	[.04,.16]	.001
<i>Ugodnost</i>	-.15	[-.21,-.09]	.000
<i>Savjesnost</i>	.09	[.04,.15]	.001
<i>Neuroticizam</i>	-.15	[-.21,-.09]	.000
<i>Otvorenost prema iskustvu</i>	-.34	[-.39,-.28]	.000
3) Ideološke varijable			
$\Delta R^2 = .26, p < .01$			
<i>Kognitivne sposobnosti</i>	-.09	[-.13,-.04]	.000
<i>Ekstraverzija</i>	.06	[.01,.11]	.013
<i>Ugodnost</i>	-.06	[-.11,-.01]	.011
<i>Savjesnost</i>	.05	[.00,.10]	.041
<i>Neuroticizam</i>	-.09	[-.14,-.05]	.000
<i>Otvorenost prema iskustvu</i>	-.22	[-.26,-.17]	.000
<i>Desna autoritarnost</i>	.31	[.26,.36]	.000
<i>Orijentacija na socijalnu dominaciju</i>	.40	[.36,.45]	.000
Ukupni $R^2 = .51$			
$F_{(8,1025)} = 131.53, p < .01$			

^a - Interval pouzdanosti

Podatak o ukupnom R^2 iz Tablice 8 upućuje na to da je kognitivnim sposobnostima, osobinama ličnosti, desnom autoritarnosti i orijentacijom na socijalnu dominaciju moguće objasniti 51 % varijance kriterija generaliziranih predrasuda. Svi blokovi varijabli statistički značajno doprinose objašnjenju varijance kriterija. Prvim blokom varijabli koji sadržava rezultate na testu kognitivnih sposobnosti moguće je objasniti oko 10 % varijabiliteta u sklonosti generaliziranim predrasudama. Sljedećim blokom koji je, uz kontrolu rezultata na testu kognitivnih sposobnosti, uključivao rezultate na mjerama petofaktorskog modela ličnosti objašnjivo je dodatnih 15 % varijance kriterija. Povrh ovog skupa varijabli, podatak o izraženosti desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju doprinosi objašnjenju kriterija s dodatnih 26 %. Sumativno gledajući, u ovako postavljenoj regresijskoj analizi, kognitivne sposobnosti i osobine ličnosti kao razmjerno distalni prediktori predrasuda objašnjavaju gotovo jednaki postotak varijance kriterija generaliziranih predrasuda (25 %) kao i proksimalni prediktori desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju (26 %, uz

kontrolu rezultata na kognitivnim sposobnostima i osobinama ličnosti). Rezultati hijerarhijske regresijske analize stoga potvrđuju hipotezu o statistički značajnom doprinosu varijabli kognitivnih sposobnosti, osobina ličnosti te ideoloških varijabli pri objašnjenju varijance kriterija generaliziranih predrasuda.

Značajnost beta koeficijenata pridruženih varijablama u posljednjem koraku analize sugerira da svi prediktori statistički značajno doprinose objašnjenju kriterija, uključujući i ekstraverziju, savjesnost i neuroticizam za koje nije očekivan statistički značajan doprinos predikciji generaliziranih predrasuda. Ipak, valja imati na umu da je statistička značajnost ovih (niskih) beta koeficijenata vjerojatno dijelom produkt činjenice da su parametri dobiveni na velikom uzorku sudionika. To posebno vrijedi za varijable ekstraverzije i savjesnosti, ali i ugodnosti za koju je previđeno da ima statistički značajan doprinos, ali neočekivano da će beta koeficijent biti tako nizak. Najveći beta koeficijent ima orijentacija na socijalnu dominaciju, a slijede desna autoritarnost te otvorenost prema iskustvu. Veličine beta koeficijenata prikazanih u Tablici 8 sugeriraju da porast od jedne standardne devijacije u rezultatima na prediktorskim varijablama orijentacije na socijalnu dominaciju, desne autoritarnosti te otvorenosti prema iskustvu (v. Tablicu 4) odgovara porastu od .40 te .31, odnosno padu od .22 standardne devijacije u rezultatu na mjeri generaliziranih predrasuda (v. završni dio poglavlja 4.2.). Primjerice, kako orijentacija na socijalnu dominaciju poraste za 0.55 (1 *SD*), tako izraženost generaliziranih predrasuda poraste za 1.18 jediničnih bodova ($.40 \times 2.96$ tj. $\beta \times 1 \text{ SD}$)⁵⁶.

4.5. IDEOLOŠKE VARIJABLE KAO MEDIJATORI POVEZANOSTI OSOBINA LIČNOSTI I GENERALIZIRANIH PREDRASUDA⁵⁷

U sklopu odgovora na četvrti problem prvo se provjerava robustan nalaz koji implicira da su ideološke varijable desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju medijatori povezanosti faktora otvorenosti prema iskustvu i ugodnosti⁵⁸ te generaliziranih predrasuda. U takvoj konstelaciji odnosa, desna autoritarnost i orijentacija na socijalnu dominaciju djeluju kao

---

⁵⁶ Ovakve interpretacije vrijede ukoliko se efekti ostalih prediktorskih varijabli drže konstantnima (Field, 2013).

⁵⁷ U ovom poglavlju izloženi su rezultati medijacijskih analiza na manifestnim varijablama. Za procjenu parametara izravnih i neizravnih efekata *latentnih* varijabli vidjeti poglavlje 4.7. u kojem se navode rezultati strukturalnog modeliranja.

⁵⁸ Bivarijatna korelacija ugodnosti i generaliziranih predrasuda statistički je neznačajna (v. Tablicu 7). Uslijed toga, prema klasičnoj proceduri provjere (Baron i Kenny, 1986), potencijalni medijacijski efekti ne bi se ni analizirali, zbog uvjerenja da nema efekta koji bi mogao biti posredovan trećim varijablama. U novijoj praksi, međutim, ovaj se uvjet odbacuje kao nužan u traženju dokaza o postojanju značajnih medijacijskih efekata (npr. Hayes, 2009; Kenny, 2016; MacKinnon, Krull i Lockwood, 2000; Sakaluk, 2015; Shrout i Bolger, 2002) pa će eventualni medijacijski učinci ideoloških varijabli biti podvrgnuti provjeri.

mehanizmi putem kojih se ove dispozicije „ispoljavaju“ u vidu predrasudnih odgovora prema različitim društvenim skupinama. Tablica 9 sadrži rezultate medijacijskih analiza napravljenih uz pomoć PROCESS dodatka za IBM SPSS (Hayes, 2012), odnosno nestandardizirane regresijske koeficijente i značajnosti ukupnih, izravnih i neizravnih efekata povezanosti različitih varijabli, kao i indeks medijacije, tj. potpuno standardiziranu veličinu učinka neizravnog efekta (v. Field, 2013).

Tablica 9. Rezultati medijacijskih analiza pri istraživanju povezanosti osobina ličnosti i generaliziranih predrasuda ($N = 1034$).

Prediktor	Medijator	Kriterij	Ukupni efekt	Izravni efekt	Neizravni efekt	Indeks medijacije ^a
Ekstraverzija			.20 $p = .000$	.08 $p = .074$	.12 $p < .05$	.08 [.05, .11]
Ugodnost			-.10 $p = .075$	-.22 $p = .000$	.12 $p < .05$	.07 [.04, .11]
Savjesnost	Desna autoritarnost		.11 $p = .019$	-.00 $p = .979$	.11 $p < .05$	.07 [.04, .11]
Neuroticizam			-.21 $p = .000$	-.15 $p = .000$	-.06 $p < .05$	-.04 [-.07, -.01]
Otvorenost prema iskustvu			-.59 $p = .000$	-.44 $p = .000$	-.15 $p < .05$	-.09 [-.12, -.07]
		Generalizirane predrasude				
Ekstraverzija			.20 $p = .000$	.19 $p = .000$	.01 $p > .05$	.00 [-.03, .04]
Ugodnost			-.10 $p = .075$	.10 $p = .030$	-.20 $p < .05$	-.11 [-.15, -.08]
Savjesnost	Orijentacija na socijalnu dominaciju		.11 $p = .019$	.14 $p = .000$	-.03 $p > .05$	-.02 [-.05, .02]
Neuroticizam			-.21 $p = .000$	-.17 $p = .000$	-.04 $p > .05$	-.03 [-.06, .00]
Otvorenost prema iskustvu			-.59 $p = .000$	-.44 $p = .000$	-.15 $p < .05$	-.09 [-.13, -.06]

Napomena: Prikazani parametri su nestandardizirani.

^a - Indeksu medijacije pridružen je podatak o 95 % -tnom intervalu pouzdanosti, izračunatom pomoću *bootstrap* procedure na 5000 uzoraka (v. Hayes, 2009)

Valja napomenuti da su medijacijski efekti o kojima se izvještava u ovom i narednom poglavlju⁵⁹ analizirani odvojeno, na način da su posredujući efekti desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju testirani neovisno jedan o drugom. Istovjetni rezultati dobivaju se, međutim, i kad se analize provedu simultanim razmatranjem medijatora⁶⁰.

Kako sugeriraju rezultati medijacijske analize (Tablica 9), otvorenost prema iskustvu ima na generalizirane predrasude dvojak efekt, onaj izravni i onaj neizravni, putem sklonosti osoba koje su otvorene prema iskustvu da odbace desničarske tendencije. Izravni efekt ove osobine na generalizirane predrasude snažniji je od njenog neizravnog efekta posredovanog desnom autoritarnošću. Prema Kennyju (2012)⁶¹, u slučaju neizravnog efekta radi se o srednjoj veličini učinka.

Rezultati medijacijske analize na varijablama ugodnosti, orijentacije na socijalnu dominaciju i generaliziranih predrasuda ukazuju na kompleksniju sliku odnosa. Neizravni efekt ugodnosti na generalizirane predrasude, koji se „prenosi“ putem nesklonosti osoba koje su više na osobini ugodnosti da postavljaju društvene skupine u hijerarhije nadređeno-podređeno, značajan je i srednje veličine učinka (Kenny, 2012). Iako nešto slabiji, značajan je i izravni efekt ove osobine na generalizirane predrasude, koji ide u suprotnom smjeru od njenog neizravnog efekta⁶². Ovakvi rezultati sugeriraju postojanje efekta recipročne supresije (v. Maassen i Bakker, 2001; MacKinnon i sur., 2000; Shrout i Bolger, 2002), odnosno nekonzistentnost medijacijskog modela (v. MacKinnon i sur., 2000). Produkt toga je umanjen i neznačajan ukupni efekt ugodnosti na sklonost generaliziranim predrasudama, manji od izavnog efekta koji postoji među varijablama (v. Tablicu 9), što je još jedan indikator supresorskog efekta (MacKinnon i sur., 2000)⁶³.

Nađeni su značajni neizravni efekti otvorenosti prema iskustvu i ugodnosti, preko ideoloških varijabli desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju, na generalizirane predrasude, kako je i predviđeno hipotezom H (4). Rezultati medijacijskih analiza, međutim, pokazuju i značajne izravne efekte (v. fusnotu 62) ovih osobina na generalizirane predrasude.

---

⁵⁹ Uključuje podatke u Tablicama 9 i 10 te na Slikama 4, 5, 6, 7, 8 i 9.

⁶⁰ Detaljniji rezultati analize sa simultanim medijatorima ne navode se u radu, no dostupni su na upit.

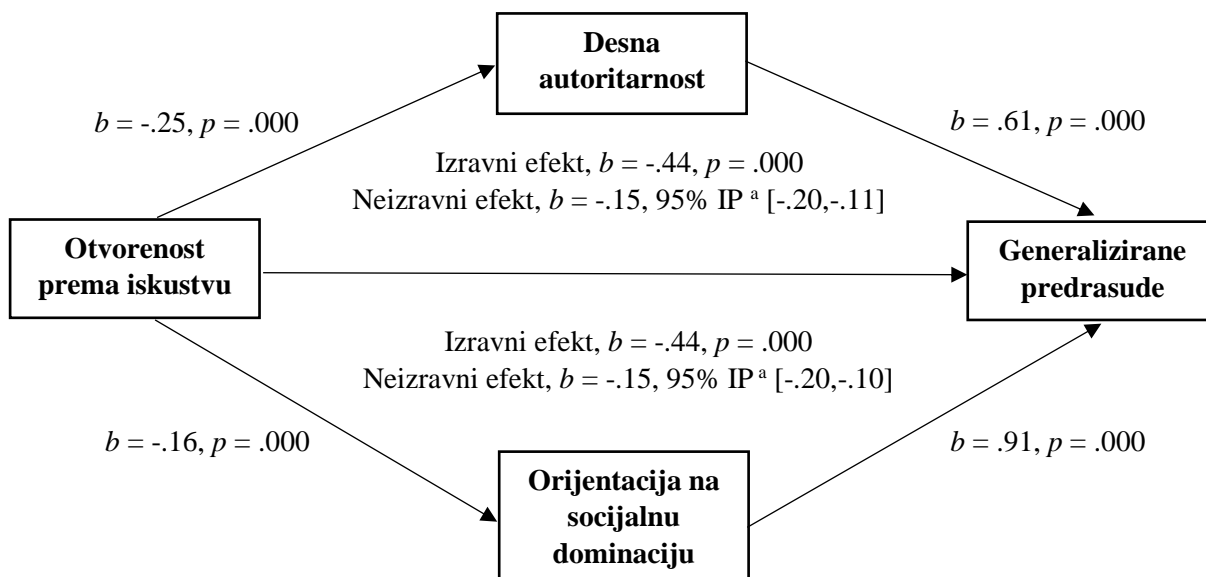
⁶¹ Kenny (2012) predlaže sljedeće kriterije za tumačenje veličine učinka neizravnog efekta: .01 za mali efekt, .09 za srednji efekt i .25 za veliki efekt.

⁶² Nalaz o značajnom izravnom efektu ugodnosti na generalizirane predrasude vrijedi samo uz korištenje manifestnih varijabli. Za rezultate koji se dobivaju na latentnim varijablama, v. poglavlje 4.7.

⁶³ MacKinnon i suradnici (2000) navode da na postojanje supresije ukazuje i situacija u kojoj se uslijed statističkog odstranjivanja medijacijskog efekta poveća korelacija između prediktora i kriterija. Stoga, da se radi o efektu supresije, pokazuje i koeficijent parcijalne korelacije između ugodnosti i generaliziranih predrasuda koji, uz kontrolu rezultata na skali desne autoritarnosti, iznosi značajnih $r = -.14$ ($p < .01$).

Nadalje, provjereno je postoje li dodatni medijacijski efekti putem kojih osobine ličnosti djeluju na sklonost generaliziranim predrasudama, pored već analiziranih neizravnih efekata otvorenosti prema iskustvu preko desne autoritarnosti te ugodnosti preko orijentacije na socijalnu dominaciju.

Analiza je pokazala da i orijentacija na socijalnu dominaciju ima statistički značajnu ulogu medijatora u povezanosti otvorenosti prema iskustvu i generaliziranih predrasuda (v. Tablicu 9). Stoga proizlazi da se efekt otvorenosti prema iskustvu na generalizirane predrasude, osim izbjegavanjem desničarskih težnji, neizravno prenosi i sklonošću osoba koje su otvorene novim iskustvima da promoviraju egalitarne socijalne odnose. I u ovom je slučaju, međutim, izravni efekt otvorenosti prema iskustvu na generalizirane predrasude veći od njenog neizravnog efekta putem orijentacije na socijalnu dominaciju. Sa srednjom veličinom učinka (Kenny, 2012), orijentacija na socijalnu dominaciju ispostavlja se na aktualnom uzorku podjednako bitnim posrednikom efekta otvorenosti prema iskustvu na generalizirane predrasude kao i desna autoritarnost⁶⁴. Slika 4 prikazuje model povezanosti između otvorenosti prema iskustvu i generaliziranih predrasuda, uz posredstvo desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju.

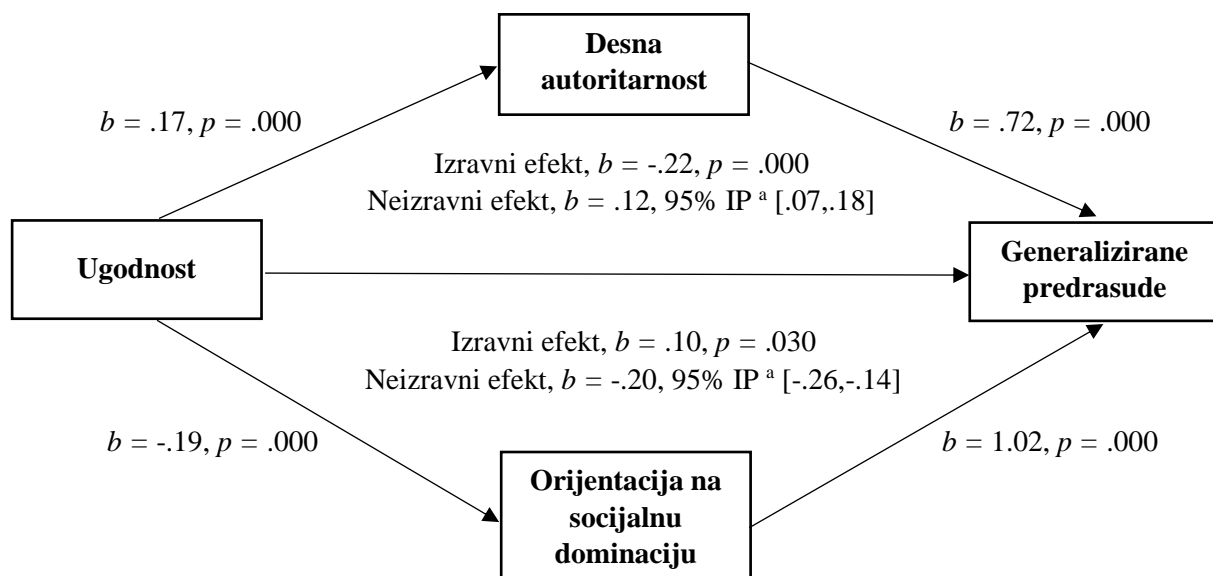
Napomena: Prikazani parametri su nestandardizirani.

^a - Interval pouzdanosti izračunat pomoću *bootstrap* procedure na 5000 uzoraka

Slika 4. Model povezanosti između otvorenosti prema iskustvu i generaliziranih predrasuda, uz posredstvo desne autoritarnosti (gornji dio slike) i orijentacije na socijalnu dominaciju (donji dio slike) ($N = 1034$).

⁶⁴ Zaključak vrijedi kod provjere neizravnih efekata na manifestnim varijablama. Za provjeru istih na latentnim varijablama, v. poglavlje 4.7.

Također, nađeno je da je, pored orijentacije na socijalnu dominaciju, i desna autoritarnost statistički značajan medijator u odnosu ugodnosti i generaliziranih predrasuda. Neizravan efekt ugodnosti na generalizirane predrasude u ovom je uzorku posredovan nešto većom sklonošću osoba koje postižu više rezultate na ugodnosti da se priklone desnim ideologijama. Izravni i neizravni efekti i u ovom su slučaju suprotnih predznaka, a ukupni efekt je neznačajan. Ovakav obrazac rezultata sugerira prisustvo supresorskog efekta (v. MacKinnon i sur., 2000; Shrout i Bolger, 2002)⁶⁵. Usporedba veličine neizravnih efekata ukazuje na to da je orijentacija na socijalnu dominaciju važniji posrednik efekta ugodnosti na generalizirane predrasude nego što je to desna autoritarnost. Slika 5 prikazuje model povezanosti između ugodnosti i generaliziranih predrasuda, uz posredstvo desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju, koji će biti detaljnije komentiran u Raspravi (poglavlje 5.4.).

Napomena: Prikazani parametri su nestandardizirani.

^a - Interval pouzdanosti izračunat pomoću *bootstrap* procedure na 5000 uzoraka

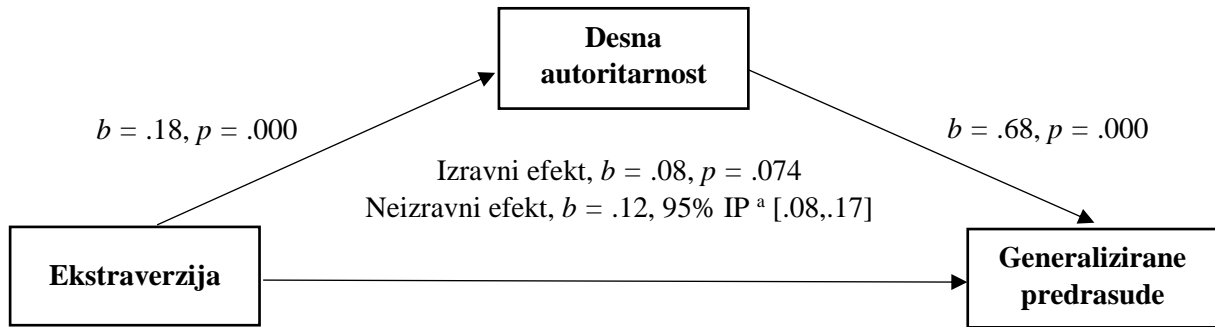
Slika 5. Model povezanosti između ugodnosti i generaliziranih predrasuda, uz posredstvo desne autoritarnosti (gornji dio slike) i orijentacije na socijalnu dominaciju (donji dio slike) ($N = 1034$).

Kako je prikazano u Tablici 9, efekt ekstraverzije na generalizirane predrasude u cijelošću je posredovan preko desne autoritarnosti, odnosno nešto veće sklonosti ekstravertiranih osoba spram desno-autoritarnih tendencija. Kod ovog medijacijskog efekta radi se o srednjoj veličini učinka (Kenny, 2012). Orijehtacija na socijalnu dominaciju nije se

⁶⁵ Dodatna potvrda efekta supresije je i parcijalni koeficijent korelacije između ugodnosti i generaliziranih predrasuda koji, uz kontrolu orijentacije na socijalnu dominaciju, iznosi značajnih i pozitivnih $r = .07$ ($p = .030$).

pokazala značajnim medijatorom u odnosu ekstraverzije i generaliziranih predrasuda. Na Slici 6 prikazan je model povezanosti ekstraverzije i generaliziranih predrasuda, uz statistički značajno posredstvo desne autoritarnosti (izostavlja se prikaz neznačajnog puta, preko orijentacije na socijalnu dominaciju).

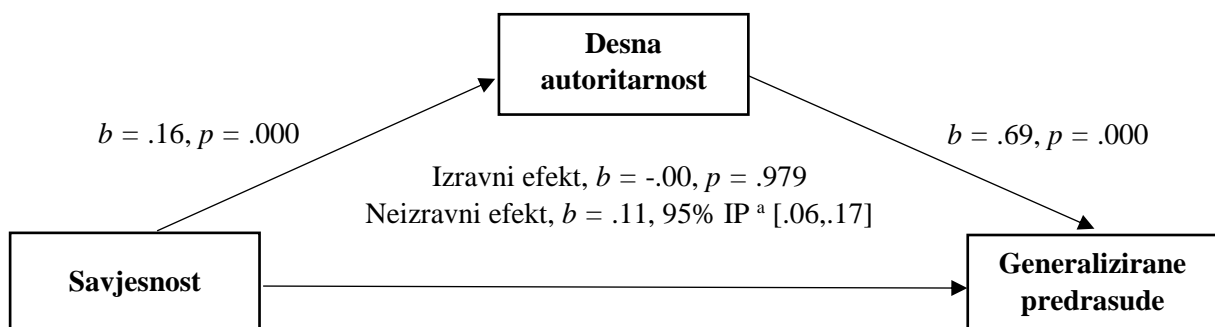

Napomena: Prikazani parametri su nestandardizirani.

^a - Interval pouzdanosti izračunat pomoću *bootstrap* procedure na 5000 uzoraka

Slika 6. Model povezanosti između ekstraverzije i generaliziranih predrasuda, uz posredstvo desne autoritarnosti ($N = 1034$).

Nalaz o potpunoj medijaciji srednje veličine učinka vrijedi i za odnos savjesnosti i generaliziranih predrasuda koji je posredovan desnom autoritarnošću, odnosno nešto većom sklonošću savjesnijih pojedinaca da se priklone desno-autoritarnim težnjama. Slika 7 prikazuje model povezanosti savjesnosti i generaliziranih predrasuda, uz statistički značajno posredstvo desne autoritarnosti (orijentacija na socijalnu dominaciju je izostavljena s prikaza budući da se nije pokazala značajnim medijatorom promatrane veze).

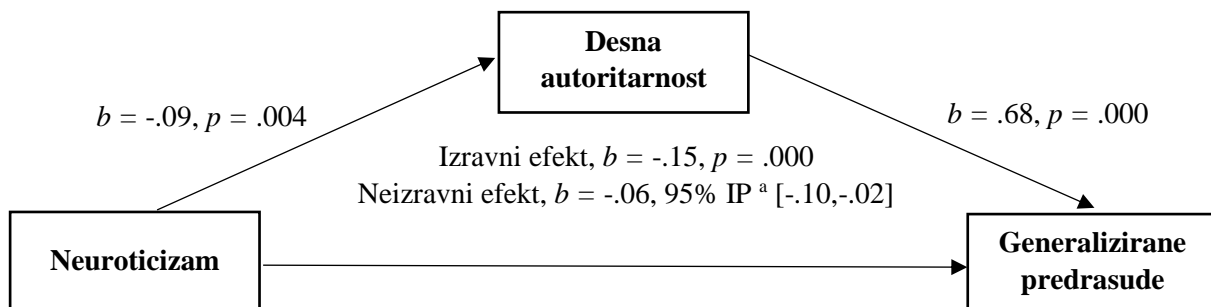

Napomena: Prikazani parametri su nestandardizirani.

^a - Interval pouzdanosti izračunat pomoću *bootstrap* procedure na 5000 uzoraka

Slika 7. Model povezanosti između savjesnosti i generaliziranih predrasuda, uz posredstvo desne autoritarnosti ($N = 1034$).

Konačno, efekt neuroticizma na generalizirane predrasude dijelom je posredovan preko desne autoritarnosti⁶⁶, odnosno nešto izraženije sklonosti osoba nižeg neuroticizma da se priklone desnim ideologijama. U ovom slučaju radi se o medijaciji male veličine učinka (Kenny, 2012). Značajan je i izravni efekt neuroticizma na sklonost generaliziranim predrasudama. Orijentacija na socijalnu dominaciju nanovo se nije pokazala značajnim medijatorom u odnosu neuroticizma i generaliziranih predrasuda. Slika 8 prikazuje model povezanosti neuroticizma i generaliziranih predrasuda, uz statistički značajno posredstvo desne autoritarnosti.

Napomena: Prikazani parametri su nestandardizirani.

^a - Interval pouzdanosti izračunat pomoću *bootstrap* procedure na 5000 uzoraka

Slika 8. Model povezanosti između neuroticizma i generaliziranih predrasuda, uz posredstvo desne autoritarnosti ($N = 1034$).

Sumativno, rezultati medijacijskih analiza na manifestnim varijablama (Tablica 9) pokazuju da varijabla desne autoritarnosti posreduje u povezanosti svih pet faktora iz korištene konceptualizacije ličnosti (ekstraverzija, ugodnost, savjesnost, neuroticizam i otvorenost prema iskustvu) i generaliziranih predrasuda. Uz to, orijentacija na socijalnu dominaciju značajan je medijator efekta ugodnosti i otvorenosti prema iskustvu na generalizirane predrasude.

⁶⁶ Zaključci analize neizravnih efekata vrijede samo kad se analize provode na manifestnim varijablama. Za provjeru efekata na latentnim varijablama, v. poglavlje 4.7.

4.6. IDEOLOŠKE VARIJABLE KAO MEDIJATORI POVEZANOSTI KOGNITIVNIH SPOSOBNOSTI I GENERALIZIRANIH PREDRASUDA⁶⁷

U okviru odgovora na peti problem istražuje se mehanizam djelovanja kognitivnih sposobnosti na izraženost generaliziranih predrasuda. Preciznije, provjerava se imaju li desna autoritarnost i orijentacija na socijalnu dominaciju ulogu medijatora u povezanosti kognitivnih sposobnosti i generaliziranih predrasuda. Rezultati medijacijske analize (nestandardizirani regresijski koeficijenti i značajnosti ukupnih, izravnih i neizravnih efekata povezanosti kognitivnih sposobnosti i generaliziranih predrasuda te indeks medijacije - potpuno standardizirana veličina učinka neizravnog efekta) prikazani su u Tablici 10. Model povezanosti između kognitivnih sposobnosti i generaliziranih predrasuda, uz posredstvo desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju, prikazan je na Slici 9.

Tablica 10. Rezultati medijacijskih analiza pri istraživanju povezanosti kognitivnih sposobnosti i generaliziranih predrasuda ($N = 1034$).

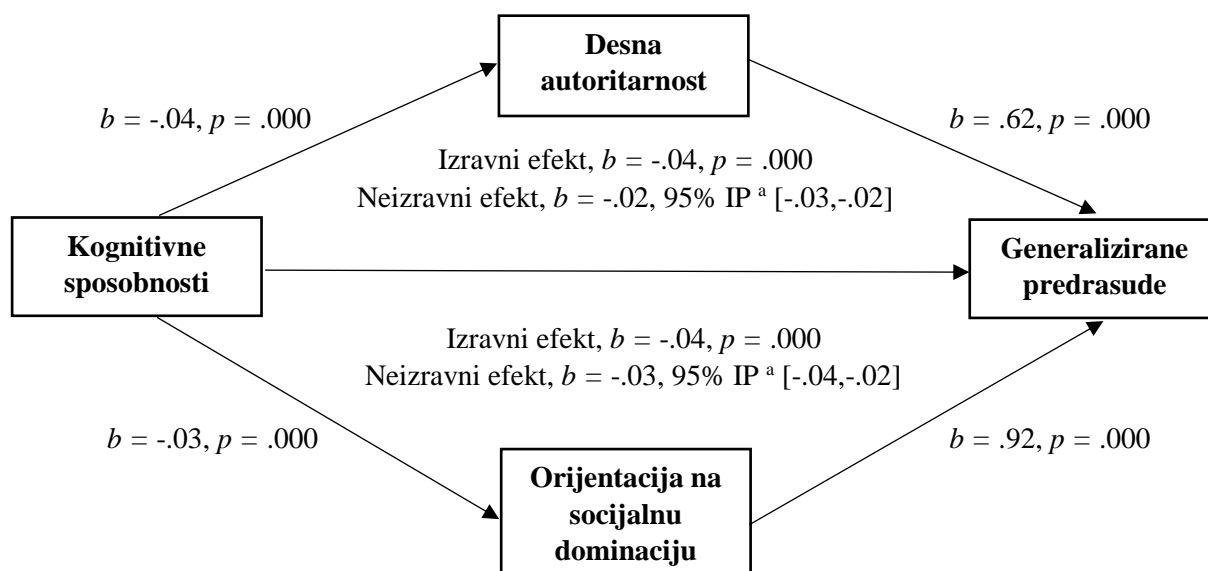
Prediktor	Medijator	Kriterij	Ukupni efekt	Izravni efekt	Neizravni efekt	Indeks medijacije ^a
Kognitivne sposobnosti	Desna autoritarnost	Generalizirane predrasude	-.07 $p = .000$	-.04 $p = .000$	-.02 $p < .05$	-.11 [-.14, -.08]
	Orijentacija na socijalnu dominaciju		-.07 $p = .000$	-.04 $p = .000$	-.03 $p < .05$	-.12 [-.16, -.09]

Napomena: Prikazani parametri su nestandardizirani.

^a - Indeksu medijacije pridružen je podatak o 95 % -tnom intervalu pouzdanosti izračunatom pomoću *bootstrap* procedure na 5000 uzoraka

Podaci prikazani u Tablici 10 i na Slici 9 ukazuju na to da se ideološke varijable desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju postavljaju kao djelomični medijatori veze između kognitivnih sposobnosti i generaliziranih predrasuda, čime se potvrđuje direktivni segment H (5). Oba medijacijska efekta su srednje veličine (Kenny, 2012). Uz neizravan efekt preko desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju, kognitivne sposobnosti imaju i značajan izravni efekt na generalizirane predrasude.

⁶⁷ U ovom poglavlju izloženi su rezultati medijacijskih analiza na manifestnim varijablama. Za procjenu parametara izravnih i neizravnih efekata *latentnih* varijabli vidjeti poglavlje 4.7. u kojem se navode rezultati strukturalnog modeliranja.

Napomena: Prikazani parametri su nestandardizirani.

^a - Interval pouzdanosti izračunat pomoću *bootstrap* procedure na 5000 uzoraka

Slika 9. Model povezanosti između kognitivnih sposobnosti i generaliziranih predrasuda, uz posredstvo desne autoritarnosti (gornji dio slike) i orijentacije na socijalnu dominaciju (donji dio slike) ($N = 1034$).

4.7. ODNOSI LATENTNIH VARIJABLI UNUTAR MODELA PREDIKCIJE GENERALIZIRANIH PREDRASUDA

U okviru posljednjeg istraživačkog problema na koji ovaj rad nastoji odgovoriti istražiti će se, između ostalog, međuodnos kognitivnih sposobnosti i osobina ličnosti pri predikciji generaliziranih predrasuda. Da bi se odgovorilo na ovo istraživačko pitanje provedeno je modeliranje strukturalnim jednadžbama, upotrebom paketa *lavaan* računalnog jezika i sustava *R* (R Core Team, 2017; Rosseel, 2012).

Latentna varijabla generaliziranih predrasuda definirana je pomoću pet kompozitnih varijabli koje se odnose na ukupne rezultate na skalama predrasuda prema pretilim osobama, psihički oboljelim osobama, ateistima, gej muškarcima i imigrantima (v. poglavlje 4.2.). Kako bi se definirale ostale latentne varijable korištena je tehnika parceliranja (eng. *parceling*⁶⁸) kojom se postiglo smanjenje broja manifestnih varijabli koje opisuju pojedini konstrukt⁶⁹.

⁶⁸ U nedostatku adekvatnijeg prijevoda, kao hrvatski naziv ove tehnike u radu se koristi *parceliranje*, dok se produkti parceliranja (eng. *parcels*) nazivaju *paketićima*.

⁶⁹ Prethodno je provjerena pretpostavka o unidimenzionalnosti konstrukata. Imajući u vidu konceptualizaciju varijabli, rezultate provjera unidimenzionalnosti iz predistraživanja (v. potpoglavljje 3.3.4. i Prilog 5), rezultate provedenih eksploratornih faktorskih analiza (detalji dostupni na upit) te opasku Marsha, Lüdtkea, Nagengasta, Morina i von Daviera (2013) o tome da će pretpostavka unidimenzionalnosti uvijek biti odbijena za dovoljno veliki

Parceliranje je provedeno prema postupku koji opisuju Little, Cunningham, Shahar i Widaman (2002) i koji uzima u obzir veličine saturacija pojedinih manifestnih varijabli konstruktom. U izradi balansiranih paketića vodilo se računa i o tome da zastupljenost rekodiranih varijabli bude što je moguće ujednačenija među paketićima. Latentna varijabla kognitivnih sposobnosti definirana je pomoću četiri paketića (KS_1, KS_2, KS_3, KS_4) od kojih svaki predstavlja zbroj rezultata na pet zadataka Testa rječnika⁷⁰. Ostale latentne varijable definirane su po istom principu s tri paketića (ekstraverzija - E_1, E_2, E_3; ugodnost - U_1, U_2, U_3; savjesnost - S_1, S_2, S_3; neuroticizam - N_1, N_2, N_3; otvorenost prema iskustvu - O_1, O_2, O_3; desna autoritarnost - DA_1, DA_2, DA_3 i orijentacija na socijalnu dominaciju - ONSD_1, ONSD_2, ONSD_3)⁷¹. Prilikom skaliranja latentnih varijabli, saturacija prve manifestne varijable pridružene svakoj od latentnih varijabli fiksirana je na vrijednost 1⁷².

Specificirana su dva ugniježđena strukturalna modela unutar kojih je strukturalni položaj varijabli postavljen tako da dispozicijske varijable kognitivnih sposobnosti i osobina ličnosti na generalizirane predrasude djeluju izravno i neizravno, preko desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju. Budući da se problemu pristupa eksploratorno, oslobođene su usmjerene veze (regresijski koeficijenti) između svih dispozicijskih varijabli (kognitivne sposobnosti, ekstraverzija, ugodnost, savjesnost, neuroticizam i otvorenost prema iskustvu) te obaju ideoloških varijabli (desna autoritarnost i orijentacija na socijalnu dominaciju), kao i veze koje predstavljaju izravne efekte svih dispozicijskih varijabli na generalizirane predrasude. Oba modela raspolažu s 465 nezavisnih informacija⁷³.

---

uzorak, zaključeno je da je pretpostavka unidimenzionalnosti uvažena do mjere koja ne dovodi u pitanje smisao provedbe procedure parceliranja.

⁷⁰ Za ilustraciju, procedura parceliranja odvijala se na sljedeći način. Prvi paketić (KS_1) formiran je kao zbroj odgovora na 15., 14., 1., 13. i 20. zadatak Testa rječnika (poredak manifestnih varijabli odgovara veličini njihove saturacije konstruktom). Drugi paketić (KS_2) formiran je kao zbroj odgovora na 4., 18., 11., 19. i 3. zadatak, treći (KS_3) kao zbroj odgovora na 17., 10., 9., 2. i 16. zadatak, a četvrti (KS_4) kao zbroj odgovora na 8., 5., 6., 7. i 12. zadatak Testa rječnika.

⁷¹ Iako se u literaturi o (ne)poželjnosti parceliranja vode rasprave (npr. Little i sur., 2002; Marsh i sur., 2013), pokazalo se da korištenje paketića ima sljedeće prednosti pred korištenjem podataka za razini pojedinih čestica: viša pouzdanost, viši komunalitet, veći omjer zajedničke (nasuprot jedinstvene) varijance, manja vjerojatnost distribucijskih odstupanja i bolje inicijalno slaganje modela s podacima (Little i sur., 2002).

⁷² Fiksirani su parametri između latentne varijable generaliziranih predrasuda i predrasuda prema pretilim osobama, latentne varijable kognitivnih sposobnosti i paketića KS_1, latentne varijable ekstraverzije i paketića E_1 itd.

⁷³ Izračunato prema formuli $[p \times (p+1)]/2$ gdje je p broj opaženih varijabli ili paketića koji se unose u analizu (Tabachnick i Fidell, 2013).

Prvim modelom procjenjuje se 96 parametara (21 faktorsko zasićenje, 20 regresijskih koeficijenata, 16 kovarijanci i 39 varijanci)⁷⁴. Ovakvom specifikacijom modela dobiva se identificirani (eng. *overidentified*) model sa 369 stupnjeva slobode, s obzirom na to da broj ulaznih podataka premašuje broj parametara koje je potrebno procijeniti. Bez obzira na povoljan omjer broja ulaznih informacija i parametara za procjenu, budući da se radi o razmjerno kompleksnom modelu očekivano je da bude donekle penaliziran kod onih pokazatelja slaganja koji uzimaju u obzir parsimoničnost modela (npr. *RMSEA*, prema Hooper, Coughlan i Mullen, 2008). Prvi model pretpostavlja da kognitivne sposobnosti i osobine ličnosti nisu međusobno nezavisni prediktori generaliziranih predrasuda, odnosno predviđa da su ove dispozicije statistički značajno korelirane u kontekstu predikcije generaliziranih predrasuda. Model dozvoljava kovariranje rezultata na latentnim varijablama kognitivnih sposobnosti te ekstraverzije, ugodnosti, savjesnosti, neuroticizma i otvorenosti prema iskustvu kako bi omogućio uvid u međudnos varijabli kognitivnih sposobnosti i osobina ličnosti prilikom predikcije generaliziranih predrasuda. Pokazatelji slaganja prvog modela su $\chi^2 = 1560.09$, $p = .000$; $\chi^2/df = 4.23$; CFI = 0.907; RMSEA = 0.056 (90% interval pouzdanosti [0.053, 0.059]); SRMR = 0.057. Budući da se radi o strukturalnom modelu koji procjenjuje povezanosti između svih latentnih varijabli, dobiveni indikatori pristajanja strukturalnog modela jednaki su onima koji vrijede za mjerni model. Prvi testirani model sadrži neke veze koje se nisu pokazale statistički značajnima⁷⁵. Konkretno, radi se o regresijskim koeficijentima između (1.) ekstraverzije i generaliziranih predrasuda, (2.) ugodnosti i generaliziranih predrasuda, (3.) savjesnosti i generaliziranih predrasuda⁷⁶, (4.) neuroticizma i desne autoritarnosti, (5.) ekstraverzije i orijentacije na socijalnu dominaciju, (6.) savjesnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju te korelacijama između (7.) savjesnosti i kognitivnih sposobnosti, (8.) neuroticizma i kognitivnih sposobnosti te (9.) neuroticizma i otvorenosti prema iskustvu. Zbog parsimoničnosti, te su veze uklonjene ili fiksirane na vrijednost 0 te je ponovno provjereno

---

⁷⁴ Procjena velikog broja parametara omogućena je veličinom uzorka na kojem se provodi provjera modela. Raykov i Marcoulides (2006) navode da je poželjno da broj sudionika bude preko 10 puta veći nego broj parametara koje je potrebno procijeniti, što je ovdje i slučaj.

⁷⁵ Inicijalni model prikazan je u Prilogu 14. Pravokutnici označavaju manifestne, a elipse latentne varijable. Parametri su standardizirani, procijenjeni *Maximum likelihood* (ML) metodom. Statistički neznačajni parametri prikazani su točkastim linijama. Svi ostali parametri značajni su minimalno na razini $p < .05$. Zbog jasnoće prikaza, neusmjerene veze među osobinama ličnosti izostavljene su s prikaza.

⁷⁶ Izravne veze ekstraverzije ($\beta = .06$, $p > .05$), ugodnosti ($\beta = -.05$, $p > .05$) i savjesnosti ($\beta = .04$, $p > .05$) s generaliziranim predrasadama statistički su neznačajne (v. Prilog 14). Potonje je u (djelomičnom) neskladu s pokazateljima značajnosti izravnih efekata prikazanima u Tablici 9. Budući da su medijacijske analize čiji su rezultati prikazani u Tablici 9 rađene na manifestnim varijablama i odvojenom analizom medijatora, a strukturalno modeliranje barata s latentnim varijablama i simultanom analizom medijatora, ove neusklađenosti nisu neočekivane.

slaganje modela s podacima. Budući da se radi o modelu koji procjenjuje 9 parametara manje od inicijalnog, pripadajući broj stupnjeva slobode je viši ($df = 378$). Parametri modela procijenjeni su *ML* metodom.

Pokazatelji slaganja prvog modela u kojem su neznačajni putevi uklonjeni ili fiksirani na 0 su $\chi^2 = 1579.93$, $p = .000$; $\chi^2/df = 4.18$; CFI = 0.906; RMSEA = 0.055 (90% interval pouzdanosti [0.053, 0.058]); SRMR = 0.059. Usporedba inicijalnog modela i modela u kojem su eliminirani neznačajni putevi (u daljnjem tekstu: revidiranog prvog modela), uz razliku vrijednosti hi kvadrat testova od 19.84 te 9 stupnjeva slobode, pokazuje da na razini od $p < .001$ ⁷⁷ nema statistički značajne razlike u uspješnosti kojim modeli opisuju podatke. Stoga se pribjegava zadržavanju parsimoničnijeg, revidiranog prvog modela.

Izrazito visok i značajan rezultat hi kvadrat testa koji je dobiven za revidirani prvi model upućuje na to da se empirijska matrica razlikuje od procijenjene populacijske matrice kovarijanci. Međutim, takva vrijednost hi kvadrata ne začuđuje s obzirom na veličinu uzorka na kojem se testira pristajanje podataka ($N = 1034$). Naime, prema Tabachnick i Fidell (2013) čak i trivijalne razlike među matricama rezultiraju značajnim hi kvadrat testom ako je uzorak na kojem se model provjerava dovoljno velik (v. i Meeusen i sur., 2013). Omjer vrijednosti χ^2 i stupnjeva slobode nešto je iznad poželjne vrijednosti 2 (Ullman, 2013), iako neki autori adekvatnima smatraju sve vrijednosti ispod 5 (npr. Wheaton i sur., 1977; prema Hooper i sur., 2008). CFI indeks je iznad granice od 0.90 koja, sukladno stavu dijela autora, upućuje na prihvatljivo slaganje modela (Hu i Bentler, 1995). Konačno, vrijednosti RMSEA i SRMR indeksa upućuju na dobro pristajanje modela podacima, budući da se nalaze ispod preporučenih vrijednosti od 0.6, odnosno 0.8 (Hu i Bentler, 1999). Zaključno, relevantni pokazatelji slaganja upućuju na to da (revidirani) prvi model dobro opisuje empirijske podatke, potvrđujući time postavke hipoteze H (6a).

Kako bi se testirala plauzibilnost hipoteze H (6b) specificiran je drugi model koji pretpostavlja da su kognitivne sposobnosti i osobine ličnosti međusobno nepovezani prediktori generaliziranih predrasuda. Specifikacija revidiranog prvog modela, odnosno modela u kojem su zadržane samo statistički značajne veze inicijalnog modela, dodatno je izmijenjena time što su parametri neusmjerenih veza između latentnih varijabli kognitivnih sposobnosti te ekstraverzije, ugodnosti i otvorenosti prema iskustvu fiksirani na vrijednost 0. Drugim modelom procjenjuju se 84 parametra, odnosno 3 parametara manje no što je to bio slučaj kod revidiranog prvog modela. Rezultat takve specifikacije jest identificirani model sa 381

---

⁷⁷ Uz kriterij $p < .001$ i $df = 9$, kritična vrijednost hi kvadrata iznosi 27.877 (Tabachnick i Fidell, 2013).

stupnjem slobode. Iako se radi o modelu s nešto manje slobodnih parametara u usporedbi s prvim, i dalje je riječ o izrazito kompleksnoj strukturi, što se može odraziti na visinu nekih pokazatelja slaganja. Parametri drugog modela također su procijenjeni *ML* metodom. Pokazatelji slaganja su sljedeći: $\chi^2 = 1642.24$, $p = .000$; $\chi^2/df = 4.31$; CFI = 0.901; RMSEA = 0.057 (90% interval pouzdanosti [0.054, 0.059]); SRMR = 0.067. Uz (opravdanu i očekivanu) iznimku povezanu s rezultatom hi kvadrat testa, CFI, RMSEA i SRMR indeksi ukazuju na adekvatno pristajanje modela podacima prikupljenima na aktualnom uzorku, čime se potkrepljuju pretpostavke iznesene u hipotezi H (6b).

Budući da i prvi (tj. revidirani prvi) i drugi model rezultiraju prihvatljivim indeksima slaganja, pribjegava se usporedbi modela kojom će se provjeriti razlikuju li se statistički značajno ova dva ugniježđena modela i, ako da, koji od njih bolje opisuje realitet podataka. Uz razliku vrijednosti hi kvadrat testova od 62.31 te 3 stupnja slobode, uspješnost kojim modeli opisuju podatke statistički se značajno razlikuje na razini od $p < .001$ ⁷⁸. Model koji uspješnije opisuje podatke jest model opisan hipotezom H (6a), odnosno model koji predviđa korelacije dispozicijskih prediktora generaliziranih predrasuda (kognitivnih sposobnosti i osobina ličnosti). Slijedi prikaz parametara procijenjenih revidiranim prvim modelom (u daljnjem tekstu: konačni model)⁷⁹.

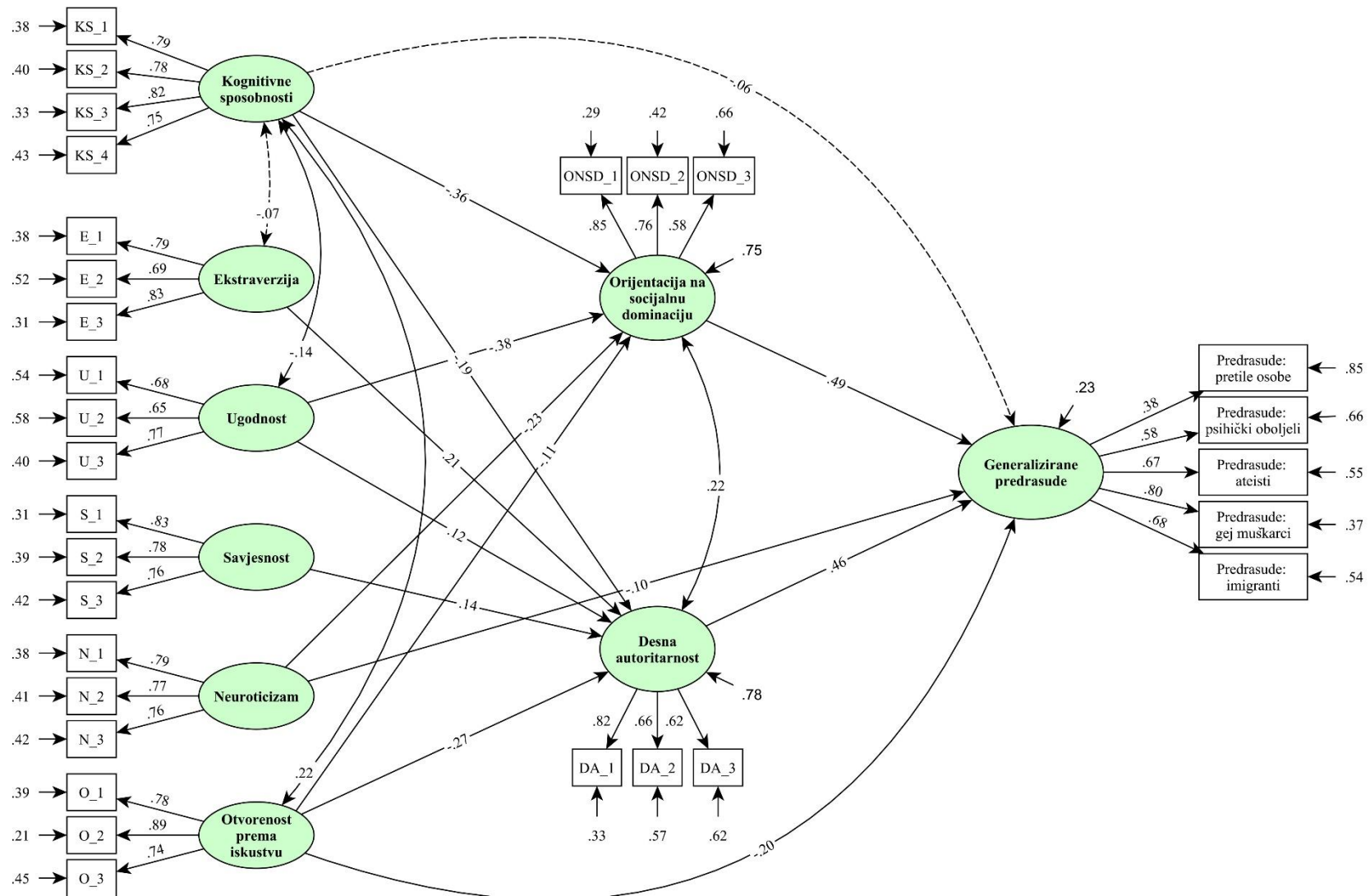
Na Slici 10 prikazan je konačni strukturalni model odnosa dispozicijskih (kognitivne sposobnosti, osobine ličnosti) i ideoloških varijabli (desna autoritarnost, orijentacija na socijalnu dominaciju) pri predikciji generaliziranih predrasuda. Manifestne varijable prikazane su pravokutnicima, a latentne varijable elipsama. Zbog jednostavnosti prikaza, parametri neusmjerenih veza između pojedinih osobina ličnosti koji su također procijenjeni modelom izostavljeni su sa Slike 10 i prikazani tablično u Prilogu 15.

---

⁷⁸ Uz kriterij $p < .001$ i $df = 3$, kritična vrijednost hi kvadrata iznosi 16.266 (Tabachnick i Fidell, 2013).

⁷⁹ Modifikacijski indeksi za ovaj model nisu upućivali na smislene izmjene u odnosima među varijablama u modelu. Primjerice, najveće unapređenje u indeksima slaganja modela pružilo bi vezanje latentnih varijabli s teorijski neutemeljenim indikatorima (konkretno, definiranje latentne varijable desne autoritarnosti s indikatorom ukupnog rezultata na skali predrasuda prema ateistima) ili oslobađanje korelacija reziduala među manifestnim varijablama ili paketima u modelu (dozvoljavanje kovariranja među N_1 i N_3). Iako teorijski opravdano, potonje bi dovelo do toga da se u model uključe nepoznati faktori. Budući da bi slijeđenje modifikacijskih indeksa dovelo do toga da se model podese aktualnoj empirijskoj matrici podataka i oteža se mogućnost njegove replikacije na drugom uzorku, odlučeno je da se sugestije sadržane u modifikacijskim indeksima zanemare.

Slika 10. Konačni strukturalni model odnosa dispozicijskih i ideoloških varijabli pri predikciji generaliziranih predrasuda ($N = 1034$). Parametri su standardizirani, procijenjeni *ML* metodom. Marginalno značajni parametri prikazani su isprekidanim linijama. Ostali parametri značajni su na razini od $p < .01$.

Rezultati dobiveni metodologijom strukturalnog modeliranja koje uključuje latentne varijable (Slika 10) ukazuju na to da su na aktualnom uzorku varijable desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju podjednako snažni prediktori generaliziranih predrasuda ($\beta = .46, p < .01$ i $\beta = .49, p < .01$). Istovremeno, ove dvije latentne varijable su u niskoj do umjerenoj međusobnoj korelaciji ($r = .22, p < .01$). Pored ideoloških varijabli, generalizirane predrasude su izravno povezane i s dijelom dispozicijskih varijabli uključenih u model. Konkretno, otvorenost prema iskustvu ($\beta = -.20, p < .01$) i neuroticizam ($\beta = -.10, p < .01$) statistički značajno negativno koreliraju s generaliziranim predrasudama. Marginalno je značajna i izravna veza kognitivnih sposobnosti s generaliziranim predrasudama ($\beta = -.06, p = .048$). Dispozicijske varijable kognitivnih sposobnosti i osobina ličnosti, osim izravno, na generalizirane predrasude mogu djelovati i neizravno, preko desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju. Procijenjeni parametri ukupnih, izravnih i neizravnih (medijacijskih) efekata prikazani su u Tablici 11⁸⁰.

Tablica 11. Procijenjeni parametri ukupnih, izravnih i neizravnih (medijacijskih) efekata pri istraživanju povezanosti dispozicijskih varijabli i generaliziranih predrasuda. Parametri su standardizirani, dobiveni *ML* metodom u okviru modeliranja s latentnim varijablama ($N = 1034$).

Prediktor	Medijator	Kriterij	Ukupni efekt	Izravni efekt	Neizravni efekt
Kognitivne sposobnosti			-.15**	-.07*	-.08**
Ekstraverzija			.15**	.06	.10**
Ugodnost	Desna autoritarnost		.02	-.05	.07**
Savjesnost			.11**	.04	.06**
Neuroticizam			-.06	-.10**	.03
Otvorenost prema iskustvu		Generalizirane predrasude	-.35**	-.22**	-.12**
Kognitivne sposobnosti			-.24**	-.07*	-.17**
Ekstraverzija			.03	.06	-.02
Ugodnost	Orijentacija na socijalnu dominaciju		-.24**	-.05	-.19**
Savjesnost			.08*	.04	.03
Neuroticizam			-.20**	-.10**	-.11**
Otvorenost prema iskustvu			-.28**	-.22**	-.05**

** $p < .01$, * $p < .05$

⁸⁰ U svrhu procjene standardiziranih parametara i značajnosti svih neizravnih efekata, ova je analiza napravljena upotrebom parametara procijenjenih inicijalnim modelom u kojem nisu eliminirane statistički neznačajne veze među pojedinim varijablama (v. Prilog 14).

Nalazi prikazani u Tablici 11 od nalaza prikazanih u Tablicama 9 i 10 razlikuju se utoliko što su dobiveni na latentnim, a ne na manifestnim varijablama. Podaci prikazani u ovim tablicama uglavnom vode do istih zaključaka. Kognitivne sposobnosti imaju neizravan efekt na generalizirane predrasude, dijelom posredovan preko manje sklonosti priklanjanja desno-autoritarnim idejama, a dijelom preko niže orijentacije na socijalnu dominaciju. Pritom je veličina neizravnog efekta koji se odvija preko orijentacije na socijalnu dominaciju nešto veća nego što je to slučaj kad je medijator desna autoritarnost. Otvorenost prema iskustvu i ugodnost također neizravno djeluju na sklonost generaliziranim predrasudama, preko desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju. U slučaju ugodnosti, značajniju ulogu ima orijentacija na socijalnu dominaciju, dok je u slučaju otvorenosti prema iskustvu važniji medijator desna autoritarnost. Za ekstraverziju i savjesnost dobiveno je da imaju značajan neizravni efekt na generalizirane predrasude preko desne autoritarnosti, ali ne i preko orijentacije na socijalnu dominaciju. S druge strane, suprotno onome što je navedeno u Tablici 9, modeliranje latentnih varijabli pokazalo je da je neizravni efekt neuroticizma na generalizirane predrasude posredovan preko orijentacije na socijalnu dominaciju, ali ne i preko desne autoritarnosti. Sumativno, desna autoritarnost medijator je efekta kognitivnih sposobnosti, ekstraverzije, ugodnosti, savjesnosti i otvorenosti prema iskustvu na generalizirane predrasude, a orijentacija na socijalnu dominaciju posrednik je efekta kognitivnih sposobnosti, ugodnosti, neuroticizma i otvorenosti prema iskustvu na generalizirane predrasude.

U ovako opisanoj konstelaciji varijabli, latentna varijabla kognitivnih sposobnosti i neke latentne varijable osobina ličnosti statistički su značajno korelirane. Konkretno, povezanost otvorenosti prema iskustvu i kognitivnih sposobnosti iznosi $r = .22$ ($p < .01$), a povezanost ugodnosti i kognitivnih sposobnosti $r = -.14$ ($p < .01$). Marginalno je značajna povezanost ekstraverzije i kognitivnih sposobnosti ($r = -.07$, $p = .053$). Sukladno rezultatima inicijalnog modela, savjesnost i neuroticizam ne kovariraju statistički značajno s kognitivnim sposobnostima prilikom predikcije generaliziranih predrasuda (v. Prilog 14).

Osobine ličnosti i kognitivne sposobnosti objašnjavaju približno četvrtinu varijance rezultata na ideološkim varijablama desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju. Svim ovim varijablama može se pak objasniti 77 % varijance generaliziranih predrasuda. Najveću prediktivnu moć imaju proksimalne varijable desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju koje, u okviru jednako postavljenog modela koji isključuje kognitivne sposobnosti i osobine ličnosti, objašnjavaju oko 71 % varijance kriterija⁸¹. Podatak da

---

⁸¹ Prikaz detalja ove analize je izostavljen. Više informacija dostupno je na upit.

dispozicijske varijable doprinose objašnjenju varijance generaliziranih predrasuda s dodatnih 6 % govori o efektima ovih varijabli neovisnima o ideološkim varijablama. Iako neveliki, ti doprinosi mogu biti značajni za razumijevanje prirode generaliziranih predrasuda.

Konačno, valja ponoviti da, osim što nudi odgovor na šesti istraživački problem, metodologija strukturalnog modeliranja pruža i dodatne uvide koji se tiču svih ranije izloženih problema o latentnoj strukturi odgovornoj za interkorelacije različitih skala predrasuda, korelatima generaliziranih predrasuda, medijacijskim efektima ideoloških varijabli u vezi osobina ličnosti i kognitivnih sposobnosti pri predikciji generaliziranih predrasuda te mogućnosti skupa korištenih varijabli da objasne varijancu kriterija generaliziranih predrasuda. Kao što je spomenuto, rezultati dobiveni strukturalnim modeliranjem ponegdje se razlikuju od onih dobivenih ranije provedenim analizama (v. i Maassen i Bakker, 2001). Primjerice, neki od efekata koji su se pokazali značajni upotrebom PROCESS dodatka za medijacijske analize ispostavili su se neznačajnima u strukturalnom modeliranju i obratno. Potonje je očekivano stoga što se u strukturalnom modeliranju barata latentnim, a u ranijim analizama manifestnim kompozitnim varijablama, opterećenima pogreškama mjerenja. Zaključci koji proizlaze iz strukturalnog modeliranja mogu se smatrati kvalitativnom nadopunom ranije prezentiranih nalaza. Ta nadopuna, međutim, u nekim ranije istaknutim slučajevima usložnjava sliku odnosa među varijablama. Zbog prednosti koje modeliranje latentnih varijabli ima pred korištenjem manifestnih indikatora te jednostavnosti prikaza rezultata (v. npr. Maassen i Bakker, 2001; Raykov i Marcoulides, 2006), u Raspravi će se, kod pitanja za koja postoje nesukladni nalazi, komentirati rezultati proizašli iz modeliranja strukturalnim jednadžbama.

5. RASPRAVA

U skladu s postavljenim istraživačkim problemima, u ovom su radu ispitane interkorelacije među mjerama predrasuda prema starijima, pretilima, psihički oboljelima, ateistima, gej muškarcima i imigrantima te je istražena latentna struktura odgovorna za te interkorelacije, odnosno ekstrahiran faktor generaliziranih predrasuda. Zatim su analizirani korelati generaliziranih predrasuda iz domene dispozicijskih (osobine ličnosti, kognitivne sposobnosti) i ideoloških varijabli (desna autoritarnost, orijentacija na socijalnu dominaciju) te je provjerena prediktivna snaga ovog skupa varijabli pri predviđanju generaliziranih predrasuda. Konačno, provjereni su mehanizmi djelovanja osobina ličnosti i kognitivnih sposobnosti na generalizirane predrasude, kao i njihov međudnos u kontekstu predikcije predrasuda. Dobiveni rezultati bit će komentirani u nastavku.

5.1. POVEZANOST PREDRASUDA PREMA RAZLIČITIM DRUŠTVENIM SKUPINAMA: FENOMEN GENERALIZIRANIH PREDRASUDA

Sukladno prvoj postavljenoj hipotezi, utemeljenoj na teorijskim osnovama (Allport, 1954) i empirijskim dokazima (Akrami i sur., 2011; Bergh i Akrami, 2017; Bergh i sur., 2012; Bierly, 1985; Cohrs i sur., 2012; Whitley, 1999; Zick i sur., 2008) o tome da su pojedinci izraženije sklonosti predrasudama prema jednoj grupi (primjerice, ženama) ujedno skloniji predrasudama prema drugim grupama (primjerice, osobama različitog etničkog porijekla ili seksualne orijentacije), rezultati ovog istraživanja ukazuju na pozitivne povezanosti u izraženosti predrasuda prema starijim osobama, pretilim osobama, psihički oboljelim osobama, ateistima, gej muškarcima i imigrantima (v. Tablicu 5). Od ukupno petnaest interkorelacija koje su dobivene za šest mjera specifičnih predrasuda, njih jedanaest kreće se u predviđenom rasponu umjerenih do visokih povezanosti (v. Cohen, 1992). Tri korelacije su niske, ali značajne, i jedna je niska, neznačajna. Među spomenutim korelacijama koje odstupaju od predviđenog intenziteta, tri se odnose na povezanost predrasuda prema starijim osobama s drugim specifičnim predrasudama, upućujući na to da predrasude prema starijim osobama ne dijele zajedničku varijancu s predrasudama prema ateistima, odnosno dijele vrlo malo zajedničke varijance s predrasudama prema gej muškarcima i predrasudama prema imigrantima. Niže interkorelacije predrasuda prema starijim osobama i drugim društvenim skupinama (crncima, ženama i osobama homoseksualne orijentacije) našla je i Bierly (1985) na američkom studentskom uzorku.

Nadalje, u skladu s Allportovom (1954) teorijskom pretpostavkom o postojanju faktora generaliziranih predrasuda i istraživanjima koja sustavno pronalaze da se veze među različitim specifičnim predrasudama mogu objasniti generalnim faktorom (Akrami i sur., 2009; Bäckström i Björklund, 2007; Bergh i sur., 2012; 2016; Cohrs i sur., 2012; Cunningham i sur., 2004; Ekehammar i sur., 2004; McFarland, 2010; McFarland i Adelson, 1996; Zick i sur., 2008), u ovom je istraživanju dobiveno da jedan faktor, nazvan generaliziranim predrasudama, objašnjava preko polovine varijabiliteta u ukupnim rezultatima na skalama predrasuda prema pretilima, psihički oboljelima, ateistima, gej muškarcima i imigrantima. Sličan postotak varijance objašnjen generalnim faktorom nađen je i u istraživanjima Akramija i suradnika (2009), Bergha i suradnika (2012), Ekehammara i Akramija (2003) te Ekehammara i suradnika (2004).

Ukupni rezultati na skalama predrasuda prema pretilim osobama, psihički oboljelim osobama, ateistima, gej muškarcima i imigrantima imaju visoke korelacije s *g* faktorom (v. Tablicu 6 i Sliku 10) koji u nekim slučajevima objašnjava i do 65 % varijabiliteta u rezultatima (v. podatak o neobjašnjenjanoj varijanci predrasuda prema gej muškarcima na Slici 10), kao što je to zabilježeno i u nekim prijašnjim istraživanjima (v. npr. Bergh i sur., 2012).

Sukladno očekivanjima i nekim ranijim empirijskim potvrdama, nađeno je da učenici pokazuju višu razinu generaliziranih predrasuda u usporedbi s učenicama (v. Altemeyer, 1998; Bäckström i Björklund, 2007 - Studija 1; McFarland i Adelson, 1996; Rebić, 2014). Nadalje, podaci sugeriraju da sudionici koji u pravilu nisu orijentirani na nastavak školovanja na tercijarnoj razini (učenici trogodišnjih strukovnih programa) pokazuju višu razinu generaliziranih predrasuda nego učenici iz gimnazijskih i četverogodišnjih/petogodišnjih strukovnih programa, koji u većoj mjeri streme visokom obrazovanju⁸². Potonje je u skladu s utvrđenim pokazateljima o negativnoj povezanosti između obrazovanja i različitih tipova političkih stavova i predrasuda (v. Bagić, 2011; Čačić-Kumpes i sur., 2012; Gregurović i sur., 2016; Hello i sur., 2006; Ostapczuk i sur., 2009; Rebić, 2014; Rustenbach, 2010; Wagner i Zick, 1995; Wodtke, 2012).

Ono na što se ovdje posebno valja osvrnuti jest činjenica da su predrasude prema starijim osobama donekle odstupale od koncepcije *g* faktora predrasuda, imajući veću projekciju na drugi ekstrahirani faktor te nešto nižu, iako i dalje supstancijalnu, projekciju na prvi faktor (v.

---

⁸² Rasprava o mogućim razlozima ovih razlika izvan je fokusa ovog rada. Za diskusiju o ulozi koju zastupljenost društveno-humanističkih sadržaja u pojedinim programima može imati u ovakvim nalazima, v. Bagić (2011). Za osvrt o (ne)demokratičnosti eksplicitnih i implicitnih poruka koje škole ili čitavi obrazovni sustavi mogu slati učenicima, v. Meeusen i suradnici (2013).

poglavlje 4.2.). Činjenica da ovaj tip predrasuda ima veći udio specifične varijance od ostalih mjera evidentna je i na temelju matrice korelacija ovog kompozita i drugih mjera predrasuda (Tablica 5). Osim toga, od svih specifičnih predrasuda, jedino predrasude prema starijim osobama koreliraju s ideološkim varijablama u suprotnim smjerovima. Naime, predrasude prema starijim osobama u niskoj su *negativnoj* korelaciji s desnom autoritarnosti (što je razumljivo ako se razmotre uloge tradicionalizma i konvencionalnosti za izraženost oba konstrukta) te u niskoj *pozitivnoj* korelaciji s orijentacijom na socijalnu dominaciju (pozitivna povezanost vrijedi i za druge specifične predrasude te je u skladu s teorijom i meta-analitičkim nalazima Sibleyja i Duckitta, 2008). Kad se svemu ovome pridruži činjenica da je razmjerno velik postotak mladih u Hrvatskoj tradicionalistički orijentiran (v. Ilišin, Bouillet, Gvozdanović i Potočnik, 2013; Ilišin i Spajić Vrkaš, 2015), a jedna od manifestacija takve orijentacije jest i poštivanje starijih, evidentno je zašto se starije osobe izdvajaju od grupa koje su nekonvencionalnije i lakše kategorizirane kao vanjske - grupe kojima „mi“ nismo i *nećemo postati* članovi (v. Brandt i sur., 2015; Lambert i Chasteen, 1997). Iz svih ovih razloga, odlučeno je da se predrasude prema starijim osobama izostave iz definicije faktora generaliziranih predrasuda. Ovakva praksa prisutna je i kod drugih istraživača koji nalaze da neki tip predrasuda dijeli nedovoljno varijance s ostalim mjerama da bi rezultati nedvojbeno upućivali na *g* faktor (v. McFarland i Adelson, 1996; Zick i sur., 2008), a plauzibilna je i prema definiciji generaliziranih predrasuda kao predrasuda koje bi se trebale odnositi na sve *ili većinu* grupa (Duckitt i Sibley, 2017, str. 188). Slabija projekcija određenog tipa predrasuda na *g* faktor moguća je u određenim društveno-političkim uvjetima u kojima jedan tip specifičnih predrasuda odskače od drugih prema normativnom kriteriju, odnosno drugačije „naliježe“ na povijest, tradiciju, vrijednosti, diskurzivne i institucionalne prakse i prilike i/ili ekonomsku situaciju u društvu (v. Meeusen i Kern, 2016; Zick i sur., 2008). U konkretnom slučaju i spomenutim društvenim okolnostima, ovo se može odnositi na predrasude prema starijim osobama u Hrvatskoj. Isto je moglo vrijediti i za američko društvo sredinom osamdesetih kada je Bierly (1985) našla da predrasude prema starijim osobama divergiraju od ostalih visoko koreliranih specifičnih predrasuda, makar, primjerice, ne vrijedi u suvremenoj Švedskoj, gdje je nađeno da predrasude prema starijim osobama konvergiraju *g* faktoru (Bergh, 2013; Bergh i sur., 2012 - Studija 2; 2016).

Struktura *g* faktora, tj. njegove veze sa specifičnim predrasudama, mogu se razlikovati od društva do društva, ali i unutar istog društva u dvije vremenske točke. Koristeći primjer Zicka i suradnika (2008), to znači da određeni tip predrasuda koji u aktualnom trenutku ima snažnu projekciju na *g* faktor (kao što su to u ovom slučaju predrasude prema gej muškarcima

kod zagrebačkih srednjoškolaca), u nekoj liberalnijoj zemlji možda uopće ne bi imao (tako snažnu) vezu s faktorom generaliziranih predrasuda. Isto tako, moguće je da bi u budućnosti, s porastom tolerancije prema seksualnim manjinama, predrasude prema gej muškarcima bile na domaćem uzorku sudionika s *g* faktorom manje povezane ili, u idealnom slučaju, nepovezane (v. i Meeusen i Kern, 2016). Promjenom društveno-političkog diskursa, na isti način, nove grupe mogu postati dijelom sindroma generaliziranih predrasuda (Zick i sur., 2008).

Konačno, razlog slabijoj projekciji predrasuda prema starijim osobama na *g* faktor može biti i metodološke prirode. Naime, iako se u pripadajućoj uputi referiralo na starije osobe u nespecificiranoj množini („Dolje se nalaze tvrdnje koje izražavaju određena mišljenja, ponašanja i osjećaje koje ljudi mogu imati prema starijim osobama. Pod pojmom starije osobe misli se na osobe iznad 75 godina. [...]“), a takve su bile i čestice (v. Prilog 8a), nije bilo istaknuto da sudionici odgovaraju imajući na umu *općenito* starije osobe, a ne vlastite bake, djedove i/ili druge bliske osobe treće životne dobi. Nelson (2009) upozorava da se u prvom slučaju uglavnom nalaze razmjerno negativni stavovi koji upućuju na postojanje stereotipa, predrasuda i diskriminacije spram starijih osoba, dok se u drugom dobiva uglavnom pozitivna slika koja ukazuje na nepostojanje stigmatizacije starijih osoba.

Kako bi se razjasnilo je li činjenica da se predrasude prema starijim osobama nisu primarno projicirale na *g* faktor produkt metodološkog propusta, indikacija toga da starije osobe u hrvatskom društvu nisu izložene tolikim i takvim predrasudama kao pretila osoba, psihički oboljele osobe, ateisti, gej muškarci i imigranti ili tek kombinacije odabranih skala, kao što to sugeriraju podaci prikupljeni u predistraživanju⁸³, trebalo bi napraviti ciljanu replikaciju istraživanja na drugim uzorcima i s različitim konstelacijama podataka u ulaznoj matrici za faktorizaciju.

---

⁸³ Rezultati predistraživanja u ovom kontekstu ne pružaju jasniju sliku. Kako je pojašnjeno pod 3.3., približno trećina sudionika predistraživanja rješavala je verziju I, II i III upitnika, a skale predrasuda prema starijima nalazile su se u verzijama I i II. Moguće je provjeriti latentno rješenje za interkorelacije predrasuda prema starijima, pretilima, psihički oboljelima i gej muškarcima na $N = 115$ sudionika za koje je dostupan ukupan rezultat na svim navedenim kompozitima te interkorelacije predrasuda prema starijima, psihički oboljelima, ateistima i imigrantima na $N = 135$ sudionika. Rezultati dobiveni za prvi poduzorak ukazuju na jasan generalni faktor s kojim predrasude prema starijim osobama imaju visoku korelaciju (.79). Kod drugog poduzorka, nađena su dva faktora karakterističnih korijena viših od 1 kod kojih, kao i u glavnom istraživanju, jedino predrasude prema starijim osobama imaju višu saturaciju drugim (.81) nego prvim faktorom (.48). Ovi nalazi sugeriraju da je nepristajanje uz *g* faktor kod predrasuda prema starijim osobama posljedica toga koje se mjere faktoriziraju, s obzirom na to da sve skale predrasuda osim navedene imaju stabilan obrazac povezanosti s *g* faktorom u dva poduzorka predistraživanja i u glavnom istraživanju. To međutim ne isključuje mogućnost da za „nestabilno“ funkcioniranje skale predrasuda prema starijima postoje i dodatni razlozi.

5.2. DISPOZICIJSKI I IDEOLOŠKI KORELATI GENERALIZIRANIH PREDRASUDA

Analizom dispozicijskih korelata generaliziranih predrasuda zagrebačkih maturanata utvrđeno je da je spomenuti konstrukt u umjerenom negativnoj korelaciji s kognitivnim sposobnostima i otvorenosti prema iskustvu, niskoj negativnoj korelaciji s neuroticizmom te niskoj pozitivnoj korelaciji s ekstraverzijom i savjesnosti. Povezanost generaliziranih predrasuda i ugodnosti nije se pokazala statistički značajnom. S druge strane, nađene su visoke pozitivne povezanosti generaliziranih predrasuda i ideoloških varijabli desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju (v. Tablicu 7; Cohen, 1992).

U skladu s postavljenom hipotezom, nađeno je da učenici koji ostvaruju više rezultate na mjeri verbalnih *kognitivnih sposobnosti* imaju manje izražene generalizirane predrasude. Dobiveni parametar odgovara prosječnoj veličini učinka povezanosti kognitivnih sposobnosti i etnocentrizma (kao indeksa generaliziranih predrasuda) koju u meta-analizi dobivaju Onraet i suradnici (2015). Njegova veličina vjerojatno je bliska gornjoj granici povezanosti ovih dvaju kompozita budući da je zasnovana na upotrebi varijabli koje su se u moderatorskim analizama unutar meta-analize pokazale kao one koje rezultiraju najvišim efektima - mjere generaliziranih predrasuda i verbalnih kognitivnih sposobnosti iz domene razumijevanje-znanje na uzorku adolescenata (Onraet i sur., 2015; v. i Heaven i sur., 2011; Leeson i sur., 2012). Nalaz je sukladan zapažanjima ranijih studija koje su problemu povezanosti kognitivnih sposobnosti i predrasuda prišle iz tzv. perspektive prosvjetljenja (eng. *enlightenment perspective*) koja pretpostavlja da su više kognitivne sposobnosti povezane s iskrenom težnjom ka socijalnoj jednakosti različitih skupina u društvu (Costello i Hodson, 2014; Deary i sur., 2008; Hodson i Busseri, 2012; Schoon i sur., 2010; v. i Wodtke, 2016). Valja, međutim, naglasiti da nalazi nekih drugih istraživanja bacaju sumnju na pretpostavku bezuvjetne i iskrene altruističnosti osoba viših kognitivnih sposobnosti kakvu zagovara perspektiva prosvjetljenja, pokazujući da se (deklarativni) anti-predrasudni stavovi ovih pojedinaca (ponekad) ne ogledaju u njihovoj spremnosti na podržavanje društveno-političkih akcija čiji je cilj smanjenje nejednakosti među skupinama (v. npr. Wodtke, 2012; 2016), i to uslijed sposobnosti osoba viših kognitivnih kapaciteta da usavrše ideološka opravdanja za održanje vlastitog superiornog položaja u društvu (eng. *ideological refinement theory*). Iako ovo istraživanje nije u mogućnosti pružiti test spomenutih perspektiva o povezanosti kognitivnih sposobnosti i predrasuda/diskriminacije, važno je imati na umu da postoji mogućnost da se (deklarativna) nesklonost generaliziranim predrasudama koju iskazuju osobe viših kognitivnih sposobnosti ne bi replicirala u

istraživanjima koja ispituju njihovu spremnost na podržavanje redistributivnih praksi koje bi im mogle ugroziti stečeni socijalni status.

Također u skladu s hipotezom i prijašnjim empirijskim saznanjima o *otvorenosti prema iskustvu* kao robusnom prediktoru predrasuda (Akrami i sur., 2009; Bergh i sur., 2012; 2016; Cohrs i sur., 2012; Ekehammar i Akrami, 2007; McFarland, 2010; Rebić, 2014), nađeno je da su učenici veće otvorenosti prema iskustvu manje predrasudni prema različitim društvenim skupinama. Veličina povezanosti između otvorenosti prema iskustvu i generaliziranih predrasuda nešto je i viša no što se moglo očekivati temeljem prosječne veličine efekta povezanosti otvorenosti prema iskustvu i predrasuda u meta-analizi Sibleyja i Duckitta (2008) te činjenice da su obično efekti povezanosti ovih dviju varijabli manji u studijama koje koriste BFI (nasuprot NEO upitnicima), budući da u njemu nisu zastupljeni indikatori facete *vrijednosti* (John i Srivastava, 1999) koja se pokazala najrelevantnijom za objašnjenje predrasuda (Ekehammar i Akrami, 2007). Neki drugi faktori bili su, međutim, „na strani“ ovog efekta - istraživanje se fokusiralo na generalizirane predrasude kod mlađih sudionika, a korišteni tip predrasuda i dob sudionika pokazali su se značajnim moderatorima povezanosti otvorenosti prema iskustvu i generaliziranih predrasuda (Sibley i Duckitt, 2008).

S druge strane, hipoteza da će *ugodnost* biti u umjerenoj negativnoj korelaciji s generaliziranim predrasudama nije potvrđena. Rezultati istraživanja sugeriraju da su razine ugodnosti i generaliziranih predrasuda kod zagrebačkih maturanata nepovezane, što je u suprotnosti s teorijskim predviđanjima (Ekehammar i Akrami, 2007; Harrison, 2012) i zaključcima empirijskih provjera (Akrami i sur., 2009; Bergh i sur., 2012; 2016; Cohrs i sur., 2012 - Studija 2; Graziano i sur., 2007; Hodson, Hogg i sur., 2009; McFarland, 2010; Sibley i Duckitt, 2008). Neznačajna bivarijatna povezanost ugodnosti i generaliziranih predrasuda na aktualnim je podacima praćena *pozitivnom* korelacijom ugodnosti s desnom autoritarnosti i *negativnom* korelacijom ugodnosti s orijentacijom na socijalnu dominaciju, tj. suprotstavljenim efektima povezanosti sa snažnim prediktorima veće sklonosti predrasudama (v. Tablicu 5), za koje je nađeno da imaju supresorske efekte na povezanost ugodnosti i generaliziranih predrasuda. O ovom efektu više će riječi biti u poglavlju 5.4. u kojem se komentira mehanizam povezanosti ličnosti i predrasuda, dok će se na ovom mjestu razmotriti nekoliko teorijsko-konceptualnih razloga koji su mogli doprinijeti nalasku niske i neznačajne veze između ugodnosti i predrasuda. Spomenuti nalaz posebno iznenađuje kad se ima u vidu da korišteni tip predrasuda (generalizirane predrasude) i sastav uzorka (mlađe osobe) predstavljaju činitelje za koje je u meta-analizi nađeno da rezultiraju većim veličinama učinka povezanosti ugodnosti i predrasuda (Sibley i Duckitt, 2008). Iako ugodnost mjerena BFI-jem zahvaća sadržaj koji se

tiče barem pet od šest faceta te mjere u NEO upitnicima (*povjerenje, altruizam, pomirljivost, skromnost, društvena osjetljivost*; v. John i Srivastava, 1999), njegov je izbor vjerojatno pogodio nenalaženju značajne povezanosti s generaliziranim predrasudama. Naime, kako je ranije spomenuto, BFI sadrži razmjerno kratku mjeru ugodnosti za koju je razumljivo da ne može jednako pouzdano zahvatiti relevantan sadržaj svih faceta ugodnosti iz NEO PI-R-a. Posebno je manjkav u pogledu zahvaćanja dispozicija poštenja i poniznosti koje su u NEO PI-R-u zastupljene pod facetama *skromnosti* i *izravnosti* (Miller i sur., 2011), a koje su konceptualno povezane s predrasudama (Bergh i Akrami, 2016; Bergh i sur., 2016; Sibley i sur., 2010). Osim toga, valja imati na umu da je BFI mjera kojom su operacionalizirane samo bihevioralne dispozicije, a ne i stavovi, odnosno mjera čija upotreba ne rezultira korelacijama koje su donekle potencirane preklopljenošću sa sadržajem mjera stavova ili predrasuda (Sibley i Duckitt, 2008). Rebić (2014) te Kalebić Maglica i Vuković (2016) također nalaze da je BFI ugodnost nepovezana sa sklonošću predrasudama na hrvatskom uzorku, a neznačajne korelacije dobivene su i na nekim inozemnim uzorcima, upotrebom HEXACO i NEO FFI inventara ličnosti (Bergh i sur., 2016; Cohrs i sur., 2012 - Studija 1)⁸⁴. O intrigantnosti uloge koju ugodnost ima u doživljavanju i ekspresiji predrasuda svjedoči činjenica da nove empirijske provjere njenog statusa nerijetko rezultiraju i novim konceptualnim shvaćanjima o prirodi povezanosti te varijable s predrasudama. Tako su, primjerice, Graziano i suradnici (2007) doveli u pitanje nalaz o negativnoj povezanosti ugodnosti i predrasuda, smatrajući da je moguće da se radi o nus-produktu tendencije ugodnijih pojedinaca da suspregnu ekspresiju svojih negativnih stavova i zadrže pozitivne socijalne odnose. Za takvu hipotezu autori nalaze potvrdu u nekolicini eksperimentalnih provjera putem kojih otkrivaju da pojedinci *više* ugodnosti (jednako kao i oni *niže* ugodnosti) manifestiraju predrasude i diskriminaciju onda kad za to imaju opravdanje. U uvjetima umanjene potrebe za supresijom predrasudnih odgovora (tj. u uvjetima kad je ekspresija predrasuda normativna ili lako objašnjiva), ovakva se tendencija ugodnijih osoba može reflektirati u obliku nulte korelacije između ugodnosti i predrasuda. Iako potreba za održavanjem pozitivnih odnosa može biti posebno izražena u adolescentnoj dobi u kojoj su sudionici ovog istraživanja, i iako uvjeti anonimnosti sudionika mogu poslužiti kao

---

⁸⁴ Neznačajne korelacije ugodnosti s *g* faktorima predrasuda koji su ekstrahirani u predistraživanju, na poduzorcima sudionika koji su rješavali verzije I, II i III upitnika (v. poglavlje 3.3., *N* između 115 i 139) utvrđene su u dva od tri slučaja (s *g* faktorom iz verzije I upitnika ugodnost je, sukladno hipotezi, umjereno negativno korelirala). Na ovom mjestu valja napomenuti da su određene razlike u intenzitetu povezanosti između osobina ličnosti i generaliziranih predrasuda očekivane te ovise o izboru objekata predrasuda temeljem kojih se kompozit definira (Bergh, 2013).

opravdanje za nesusprenje predrasudnih odgovora, objašnjenje koje daju Graziano i suradnici (2007) zahtijeva dodatne provjere. Bez obzira na to što potreba za održavanjem pozitivnih socijalnih odnosa nije preklapljena s tendencijom socijalno poželjnog odgovaranja, moguće je da ova dva fenomena operiraju u suglasju. S tim u vezi, treba skrenuti pažnju na istraživanja koja pokazuju da faktor socijalne poželjnosti nije (jedini) uzrok negativne povezanosti ugodnosti i predrasuda (Ekehammar i Akrami, 2007; Ekehammar i sur., 2004). U kontekstu ovih nalaza, hipoteza Graziana i suradnika (2007) ne čini se plauzibilnom. Bergh i Akrami (2016), također, problematiziraju „krhku“ opstojnost veze između ugodnosti i predrasuda onda kad su u predikciju uključeni HEXACO poštenje-poniznost i intersticijska faceta altruizma ili varijable Mračne trijade (v. i Bergh i sur., 2016; Hodson, Hogg i sur., 2009; za detalje o ovim konceptualizacijama, v. potpoglavlje 1.2.3.3. i fusnotu 16). U svom nedavnom istraživanju, doveli su u pitanje dosad prilično robustan nalaz o povezanosti ugodnosti i predrasuda (v. Sibley i Duckitt, 2008), dokazavši da je efekt povezanosti predrasuda i ugodnosti iz petofaktorskog modela ovisan o izboru mjere, odnosno preciznosti kojom ona mjeri relevantne facete, dok je efekt povezanosti predrasuda i ugodnosti iz HEXACO modela neznačajan. Njihov nalaz potvrđuje je navodu Millera i suradnika (2011) koji, uspoređujući različite konceptualizacije ugodnosti, upozoravaju da odabir mjere ugodnosti može dovesti do različitih zaključaka o povezanosti te dimenzije s drugim varijablama. Istraživanje Bergha i Akramija (2016) daje snažne osnove za sumnju da je za predrasude bitna ugodnost kao cjelina, a ne neke njene facete koje se u drugim konceptualizacijama „osamostaljuju“ u doprinosu (npr. altruizam). Iako je utemeljeno na tri studije, njihovo je istraživanje rađeno na ograničenom setu podataka i bazirano na kontrastu sa samo dva referentna istraživanja koja su koristila srodne mjere. Imajući to u vidu, bilo bi potrebno napraviti sveobuhvatniju provjeru njihovih zaključaka. Deset godina staroj meta-analizi Sibleyja i Duckitta (2008) ovaj je zanimljivi i potencijalno važan nalaz izmakao, uslijed toga što u vrijeme kad je rađena nije bilo dovoljno radova izvan petofaktorske taksonomije ličnosti koji bi dozvolili provjere stabilnosti efekata ovisno o konceptualizaciji ličnosti koja se koristi. Na kraju dijela koji se tiče bivarijatne povezanosti ugodnosti i generaliziranih predrasuda, vrijedi još jednom istaknuti da su nađeni dokazi da je ovaj odnos pod utjecajem dviju supresorskih varijabli (desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju) pa je nužan oprez u njegovoj interpretaciji (Shrout i Bolger, 2002).

S obzirom na rezultate meta-analize Sibleyja i Duckitta (2008) i nekonzistentne pokazatelje o smjeru u istraživanjima koja nalaze ne-nulte efekte povezanosti predrasuda i ekstraverzije (npr. Cohrs i sur., 2012 [-]; Ekehammar i Akrami, 2007 [-]; Ekehammar i sur., 2004 [+]; Freitag i Rapp, 2015 [+]), savjesnosti (npr. Ekehammar i sur., 2004 [+]; Kalebić

Maglica i Vuković, 2016 [+]; McFarland, 2010 [-]) i neuroticizma (npr. Ekehammar i sur., 2004 [-]; Flynn, 2005 [-]; McFarland, 2010 [+]; McFarland i Adelson, 1996 [-]), za ove tri dimenzije ličnosti nije predviđeno da imaju značajne korelacije s generaliziranim predrasudama. Suprotno tome, nađeno je da ekstravertiraniji, savjesniji i emocionalno stabilniji učenici imaju nešto izraženiju sklonost generaliziranim predrasudama od učenika koji se opisuju introvertiranijima, manje savjesnima i emocionalno nestabilnijima. Valja, međutim, istaknuti da se u sva tri slučaja, a posebno kod savjesnosti, radi se o niskim korelacijama kod kojih je moguće da je statistička značajnost potencirana i činjenicom da su utvrđene na velikom uzorku⁸⁵. Ove efekte, stoga, nije uputno interpretirati sa sigurnošću prije nego se provedu replikacije kojima će se utvrditi jesu li stabilni i čega mogu biti produkt. Moguće je da oni reflektiraju neke specifičnosti determinirane činjenicama da su u istraživanju sudjelovali stariji adolescenti (budući da se kod nekih osobina ličnosti pokazalo da imaju veće veličine efekata povezanosti s predrasudama kod studenata, nego odraslih sudionika, v. potpoglavlje 1.2.3.1, Sibley i Duckitt, 2008); unutar društveno-političkog konteksta malo istraženih prostora - Hrvatske i jugoistočne Europe (budući da je moguće da su neki korelati predrasuda kulturalno specifični, v. McFarland, 2010); u vremenu (nakon) ekonomske krize, velikih migracijskih pokreta, terorističkih napada u Europi i/ili nekih drugih relevantnih čimbenika i okolnosti. Meta-analiza Sibleyja i Duckitta (2008), osim što je provedena u vremenu kad neke od spomenutih društvenih okolnosti nisu bile (toliko) izražene, na ove dileme nije mogla odgovoriti zbog manjka primarnih istraživanja koja su uključivala dodatne tipove ili razine mogućih moderatora. Niže se, stoga, navode tek *tentativne* interpretacije uočenih povezanosti.

Osvrćući se na pitanje veze *ekstraverzije* i predrasuda, korisno je razmotriti nalaz Ekehammara i Akramija (2007) koji su analizirali korelate predrasuda na razini faceta ličnosti te našli da su *toplina, društvenost i pozitivne emocije* iz ekstraverzije negativno povezane s predrasudama. Negativna povezanost ekstraverzije i predrasuda ima svoje uporište i u kontekstu teorije intergrupnog kontakta kojem mogu biti skloniji društveniji pojedinci (Turner, Dhont, Hewstone, Prestwich i Vonofakou, 2014), a koji dovodi do smanjenja predrasuda (Pettigrew i Tropp, 2006). Iako kratka mjera ekstraverzije u BFI-ju zasigurno ne može pouzdano odmjeriti sve facete ekstraverzije, pa tako ni one koje su po Ekehammaru i Akramiju

---

⁸⁵ Spomenuta mogućnost je potkrijepljena uvidom u korelacije ekstraverzije, savjesnosti i neuroticizma s *g* faktorima predrasuda koji proizlaze iz podataka predistraživanja, gdje se dobiva da su korelacije ekstraverzije i savjesnosti s generaliziranim predrasudama statistički neznačajne u sva tri poduzorka, dok je korelacija neuroticizma i generaliziranih predrasuda neznačajna u dva od tri slučaja. Iznimka je nađena kod *g* faktora u verziji II s kojim je neuroticizam povezan u istom smjeru i približno jednakim intenzitetom kao u glavnom istraživanju.

(2007) najrelevantnije za objašnjenje predrasuda, te iako je nađen (statistički neznačajan) trend da primjena BFI-ja rezultira nižim negativnim veličinama učinka ekstraverzije i predrasuda nego što je to slučaj kad se ekstraverzija mjeri NEO upitnicima (Sibley i Duckitt, 2008), iznenađuje nalaz da je ekstraverzija na aktualnom uzorku pozitivno povezana s generaliziranim predrasudama. Takav nalaz, međutim, korespondira s rezultatima Sibleyja i Duckitta (2010) koji nalaze da je viša ekstraverzija prediktor orijentacije na socijalnu dominaciju te Rebić (2014) koja dobiva da je viša ekstraverzija mladih u Hrvatskoj prediktor veće sklonosti predrasudama. Dodatnim istraživanjima koja bi se provela na hrvatskim uzorcima valjalo bi ustanoviti je li ovaj rezultat stabilan i, ako jest, kako se on može adekvatno argumentirati. Osim gore spomenutih potencijalnih moderatora (kulturalni kontekst, društveni trenutak, dob sudionika), valjalo bi analizirati i neke sociokognitivne čimbenike (npr. ulogu vjerovanja u pravedan svijet, ulogu opravdavajućih mitova za održavanje socijalnih nejednakosti, tendenciju ekspresije ili supresije predrasudnog odgovora i dr.). Nadalje, trebalo bi ispitati moguće objašnjenje koje navode Cohrs i suradnici (2012), a koje pretpostavlja da su tendencije druženja i doživljavanja pozitivnih emocija kod ekstravertiranih osoba rezervirane uglavnom za članove njihovih, a ne i vanjskih grupa. Naime, iako se generalizirane predrasude ne tiču primarno „mi“ nasuprot „njih“ dinamike (kao što je pojašnjeno u Uvodu, potpoglavlje 1.2.1.), nepobitna je činjenica da su za većinu sudionika objekti predrasuda bili članovi vanjskih grupa. Makar se ovo objašnjenje čini plauzibilnim u kontekstu aktualnih nalaza, valja napomenuti da se ono ne čini naročito vjerojatnim u svjetlu nekih drugih saznanja o ponašanju ekstravertiranih osoba (npr. onog da se spremnost ekstravertiranih osoba na kontakt i sklapanje prijateljstava odnosi i na članove unutarnje i na članove vanjske grupe; Turner i sur., 2014). Konačno, provjeri bi valjalo podvrgnuti i argumentaciju koju navode Freitag i Rapp (2015) pojašnjavajući da veća sklonost predrasudama kod ekstravertiranih pojedinaca može biti nus-produkt njihove potrebe za dominiranjem u društvu, tendencije promoviranja socijalnih hijerarhija, entuzijastičnosti u vezi s vlastitim uvjerenjima te spremnosti da se ista iznose.

Kod razmatranja veze *savjesnosti* i predrasuda, valja reći da, iako Sibley i Duckitt (2008) nalaze da je prosječna korelacija ovih dviju varijabli neznačajna, isto tako dobivaju da su statistički značajno viši efekti pozitivne povezanosti savjesnosti i predrasuda nađeni kod sudionika iz Europe u usporedbi s onima iz sjeverne Amerike. Korelacije savjesnosti i predrasuda u ovom istraživanju i istraživanju autorica Kalebić Maglica i Vuković (2016), iako niske, na tragu su ovog zapažanja. Pozitivna povezanost savjesnosti i predrasuda tumači se preferencijom koju savjesniji pojedinci imaju za strukturu i red, a koja se može reflektirati u domeni društvenih odnosa, na način da savjesnije osobe tendiraju redu i stabilnosti u društvu,

odnosno priklanjanju desnim ideologijama pa, posredno, i predrasudama (Sibley i Duckitt, 2008).

Kad je riječ o povezanosti *neuroticizma* i predrasuda, na uzorku zagrebačkih maturanata dobiva se da nešto veću sklonost predrasudama iskazuju emocionalno stabilniji pojedinci. Ovaj efekt vjerojatno je dijelom produkt činjenice da je ličnost mjerena BFI upitnikom (v. i Flynn, 2005). Naime, meta-analički je utvrđeno da je tip upitnika moderator povezanosti neuroticizma i predrasuda i to na način da se, u usporedbi s NEO mjerama, uz korištenje BFI-ja dobivaju statistički značajno veće negativne povezanosti neuroticizma i predrasuda, čija je prosječna veličina učinka približno jednaka onoj koja je nađena u ovom istraživanju (Sibley i Duckitt, 2008). Nadalje, iako parcijalne korelacije (Prilog 13) sugeriraju zadržavanje značajne povezanosti neuroticizma i generaliziranih predrasuda i nakon kontrole efekta spola (i škole), kontrolom spola (i škole) ta povezanost slabi više no što je to slučaj kod ostalih osobina ličnosti, pa se ovaj nalaz može smatrati barem djelomičnom posljedicom toga što *učenici* imaju manje izražen neuroticizam, a veću sklonost generaliziranim predrasudama od *učenica*. Ipak, nalaz je neočekivan, teorijski nepotkrijepljen (v. Flynn, 2005) i zahtijeva replikacije kojima bi se ustanovilo radi li se o stabilnom efektu ili specifičnosti konkretnog uzorka.

Konačno, sukladno očekivanjima, rezultati pokazuju da su učenici koji imaju izraženije generalizirane predrasude ujedno i skloniji desno-autoritarnim tendencijama te promoviranju ne-egalitarnih odnosa u društvu. Snažne pozitivne povezanosti koje su zabilježene između ideoloških varijabli *desne autoritarnosti* i *orijentacije na socijalnu dominaciju* te generaliziranih predrasuda gotovo su jednake prosječnim veličinama učinaka ovih povezanosti u meta-analizi Sibleyja i Duckitta (2008). S obzirom na njihovo konceptualno određenje koje ih čini proksimalnim prediktorima predrasuda, ne iznenađuje da su, među analiziranim korelatima, upravo ove dvije varijable naj snažnije povezane sa sklonošću generaliziranim predrasudama (v. i Altemeyer, 1998; Duckitt, 2005; McFarland i Adelson, 1996; Sibley i Duckitt, 2008).

Na kraju pregleda dispozicijskih i ideoloških korelata (generaliziranih) predrasuda, valja još jednom podsjetiti na ono što je ranije istaknuto (v. potpoglavlja 1.2.1. i 3.3.2.1.) - ovaj rad problematizira korelacije s predrasudama prema *manjinskim, stigmatiziranim i/ili marginaliziranim* skupinama, budući da sve specifične predrasude kojima je definiran *g* faktor odgovaraju tom opisu (predrasude prema pretilim osobama, psihički oboljelim osobama, ateistima, gej muškarcima i imigrantima). Istraživači okupljeni oko Brandta i Crawforda (Brandt i sur., 2015; Brandt i Crawford, 2016), međutim, nedavno su dokazali da se neki od robusnih korelata predrasuda prema manjinskim, stigmatiziranim i/ili marginaliziranim

grupama ne repliciraju u istraživanjima koja ispituju korelate predrasuda prema konvencionalnijim skupinama, kao što su zagovornici tradicionalnih obiteljskih vrijednosti, starije osobe, heteroseksualne osobe, poduzetnici i dr. Brandt i Crawford (2016), primjerice, nalaze da *i osobe niskih i osobe visokih kognitivnih sposobnosti* iskazuju predrasude, ali prema različitim skupinama. U svom istraživanju, oni repliciraju nalaz o negativnoj povezanosti između kognitivnih sposobnosti i predrasuda prema grupama koje su percipirane kao liberalne, nekonvencionalne, s niskom (ili nultom) mogućnošću izbora u pogledu članstva u grupi. Istovremeno, nalaze pozitivnu povezanost kognitivnih sposobnosti i predrasuda prema skupinama koje su percipirane konzervativnima, konvencionalnima i čiji su članovi u mogućnosti da izaberu da (ne) budu članovi skupine. Na istom tragu, Brandt i suradnici (2015) nalaze da HEXACO otvorenost prema iskustvu negativno korelira s netolerancijom prema grupama koje se procjenjuju nekonvencionalnima, a pozitivno s netolerancijom prema grupama koje se procjenjuju konvencionalnima. Taj je nalaz sukladan onome da osobe s većom BFI otvorenosti prema iskustvu imaju pozitivnije prosudbe crnaca, a negativnije prosudbe bijelaca u usporedbi s osobama niže otvorenosti prema iskustvu (Flynn, 2005), odnosno da „standardni“ i „nestandardni“ objekti predrasuda imaju različite dispozicijske korelate (Bergh, 2013). U svjetlu upravo predstavljenih nalaza, valja naglasiti da su predrasude temeljem kojih je ekstrahiran *g* faktor u ovom radu (uglavnom) usmjerene prema liberalnim, nekonvencionalnim grupama čiji članovi nemaju veliku mogućnost izbora o članstvu u grupi. Predrasude prema starijim osobama koje su „odskakale“ u pogledu konvencionalnosti isključene su iz definicije *g* faktora, kao što je detaljnije pojašnjeno u poglavljima 4.2. i 5.1. Imajući to u vidu, zaključak korelacijske analize je da su *generalizirane predrasude prema manjinskim, nekonvencionalnim skupinama* na uzorku zagrebačkih maturanata povezane s višom desnom autoritarnosti, višom orijentacijom na socijalnu dominaciju, nižom otvorenosti prema iskustvu, nižim kognitivnim sposobnostima, nižim neuroticizmom, višom ekstraverzijom i višom savjesnosti.

5.3. PREDVIĐANJE SKLONOSTI GENERALIZIRANIM PREDRASUDAMA

U okviru hijerarhijske regresijske analize čiji su rezultati predstavljeni u poglavlju 4.4., napravljena je analiza skupnog doprinosa kojeg *manifestne* varijable kognitivnih sposobnosti, osobina ličnosti, desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju imaju u predviđanju sklonosti generaliziranim predrasudama. Analizom je ustanovljeno da poznavanje rezultata na spomenutim mjerama omogućuje otprilike 50 postotno objašnjenje varijabiliteta u rezultatima na mjeri generaliziranih predrasuda kod zagrebačkih maturanata. Ekehammar i Akrami (2003)

izvještavaju o podjednakom postotku objašnjene varijance kriterija generaliziranih predrasuda dobivenom u neobjavljenoj regresijskoj analizi McFarlanda, s osobinama ličnosti iz petofaktorskog modela, desnom autoritarnosti, orijentacijom na socijalnu dominaciju i empatijom kao prediktorima. Hodson, Hogg i suradnici (2009), slično tome, nalaze da otvorenost prema iskustvu iz petofaktorskog modela, varijable Mračne trijade (čiji se doprinos uvelike preklapa s doprinosom ugodnosti iz petofaktorskog modela), orijentacija na socijalnu dominaciju, desna autoritarnost i percepcija prijatnje objašnjavaju oko 50 % varijance predrasuda prema imigrantima. Kad se predikcija vrši u okviru strukturalnog modela s *latentnim* varijablama (v. poglavlje 4.7.), odnosno kad se uzimaju u obzir pogreške mjerenja varijabli (Raykov i Marcoulides, 2006), postotak objašnjene varijance generaliziranih predrasuda od strane kognitivnih sposobnosti, osobina ličnosti, desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju premašuje 75 % (v. Sliku 10). Temeljem toga, može se reći da ovaj prilično oskudni⁸⁶, ali pažljivo odabrani, skup dispozicijskih i ideoloških prediktora omogućuje razmjerno preciznu predikciju nečijeg rezultata na mjeri sklonosti generaliziranim predrasudama.

Redosljed kojim su varijable uvrštavane u regresijsku analizu ima svoje uporište u rezultatima longitudinalnih (Asbrock i sur., 2010; Hodson i Busseri, 2012; Kteily i sur., 2011; Perry i Sibley, 2012; Sibley i Duckitt, 2010), eksperimentalnih (Guimond i sur., 2003) i bihevioralno-genetičkih studija (Bratko i sur., 2012; Kandler i sur., 2015; Koenig i Bouchard, 2006; Lewis i Bates, 2014; Ludeke i Krueger, 2013; McCourt i sur., 1999; Orey i Park, 2012). Kad se promatra analiza na manifestnim varijablama, dispozicijske varijable kognitivnih sposobnosti i osobina ličnosti doprinose objašnjenju četvrtine varijance generaliziranih predrasuda, a otprilike toliko predikciji doprinose i ideološke varijable desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju (kad se izuzme varijanca koju dijele s dispozicijskim varijablama). Ovi rezultati svjedoče o korisnosti dispozicijskih objašnjenja sklonosti predrasudama prema različitim društvenim skupinama. Dodatne analize strukturalnih odnosa latentnih varijabli (v. poglavlje 4.7.) upućuju na neveliki, ali konceptualno bitan udio varijance koji dispozicijske varijable ne dijele s ideološkim varijablama, a koji ima statistički značajan doprinos objašnjenju varijabiliteta u generaliziranim predrasudama (v. nalaze o izravnim efektima u sljedećem poglavlju).

---

⁸⁶ *Oskudnost* se odnosi na činjenicu da u predikciju nisu bili uključeni mnogi drugi konceptualno relevantni faktori iz dispozicijske, i općenito, domene individualnih razlika, kao što su primjerice, empatija, potreba za zatvorenošću i sl.

Doprinos objašnjenju varijance imaju sve uključene varijable, pa i varijable ekstraverzije, savjesnosti i neuroticizma za koje je, sukladno literaturi (npr. Duckitt, 2001; Sibley i Duckitt, 2008), pretpostavljeno da neće objašnjavati statistički značajne udjele varijance kriterija generaliziranih predrasuda. Prema beta koeficijentima⁸⁷, a sukladno njihovoj proksimalnoj ulozi u predikciji predrasuda (Altemeyer, 1998; Duckitt, 2005; McFarland i Adelson, 1996; Sibley i Duckitt, 2008), ideološke varijable su najbolji pojedinačni prediktori generaliziranih predrasuda. Pritom se u regresijskoj analizi orijentacija na socijalnu dominaciju pokazala nešto snažnijim prediktorom nego što je to desna autoritarnost (v. Tablica 8; Altemeyer, 1998; Ekehammar i sur., 2004; Whitley, 1999; Zakrisson, 2005). Ipak, valja reći da se razlika u prediktivnoj moći ovih varijabli smanjuje kad se u predikciji koriste *latentne* varijable desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju (v. Sliku 10; Asbrock i sur., 2010). Činjenica da su te dvije varijable tek nisko do umjereno pozitivno povezane (v. Sliku 10) predstavlja povoljnu okolnost u predviđanju predrasuda (Akrami i Ekehammar, 2006; Duckitt, 2001; 2005; Ekehammar i sur., 2004; Hodson i Dhont, 2015; Hodson, Hogg i sur., 2009; Sibley i Duckitt, 2008). Među osobinama ličnosti najznačajniji doprinos predikciji dala je otvorenost prema iskustvu, što je očekivano prema dostupnim teorijskim (Brandt i sur., 2015; Flynn, 2005; Harrison, 2012) i empirijskim smjernicama (Akrami i sur., 2009; Bergh i Akrami, 2016; Bergh i sur., 2012; 2016; Cohrs i sur., 2012; Ekehammar i Akrami, 2007; McFarland, 2010; Rebić, 2014; Sibley i Duckitt, 2008). S druge strane, po beta koeficijentu pridruženom ugodnosti vidljivo je da je ova osobina „podbacila“ u predikciji, kao što se moglo očekivati temeljem njene neznčajne bivarijatne povezanosti s generaliziranim predrasudama (v. poglavlja 4.3. i 5.2.). Varijabla kognitivnih sposobnosti, čiji je potencijal za objašnjenje sklonosti predrasudama neopravdano zanemaren (Choma i sur., 2014; Dhont i Hodson, 2014; Hodson i Dhont, 2015; Onraet i sur., 2015; Van Hiel i sur., 2010), pokazuje mali, ali (statistički) značajan doprinos objašnjenju varijance generaliziranih predrasuda, i pored robusnijih prediktora tog kriterija (ideoloških varijabli i otvorenosti prema iskustvu).

---

⁸⁷ S obzirom na to da problem multikolinearnosti među podacima nije izražen (v. potpoglavlje 4.1.4.), beta koeficijenti smatraju se prihvatljivim indikatorima relativne važnosti prediktora (Braun i Oswald, 2011).

5.4. MEHANIZAM DJELOVANJA DISPOZICIJSKIH VARIJABLI NA SKLONOST GENERALIZIRANIM PREDRASUDAMA

Kao što je spomenuto u Uvodu, ideološke varijable desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju, pored uloge proksimalnih prediktora predrasuda, često zauzimaju i ulogu posredujućih varijabli između predrasuda i njima konceptualno distalnijih varijabli - osobina ličnosti i kognitivnih sposobnosti (Akrami i Ekehammar, 2006; Dhont i Hodson, 2014; Duckitt, 2005; Hodson, Hogg i sur., 2009; Kalebić Maglica i Vuković, 2016; Sibley i Duckitt, 2008). Takva priroda odnosa uklapa se u generalni okvir pet-faktorske teorije ličnosti (McCrae i Costa, 2008) unutar koje se u vezu dovode bazične tendencije, karakteristične adaptacije te objektivna biografija. U ovom istraživačkom području, osobine ličnosti predstavljaju bazične tendencije, desna autoritarnost i orijentacija na socijalnu dominaciju predstavljaju karakteristične adaptacije, a predrasude i diskriminacija predstavljaju objektivnu biografiju (Akrami, 2005; Ekehammar i sur., 2004). Slijed elemenata u odnosu implicira da (pojedine) osobine ličnosti djeluju na promjene u desnoj autoritarnosti i orijentaciji na socijalnu dominaciju, koje potom djeluju na razinu predrasuda koju određena osoba ima i/ili iskazuje. Ovakav slijed kauzaliteta oslanja se na teorijska polazišta (Dhont i Hodson, 2014; Duckitt, 2001; 2005; Ekehammar i sur., 2004), a podržan je i nizom longitudinalnih studija koje su provjeravale odnose među obuhvaćenim varijablama (Asbrock i sur., 2010; Deary i sur., 2008; Heaven i sur., 2011; Hodson i Busseri, 2012; Kteily i sur., 2011; Perry i Sibley, 2012; Schoon i sur., 2010; Sibley i Duckitt, 2010) te nekolicinom eksperimentalnih provjera (npr. Guimond i sur., 2003). Čvrsti teorijski temelji i oslanjanje na rezultate eksperimentalnih i longitudinalnih provjera razmatranih odnosa od iznimne su važnosti budući da rezultati medijacijskih analiza ne govore o konceptualno-kauzalnoj plauzibilnosti postavljenih odnosa (Fiedler, Schott i Meiser, 2011).

Sukladno teoriji (Duckitt, 2001; 2005; Ekehammar i sur., 2004) i ranijim empirijskim nalazima (Cohrs i sur., 2012; Ekehammar i sur., 2004; Kalebić Maglica i Vuković, 2016; Sibley i Duckitt, 2008; 2010) predviđeno je da će samo desna autoritarnost posredovati u odnosu između *otvorenosti prema iskustvu* i predrasuda. Međutim, rezultati provedenog istraživanja pokazuju da je, pored nje, i orijentacija na socijalnu dominaciju značajan medijator u ovom odnosu (v. poglavlja 4.5. i 4.7.). Nalaz o orijentaciji na socijalnu dominaciju kao medijatoru odnosa otvorenosti prema iskustvu i predrasuda je neočekivan, makar ga neke ranije studije također dobivaju (v. npr. Cohrs i sur., 2012 - Studija 2, procjene drugih). Ipak, desna autoritarnost se pokazala kao važniji posrednik u odnosu otvorenosti prema iskustvu i predrasuda nego što je to orijentacija na socijalnu dominaciju. Pored neizravnih efekata, nađen

je i statistički značajan izravni efekt otvorenosti prema iskustvu na generalizirane predrasude, zabilježen i u nekim ranijim istraživanjima (v. Cohrs i sur., 2012; Kalebić Maglica i Vuković, 2016; Sibley i Duckitt, 2008). Izravni efekt prisutan je neovisno o tome provode li se analize na manifestnim ili latentnim varijablama, što dovodi u pitanje primjedbu Sibleyja i Duckitta (2008) o tome da postoji mogućnost da je pojava značajnog izravnog efekta otvorenosti prema iskustvu na predrasude tek posljedica pogreške mjerenja manifestnih varijabli. Uvjerljivo objašnjenje za češće pronalaženje isključivo neizravne veze otvorenosti prema iskustvu i predrasuda navode Cohrs i suradnici (2012) koji su u svom istraživanju izravan efekt otvorenosti prema iskustvu na predrasude našli samo uz korištenje samoprocjena ličnosti, a ne i uz korištenje procjena drugih. Autori smatraju da izostanak izravnog efekta može biti posljedica motivacije pojedinaca da ponude ideološko opravdanje za svoje negativne stavove, odnosno da se pokažu konzistentnima pred sobom i drugima. Zanimljivu perspektivu otvaraju i rezultati istraživanja Onraet i suradnika (2011) koji upućuju na to da samo kognitivni segment otvorenosti prema iskustvu djeluje na predrasude preko desne autoritarnosti, dok iskustveni segment na predrasude ima izravan efekt, nezavisan od ideologije. Kako bi se razjasnio alternativni mehanizam koji „prenosi“ iskustvenu otvorenost u reduciranu sklonost predrasudama, nužna su dodatna istraživanja. Zaključno se može reći da je mehanizam djelovanja otvorenosti prema iskustvu na sklonost predrasudama prema različitim društvenim grupama trojak: (1.) izravan - viša otvorenost prema iskustvu povezana je s manjom sklonošću generaliziranim predrasudama, (2.) posredovan preko desne autoritarnosti - osobe više otvorenosti prema iskustvu sklonije su odbacivanju desničarskih težnji, a time i nesklonije predrasudama, te (3.) posredovan preko orijentacije na socijalnu dominaciju - pojedinci koji su otvoreni novim iskustvima manje su usmjereni promoviranju i održavanju hijerarhiziranih socijalnih odnosa, a time i manje skloni predrasudnom mišljenju i ponašanju.

U pogledu mehanizma djelovanja *ugodnosti* na generalizirane predrasude, postoji teorijska i empirijska osnova za postavljanje hipoteze o orijentaciji na socijalnu dominaciju kao značajnom posredniku u tom odnosu (npr. Cohrs i sur., 2012; Duckitt, 2001; 2005; Ekehammar i sur., 2004; Sibley i Duckitt, 2008; 2010). Osim što potvrđuju ovu hipotezu, rezultati istraživanja na uzorku zagrebačkih maturanata ukazuju na to da i desna autoritarnost djeluje kao medijator razmatrane veze. Ipak, orijentacija na socijalnu dominaciju pokazala se kao važniji medijator efekta *ugodnosti* na generalizirane predrasude (v. poglavlja 4.5. i 4.7.). Slikama 5 i 10 ilustrirana je zanimljiva priroda međuodnosa varijabli *ugodnost - desna autoritarnost/orijentacija na socijalnu dominaciju - generalizirane predrasude*, koja dodatno pojašnjava neočekivani nalaz o nultoj povezanosti *ugodnosti* i generaliziranih predrasuda,

raspravljen pod 5.2. Ugodnost je, s jedne strane, povezana s višom desnom autoritarnošću (v. i Duckitt i Sibley, 2009; Hodson, Hogg i sur., 2009; Kalebić Maglica i Vuković, 2016), pa time i s višim predrasudama, a s druge strane, korelira s nižom orijentacijom na socijalnu dominaciju, a time i s nižim predrasudama (v. i rezultate predistraživanja; Prilog 6). U ovom istraživanju, radi se o jedinoj dimenziji petofaktorskog modela ličnosti koja s ideološkim varijablama ima statistički značajne povezanosti suprotnog smjera (v. Tablicu 5). Ovi suprotstavljeni efekti dovode do toga da se bivarijatna povezanost ugodnosti i generaliziranih predrasuda ispostavlja niskom i neznačajnom⁸⁸. Priroda odnosa između ugodnosti i predrasuda kakva je nađena u ovom istraživanju odgovara onoj koju opisuju Osborne, Wootton i Sibley (2013) izvještavajući o tome da *pristojnost* i *suosjećanje* kao različiti aspekti ugodnosti, uslijed različitog obrasca povezanosti s ideološkim varijablama desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju, različito koreliraju s političkim konzervativizmom. Također, srodna je odnosu koji problematiziraju Sibley i suradnici (2010), opisujući povezanost predrasuda s dimenzijom poštenje-poniznost. Prema njihovim nalazima, poštenje-poniznost povezano je s većim predrasudama prema opasnim grupama te manjim predrasudama prema omalovaženim grupama, i to uslijed pozitivne veze ove osobine s desnom autoritarnošću te njene negativne veze s orijentacijom na socijalnu dominaciju. Činjenica da obje ideološke varijable posreduju u odnosu ove osobine s predrasudama, paralelno upućujući na suprotstavljene tendencije pojedinca, može rezultirati nultim ili vrlo niskim povezanostima s predrasudama na bivarijatnoj razini (Sibley i sur., 2010; v. i Osborne i sur., 2013). Ranije je spomenuto da BFI mjera ugodnosti ne zahvaća aspekte poštenja-poniznosti (Miller i sur., 2011), međutim, funkcioniranje varijable poštenje-poniznost, kako je opisano u istraživanju Sibleyja i suradnika (2010), blisko korespondira s onim kako se ugodnost „ponaša“ u ovom istraživanju. U kontekstu ovog nalaza, predlaže se provedba dodatnih istraživanja koja bi vezu ugodnosti i predrasuda podrobnije ispitala koristeći *dimenzije* generaliziranih predrasuda predložene u radu Duckitta i Sibleyja (2007) - predrasude prema opasnim, omalovaženim i disidentskim grupama. Takva bi istraživanja mogla pružiti i dodatne uvide koji bi poslužili u objašnjenju nalaza Bergha i Akramija (2016, str. 158) koji navode da je na pitanje „Kakva je povezanost predrasuda i ugodnosti po pet-faktorskom modelu?“ najprikladniji odgovor da to „ovisi (o specifičnim tvrdnjama/facetama)“. Naime, nalazi istraživanja na zagrebačkim maturantima upućuju da je taj odgovor moguće nadopuniti tako da upućuje na to da veza ugodnosti i predrasuda „ovisi (o

---

⁸⁸ Sakaluk (2015) pojašnjava da će u situaciji gdje je efekt X i Y potpuno posredovan dvjema varijablama - M1 i M2, pri čemu je efekt X na Y preko M1 negativan, a preko M2 podjednako snažan, ali pozitivan, ukupan efekt X na Y biti 0 (v. i Hayes, 2009).

specifičnim tvrdnjama/facetama i tome prema kakvim se skupinama ispituju predrasude - opasnim, omalovaženim i/ili disidentskim)⁸⁹. U skladu sa zaključkom meta-analize Sibleyja i Duckitta (2008) da su ugodnost i predrasude isključivo neizravno povezane, ali suprotno nalazima nekih novijih pojedinačnih studija (Cohrs i sur., 2012), izravni efekt latentne varijable ugodnosti na latentnu varijablu generaliziranih predrasuda nije se pokazao statistički značajno različitim od nule (v. poglavlje 4.7.), iz čega proizlazi da supresorski efekti u modeliranju latentnih varijabli nisu prisutni (v. Maassen i Bakker, 2001). Supresorski efekti na koje su upućivali rezultati medijacijskih analiza na manifestnim varijablama (v. Tablica 9) dali su naslutiti kompleksnu sliku odnosa ugodnosti i generaliziranih predrasuda. Poznavajući proksimalni status desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju kao snažnih prediktora predrasuda, ove varijable nije moguće poistovjetiti s „pravim, klasičnim“ supresorskim varijablama koje nisu u vezi s kriterijem (ovdje: generalizirane predrasude), već s irelevantnom varijancom prediktora (ovdje: ugodnost). Nasuprot tome, čini se da se kod manifestnih varijabli radilo o recipročnoj supresiji - situaciji u kojoj dva prediktora nekog kriterija dijele informacije koje su irelevantne za kriterij, ali u obratnim smjerovima (v. Maassen i Bakker, 2001). Na primjer, moguće da je supresiran segment irelevantne varijance za kriterij koju su varijable ugodnosti i desne autoritarnosti dijelile s orijentacijom na socijalnu dominaciju, budući da je ugodnost s njom bila u negativnoj, a desna autoritarnost u pozitivnoj korelaciji istog intenziteta (v. Tablicu 5). Isto tako, moguće je, a vjerojatno i izglednije, da je dio supresirane varijance pripadao varijabli koja je povezana s ugodnosti i desnom autoritarnosti/ugodnosti i orijentacijom na socijalnu dominaciju, a nepovezana s predrasudama. Kako za nađene efekte supresije ne postoji teorijska utemeljenost, moguće je da su oni artefakti takve analize mehanizma povezanosti ugodnosti i generaliziranih predrasuda prilikom koje se razmatra efekt posredovan jednom ideološkom varijablom (npr. desnom autoritarnosti) bez istovremenog uzimanja u obzir efekta druge ideološke varijable (npr. orijentacije na socijalnu dominaciju). Naime, supresorski efekt nije vidljiv u rezultatima hijerarhijske regresijske analize, gdje ugodnost ima regresijske koeficijente jednakog smjera i očekivanog intenziteta u bloku u kojem se inicijalno uvodi i u bloku u kojem su njoj i ostalim varijablama pridružene

---

⁸⁹ Kao inicijalna potvrda za ovaj navod mogu poslužiti rezultati predistraživanja, spomenuti u fusnoti 84. Značajna negativna korelacija ugodnosti s *g* faktorom predrasuda nađena je samo kod sudionika koji su rješavali verziju I upitnika u kojoj su generalizirane predrasude definirane preko predrasuda prema starijima, pretilima, psihički oboljelima i gej muškarcima. Ove skupine mogle bi se najbolje odrediti kao derogirane, omalovažene skupine (Asbrock i sur., 2010; Duckitt i Sibley, 2007). Nalaz o negativnoj povezanosti ugodnosti i predrasuda prema omalovaženim skupinama usporediv je sa zaključkom Sibleyja i suradnika (2010) da je poštenje-poniznost povezano s nižom razinom predrasuda prema omalovaženim grupama.

desna autoritarnost i orijentacija na socijalnu dominaciju (v. Tablicu 8). Nadalje, činjenice (1.) da su odnos *izravnog* i totalnog efekta te usporedba smjera *izravnog* i neizravnog efekta osnovni načini utvrđivanja postojanja supresorskog efekta, a da je modeliranjem ustanovljeno da je izravni efekt ugodnosti na generalizirane predrasude neznačajan, te (2.) da su procijenjeni parametri između ugodnosti i desne autoritarnosti/orijentacije na socijalnu dominaciju, kao i između desne autoritarnosti/orijentacije na socijalnu dominaciju i generaliziranih predrasuda očekivanog smjera i intenziteta s obzirom na nađene bivarijatne korelacije (v. Sliku 10 te Tablice 5 i 7), sugeriraju da supresija ne djeluje ni na zaključke koji proizlaze iz modeliranja latentnih varijabli (v. Maassen i Bakker, 2001; MacKinnon i sur., 2000; Shrout i Bolger, 2002). Prema tome, čini se da uzimanje u obzir *obaju* medijatora kod analize odnosa ugodnosti i generaliziranih predrasuda daje realnu sliku odnosa, neopterećenu statističkim artefaktima. Ipak, zapažene bi efekte bilo poželjno dodatno istražiti u svjetlu preispitivanja uloge ugodnosti u objašnjenju generaliziranih predrasuda (v. Bergh i Akrami, 2016; Graziano i sur., 2007), premda također treba imati na umu da su supresorski efekti vrlo ovisni o konkretnom setu podataka (Shrout i Bolger, 2002). Zaključno, ugodnost je u ovom istraživanju s generaliziranim predrasudama povezana dvojako: (1.) posredstvom desne autoritarnosti - osobe koje se opisuju ugodnijima nešto su sklonije priklanjanju desnim ideologijama, odnosno imaju jači motiv za održanjem socijalne kohezije i stabilnosti, a time i veću sklonost predrasudama, te (2.) posredstvom orijentacije na socijalnu dominaciju - osobe koje se opisuju ugodnijima manje su sklone organizaciji društvenih skupina u hijerarhije nadređeno-podređeno, odnosno imaju nižu potrebu za društvenom dominacijom i moći, a posredno i manju sklonost predrasudama.

Analizi mehanizma koji je u podlozi djelovanja *ekstraverzije* na sklonost generaliziranim predrasudama prišlo se eksploratorno, s obzirom na nekonzistentne nalaze o bivarijatnoj povezanosti (v. Cohrs i sur., 2012; Ekehammar i Akrami, 2007; Ekehammar i sur., 2004; Sibley i Duckitt, 2008) te mali broj dosadašnjih provjera eventualnih medijacijskih efekata povezanih s tim varijablama (Cohrs i sur., 2012; Ekehammar i sur., 2004; Sibley i Duckitt, 2010). Rezultati istraživanja pokazali su da je efekt ekstraverzije na generalizirane predrasude potpuno posredovan putem desne autoritarnosti (ne i orijentacije na socijalnu dominaciju, v. poglavlja 4.5. i 4.7.). Do istog zaključka došla su i neka ranija istraživanja (Cohrs i sur., 2012; Ekehammar i sur., 2004). Može se stoga zaključiti da se djelovanje ekstraverzije na generalizirane predrasude odvija isključivo mehanizmom u kojem posreduje desna autoritarnost, na način da su ekstravertiranije osobe sklonije priklanjanju desno-autoritarnim tendencijama, a onda i predrasudama.

Slična slika odnosa vrijedi i za pitanje mehanizma djelovanja *savjesnosti* na sklonost generaliziranim predrasudama. Budući da su ranije empirijske smjernice o bivarijantnim korelacijama i eventualnim medijatorskim varijablama bile oskudne i kontradiktorne (v. Cohrs i sur., 2012; Ekehammar i sur., 2004; Kalebić Maglica i Vuković, 2016; McFarland, 2010; Sibley i Duckitt, 2008), nisu postavljene direktivne hipoteze o ulogama desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju u povezanosti između savjesnosti i generaliziranih predrasuda. Podaci prikupljeni na uzorku zagrebačkih maturanata ukazali su na to da se efekt savjesnosti na generalizirane predrasude u cijelosti prenosi putem desne autoritarnosti. Medijatorski učinak orijentacije na socijalnu dominaciju bio je statistički neznačajan (v. poglavlja 4.5. i 4.7.). Neke ranije studije također su rezultirale spoznajom o desnoj autoritarnosti kao (potpunom) medijatoru veze savjesnosti i (generaliziranih) predrasuda (Cohrs i sur., 2012; Ekehammar i sur., 2004; Kalebić Maglica i Vuković, 2016). Zaključak je medijacijskih analiza, stoga, da se efekt savjesnosti na generalizirane predrasude prenosi isključivo putem desne autoritarnosti, tj. nešto većom tendencijom savjesnih pojedinaca da stanu uz desno-autoritarnu ideju, a onda neizravno i budu skloniji predrasudama.

Mehanizam povezanosti *neuroticizma* i generaliziranih predrasuda također je istražen bez prethodnog postavljanja direktivne hipoteze, zbog ograničenog broja provjera i nekonzistentnosti dostupnih nalaza o prirodi ovog odnosa i njegovim posrednicima (v. Cohrs i sur., 2012; Ekehammar i sur., 2004; Flynn, 2005; McFarland, 2010; McFarland i Adelson, 1996; Sibley i Duckitt, 2008). Modeliranjem odnosa latentnih varijabli dobiveno je da neuroticizam ima izravni i neizravni učinak na generalizirane predrasude. Neizravni učinak odvija se posredstvom orijentacije na socijalnu dominaciju (ne i posredstvom desne autoritarnosti, v. poglavlje 4.7.). Temeljem rezultata provedenog istraživanja može se zaključiti da je efekt neuroticizma zagrebačkih maturanata na generalizirane predrasude dvojak: (1.) izravan - osobe izraženijeg neuroticizma manje su sklone generaliziranim predrasudama, te (2.) posredovan putem orijentacije na socijalnu dominaciju - osobe izraženijeg neuroticizma manje su orijentirane na dominaciju spram drugih grupa, a time i nesklonije generaliziranim predrasudama⁹⁰.

Konačno, analiza mehanizama kojim *kognitivne sposobnosti* djeluju na generalizirane predrasude pružila je empirijsku potvrdu hipotezi o medijatorskoj ulozi desne autoritarnosti (v. Brandt i Crawford, 2016; Dhont i Hodson, 2014; Hodson i Busseri, 2012), ali i ukazala na to

---

⁹⁰ Izgledno je da su ovi nalazi dijelom produkt toga što u ovom istraživanju, kao i u mnogima ranije, učenice u prosjeku postižu više rezultate na skali neuroticizma, a niže rezultate na skalama orijentacije na socijalnu dominaciju i generaliziranih predrasuda nego učenici (detaljnije pod 5.2.).

da u odnosu između kognitivnih sposobnosti i generaliziranih predrasuda posreduje i orijentacija na socijalnu dominaciju (v. poglavlja 4.6. i 4.7.). Ovo istraživanje među prvima je istražilo ulogu orijentacije na socijalnu dominaciju kao medijatorske varijable u razmatranom odnosu. Naime, kako je navedeno ranije, prilično su malobrojni i nekonzistentni čak i podaci o bivarijatnoj povezanosti kognitivnih sposobnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju (v. Choma i sur., 2014; Heaven i sur., 2011; Kim i Berry, 2015; Leeson i sur., 2012; McFarland i Adelson, 1996), a moguća posredujuća uloga orijentacije na socijalnu dominaciju u vezi kognitivnih sposobnosti i (generaliziranih) predrasuda tek se odnedavno uopće razmatra kao plauzibilna (v. Dhont i Hodson, 2014; Duckitt i Sibley, 2017; Onraet i sur., 2015). Zanimljivo je da je neizravni efekt koji se odvija preko orijentacije na socijalnu dominaciju nešto snažniji no što je to efekt koji se odvija preko desne autoritarnosti (v. Tablica 11). Pored neizravnih efekata, kognitivne sposobnosti imaju i marginalno značajan izravni učinak na generalizirane predrasude (v. i Brandt i Crawford, 2016; Costello i Hodson, 2014; Deary i sur., 2008; Hodson i Busseri, 2012; Schoon i sur., 2010). Iz navedenog proizlazi da kognitivne sposobnosti na sklonost generaliziranim predrasudama djeluju trojako: (1.) izravno - osobe nižih kognitivnih sposobnosti nešto su sklonije generaliziranim predrasudama, (2.) posredstvom desne autoritarnosti - osobe nižih kognitivnih sposobnosti sklonije su pristajanju uz desno-autoritarnu ideju, a samim time su i sklonije predrasudama, te (3.) posredstvom orijentacije na socijalnu dominaciju - osobe nižih kognitivnih sposobnosti sklonije su podržavanju ne-egalitarnih socijalnih odnosa, a time i predrasudama.

Gledajući na razini medijatora, na uzorku zagrebačkih maturanata pokazalo se da desna autoritarnost posreduje u efektima ekstraverzije, ugodnosti, savjesnosti i otvorenosti prema iskustvu, odnosno u efektima četiriju dimenzija petofaktorskog modela ličnosti (uz iznimku neuroticizma) te u efektu kognitivnih sposobnosti na generalizirane predrasude. S druge strane, orijentacija na socijalnu dominaciju posrednik je efekta ugodnosti, neuroticizma i otvorenosti prema iskustvu, triju dimenzija petofaktorskog modela ličnosti (osim ekstraverzije i savjesnosti) te u efektu kognitivnih sposobnosti na generalizirane predrasude. Iako desna autoritarnost posreduje u jednom odnosu više nego što je to slučaj s orijentacijom na socijalnu dominaciju, ne čini se opravdanim zaključiti kako je jedna od ideoloških varijabli relevantnija u prenošenju efekta dispozicijskih varijabli na generalizirane predrasude. To je protivno nalazima istraživanja Ekehammara i suradnika (2004) koji su dobili da je desna autoritarnost višestruko važniji posrednik u odnosu osobina ličnosti i predrasuda nego što je to orijentacija na socijalnu dominaciju. Također, valja imati na umu da činjenica da je istraživanje rezultiralo većim brojem dispozicijskih korelata generaliziranih predrasuda te većim brojem utvrđenih

medijacijskih efekata čiji su „prijenosnici“ ideološke varijable može dijelom biti produkt toga što su obrasci ovih povezanosti provjeravani na velikom uzorku (Fiedler i sur., 2011) te da je moguće da se u istraživanjima s manjim brojem sudionika neki od njih ne bi pokazali robusnima. Konačno, tri od ispitanih šest dispozicijskih varijabli na predrasude djeluju i izravno - otvorenost prema iskustvu, neuroticizam i kognitivne sposobnosti. Valja međutim naglasiti da nijedna od dispozicijskih varijabli nema isključivo izravan efekt na predrasude, već isti djeluje usporedno s neizravnim efektima preko jedne (orijentacije na socijalnu dominaciju, u slučaju neuroticizma) ili obje ideoloških varijabli (desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju, u slučaju otvorenosti prema iskustvu i kognitivnih sposobnosti).

5.5. MEĐUODNOS LIČNOSTI I KOGNITIVNIH SPOSOBNOSTI U KONTEKSTU PREDVIĐANJA GENERALIZIRANIH PREDRASUDA

Rezultati hijerarhijske regresijske analize na manifestnim varijablama (v. poglavlje 4.4.) ukazali su na neredundantnost varijabli kognitivnih sposobnosti i osobina ličnosti iz petofaktorskog modela pri objašnjenju varijance generaliziranih predrasuda. Sve varijable statistički su značajno doprinosile predikciji kriterija. Doprinosi predikciji međusobno se nisu isključivali, odnosno nisu bili (sasvim) preklopljeni. Iz toga proizlazi da obje domene, i ličnost i kognitivne sposobnosti, imaju samostalan doprinos u objašnjenju individualnih razlika u sklonosti predrasadama prema različitim društvenim skupinama. To je posebno bilo važno utvrditi za kognitivne sposobnosti i otvorenost prema iskustvu, budući da se među ovim dvjema varijablama očekivala najveća korelacija, tim više što se korišteni test kognitivnih sposobnosti primarno odnosi na kristaliziranu, a ne fluidnu inteligenciju (v. Ackerman, 2009; Ashton i sur., 2000; Austin i sur., 2002; Chamorro-Premuzic i Furnham, 2005). Kognitivne sposobnosti mogle su biti „u utrci“ za objašnjenje varijance kriterija s otvorenosti prema iskustvu i ugodnosti s kojima značajno koreliraju (v. Tablicu 5). Ako je do toga i došlo, svaka od varijabli uspjela je objasniti dio jedinstvene varijance čime se prometnula u značajan pojedinačni prediktor. Ovakvi su nalazi u skladu sa zaključcima istraživanja o tome da kognitivne sposobnosti imaju inkrementalnu moć predikcije desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju, kao važnih prekursora predrasuda, i povrh osobina ličnosti i nekih drugih relevantnih varijabli (Heaven i sur., 2011; Leeson i sur., 2012). Također, korespondiraju s nalazom McFarlanda i Adelsona (1996) o tome da i inteligencija i psihoticizam, osobina ličnosti iz PEN konceptualizacije, imaju jedinstven doprinos objašnjenju varijance seksizma. Ovakvi rezultati ukazuju na to da je smisleno proširiti korpus dispozicijskih varijabli koje bi bile obuhvaćene

budućim integriranim modelima predikcije predrasuda, s obzirom da se tako povećava prediktivna snaga ovog skupa varijabli.

Modeliranje odnosa latentnih varijabli dovelo je do dodatnih uvida o međuodnosu dispozicijskih varijabli u kontekstu predikcije predrasuda (v. Sliku 10). Kognitivne sposobnosti i otvorenost prema iskustvu umjereno su pozitivno povezani prediktori koji su, što izravno, što neizravno, putem desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju, negativno povezani sa sklonošću generaliziranim predrasudama. Kognitivne sposobnosti i ugodnost nisko su negativno povezane u kontekstu predikcije u kojoj prva varijabla ima na generalizirane predrasude negativan, a druga neizravni učinak suprotstavljenog smjera preko desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju. Marginalno su značajno negativno povezane i ekstraverzija i kognitivne sposobnosti, pri čemu prva ima preko desne autoritarnosti pozitivan efekt na generalizirane predrasude, a druga, izravno i posredstvom obiju ideoloških varijabli, negativan efekt na isti kriterij. Za savjesnost i neuroticizam pokazalo se da nisu statistički značajno povezane s kognitivnim sposobnostima prilikom predikcije generaliziranih predrasuda (v. Prilog 14).

5.6. METODOLOŠKA OGRANIČENJA I SMJERNICE ZA BUDUĆA ISTRAŽIVANJA

Ranije tijekom Rasprave, uz komentar nekih od rezultata ovog istraživanja, istaknuti su pojedini metodološki nedostaci i prijedlozi za buduća istraživanja. Na ovom mjestu bit će razmotreno još nekoliko faktora koji kompromitiraju mogućnost kauzalnog zaključivanja i generalizacije rezultata, odnosno dovode u pitanje robusnost nalaza.

Najočitije „ograničenje“ ovog istraživanja predstavlja činjenica da se radi o kros-sekcijskom nacrtu korelacijskog tipa. Kao što je slučaj kod svih takvih istraživanja, i ovome je imanentna nemogućnost kauzalnog zaključivanja o odnosima među varijablama. Istovremeno, primjena korelacijskog nacrtu omogućila je provedbu istraživanja u uvjetima koji su mnogo sličniji onima u kojima se fenomeni od interesa prirodno manifestiraju no što bi to bio slučaj kod provedbe sličnog istraživanja u kontroliranim uvjetima. Eksperimentalna istraživanja odnosa dispozicijskih varijabli, ideoloških varijabli i predrasuda iznimno su rijetka (v., međutim, Guimond i sur., 2003). Istraživanja na koja se oslanja ovaj rad također su mahom kros-sekcijskog korelacijskog tipa (v. i Asbrock i sur., 2010; Sibley i Duckitt, 2010). Fiedler i suradnici (2011, str. 1236; kurziv dodan) prepoznaju razloge takve prakse u svom navodu da „ne postoji alternativa naprednim korelacijskim metodama kad je u pitanju analiza i testiranje *prirodnih* učinaka medijacije“. Pored toga, oslanjanje na nalaze ranijih eksperimentalnih

(Guimond i sur., 2003), longitudinalnih (Asbrock i sur., 2010; Hodson i Busseri, 2012; Kteily i sur., 2011; Perry i Sibley, 2012; Sibley i Duckitt, 2010) i bihevioralno-genetičkih studija (Kandler i sur., 2015; Koenig i Bouchard, 2006; Lewis i Bates, 2014; Ludeke i Krueger, 2013; McCourt i sur., 1999; Orey i Park, 2012) prilikom definiranja odnosa varijabli unutar testiranih regresijskih modela, imalo je za funkciju osigurati veće uvjerenje u kauzalnu prirodu odnosa koji su zabilježeni u ovom istraživanju. Kompromisno rješenje pri provedbi srodnih istraživanja u budućnosti bila bi primjena longitudinalnog nacrtu koji, iako nije u stanju dokazati kauzalitet na način na koji to može eksperimentalni nacrt, ima za to veću moć od kros-sekcijskih korelacijskih istraživanja.

Budući da su u fokusu *povezanosti* među varijablama, na ovo istraživanje te na najveći broj srodnih istraživanja (v. Hodson i sur., 2017) odnose se metodološke manjkavosti povezane s upotrebom samoprocjena konstrukata koji su od interesa. Činjenica da su relevantne varijable (ličnost, ideološke varijable, predrasude) ispitane samoiskazom mogla je dovesti do tzv. efekta zajedničke metode (eng. *common method effect*) koji se manifestira u vidu precijenjenih korelacija među varijablama uslijed primjene iste metode mjerenja varijabli. Iako je realno da je efekt zajedničke metode u nekoj mjeri djelovao na intenzitet povezanosti među varijablama, nije izgledno da je on isključivi razlog nalaska spomenutih korelacija. Naime, Cohrs i suradnici (2012) te Lippa i Arad (1999) pokazali su da se povezanosti ličnosti i ideoloških varijabli/predrasuda održavaju i prilikom zamjene samoprocjena procjenama bliskih drugih te intervjuera. Dodatna potvrda toga da utvrđene povezanosti nisu samo produkti efekta zajedničke metode ogleda se i u činjenici da su očekivani intenziteti i smjerovi korelacija dobiveni i prilikom analize odnosa ideoloških varijabli i predrasuda s objektivnom mjerom verbalnih kognitivnih sposobnosti (mjerom maksimalnog, a ne tipičnog učinka), tj. i korelacijom varijabli koje su mjerene različitim metodama.

Nadalje, samoprocjene mogu biti opterećene sklonošću sudionika da daju socijalno poželjne odgovore, posebno na donekle osjetljiva svjetonazorska pitanja kao što su priklanjanje ideološkim uvjerenjima i sklonost predrasudama. Iako je nekolicinom istraživanja ustanovljeno da nađene korelacije među dispozicijskim varijablama i predrasudama nisu (znatno) određene sklonošću pojedinaca da daju društveno prihvatljive odgovore (Ekehammar i Akrami, 2007; Ekehammar i sur., 2004; Flynn, 2005) te iako je u okviru procedure prikupljanja podataka naglašeno da nema (ne)poželjnih odgovora i da sudionici trebaju odgovarati iskreno, metodološki je propust ovog istraživanja što sklonost socijalno poželjnom odgovaranju nije odmjerena nekom od dostupnih skala, a njeni efekti statistički eliminirani iz dobivenih rezultata.

Nedostatkom istraživanja može se činiti i činjenica da se istraživanje oslanja na novokonstruirane skale predrasuda prema starijim osobama, pretilim osobama, psihički oboljelim osobama, ateistima, gej muškarcima i imigrantima, budući da iste nisu korištene u ranije objavljenim radovima. Valja, međutim, još jednom istaknuti da je psihometrijsko funkcioniranje ovih skala temeljito ispitano u okviru predistraživanja, i to na relativno velikim, za odabranu populaciju reprezentativnim, uzorcima od preko 300 sudionika.

Budući da istraživanje nije provedeno na nacionalno reprezentativnom uzorku, već su ciljanu populaciju činili maturanti Grada Zagreba i Zagrebačke županije, potreban je oprez prilikom generalizacije nalaza ovog istraživanja na druge skupine, različite po dobi, ostvarenoj razini obrazovanja i urbano/ruralnom statusu. Ovi faktori mogu imati značajne efekte na izraženost predrasuda (v. npr. Čačić-Kumpes i sur., 2012; Franc i sur., 2010; Gallego i Pardos-Prado, 2014; Onraet i sur., 2015; Ostapczuk i sur., 2009; Rustenbach, 2010; Sibley i Duckitt, 2008; von Hippel i sur., 2000; Wodtke, 2012; 2016). Također, važno je imati na umu da trenutak u kojem su prikupljeni podaci, karakteriziran (realnim ili simboličkim) efektima snažnog migracijskog vala koji je Hrvatsku zahvatio krajem 2015. godine te posljedicama dugotrajne ekonomske krize i akutne političke nestabilnosti, može predstavljati otežavajuću okolnost u kontekstu generalizacije nalaza. Ipak, iako je očekivano da spomenute društveno-političke okolnosti imaju efekt na apsolutnu razinu predrasuda koju sudionici manifestiraju, posebno prema nekim objektima stava (konkretno, imigrantima), ne očekuje se da bi oni znatno djelovali na veličine povezanosti između dispozicijskih varijabli i predrasuda, odnosno na relativnu stabilnost predrasuda (v. potpoglavlje 1.1.4.; Akrami i sur., 2009; Bergh, 2013).

Konačno, imajući na umu krajnju svrhu istraživanja - težnju da se postigne što potpunije reprezentirana dispozicijska domena u integriranim modelima predikcije predrasuda, kao jedno od ograničenja ovog istraživanja nameće se i činjenica da je ovdje korpus dispozicijskih varijabli ograničen na osobine ličnosti i kognitivne sposobnosti. Kao dispozicijski prediktori u objašnjenje predrasuda mogle su biti uključene i druge relevantne varijable, kao što su npr. empatija (v. Bäckström i Björklund, 2007; Bergh i sur., 2016; Graziano i sur., 2007; McFarland, 2010), potreba za zatvorenosću (Dhont i sur., 2011; Tebbe i Moradi, 2012; Van Hiel i sur., 2004), kognitivni stil (v. Duckitt, 2005), moralno rezoniranje (McFarland, 2010), vrijednosti (v. Leong, 2008), samopoštovanje (v. Guimond i sur., 2003; Hodson, Hogg i sur., 2009; Rebić, 2014) i dr. Budućim bi se istraživanjima trebali ispitati eventualni doprinosi dodatnih dispozicijskih prediktora te ustanoviti objašnjavaju li neki od njih dio varijance generaliziranih predrasuda koji već nije objašnjen osobinama ličnosti i kognitivnim sposobnostima.

Potom, istraživanja bi trebala premjestiti svoj fokus na eventualne interakcije dispozicijskih i socijalno-psihologijskih/sociokognitivnih prediktora unutar integriranih modela (v. Sliku 1, sheme *d* i *e*, Hodson i Dhont, 2015; Sibley i Duckitt, 2008). Time bi se pružio uvid i u nedovoljno istražen problem postojanosti nalaza o povezanosti dispozicijskih varijabli i generaliziranih predrasuda u tzv. snažnim socijalnim situacijama u kojima jača grupni, a slabi osobni identitet, javlja se depersonalizacija, socijalna facilitacija i sl. Reynolds i suradnici (2001) utvrdili su da povezanost autoritarnosti i predrasuda ovisi o salijentnosti socijalnog/osobnog identiteta, međutim, ostaje nedovoljno razjašnjeno kako bi se u tom kontekstu „ponašale“ veze predrasuda i varijabli individualnih razlika koje su manje promjenjive od autoritarnosti - osobine ličnosti i kognitivne sposobnosti. Bergh i suradnici (2010) nude inicijalni dokaz o postojanosti veze ličnosti i predrasuda, pojašnjavajući ga mogućnošću da pojedinci zadržavaju snažan osjećaj individualnosti čak i onda kad se percipiraju kao članovi neke grupe. Bez obzira na to, ovo bi pitanje profitiralo od dodatnih empirijskih provjera, posebno u kontekstu snažne dileme osoba *vs.* situacija koja je uvedno spomenuta a koju je nužno nadići da bi potencijal integriranih modela zaživio u punini. Konačno, u budućim bi se istraživanjima trebala iskoristiti prilika za nove uvide o prirodi generaliziranih predrasuda koju otvara paralela s razmjerno novim i neistraženim konstruktom identifikacije sa cijelim čovječanstvom (eng. *identification with all humanity*), antipodom generaliziranoj sklonosti predrasudama (v. McFarland, 2010; 2017).

5.7. ZNANSTVENI I PRAKTIČNI DOPRINOS ISTRAŽIVANJA

Znanstveni doprinos ovog istraživanja ogleda se prvenstveno u činjenici da je njime, pored relativno dobro istraženih osobina ličnosti, u predikciji generaliziranih predrasuda korištena i, u ovom istraživačkom polju, manje istražena varijabla kognitivnih sposobnosti. Ličnost i kognitivne sposobnosti dosad su iznimno rijetko istovremeno razmatrane u kontekstu predviđanja (specifičnih ili generaliziranih) predrasuda. Među važnijim istraživanjima u tom području su ona u kojima su ove varijable korištene za objašnjenje priklanjanja ideološkim uvjerenjima, a ne predrasudama (Heaven i sur., 2011; Leeson i sur., 2012), te ono koje predviđa predrasude, ali uključuje samo psihoticizam i neuroticizam iz Eysenckove konceptualizacije ličnosti (McFarland i Adelson, 1996). Korištenje osobina ličnosti i kognitivnih sposobnosti u okviru istog istraživanja pružilo je nove uvide o međuodnosu ovih varijabli u ulozi prediktora individualnih razlika u predrasudama. Ovaj doprinos važan je i u kontekstu potrebe za

postizanjem bolje reprezentiranosti skupa dispozicijskih varijabli u budućim integriranim modelima objašnjenja predrasuda.

Nadalje, empirijski podaci kojima je rezultiralo ovo istraživanje doprinijeli su oskudnom korpusu podataka o vezi kognitivnih sposobnosti i generaliziranih predrasuda, posebno ako se uzme u obzir distinkcija generaliziranih predrasuda i etnocentrizma, objašnjena u potpoglavlju 1.2.1. Naime, u svrhu nedavno provedene meta-analize Onraet i suradnici (2015) identificirali su samo devet studija o odnosu kognitivnih sposobnosti i generaliziranih predrasuda/etnocentrizma, objavljenih u okviru sedam publikacija, od kojih su samo dvije izdane nakon 1965. godine, a samo jedna nakon 1990. godine. Iz navedenog je evidentno da uloga kognitivnih sposobnosti u objašnjenju generaliziranih predrasuda tek treba doživjeti reafirmaciju kakva je odnedavno vidljiva u istraživanjima koja ovu prediktorsku varijablu povezuju sa specifičnim predrasudama (v. npr. Brandt i Crawford, 2016; Deary i sur., 2008; Hodson i Busseri, 2012; Keiller, 2010; Schoon i sur., 2010).

Doprinos ovog istraživanja predstavlja i činjenica da se istraživačke nalaze koji su dosad uglavnom potjecali iz zapadnog kulturalnog kruga sjeverne Amerike i centralne Europe podvrgava provjeri u okviru novog, bitno drugačijeg društveno-političkog konteksta (v. Sibley i Duckitt, 2008). Većina zaključaka replicira se i u hrvatskom kontekstu, počevši od onih općenitijih - o povezanosti različitih specifičnih predrasuda, postojanju *g* faktora predrasuda i sl., do onih specifičnijih - o umjerenoj negativnoj povezanosti otvorenosti prema iskustvu i generaliziranih predrasuda, niskoj pozitivnoj korelaciji među ideološkim varijablama itd. S druge strane, istraživanje je rezultiralo i nekim nalazima koji odudaraju od prevladavajućih zaključaka stranih istraživanja (primjerice, izdvajanje predrasuda prema starijim osobama iz zajedničke jezgre generaliziranih predrasuda, intenzivnija povezanost neuroticizma i ekstraverzije s generaliziranim predrasudama i sl.), a koji se mogu, u slučaju da se u narednim provjerama pokažu stabilnima, ispostaviti kao kros-kulturalno specifične sastavnice i odrednice generaliziranih predrasuda.

Istraživanje doprinosi i time što su kao sudionici istraživanja regrutirani srednjoškolci, budući da, prema meta-analizi Sibleyja i Duckitta (2008), većina ranijih istraživanja kao sudionike ima studente koji se mogu značajno razlikovati od dijela populacije mladih koji ne uđu u sustav tercijarnog obrazovanja (prema kognitivnim sposobnostima, socijalnom porijeklu i drugim relevantnim čimbenicima; v. npr. Asbrock i sur., 2010; Sibley i Duckitt, 2010). U tom kontekstu, korisno je istaknuti i da je u Hrvatskoj, u usporedbi s mnogim inozemnim sustavima, izrazito mali broj mladih osoba koje ne upišu ili napuste sustav srednjoškolskog obrazovanja

(v. npr. Europska komisija, 2013), što uzorak srednjoškolaca čini reprezentativnim za opću populaciju mladih ljudi te dobi.

Snaga ovog istraživanja leži i u činjenici da je provedeno na velikom uzorku od preko tisuću sudionika, što je omogućilo provjeru prilično kompleksnih strukturalnih modela te rezultiralo pouzdanom procjenom parametara (Field, 2013).

Konačno, znanstveni doprinos predstavlja činjenica da je ovo istraživanje motiviralo konstrukciju i psihometrijsku provjeru šest novih skala specifičnih predrasuda - prema starijim osobama, pretilim osobama, psihički oboljelim osobama, ateistima, gej muškarcima i imigrantima koje mogu biti korištene u narednim istraživanjima.

Najočitija praktična implikacija provedenog istraživanja proizlazi iz nalaza da su različiti tipovi predrasuda korelirani, da se rezultati na velikom broju specifičnih mjera predrasuda mogu razmjerno dobro objasniti generaliziranom sklonošću predrasudama, odnosno da postoji vjerojatnost da će oni pojedinci koji su predrasudniji prema jednoj skupini istovremeno biti predrasudniji i prema drugim skupinama. S obzirom na zajedničku srž koju mnogi tipovi predrasuda dijele, ni mjere za redukciju predrasuda ne moraju nužno biti usmjerene ka jednom objektu predrasuda (npr. osobama homoseksualne orijentacije) već se može raditi na redukciji sklonosti predrasudama prema većem broju skupina odjednom (v. Paluck i Green, 2009; Vasiljevic i Crisp, 2013). Tome se, primjerice, može pristupiti kroz osvještavanje osobnih i društvenih mehanizama kojima se propagiraju različiti aspekti nejednakosti među pripadnicima privilegiranih (često ujedno i većinskih) i marginaliziranih/stigmatiziranih (često manjinskih) skupina (v. Bierly, 1985; Meeusen i Kern, 2016; Zick i sur., 2008) ili promoviranjem međugrupnog kontakta za koji je također utvrđeno da ima generalizirajuće efekte na smanjenje predrasuda prema različitim društvenim skupinama (Pettigrew i Tropp, 2006).

Također, s obzirom na djelomičnu utemeljenost sklonosti predrasudama u naslijeđenim dispozicijama, čini se posebno važnim promovirati solidarnost i toleranciju među pripadnicima različitih grupa od rane dječje dobi (v. Roiser i Willig, 2002). Nedavno istraživanje upućuje na značajne efekte koje politička socijalizacija unutar obitelji ima na razvoj autoritarnosti te generaliziranih (ali ne i specifičnih) predrasuda adolescenata (Meeusen i Dhont, 2015). Iako nevelik, značaj političke socijalizacije u obitelji za smanjenje homofobnih stavova dobiva se i na uzorku srednjoškolaca iz Hrvatske (Bagić, 2011).

U budućim intervencijskim programima doima se racionalno usmjeriti pažnju i resurse ka pojedincima koji se ističu kao oni kojima su mjere redukcije predrasuda najpotrebnije te, ujedno, oni za koje je najmanje vjerojatno da će se osobno uključiti u interakciju, edukaciju ili

bilo kakvu drugu opciju koja bi rezultirala smanjenim predrasudama. Naime, neka istraživanja pokazuju da su različite mjere namijenjene smanjenju predrasuda (npr. međugrupni kontakt) učinkovitije upravo kod onih pojedinaca kojima su i potrebnije, odnosno onih koji inicijalno pokazuju veće razine predrasuda (v. npr. Dhont i sur., 2011; Hodson i Dhont, 2015; Turner i sur., 2014; Van Assche i sur., 2014). U prvom redu, prema rezultatima ovog istraživanja, radi se o osobama koje istovremeno karakteriziraju viša orijentacija na socijalnu dominaciju, viša desna autoritarnost, niža otvorenost prema iskustvu i niže kognitivne sposobnosti. Nadalje, rezultati tentativno ukazuju na to da su ekstravertiranije i savjesnije osobe one koje bi mogle više profitirati od sudjelovanja u programima usmjerenim ka redukciji predrasuda, zajedno s onim osobama koje imaju manje izražen neuroticizam. Poseban intervencijski pristup zahtijeva „konflikt“ koji doživljavaju osobe visoke ugodnosti. Čini se da bi se ugodnijim pojedincima u tom smislu moglo pristupiti na način da se adresira njihova predispozicija za nepredrasudnost - nesklonost dominiranju nad drugima, a istovremeno potakne propitivanje uloge autoriteta i eventualne submisivnosti u odnosima, motivirane time da se pod svaku cijenu održe red, sigurnost i harmonija, što ih može činiti sklonijima predrasudama. Konačno, u uvjetima kad resursi ne dozvoljavaju veliki obuhvat za provedbu intervencija, čini se da je intervencije razumnije usmjeriti prema učenicima nego prema učenicama te prema osobama koje pohađaju trogodišnje strukovne programe nasuprot onima koji pohađaju četverogodišnje i petogodišnje strukovne te gimnazijske programe.

6. ZAKLJUČAK

Provedenim istraživanjem utvrđeno je da je pozitivne interkorelacije rezultata na pet skala specifičnih predrasuda koje su ispitane na uzorku zagrebačkih maturanata (predrasude prema pretilim osobama, psihički oboljelim osobama, ateistima, gej muškarcima i imigrantima) moguće objasniti latentnim *g* faktorom predrasuda. Šesti tip predrasuda (predrasude prema starijim osobama) imao je veći dio specifične varijance koju nije dijelio s ostalim mjerama te se pokazao nešto lošijim indikatorom *g* faktora predrasuda. Stoga je odlučeno da se predrasude prema starijim osobama ne uključuju u definiciju konstrukta generaliziranih predrasuda. Slabija projekcija ovog tipa predrasuda na *g* faktor objašnjava se posebnosću ove grupe kao netipične vanjske grupe, odnosno grupe kojoj bi sudionici istraživanja trebali postati članovi, mogućnošću da su negativni stavovi prema starijima u suvremenom hrvatskom društvu protivni normi njegovanja tradicionalnih vrijednosti, „konfliktom“ smjera njene povezanosti s ideološkim varijablama desne autoritarnosti [-] i orijentacije na socijalnu dominaciju [+], metodološkim propustom pri formulaciji upute i izborom skala predrasuda temeljem kojih se ekstrahira *g* faktor (v. poglavlje 5.1.).

Generalizirane predrasude u ovom su istraživanju visoko pozitivno povezane s desnom autoritarnosti i orijentacijom na socijalnu dominaciju, umjereno negativno povezane s otvorenosti prema iskustvu i kognitivnim sposobnostima, nisko negativno povezane s neuroticizmom, nisko pozitivno povezane s ekstraverzijom i savjesnosti te statistički neznačajno povezane s ugodnosti. Najvažnijim korelatima generaliziranih predrasuda pokazuju se ideološke varijable, nakon kojih slijede otvorenost prema iskustvu i kognitivne sposobnosti, što je u skladu s teorijskim i empirijskim osnovama. Nije očekivano da će neuroticizam, ekstraverzija i savjesnost biti statistički značajno korelirani s generaliziranim predrasudama, dok je kod ugodnosti situacija obratna - očekivana je intenzivnija povezanost ove varijable i generaliziranih predrasuda. U radu se navode tentativne interpretacije veze ekstraverzije, savjesnosti i neuroticizma s generaliziranim predrasudama, budući da su dobivene korelacije niske, a raniji nalazi nekonzistentni. Neočekivani rezultat o vezi ugodnosti i generaliziranih predrasuda tumači se suprotstavljenim obrascem povezanosti ugodnosti s desnom autoritarnosti [+] i orijentacijom na socijalnu dominaciju [-] te izborom BFI inventara ličnosti (v. poglavlje 5.2.).

Nađeno je da korišteni skup dispozicijskih (osobine ličnosti i kognitivne sposobnosti) i ideoloških varijabli (desna autoritarnost i orijentacija na socijalnu dominaciju) objašnjava čak tri četvrtine varijance latentne varijable generaliziranih predrasuda. Dispozicijski prediktori

ispostavljaju se podjednako korisnima u objašnjenju varijance generaliziranih predrasuda, kao i ideološke varijable (lišene doprinosa koji dijele s dispozicijskim varijablama). Rezultati ukazuju na statistički značajan doprinos predikciji kriterija generaliziranih predrasuda od strane svih pojedinačnih prediktora. Kao najvažnije varijable ističu se orijentacija na socijalnu dominaciju, desna autoritarnost i otvorenost prema iskustvu. Pritom, kognitivne sposobnosti i pored otvorenosti prema iskustvu imaju neredundantan doprinos objašnjenju varijance generaliziranih predrasuda (v. poglavlja 5.3. i 5.5.).

Konačno, istraživanjem su ispitani mehanizmi djelovanja dispozicijskih varijabli na generalizirane predrasude. Analiza izravnih i neizravnih učinaka rezultirala je sljedećim zaključcima: (1.) otvorenost prema iskustvu i kognitivne sposobnosti imaju na generalizirane predrasude trojaki učinak - izravni negativni učinci upućuju na to da su viša otvorenost prema iskustvu i više kognitivne sposobnosti povezane s nižom sklonošću generaliziranim predrasudama; neizravni negativni učinci preko desne autoritarnosti sugeriraju da su osobe više otvorenosti prema iskustvu i viših kognitivnih sposobnosti sklonije odbacivanju desničarskih težnji, a time i nesklonije predrasudama; te, naposljetku, neizravni negativni učinci preko orijentacije na socijalnu dominaciju ukazuju na to da su pojedinci za koje vrijedi da su otvoreni novim iskustvima i imaju više kognitivne sposobnosti manje usmjereni hijerarhizaciji socijalnih odnosa, a time i manje skloni predrasudama; (2.) ugodnost na generalizirane predrasude ima dvojako djelovanje, posredovano suprotstavljenim efektima - neizravni pozitivni efekt preko desne autoritarnosti upućuje na to da su ugodniji pojedinci nešto skloniji pristajanju uz desne ideologije, a time i skloniji predrasudama; dok neizravni negativni efekt preko orijentacije na socijalnu dominaciju sugerira da su osobe koje se opisuju ugodnijima manje orijentirane ka socijalnoj dominaciji, a posredno i manje sklone predrasudama; (3.) efekt neuroticizma na generalizirane predrasude također je dvojak - izravni negativni efekt ukazuje na to da su osobe višeg neuroticizma (često, osobe ženskog spola) manje sklone generaliziranim predrasudama; dok neizravni negativni efekt posredovan orijentacijom na socijalnu dominaciju ukazuje na to da su osobe izraženijeg neuroticizma nesklone dominiranju nad drugima, a time i nesklonije generaliziranim predrasudama; te, konačno, (4.) ekstraverzija i savjesnost na generalizirane predrasude imaju isključivo neizravne pozitivne učinke posredovane desnom autoritarnosti - ekstravertiranije i savjesnije osobe sklonije su priklanjanju desno-autoritarnim tendencijama, a onda i predrasudama. Usporedbom veličine neizravnih učinaka za dispozicije kojima su obje ideološke varijable medijatori efekta na generalizirane predrasude, ustanovljeno je da je kod otvorenosti prema iskustvu važniji posrednik desna autoritarnost, dok je kod ugodnosti i kognitivnih sposobnosti važniji posrednik orijentacija na socijalnu dominaciju. Sumativno

gledajući, međutim, može se zaključiti da su desna autoritarnost i orijentacija na socijalnu dominaciju podjednako bitni posrednici, budući da prva „prenosi“ efekte ukupno pet, a druga efekte ukupno četiriju (od šest) analiziranih dispozicijskih varijabli na generalizirane predrasude. Također, ispostavlja se da nijedna dispozicijska varijabla nema na generalizirane predrasude isključivo izravni učinak, već su isti uvijek praćeni i neizravnim učincima. Ipak, valja imati na umu da je robusnost dijela utvrđenih (a nepredviđenih) mehanizama dvojbena, budući da značajnost ovih efekata može biti pod utjecajem činjenice da se njihova provjera vršila na velikom uzorku (v. poglavlje 5.4.).

Kroz ranije pojašnjeni znanstveni doprinos, istraživanje daje obol razumijevanju osobina ličnosti i kognitivnih sposobnosti kao prediktora predrasuda, posebno u segmentu njihova međuodnosa. Navedeno predstavlja preduvjet optimalnijoj integraciji ovih varijabli u sveobuhvatne modele koji uključuju i socijalno-psihologijske čimbenike, a, posredno, i potpunijem shvaćanju kompleksne uvjetovanosti predrasuda te učinkovitijem planiranju intervencija namijenjenih njihovoj redukciji.

7. LITERATURA

- Ackerman, P. L. (2009). Personality and intelligence. U P. J. Corr i G. Matthews (ur.), *The Cambridge Handbook of Personality Psychology* (str. 162-174). New York: Cambridge University Press.
- Ackermann, K. i Ackermann, M. (2015). The Big Five in context: Personality, diversity and attitudes toward equal opportunities for immigrants in Switzerland. *Swiss Political Science Review*, 21 (3), 396-418.
- Adorno, T., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. i Sanford, N. (1950). *The authoritarian personality*. New York: Harper.
- Akrami, N. (2005). *Prejudice: The interplay of personality, cognition and social psychology*. Acta Universitatis Upsaliensis. Digital Comprehensive Summaries of Uppsala Dissertations from the Faculty of Social Sciences 5. Uppsala, Sweden: University Library.
- Akrami, N. i Ekehammar, B. (2004). Prejudice: A question of personality or social psychology, or both? *International Journal of Psychology*, 39, 380.
- Akrami, N. i Ekehammar, B. (2006). Right-wing authoritarianism and social dominance orientation: Their roots in Big-Five personality factors and facets. *Journal of Individual Differences*, 27 (3), 117-126.
- Akrami, N., Ekehammar, B. i Araya, T. (2000). Classical and modern racial prejudice: a study of attitudes toward immigrants in Sweden. *European Journal of Social Psychology*, 30, 521-532.
- Akrami, N., Ekehammar, B. i Bergh, R. (2011). Generalized prejudice: Common and specific components. *Psychological Science*, 22 (1), 57-59.
- Akrami, N., Ekehammar, B., Bergh, R., Dahlstrand, E. i Malmsten, S. (2009). Prejudice: The person in the situation. *Journal of Research in Personality*, 43 (5), 890-897.
- Allport, G. (1954). *The nature of prejudice*. Cambridge, MA: Perseus Books.
- Altemeyer, B. (1981). *Right-wing authoritarianism*. Winnipeg, Canada: University of Manitoba Press.
- Altemeyer, B. (1998). The other "authoritarian personality". U M. P. Zanna (ur.), *Advances in experimental social psychology* (Vol. 30, str. 85-107). New York: Academic Press.
- Asbrock, F., Sibley, C. G. i Duckitt, J. (2010). Right-wing authoritarianism and social dominance orientation and the dimensions of generalized prejudice: A longitudinal test. *European Journal of Personality*, 24, 324-340.

- Ashton, M. C. i Lee, K. (2007). Empirical, theoretical, and practical advantages of the HEXACO model of personality structure. *Personality and Social Psychology Review*, 11 (2), 150-166.
- Ashton, M. C., Lee, K., Vernon, P. A. i Jang, K. L. (2000). Fluid intelligence, crystallized intelligence, and the openness/intellect factor. *Journal of Research in Personality*, 34 (2), 198-207.
- Austin, E. J., Deary, I. J., Whiteman, M. C., Fowkes, F. G. R., Pedersen, N. L., Rabbitt, P., ... i McInnes, L. (2002). Relationships between ability and personality: does intelligence contribute positively to personal and social adjustment? *Personality and Individual Differences*, 32 (8), 1391-1411.
- Bäckström, M. i Björklund, F. (2007). Structural modeling of generalized prejudice: The role of social dominance, authoritarianism, and empathy. *Journal of Individual Differences*, 28 (1), 10-17.
- Bagić, D. (2011). Politički stavovi maturanata i njihove determinante: Odgaja li škola dobre građane? U D. Bagić (ur.), *Odgaja li škola dobre građane? Studija o političkoj socijalizaciji hrvatskih srednjoškolaca* (str. 46-72). Zagreb: GONG i Fakultet političkih znanosti.
- Barlow, F. K., Sherlock, J. M. i Zietsch, B. P. (2017). Is prejudice heritable? Evidence from twin studies. U C. G. Sibley i F. K. Barlow (ur.), *The Cambridge Handbook of the Psychology of Prejudice* (str. 222-238). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Baron, R. M. i Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51 (6), 1173-1182.
- Bergh, R. (2013). *Prejudiced personalities revisited: On the nature of (generalized) prejudice*. Acta Universitatis Upsaliensis. Digital Comprehensive Summaries of Uppsala Dissertations from the Faculty of Social Sciences 91. Uppsala, Sweden: University Library.
- Bergh, R. i Akrami, N. (2016). Are non-agreeable individuals prejudiced? Comparing different conceptualizations of agreeableness. *Personality and Individual Differences*, 101, 153-159.
- Bergh, R. i Akrami, N. (2017). Generalized prejudice: Old wisdom and new perspectives. U C. G. Sibley i F. K. Barlow (ur.), *The Cambridge Handbook of the Psychology of Prejudice* (str. 438-460). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Bergh, R., Akrami, N. i Ekehammar, B. (2010). Social identity and prejudiced personality. *Personality and Individual Differences*, 48 (3), 317-321.
- Bergh, R., Akrami, N. i Ekehammar, B. (2012). The personality underpinnings of explicit and implicit generalized prejudice. *Social Psychological and Personality Science*, 3 (5), 614-621.

- Bergh, R., Akrami, N., Sidanius, J. i Sibley, C. G. (2016). Is group membership necessary for understanding generalized prejudice? A re-evaluation of why prejudices are interrelated. *Journal of Personality and Social Psychology*, 111 (3), 367-395.
- Berry, J. W. (2001). A psychology of immigration. *Journal of Social Issues*, 57 (3), 615-631.
- Bierly, M. M. (1985). Prejudice toward contemporary outgroups as a generalized attitude. *Journal of Applied Social Psychology*, 15 (2), 189-199.
- Brajković, K. (2015). *Stigmatizacija psihijatrijskih bolesnika od strane učenika medicinskih škola*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Sveučilišni diplomski studij sestrištva Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Brakus, A. (2017, 12. veljače). Svaki suzavac i udarac čine nas jačima. *Novosti*. Preuzeto 15. lipnja 2017. godine s <http://www.portalnovosti.com/svaki-suzavac-i-udarac-cine-nas-jacima>
- Brandt, M. J., Chambers, J. R., Crawford, J. T., Wetherell, G. i Reyna, C. (2015). Bounded openness: The effect of openness to experience on intolerance is moderated by target group conventionality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 109 (3), 549-568.
- Brandt, M. J. i Crawford, J. T. (2016). Answering unresolved questions about the relationship between cognitive ability and prejudice. *Social Psychological and Personality Science*, 7 (8), 884-892.
- Bratko, D., Butkovic, A., Vukasovic, T., Chamorro-Premuzic, T. i von Stumm, S. (2012). Cognitive ability, self-assessed intelligence and personality: Common genetic but independent environmental aetiologies. *Intelligence*, 40 (2), 91-99.
- Braun, M. T. i Oswald, F. L. (2011). Exploratory regression analysis: A tool for selecting models and determining predictor importance. *Behavior Research Methods*, 43 (2), 331-339.
- Brewer, M. B. (1999). The psychology of prejudice: Ingroup love or outgroup hate? *Journal of Social Issues*, 55 (3), 429-444.
- Brown, R. (2010). *Prejudice: Its social psychology (2nd edition)*. West Sussex, United Kingdom: John Wiley & Sons, Ltd.
- Carl, N. (2014). Verbal intelligence is correlated with socially and economically liberal beliefs. *Intelligence*, 44, 142-148.
- Carl, N. (2015). Cognitive ability and political beliefs in the United States. *Personality and Individual Differences*, 83, 245-248.
- Carnahan, T. i McFarland, S. (2007). Revisiting the Stanford prison experiment: Could participant self-selection have led to the cruelty? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33 (5), 603-614.

- Centar za mirovne studije (2013). *Istraživački izvještaj - Zastupljenost i indikatori diskriminacijskih i ksenofobičnih stavova u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Centar za mirovne studije.
- Chamorro-Premuzic, T. i Furnham, A. (2005). *Personality and intellectual competence*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Choma, B. L. i Hanoch, Y. (2017). Cognitive ability and authoritarianism: Understanding support for Trump and Clinton. *Personality and Individual Differences*, 106, 287-291.
- Choma, B., Hodson, G., Hoffarth, M. R., Charlesford, J. J. i Hafer, C. L. (2014). Reasoning ability and ideology: Inaccuracies in hierarchical category relations (but not numerical ability) are associated with right-wing authoritarianism. *Journal of Individual Differences*, 35 (3), 177-183.
- Cohen, J. (1992). A power primer. *Psychological Bulletin*, 112 (1), 155-159.
- Cohrs, J. C., Kämpfe-Hargrave, N. i Riemann, R. (2012). Individual differences in ideological attitudes and prejudice: Evidence from peer-report data. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103 (2), 343-361.
- Cohrs, J. C. i Stelzl, M. (2010). How ideological attitudes predict host society members' attitudes toward immigrants: Exploring cross-national differences. *Journal of Social Issues*, 66 (4), 673-694.
- Costa, P. T., Jr. i McCrae, R. R. (1995). Primary traits of Eysenck's P-E-N system: Three- and five-factor solutions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69 (2), 308-317.
- Costello, K. i Hodson, G. (2014). Explaining dehumanization among children: The interspecies model of prejudice. *British Journal of Social Psychology*, 53, 175-197.
- Crandall, C. S., Nierman, A. i Hebl, M. (2009). Anti-fat prejudice. U T. D. Nelson (ur.), *Handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination* (str. 469-487). New York: Taylor & Francis Group.
- Cunningham, J., Dollinger, S. J., Satz, M. i Rotter, N. (1991). Personality correlates of prejudice against AIDS victims. *Bulletin of the Psychonomic Society*, 29 (2), 165-167.
- Cunningham, W. A., Nezlek, J. B. i Banaji, M. R. (2004). Implicit and explicit ethnocentrism: Revisiting the ideologies of prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30 (10), 1332-1346.
- Čačić-Kumpes, J., Gregurović, S. i Kumpes, J. (2012). Migracija, integracija i stavovi prema imigrantima u Hrvatskoj. *Revija za sociologiju*, 42 (3), 305-336.
- Dandy, J. i Pe-Pua, R. (2010). Attitudes to multiculturalism, immigration and cultural diversity: Comparison of dominant and non-dominant groups in three Australian states. *International Journal of Intercultural Relations*, 34, 34-46.

- De keersmaecker, J., Onraet, E., Lepouttre, N. i Roets, A. (2017). The opposite effects of actual and self-perceived intelligence on racial prejudice. *Personality and Individual Differences, 112*, 136-138.
- Deary, I. J., Batty, G. D. i Gale, C. R. (2008). Bright children become enlightened adults. *Psychological Science, 19* (1), 1-6.
- Devine, P. G. (1989). Stereotypes and prejudice: Their automatic and controlled components. *Journal of Personality and Social Psychology, 56* (1), 5-18.
- Dhont, K. i Hodson, G. (2014). Does lower cognitive ability predict greater prejudice? *Current Directions in Psychological Science, 23* (6), 454-459.
- Dhont, K., Hodson, G. i Leite, A. C. (2016). Common ideological roots of speciesism and generalized ethnic prejudice: The social dominance human-animal relations model (SD-HARM). *European Journal of Personality, 30* (6), 507-522.
- Dhont, K., Roets, A. i Van Hiel, A. (2011). Opening closed minds: The combined effects of intergroup contact and need for closure on prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin, 37* (4), 515-528.
- Diedrichs, P. C. i Puhl, R. (2017). Weight bias: Prejudice and discrimination toward overweight and obese people. U C. G. Sibley i F. K. Barlow (ur.), *The Cambridge Handbook of the Psychology of Prejudice* (str. 392-412). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Dijksterhuis, A., Van Knippenberg, A., Kruglanski, A. W. i Schaper, C. (1996). Motivated social cognition: Need for closure effects on memory and judgment. *Journal of Experimental Social Psychology, 32*, 254-270.
- Dinesen, P. T., Klemmensen, R. i Nørgaard, A. S. (2016). Attitudes toward immigration: The role of personal predispositions. *Political Psychology, 37* (1), 55-72.
- Dovidio, J. F., Hewstone, M., Glick, P. i Esses, V. M. (2013). Prejudice, stereotyping and discrimination: Theoretical and empirical overview. U J. F. Dovidio, M. Hewstone, P. Glick i V. M. Esses (ur.), *The SAGE Handbook of Prejudice, Stereotyping and Discrimination* (str. 3-28). London: SAGE Publications Ltd.
- Duckitt, J. (2001). A dual-process cognitive-motivational theory of ideology and prejudice. U M. P. Zanna (ur.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 33, str. 41-113). New York: Academic Press, Inc.
- Duckitt, J. (2005). Personality and prejudice. U J. F. Dovidio, P. Glick i L. A. Rudman (ur.), *On the nature of prejudice: Fifty years after Allport* (str. 395-412). Malden, MA: Blackwell Publishing Ltd.
- Duckitt, J. (2009). Authoritarianism and dogmatism. U M. R. Leary i R. H. Hoyle (ur.), *Handbook of Individual Differences in Social Behavior* (str. 298-317). New York: Guilford Press.

- Duckitt, J. i Sibley, C. G. (2007). Right wing authoritarianism, social dominance orientation and the dimensions of generalized prejudice. *European Journal of Personality*, 21, 113-130.
- Duckitt, J. i Sibley, C. G. (2009). A dual process motivational model of ideological attitudes and system justification. U J. T. Jost, A. C. Kay, H. Thorisdottir (ur.), *Social and psychological bases of ideology and system justification* (str. 292-313). Oxford, UK: Oxford University Press.
- Duckitt, J. i Sibley, C. G. (2017). The dual process motivational model of ideology and prejudice. U C. G. Sibley i F. K. Barlow (ur.), *The Cambridge Handbook of the Psychology of Prejudice* (str. 188-221). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Ekehammar, B. i Akrami, N. (2003). The relation between personality and prejudice: A variable- and a person-centred approach. *European Journal of Personality*, 17, 449-464.
- Ekehammar, B. i Akrami, N. (2007). Personality and prejudice: From Big Five personality factors to facets. *Journal of Personality*, 75 (5), 899-925.
- Ekehammar, B., Akrami, N., Gylje, M. i Zakrisson, I. (2004). What matters most to prejudice: Big Five personality, social dominance orientation or right-wing authoritarianism? *European Journal of Personality*, 18, 463-482.
- Esses, V. M., Medianu, S., Hamilton, L. i Lapshina, N. (2015). Psychological perspectives on immigration and acculturation. U M. Mikulincer i P. R. Shaver (ur.), *APA Handbook of Personality and Social Psychology, Vol. 2: Group Processes* (str. 423-445). Washington: American Psychological Association.
- Europska komisija (2013). *Reducing early school leaving: Key messages and policy support. Final Report of the Thematic Working Group on Early School Leaving*. Preuzeto 08. rujna 2017. godine s http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/repository/education/policy/strategic-framework/doc/esl-group-report_en.pdf
- Fiedler, K., Schott, M. i Meiser, T. (2011). What mediation analysis can (not) do. *Journal of Experimental Social Psychology*, 47 (6), 1231-1236.
- Field, A. (2013). *Discovering statistics using SPSS (4th edition)*. London: SAGE Publications Ltd.
- Fleeson, W. i Nofhle, E. E. (2009). In favor of the synthetic resolution to the person-situation debate. *Journal of Research in Personality*, 43 (2), 150-154.
- Flynn, F. J. (2005). Having an open mind: The impact of openness to experience on interracial attitudes and impression formation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88 (5), 816-826.
- Franc, R., Šakić, V. i Kaliterna-Lipovčan, Lj. (2010). Percipirane posljedice doseljavanja i stav prema doseljavanju. *Društvena istraživanja*, 19 (3), 421-440.

- Freitag, M. i Rapp, C. (2015). The personal foundations of political tolerance towards immigrants. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41 (3), 351-373.
- Furr, R. M. (2011). *Scale construction and psychometrics for social and personality psychology*. London: SAGE Publications Ltd.
- Gallego, A. i Pardos-Prado, S. (2014). The Big Five personality traits and attitudes towards immigrants. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 40 (1), 79-99.
- Gato, J., Fontaine, A. M. i Carneiro, N. S. (2012). Multidimensional scale of attitudes toward lesbians and gay men: Construction and preliminary validation. *Paidéia*, 22 (51), 11-20.
- Gervais, W. M. (2011). Finding the faithless: Perceived atheist prevalence reduces anti-atheist prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 37 (4), 543-556.
- Gervais, W. M. (2013). In godlessness we distrust: Using social psychology to solve the puzzle of anti-atheist prejudice. *Social and Personality Psychology Compass*, 7 (6), 366-377.
- Glick, P. i Fiske, S. T. (2001). Ambivalent sexism. U M. P. Zanna (ur.), *Advances in Experimental Social Psychology* (Vol. 33, str. 115-188). New York: Academic Press, Inc.
- Graziano, W. G., Bruce, J., Sheese, B. E. i Tobin, R. M. (2007). Attraction, personality, and prejudice: Liking none of the people most of the time. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93 (4), 565-582.
- Gregurović, M., Kuti, S. i Župarić-Iljić, D. (2016). Attitudes towards immigrant workers and asylum seekers in eastern Croatia: Dimensions, determinants and differences. *Migracijske i etničke teme*, 32 (1), 91-122.
- Guimond, S., Dambrun, M., Michinov, N. i Duarte, S. (2003). Does social dominance generate prejudice? Integrating individual and contextual determinants of intergroup cognitions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84 (4), 697-721.
- Hammer, J. H., Cragun, R. T., Hwang, K. i Smith, J. M. (2012). Forms, frequency, and correlates of perceived anti-atheist discrimination. *Secularism and Nonreligion*, 1, 43-67.
- Harrison, N. (2012). Investigating the impact of personality and early life experiences on intercultural interaction in internationalised universities. *International Journal of Intercultural Relations*, 36 (2), 224-237.
- Hayes, A. F. (2009). Beyond Baron and Kenny: Statistical mediation analysis in the new millennium. *Communication Monographs*, 76 (4), 408-420.
- Hayes, A. F. (2012). *PROCESS: A versatile computational tool for observed variable mediation, moderation, and conditional process modeling* [White paper]. Preuzeto s <http://www.afhayes.com/public/process2012.pdf>
- Heaven, P. C. L. i Bucci, S. (2001). Right-wing authoritarianism, social dominance orientation and personality: An analysis using the IPIP measure. *European Journal of Personality*, 15 (1), 49-56.

- Heaven, P. C. L., Ciarrochi, J. i Leeson, P. (2011). Cognitive ability, right-wing authoritarianism, and social dominance orientation: A five-year longitudinal study amongst adolescents. *Intelligence*, *39*, 15-21.
- Heaven, P. C. L., Ciarrochi, J., Leeson, P. i Barkus, E. (2013). Agreeableness, conscientiousness, and psychoticism: Distinctive influences of three personality dimensions in adolescence. *British Journal of Psychology*, *104* (4), 481-494.
- Hello, E., Scheepers, P. i Slegers, P. (2006). Why the more educated are less inclined to keep ethnic distance: An empirical test of four explanations. *Ethnic and Racial Studies*, *29* (5), 959-985.
- Hemphill, J. F. (2003). Interpreting the magnitudes of correlation coefficients. *American Psychologist*, *58*, 78-79.
- Herek, G. M. (1988). Heterosexuals' attitudes toward lesbians and gay men: Correlates and gender differences. *The Journal of Sex Research*, *25* (4), 451-477.
- Herek, G. M. (2009). Sexual prejudice. U T. D. Nelson (ur.), *Handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination* (str. 441-467). New York: Taylor & Francis Group.
- Hodson, G. (2009). The puzzling person-situation schism in prejudice research. *Journal of Research in Personality*, *43* (2), 247-248.
- Hodson, G. (2014). Is it impolite to discuss cognitive differences between liberals and conservatives? *Behavioral and Brain Sciences*, *37* (3), 313-314.
- Hodson, G. i Busseri, M. A. (2012). Bright minds and dark attitudes: Lower cognitive ability predicts greater prejudice through right-wing ideology and low intergroup contact. *Psychological Science*, *23* (2), 187-195.
- Hodson, G., Choma, B. L. i Costello, K. (2009). Experiencing Alien-Nation: Effects of a simulation intervention on attitudes toward homosexuals. *Journal of Experimental Social Psychology*, *45*, 974-978.
- Hodson, G. i Dhont, K. (2015). The person-based nature of prejudice: Individual difference predictors of intergroup negativity. *European Review of Social Psychology*, *26* (1), 1-42.
- Hodson, G., Hogg, S. M. i MacInnis, C. C. (2009). The role of "dark personalities" (narcissism, Machiavellianism, psychopathy), Big Five personality factors, and ideology in explaining prejudice. *Journal of Research in Personality*, *43* (4), 686-690.
- Hodson, G., MacInnis, C. C. i Busseri, M. A. (2017). Bowing and kicking: Rediscovering the fundamental link between generalized authoritarianism and generalized prejudice. *Personality and Individual Differences*, *104*, 243-251.
- Hooper, D., Coughlan, J. i Mullen, M. R. (2008). Structural equation modelling: guidelines for determining model fit. *Electronic Journal of Business Research Methods*, *6* (1), 53-60.

- Hu, L.-T. i Bentler, P. M. (1995). Evaluating model fit. U R. H. Hoyle (ur.), *Structural equation modeling: Concepts, issues, and applications* (str. 76-99). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Hu, L.-T. i Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural equation modeling: a multidisciplinary journal*, 6 (1), 1-55.
- Huić, A., Jugović, I. i Kamenov, Ž. (2015). Stavovi studenata o pravima osoba homoseksualne orijentacije. *Revija za socijalnu politiku*, 22 (2), 219-245.
- Ilišin, V., Bouillet, D., Gvozdanić, A. i Potočnik, D. (2013). *Mladi u vremenu krize: prvo istraživanje IDIZ-a i Zaklade Friedrich Ebert o mladima*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Friedrich Ebert Stiftung, Zagreb.
- Ilišin, V. i Spajić Vrkaš, V. (2015). *Potrebe, problemi i potencijali mladih u Hrvatskoj*. Neobjavljeni istraživački izvještaj. Zagreb: Ministarstvo socijalne politike i mladih.
- Jelić, M., Huić, A. i Kamenov, Ž. (2014, srpanj). *Predicting prejudice towards homosexual women and men*. Poster prezentiran na 17th General Meeting of European Association of Social Psychology, Amsterdam, Nizozemska.
- John, O. P. i Srivastava, S. (1999). The Big-Five trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives. U L. A. Pervin i O. P. John (ur.), *Handbook of personality: Theory and research* (Vol. 2, str. 102-138). New York: Guilford Press.
- Jokić-Begić, N., Kamenov, Ž. i Lauri Korajlija, A. (2005). Kvalitativno i kvantitativno ispitivanje sadržaja stigme prema psihičkim bolesnicima. *Socijalna psihijatrija*, 33 (1) 10-19.
- Kalebić Maglica, B. i Vuković, A. (2016). Autoritarnost kao medijator efekta osobina ličnosti na predrasude studenata prema homoseksualnim osobama. *Društvena istraživanja*, 25 (3), 393-411.
- Kandler, C., Bell, E. i Riemann, R. (2016). The structure and sources of right-wing authoritarianism and social dominance orientation. *European Journal of Personality*, 30 (4), 406-420.
- Kandler, C., Lewis, G. J., Feldhaus, L. H. i Riemann, R. (2015). The genetic and environmental roots of variance in negativity toward foreign nationals. *Behavior genetics*, 45 (2), 181-199.
- Keiller, S. W. (2010). Abstract reasoning as a predictor of attitudes toward gay men. *Journal of Homosexuality*, 57, 914-927.
- Kenny, D. A. (2012). *Mediation: Effect size of the indirect effect and the computation of power*. Preuzeto 22. travnja 2017. godine s <http://davidakenny.net/cm/mediate.htm>
- Kenny, D. A. (2016). *Mediation: Inconsistent mediation*. Preuzeto 09. kolovoza 2017. godine s <http://davidakenny.net/cm/mediate.htm>

- Kim, A. i Berry, C. M. (2015). Individual differences in social dominance orientation predict support for the use of cognitive ability tests. *Journal of Personality*, 83 (1), 14-25.
- Kite, M. E., Stockdale, G. D., Whitley, B. E., Jr. i Johnson, B. T. (2005). Attitudes toward younger and older adults: An updated meta-analytic review. *Journal of Social Issues*, 61 (2), 241-266.
- Koenig, L. B. i Bouchard, T. J., Jr. (2006). Genetic and environmental influences on the Traditional moral values triad - authoritarianism, conservatism, and religiousness - as assessed by quantitative behavior genetic methods. U P. McNamara (ur.), *Where God and science meet: How brain and evolutionary studies alter our understanding of religion* (str. 31-60). Westport, CT: Praeger Publishers.
- Kožar, E. i Kuculo, I. (2015). *Ispitivanje eksplicitne i implicitne predrasude prema pretilim osobama kod studenata pomagačkih struka*. Neobjavljeni rad predan na natječaj za dodjelu Rektorove nagrade u akademskoj godini 2014./2015. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta.
- Kreindler, S. A. (2005). A dual group processes model of individual differences in prejudice. *Personality and Social Psychology Review*, 9 (2), 90-107.
- Kruglanski, A. W. i Webster, D. M. (1996). Motivated closing of the mind: "Seizing" and "Freezing". *Psychological Review*, 103 (2), 263-283.
- Kteily, N. S., Sidanius, J. i Levin, S. (2011). Social dominance orientation: Cause or 'mere effect'? Evidence for SDO as a causal predictor of prejudice and discrimination against ethnic and racial outgroups. *Journal of Experimental Social Psychology*, 47 (1), 208-214.
- Lambert, A. J. i Chasteen, A. L. (1997). Perceptions of disadvantage versus conventionality: political values and attitudes toward the elderly versus Blacks. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23 (5), 469-481.
- Leeson, P., Heaven, P. C. L. i Ciarrochi, J. (2012). Revisiting the link between low verbal intelligence and ideology. *Intelligence*, 40 (2), 213-216.
- Leikas, S., Mäkinen, S., Lönnqvist, J. i Verkasalo, M. (2009). Cognitive ability x emotional stability interactions on adjustment. *European Journal of Personality*, 23, 329-342.
- Leong, C.-H. (2008). A multilevel research framework for the analyses of attitudes toward immigrants. *International Journal of Intercultural Relations*, 32, 115-129.
- Lewis, G. J. i Bates, T. C. (2010). Genetic evidence for multiple biological mechanisms underlying in-group favoritism. *Psychological Science*, 21 (11), 1623-1628.
- Lewis, G. J. i Bates, T. C. (2014). Common heritable effects underpin concerns over norm maintenance and in-group favoritism: Evidence from genetic analyses of right-wing authoritarianism and traditionalism. *Journal of Personality*, 82 (4), 297-309.

- Lewis, G. J., Kandler, C. i Riemann, R. (2014). Distinct heritable influences underpin in-group love and out-group derogation. *Social Psychological and Personality Science*, 5 (4), 407-413.
- Lewis, R. J., Cash, T. F., Jacobi, L. i Bubb-Lewis, C. (1997). Prejudice toward fat people: The development and validation of the antifat attitudes test. *Obesity Research*, 5 (4), 297-307.
- Lippa, R. i Arad, S. (1999). Gender, personality, and prejudice: The display of authoritarianism and social dominance in interviews with college men and women. *Journal of Research in Personality*, 33 (4), 463-493.
- Little, T. D., Cunningham, W. A., Shahar, G. i Widaman, K. F. (2002). To parcel or not to parcel: Exploring the question, weighing the merits. *Structural Equation Modeling*, 9 (2), 151-173.
- Ludeke, S., Johnson, W. i Bouchard, T. J., Jr. (2013). "Obedience to traditional authority:" A heritable factor underlying authoritarianism, conservatism and religiousness. *Personality and Individual Differences*, 55, 375-380.
- Ludeke, S. G. i Krueger, R. F. (2013). Authoritarianism as a personality trait: Evidence from a longitudinal behaviour genetic study. *Personality and Individual Differences*, 55, 480-484.
- Maassen, G. H. i Bakker, A. B. (2001). Suppressor variables in path models: Definitions and interpretations. *Sociological Methods & Research*, 30 (2), 241-270.
- MacKinnon, D. P., Krull, J. L. i Lockwood, C. M. (2000). Equivalence of the mediation, confounding and suppression effect. *Prevention Science*, 1 (4), 173-181.
- Maisonneuve, C. i Testé, B. (2007). Acculturation preferences of a host community: The effects of immigrant acculturation strategies on evaluations and impression formation. *International Journal of Intercultural Relations*, 31, 669-688.
- Maričić, J., Kamenov, Ž. i Horvat, K. (2012). Predrasude u dječjoj dobi: provjera dviju skala socijalne distance. *Društvena istraživanja*, 21 (1), 137-158.
- Marsh, H. W., Lüdtke, O., Nagengast, B., Morin, A. J. S. i von Davier, M. (2013). Why item parcels are (almost) never appropriate: Two wrongs do not make a right - Camouflaging misspecification with item parcels in CFA models. *Psychological Methods*, 18 (3), 257-284.
- Marušić, I., Bratko, D. i Eterović, H. (1996). A contribution to the cross-cultural replicability of the five-factor personality model. *Review of Psychology*, 3 (1-2), 23-35.
- Matić, J., Löw, A. i Bratko, D. (2018). Personality and ideological bases of anti-immigrant prejudice among Croatian youth. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Rana online objava. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2018.1444470>

- McCourt, K., Bouchard, T. J., Jr., Lykken, D. T., Tellegen, A. i Keyes, M. (1999). Authoritarianism revisited: genetic and environmental influences examined in twins reared apart and together. *Personality and Individual Differences*, 27, 985-1014.
- McCrae, R. R. i Costa, P. T., Jr. (2008). The five-factor theory of personality. U O. P. John, R. W. Robins i L. A. Pervin (ur.), *Handbook of personality: Theory and research (3rd edition)* (str. 159-181). New York: Guilford.
- McFarland, S. (2010). Authoritarianism, social dominance, and other roots of generalized prejudice. *Political Psychology*, 31 (3), 453-477.
- McFarland, S. (2017). Identification with all humanity: The antithesis of prejudice, and more. U C. G. Sibley i F. K. Barlow (ur.), *The Cambridge Handbook of the Psychology of Prejudice* (str. 632-654). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- McFarland, S. G. i Adelson, S. (1996, srpanj). *An omnibus study of individual differences and prejudice*. Rad prezentiran na godišnjem sastanku Međunarodnog društva za političku psihologiju, Vancouver, Kanada.
- Meeusen, C., De Vroome, T. i Hooghe, M. (2013). How does education have an impact on ethnocentrism? A structural equation analysis of cognitive, occupational status and network mechanisms. *International Journal of Intercultural Relations*, 37 (5), 507-522.
- Meeusen, C. i Dhont, K. (2015). Parent-child similarity in common and specific components of prejudice: The role of ideological attitudes and political discussion. *European Journal of Personality*, 29 (6), 585-598.
- Meeusen, C. i Kern, A. (2016). The relation between societal factors and different forms of prejudice: A cross-national approach on target-specific and generalized prejudice. *Social Science Research*, 55 (1), 1-15.
- Milas, G. (2004). *Ličnost i društveni stavovi*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Milas, G. (2005). *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Miller, J. D., Gaughan, E. T., Maples, J. i Price, J. (2011). A comparison of agreeableness scores from the Big Five Inventory and the NEO PI-R: Consequences for the study of narcissism and psychopathy. *Assessment*, 18 (3), 335-339.
- Murphy, N. A. i Hall, J. A. (2011). Intelligence and interpersonal sensitivity: A meta-analysis. *Intelligence*, 39, 54-63.
- Musek, J. (2007). A general factor of personality: Evidence for the Big One in the five-factor model. *Journal of Research in Personality*, 41 (6), 1213-1233.
- Nelson, T. D. (2006). *The psychology of prejudice (2nd edition)*. New Jersey: Pearson Education, Inc.

- Nelson, T. D. (2009). Ageism. U T. D. Nelson (ur.), *Handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination* (str. 431-440). New York: Taylor & Francis Group.
- Neugarten, B. (1974). Age groups in American society and the rise of the young-old. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* (September), 415, 187-198.
- Newheiser, A. i Dovidio, J. F. (2012). Individual differences and intergroup bias: Divergent dynamics associated with prejudice and stereotyping. *Personality and Individual Differences*, 53, 70-74.
- Ng, B. K. L. i Gervais, W. M. (2017). Religion and prejudice. U C. G. Sibley i F. K. Barlow (ur.), *The Cambridge Handbook of the Psychology of Prejudice* (str. 344-370). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Olson, M. A. (2009). Measures of prejudice. U T. D. Nelson (ur.), *Handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination* (str. 367-386). New York: Taylor & Francis Group.
- Onraet, E., Van Hiel, A., Dhont, K., Hodson, G., Schittekatte, M. i De Pauw, S. (2015). The association of cognitive ability with right-wing ideological attitudes and prejudice: A meta-analytic review. *European Journal of Personality*, 29, 599-621.
- Onraet, E., Van Hiel, A., Roets, A. i Cornelis, I. (2011). The closed mind: 'Experience' and 'cognition' aspects of openness to experience and need for closure as psychological bases for right-wing attitudes. *European Journal of Personality*, 25 (3), 184-197.
- Orey, B. D. i Park, H. (2012). Nature, nurture and ethnocentrism in the Minnesota Twin Study. *Twin Research and Human Genetics*, 15 (1), 71-73.
- Osborne, D., Wootton, L. W. i Sibley, C. G. (2013). Are liberals agreeable or not? Politeness and compassion differentially predict political conservatism via distinct ideologies. *Social Psychology*, 44 (5), 354-360.
- Oskarsson, S., Cesarini, D., Dawes, C. T., Fowler, J. H., Johannesson, M., Magnusson, P. K. E. i Teorell, J. (2015). Linking genes and political orientations: Testing the cognitive ability as mediator hypothesis. *Political Psychology*, 36 (6), 649-665.
- Ostapczuk, M., Musch, J. i Moshagen, M. (2009). A randomized response investigation of the education effect in attitudes towards foreigners. *European Journal of Social Psychology*, 39 (6), 920-931.
- Paluck, E. L. i Green, D. P. (2009). Prejudice reduction: What works? A review and assessment of research and practice. *Annual Review of Psychology*, 60, 339-367.
- Parmač, M. (2005). *Stavovi studenata prema osobama homoseksualne orijentacije*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Paulhus, D. L. i Williams, K. M. (2002). The Dark Triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of Research in Personality*, 36, 556-563.

- Perkins, A. M i Corr, P. J. (2006). Cognitive ability as a buffer to neuroticism: Churchill's secret weapon? *Personality and Individual Differences*, 40, 39-51.
- Perry, R. i Sibley, C. G. (2012). Big-Five personality prospectively predicts social dominance orientation and right-wing authoritarianism. *Personality and Individual Differences*, 52 (1), 3-8.
- Petrović, N. (2006). *Centri za tražitelje azila kao rizični objekti: slučaj Stubičke Slatine*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Pettigrew, T. F. i Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90 (5), 751-783.
- Petz, B. (2004). *Osnovne statističke metode za nematematičare (5. izdanje)*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Petz, B. (ur.) (2005). *Psihologijski rječnik*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Pratto, F. i Lemieux, A. F. (2001). The psychological ambiguity of immigration and its implications for promoting immigration policy. *Journal of Social Issues*, 57 (3), 413-430.
- Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M. i Malle, B. F. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67 (4), 741-763.
- R Core Team (2017). *R: A language and environment for statistical computing*. Vienna, Austria: R Foundation for Statistical Computing. Preuzeto 11. svibnja 2017. godine s <https://www.R-project.org/>
- Račevska, E., Tomić, I. i Huić, A. (2014). Autoritarnost i stavovi prema homoseksualnim osobama: Posredujuća uloga seksističkih uvjerenja o ženama i muškarcima. U A. Slišković (ur.), *XIX. Dani psihologije u Zadru, Sažetci priopćenja* (str. 42). Zadar: Odjel za psihologiju, Sveučilište u Zadru.
- Raykov, T. i Marcoulides, G. A. (2006). *A first course in structural equation modeling (2nd edition)*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Rebić, M. (2014). *Uloga crta ličnosti i samopoštovanja u predviđanju sklonosti predrasudama*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta.
- Reynolds, K. J., Turner, J. C., Haslam, S. A. i Ryan, M. K. (2001). The role of personality and group factors in explaining prejudice. *Journal of Experimental Social Psychology*, 37, 427-434.
- Reynolds, K. J., Turner, J. C., Haslam, S. A., Ryan, M. K., Bizumic, B. i Subasic, E. (2007). Does personality explain in-group identification and discrimination? Evidence from the minimal group paradigm. *British Journal of Social Psychology*, 46, 517-539.

- Richard, F. D., Bond, C. F., Jr. i Stokes-Zoota, J. J. (2003). One hundred years of social psychology quantitatively described. *Review of General Psychology*, 7, 331-363.
- Richeson, J. A. i Shelton, J. N. (2003). When prejudice does not pay: Effects of interracial contact on executive function. *Psychological Science*, 14, 287-290.
- Riek, B. M., Mania, E. W. i Gaertner, S. L. (2006). Intergroup threat and outgroup attitudes: A meta-analytic review. *Personality and Social Psychology Review*, 10 (4), 336-353.
- Roberts, B. W., Kuncel, N. R., Shiner, R., Caspi, A. i Goldberg, L. R. (2007). The power of personality: The comparative validity of personality traits, socioeconomic status, and cognitive ability for predicting important life outcomes. *Perspectives on Psychological Science*, 2 (4), 313-345.
- Roiser, M. i Willig, C. (2002). The strange death of the authoritarian personality: 50 years of psychological and political debate. *History of the Human Sciences*, 15 (4), 71-96.
- Rokeach, M. (1951). Prejudice, concreteness of thinking, and reification of thinking. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 46, 83-91.
- Rosseel, Y. (2012). lavaan: An R package for structural equation modeling. *Journal of Statistical Software*, 48 (2), 1-36.
- Ruffman, T., Wilson, M., Henry, J. D., Dawson, A., Chen, Y., Kladnitski, N., ... i Hunter, J. A. (2016). Age differences in right-wing authoritarianism and their relation to emotion recognition. *Emotion*, 16 (2), 226-236.
- Rusac, S., Štambuk, A. i Verić, J. (2013). Dobna diskriminacija: Iskustva starijih osoba. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 49, 96-105.
- Rustenbach, E. (2010). Sources of negative attitudes toward immigrants in Europe: A multi-level analysis. *International Migration Review*, 44 (1), 53-77.
- Sakaluk, J. (2015, 10. prosinca). Re: What if path c isn't significant, but paths a and b are? Indirect effect in mediation [Komentar u online grupi za diskusiju]. Preuzeto 09. kolovoza 2017. godine s <https://stats.stackexchange.com/questions/185626/what-if-path-c-isnt-significant-but-paths-a-and-b-are-indirect-effect-in-medi>
- Satherley, N. i Sibley, C. G. (2016). A Dual Process Model of attitudes toward immigration: Predicting intergroup and international relations with China. *International Journal of Intercultural Relations*, 53, 72-82.
- Schaller, M., Boyd, C., Yohannes, J. i O'Brien, M. (1995). The prejudiced personality revisited: Personal need for structure and formation of erroneous group stereotypes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68 (3), 544-555.
- Schmitt, D. P. (2004). Patterns and universals of mate poaching across 53 nations: the effects of sex, culture, and personality on romantically attracting another person's partner. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86 (4), 560-584.

- Schneider, D. J. (2004). *The psychology of stereotyping*. New York: The Guilford Press.
- Schoon, I., Cheng, H., Gale, C. R., Batty, G. D. i Deary, I. J. (2010). Social status, cognitive ability, and educational attainment as predictors of liberal social attitudes and political trust. *Intelligence*, 38, 144-150.
- Shrout, P. E. i Bolger, N. (2002). Mediation in experimental and nonexperimental studies: New procedures and recommendations. *Psychological Methods*, 7 (4), 422-445.
- Sibley, C. G. i Duckitt, J. (2008). Personality and prejudice: A meta-analysis and theoretical review. *Personality and Social Psychology Review*, 12 (3), 248-279.
- Sibley, C. G. i Duckitt, J. (2010). The personality bases of ideology: A one-year longitudinal study. *The Journal of Social Psychology*, 150 (5), 540-559.
- Sibley, C. G., Harding, J. F., Perry, R., Asbrock, F. i Duckitt, J. (2010). Personality and prejudice: Extension to the HEXACO personality model. *European Journal of Personality*, 24, 515-534.
- Sidanius, J. (1985). Cognitive functioning and sociopolitical ideology revisited. *Political Psychology*, 6 (4), 637-661.
- Sidanius, J., Cotterill, S., Sheehy-Skeffington, J., Kteily, N. i Carvacho, H. (2017). Social dominance theory: Explorations in the psychology of oppression. U C. G. Sibley i F. K. Barlow (ur.), *The Cambridge Handbook of the Psychology of Prejudice* (str. 149-187). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Sidanius, J. i Ekehammar, B. (1976). Cognitive functioning and socio-political ideology: A multidimensional and individualized analysis. *Scandinavian Journal of Psychology*, 17, 205-216.
- Sidanius, J. i Pratto, F. (1999). *Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and oppression*. New York: Cambridge University Press.
- Skokandić, L. (2013). Prediktori predrasuda prema pripadnicima nacionalnih manjina u Hrvatskoj. U G. Kuterovac Jagodić, I. Erceg Jugović, A. Huić (ur.), 21. *Dani Ramira i Zorana Bujasa: Sažeci priopćenja* (str. 194). Zagreb: Filozofski fakultet.
- Snellman, A. i Ekehammar, B. (2005). Ethnic hierarchies, ethnic prejudice, and social dominance orientation. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 15, 83-94.
- Son Hing, L. S. i Zanna, M. P. (2010). Individual differences. U J. F. Dovidio, M. Hewstone, P. Glick i V. M. Esses (ur.), *The Sage Handbook of Prejudice, Stereotyping and Discrimination* (str. 163-178). London: SAGE Publications Ltd.
- Stangor, C. (2009). The study of stereotyping, prejudice, and discrimination within social psychology - A quick history of theory and research. U T. D. Nelson (ur.), *Handbook of Prejudice, Stereotyping, and Discrimination* (str. 1-22). New York: Taylor & Francis Group.

- Stankov, L. (2009). Conservatism and cognitive ability. *Intelligence*, 37, 294-304.
- Sturgis, P., Read, S. i Allum, N. (2010). Does intelligence foster generalized trust? An empirical test using the UK birth cohort studies. *Intelligence*, 38, 45-54.
- Tabachnick, B. G. i Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics (6th edition)*. New Jersey: Pearson Education Inc.
- Tarbuk, D. (1977). *Test 4/MFBT-Rječnik. Priručnik za psihologijsko ispitivanje s pomoću multifaktorske baterije testova: forma P-1*. Zagreb: Republička samoupravna interesna zajednica za zapošljavanje.
- Tebbe, E. N. i Moradi, B. (2012). Anti-transgender prejudice: A structural equation model of associated constructs. *Journal of Counseling Psychology*, 59 (2), 251-261.
- Tesser, A. (1993). The importance of heritability in psychological research: The case of attitudes. *Psychological Review*, 100 (1), 129-142.
- Tomić, I., Huić, A. i Čepulić, D. B. (2013). Seksistički stavovi, desničarska autoritarnost i stavovi prema gejevima i lezbijkama. U *Naučno-stručni skup: Savremeni trendovi u psihologiji - Knjiga sažetaka* (str. 218-219). Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu.
- Turner, R. N., Dhont, K., Hewstone, M., Prestwich, A. i Vonofakou, C. (2014). The role of personality factors in the reduction of intergroup anxiety and amelioration of outgroup attitudes via intergroup contact. *European Journal of Personality*, 28 (2), 180-192.
- Ullman, J. B. (2013). Structural equation modeling. U B. G. Tabachnick i L. S. Fidell, *Using multivariate statistics (6th edition)*. New Jersey: Pearson Education Inc.
- Van Assche, J., Roets, A., Dhont, K. i Van Hiel, A. (2014). Diversity and out-group attitudes in the Netherlands: The role of authoritarianism and social threat in the neighbourhood. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 40 (9), 1414-1430.
- Van der Linden, D., te Nijenhuis, J. i Bakker, A. B. (2010). The general factor of personality: A meta-analysis of Big Five intercorrelations and a criterion-related validity study. *Journal of Research in Personality*, 44 (3), 315-327.
- Van Hiel, A., Onraet, E. i De Pauw, S. (2010). The relationship between social-cultural attitudes and behavioral measures of cognitive style: A meta-analytic integration of studies. *Journal of Personality*, 78 (6), 1765-799.
- Van Hiel, A., Pandelaere, M. i Duriez, B. (2004). The impact of need for closure on conservative beliefs and racism: Differential mediation by authoritarian submission and authoritarian dominance. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30 (7), 824-837.
- Van Oudenhoven, J. P., Ward, C. i Masgoret, A.-M. (2006). Patterns of relations between immigrants and host societies. *International Journal of Intercultural Relations*, 30, 637-651.

- VandenBos, G. R. (ur.) (2015). *APA dictionary of psychology (2nd edition)*. Washington: American Psychological Association.
- Vasiljevic, M. i Crisp, R. J. (2013). Tolerance by surprise: Evidence for a generalized reduction in prejudice and increased egalitarianism through novel category combination. *PloS ONE*, 8 (3), e57106.
- von Hippel, W., Silver, L. A. i Lynch, M. E. (2000). Stereotyping against your will: The role of inhibitory ability in stereotyping and prejudice among the elderly. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26 (5), 523-532.
- Wagner, U. i Zick, A. (1995). The relation of formal education to ethnic prejudice: its reliability, validity and explanation. *European Journal of Social Psychology*, 25, 41-56.
- Ward, C. i Masgoret, A.-M. (2006). An integrative model of attitudes toward immigrants. *International Journal of Intercultural Relations*, 30, 671-682.
- Webster, D. M. i Kruglanski, A. W. (1994). Individual differences in need for cognitive closure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 1049-1062.
- Whitley, B. E., Jr. (1999). Right-wing authoritarianism, social dominance orientation, and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77 (1), 126-134.
- Whitley, B. E., Jr. i Kite, M. E. (2010). *The psychology of prejudice and discrimination (2nd edition)*. Belmont, CA: Wadsworth, Cengage Learning.
- Wodtke, G. T. (2012). The impact of education on intergroup attitudes: A multiracial analysis. *Social Psychology Quarterly*, 75 (1), 80-106.
- Wodtke, G. T. (2016). Are smart people less racist? Verbal ability, anti-black prejudice, and the principle-policy paradox. *Social Problems*, 63, 21-45.
- Woodley, M. A. (2011). Problematic constructs and cultural-mediation: A comment on Heaven, Ciarrochi and Leeson (2011). *Intelligence*, 39 (5), 245-248.
- Young-Bruehl, E. (1998). *The anatomy of prejudices*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Zakrisson, I. (2005). Construction of a short version of the Right-Wing Authoritarianism (RWA) scale. *Personality and Individual Differences*, 39, 863-872.
- Zárate, M. A. (2009). Racism in the 21st century. U T. D. Nelson (ur.), *Handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination* (str. 387-406). New York: Taylor & Francis Group.
- Zick, A., Wolf, C., Küpper, B., Davidov, E., Schmidt, P. i Heitmeyer, W. (2008). The syndrome of group-focused enmity: The interrelation of prejudices tested with multiple cross-sectional and panel data. *Journal of Social Issues*, 64 (2), 363-383.
- Župarić-Iljić, D. (2013). Percepcija tražitelja azila u javnosti i medijski prikazi problematike azila u Hrvatskoj. U D. Župarić-Iljić (ur.), *Prvih deset godina razvoja sustava azila u*

Hrvatskoj (s osvrtom na sustave azila u regiji) (str. 201-220). Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.

Župarić-Iljić, D. i Gregurović, M. (2013). Stavovi studenata prema tražiteljima azila u Republici Hrvatskoj. *Društvena istraživanja*, 22 (1), 41-62.

8. PRILOG

Prilog 1. Raspodjela sudionika predistraživanja s obzirom na tip školskog programa, školu i smjer koji pohađaju ($N = 475$).

Tip školskog programa	Škola	Smjer	<i>N</i>
Gimnazijski programi	I. gimnazija, Zagreb	opći	46
	XVI. gimnazija, Zagreb	jezični	41
	Gimnazija Sesvete	opći	26
		prirodoslovno-matematički	24
Srednja škola Vrbovec	opći	29	
Četverogodišnji i petogodišnji strukovni programi	Druga ekonomska škola, Zagreb	ekonomist	36
	Elektrotehnička škola, Zagreb	tehničar za električne strojeve s primijenjenim računalstvom	19
		tehničar za računalstvo	19
	Prehrambeno-tehnološka škola, Zagreb	prehrambeni tehničar	21
	Škola za cestovni promet, Zagreb	tehničar cestovnog prometa	22
	Škola za medicinske sestre Vinogradska, Zagreb	medicinska sestra/ medicinski tehničar	48
Srednja strukovna škola Samobor	tehničar za računalstvo	26	
Trogodišnji strukovni programi	Prehrambeno-tehnološka škola, Zagreb	mesar/pekar	16
	Škola za cestovni promet, Zagreb	vozač	19
	Ugostiteljsko-turističko učilište, Zagreb	kuhar	22
		slastičar	19
	Srednja strukovna škola Samobor	vozač	24
Srednja škola Vrbovec	automehaničar/tokar/ strojobravar	18	

Prilog 2. Pismo sudionicima u predistraživanju i glavnom istraživanju.

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu
Institute for Social Research in Zagreb

Centar za istraživanje i razvoj obrazovanja
The Centre for Educational Research and Development

Dragi učenice/draga učenice,

pozivamo te da sudjeluješ u istraživanju čija je svrha ispitati mišljenje srednjoškolaca o određenim društvenim skupinama. Istraživanje provodi istraživački tim Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu.

U istraživanju će se od tebe tražiti da ispuniš upitnik koji sadrži pitanja o nekim tvojim osobinama, stavovima, ponašanjima i osjećajima. Cijeli postupak je u potpunosti anoniman, što znači da u upitniku nigdje nećeš trebati upisati svoje ime i prezime. Podaci će se koristiti isključivo u znanstvene svrhe, a pristup njima imat će samo istraživači.

Sudjelujući u ovom istraživanju, nećeš biti izložen/a nikakvom specifičnom riziku ili neuobičajenoj nelagodi. Nasuprot tome, ovo ti može biti zanimljivo i korisno iskustvo tijekom kojeg ćeš osvijestiti neka svoja razmišljanja.

Molimo te da budeš potpuno iskren/a i otvoreno odgovoriš na sva pitanja koja su u upitniku. Ako na neko pitanje ipak ne želiš dati odgovor, to je u redu. Važno je da imaš na umu da ovdje nema poželjnih ili nepoželjnih odgovora. Zanima nas upravo ono što ti misliš i zato te molimo da obilježiš odgovor na koji si prvo pomislio/la i da ne razmišljaš dugo o pojedinom pitanju ili tvrdnji.

Budeš li imao/la bilo kakvih pitanja o ovom istraživanju, slobodno se obrati znanstvenoj novakinji Jeleni Matić na e-mail adresu matic@idi.hr ili broj telefona 01/488 3550 ili voditeljici projekta dr. sc. Branislavi Baranović na e-mail adresu baranov@idi.hr ili broj telefona 01/488 3551. Budeš li pak imao/la neku primjedbu na provedeni istraživački postupak ili budeš zabrinut/a zbog nečeg što si tijekom njega doživio/doživjela, molimo te da se obratiš Etičkom povjerenstvu Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu na e-mail adresu etikapsi@ffzg.hr.

Sudjelovanje u ovom istraživanju je dobrovoljno i, ako to poželiš, možeš od njega odustati u bilo kojem trenutku. Ukoliko si suglasan/na s tim da se uključiš u istraživanje, molimo te da se potpišeš na donju crtu.

Unaprijed hvala!

Istraživački tim

Svojim potpisom potvrđujem da sam razumio/razumjela gornji tekst i da pristajem sudjelovati u istraživanju.

Prilog 3. Primjer individualne povratne informacije koja je poslana zainteresiranim sudionicima predistraživanja i glavnog istraživanja (nastavak na sljedećoj stranici).

Istraživanje o mišljenjima srednjoškolaca - Tvoji rezultati

1 message

Jelena Matic <matic@idi.hr>

Tue, Aug 2, 2016 at 11:10 AM

To:

Dragi učenice / draga učenice,

tijekom protekle školske godine sudjelovao/la si u istraživanju o mišljenjima srednjoškolaca Grada Zagreba i Zagrebačke županije.

Tom prilikom naveo/la si da želiš dobiti povratnu informaciju o svojim rezultatima. Tvoje rezultate šaljemo u donjoj tablici.

TVOJI REZULTATI:												
TEST RJEČNIKA	OSOBINE LIČNOSTI					NEGATIVAN STAV PREMA...						(E-MAIL)
	EKSTRAVERZIJA	UGODNOST	SAVJESNOST	NEUROTICIZAM	OTVORENOST PREMA ISKUSTVU	STARIJIM OSOBAMA	OSOBAMA PREKOMJERNE TEŽINE	PSIHIČKI OBOLJELIM OSOBAMA	ATEISTIMA	GEJ MUŠKARCIMA	IMIGRANTIMA	
13	3,13	3,67	3,00	2,63	2,80	2,67	3,08	3,67	4,25	3,83	1,83	

U prilogu se nalazi dokument u kojem možeš pronaći objašnjenje rezultata i prosječne rezultate svih učenika i učenica koji su bili obuhvaćeni istraživanjem.

Usporedi svoje rezultate (iz tablice iznad) s prosječnim rezultatima (u .pdf dokumentu u prilogu).

Još jednom ti najiskrenije zahvaljujemo na suradnji i napominjemo da tvoji rezultati nigdje neće biti zasebno objavljeni.

Srdačan pozdrav,

Jelena Matić, mag. psych.

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu
Centar za istraživanje i razvoj obrazovanja
Amruševa 8/II, 10000 Zagreb

www.idi.hr

Prosječni rezultati i objašnjenje rezultata.pdf
186K

PROSJEK REZULTATA SVIH SUDIONIKA ISTRAŽIVANJA:												
TEST RJEČNIKA	OSOBINE LIČNOSTI					NEGATIVAN STAV PREMA...						
	EKSTRAVERZIJA	UGODNOST	SAVJESNOST	NEUROTICIZAM	OTVORENOST PREMA ISKUSTVU	STARIJIM OSOBAMA	OSOBAMA PREKOMJERNE TEŽINE	PSIHIČKI OBOLJELIM OSOBAMA	ATEISTIMA	GEJ MUŠKARCIMA	IMIGRANTIMA	
9,49	3,58	3,50	3,37	2,75	3,51	2,60	2,88	2,68	2,26	2,73	3,01	

SUDIONICI ISTRAŽIVANJA:

U istraživanju je sudjelovalo 1050 učenika/ca završnih razreda srednjih škola u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji. Raspodjela učenika po spolu i tipu školskog programa prikazana je na slikama.

OBJAŠNENJE REZULTATA:

TESTOM RJEČNIKA ispitivalo se poznavanje značenja riječi. Maksimalni broj bodova koji su učenici/ce na ovom testu mogli ostvariti je 20, a minimalni 0. Prosječan rezultat koji su učenici/ce ostvarili je 9,49.

Tvoj rezultat je naveden u tablici koju si dobio/la u tekstu e-maila. Ako je rezultat koji si ti ostvario/la viši od 9, tvoje poznavanje značenja riječi bolje je nego kod prosječnog učenika/ce. Ako je tvoj rezultat niži od 9, tvoje poznavanje značenja riječi nešto je lošije nego kod prosječnog učenika/ce.

OSOBINE LIČNOSTI
Mogući raspon rezultata za svaku od dolje navedenih osobina je od 1,00 (minimum) do 5,00 (maksimum).

EKSTRAVERZIJA - Prosječan rezultat koji su učenici/ce ostvarili je 3,58. Tvoj rezultat je naveden u tablici koju si dobio/la u tekstu e-maila. Ako je tvoj rezultat dosta **viši od prosjeka (blizak maksimumu)**, to znači da si društveniji/a, otvoreniji/a, aktivniji/a i hrabriji/a od većine svojih vršnjaka/inja. Ako je tvoj rezultat dosta **niži od prosjeka (blizak minimumu)**, to znači da si rezerviraniji/a, zatvoreniji/a i ozbiljniji/a od većine svojih vršnjaka/inja.

UGODNOST - Prosječan rezultat koji su učenici/ce ostvarili je 3,50. Tvoj rezultat je naveden u tablici koju si dobio/la u tekstu e-maila. Ako je tvoj rezultat dosta **viši od prosjeka (blizak maksimumu)**, to znači da si suosjećajniji/a i dobrodušniji/a od većine svojih vršnjaka/inja. Spreman/a si na suradnju i izbjegavaš konflikte. Ako je tvoj rezultat dosta **niži od prosjeka (blizak minimumu)**, to znači da si ležerniji/a, skeptičniji/a i kompetitivniji/a od većine svojih vršnjaka/inja. Direktno iskazuješ svoju ljutnju.

SAVJESNOST - Prosječan rezultat koji su učenici/ce ostvarili je 3,37. Tvoj rezultat je naveden u tablici koju si dobio/la u tekstu e-maila. Ako je tvoj rezultat dosta **viši od prosjeka (blizak maksimumu)**, to znači da si savjesniji/a i bolje organiziran/a od većine svojih vršnjaka/inja. Uvijek ustraješ u postizanju svojih ciljeva. Ako je tvoj rezultat **niži od prosjeka (blizak minimumu)**, to znači da si ležerniji/a, bezbrižniji/a i manje organiziran/a od većine svojih vršnjaka/inja. Ne voliš planirati.

NEUROTICIZAM - Prosječan rezultat koji su učenici/ce ostvarili je 2,75. Tvoj rezultat je naveden u tablici koju si dobio/la u tekstu e-maila. Ako je tvoj rezultat dosta **viši od prosjeka (blizak maksimumu)**, to znači da si osjetljiviji/a, emocionalniji/a i skloniji/a osjećajima koji te uznemiruju u odnosu na tvoje vršnjake/inje. Ako je tvoj rezultat dosta **niži od prosjeka (blizak minimumu)**, to znači da si mirniji/a, izdržljiviji/a i opušteniji/a od tvojih vršnjaka/inja, čak i u stresnim situacijama.

OTVORENOST PREMA ISKUSTVU - Prosječan rezultat koji su učenici/ce ostvarili je 3,51. Tvoj rezultat je naveden u tablici koju si dobio/la u tekstu e-maila. Ako je tvoj rezultat dosta **viši od prosjeka (blizak maksimumu)**, znači da si otvoreniji/a prema novim iskustvima od većine svojih vršnjaka/inja. Imaš širok raspon interesa i vrlo si maštovit/a. Ako je tvoj rezultat dosta **niži od prosjeka (blizak minimumu)**, to znači da si racionalniji/a, praktičniji/a i tradicionalniji/a od većine svojih vršnjaka/inja.

NEGATIVNI STAVOVI PREMA...
Mogući raspon rezultata za sve dolje navedene stavove je od 1,00 (minimum) do 5,00 (maksimum).

... **STARIJIM OSOBAMA** - Prosječan rezultat koji su učenici/ce ostvarili je 2,60. Tvoj rezultat je naveden u tablici koju si dobio/la u tekstu e-maila. Ako je tvoj rezultat **viši od prosjeka (bliži maksimumu)**, tvoj stav prema starijim osobama negativniji je nego stav većine tvojih vršnjaka/inja. Ako je tvoj rezultat **niži od prosjeka (bliži minimumu)**, tvoj stav prema starijim osobama pozitivniji je nego stav većine tvojih vršnjaka/inja.

... **OSOBAMA PREKOMJERNE TEŽINE** - Prosječan rezultat koji su učenici/ce ostvarili je 2,88. Tvoj rezultat je naveden u tablici koju si dobio/la u tekstu e-maila. Ako je tvoj rezultat **viši od prosjeka (bliži maksimumu)**, tvoj stav prema osobama prekomjerne težine negativniji je nego stav većine tvojih vršnjaka/inja. Ako je tvoj rezultat **niži od prosjeka (bliži minimumu)**, tvoj stav prema osobama prekomjerne težine pozitivniji je nego stav većine tvojih vršnjaka/inja.

... **PSIHIČKI OBOLJELIM OSOBAMA** - Prosječan rezultat koji su učenici/ce ostvarili je 2,68. Tvoj rezultat je naveden u tablici koju si dobio/la u tekstu e-maila. Ako je tvoj rezultat **viši od prosjeka (bliži maksimumu)**, tvoj stav prema psihički oboljelim osobama negativniji je nego stav većine tvojih vršnjaka/inja. Ako je tvoj rezultat **niži od prosjeka (bliži minimumu)**, tvoj stav prema psihički oboljelim osobama pozitivniji je nego stav većine tvojih vršnjaka/inja.

... **ATEISTIMA** - Prosječan rezultat koji su učenici/ce ostvarili je 2,26. Tvoj rezultat je naveden u tablici koju si dobio/la u tekstu e-maila. Ako je tvoj rezultat **viši od prosjeka (bliži maksimumu)**, tvoj stav prema ateistima negativniji je nego stav većine tvojih vršnjaka/inja. Ako je tvoj rezultat **niži od prosjeka (bliži minimumu)**, tvoj stav prema ateistima pozitivniji je nego stav većine tvojih vršnjaka/inja.

... **GEJ MUŠKARCIMA** - Prosječan rezultat koji su učenici/ce ostvarili je 2,73. Tvoj rezultat je naveden u tablici koju si dobio/la u tekstu e-maila. Ako je tvoj rezultat **viši od prosjeka (bliži maksimumu)**, tvoj stav prema gej muškarcima negativniji je nego stav većine tvojih vršnjaka/inja. Ako je tvoj rezultat **niži od prosjeka (bliži minimumu)**, tvoj stav prema gej muškarcima pozitivniji je nego stav većine tvojih vršnjaka/inja.

... **IMIGRANTIMA** - Prosječan rezultat koji su učenici/ce ostvarili je 3,01. Tvoj rezultat je naveden u tablici koju si dobio/la u tekstu e-maila. Ako je tvoj rezultat **viši od prosjeka (bliži maksimumu)**, tvoj stav prema imigrantima negativniji je nego stav većine tvojih vršnjaka/inja. Ako je tvoj rezultat **niži od prosjeka (bliži minimumu)**, tvoj stav prema imigrantima pozitivniji je nego stav većine tvojih vršnjaka/inja.

Materijal pripremila: Jelena Matić, mag. psych.
Samo za internu upotrebu. Ne dijeliti bez dozvole.

Prilog 4a. Psihometrijsko funkcioniranje čestica preliminarne verzije skale predrasuda prema starijim osobama (predistraživanje, $N \approx 314$).

	<i>M</i>	<i>SD</i>	Asimetričnost distribucije	Spljoštenost distribucije	<i>r</i> čestice i ukupnog rezultata	α bez čestice
<i>Napomena:</i> Oznaka /* nalazi se pored čestica koje je potrebno rekodirati. Kod takvih čestica, predzadnji stupac prikazuje (nespurioznu) korelaciju rekodirane čestice i ukupnog rezultata na skali.						
1. Starije osobe dobro razumiju svijet oko sebe. /*	3.15	1.06	-0.15	-0.53	.37	.81
2. Starije osobe mogu biti korisne za društvo. /*	3.68	0.92	-0.72	0.74	.44	.81
3. Starije osobe su naporne.	2.90	1.02	0.21	-0.24	.53	.81
4. Osjećam sažaljenje prema starijim osobama.	3.23	1.12	-0.34	-0.54	-.02	.83
5. Starije osobe bi trebale izbjegavati kupanje na popularnim plažama.	1.94	1.18	1.09	0.22	.39	.81
6. Ne uznemiruje me činjenica da ću i ja jednom ostarjeti. /*	3.62	1.35	-0.61	-0.86	.08	.83
7. Da tražim privremeni posao, pristao/la bih na posao koji uključuje pomoć starijim osobama (npr. u nabavi namirnica ili čišćenju stana). /*	3.55	1.35	-0.62	-0.81	.36	.81
8. Starije osobe su zanimljive. /*	3.54	0.99	-0.55	0.14	.56	.80
9. Od starijih osoba mogu puno toga naučiti. /*	4.10	0.85	-0.92	1.10	.50	.81
10. Više bih volio/voljela raditi sa starijim osobama nego s vršnjacima. /*	2.42	1.15	0.56	-0.38	.34	.81
11. Da se u mojoj obitelji javi neki problem, najradije bih ga zatajio/la starijim osobama.	2.66	1.19	0.22	-0.78	.15	.82
12. Ignorirao/la bih dio toga što starije osobe kažu.	2.54	1.03	0.36	-0.37	.47	.81
13. Starije osobe su mi odbojne.	2.02	0.98	0.65	-0.24	.55	.81
14. Rado provodim vrijeme sa starijim osobama. /*	3.09	0.97	-0.28	-0.07	.61	.80
15. Da imam neki problem, rado bih se posavjetovao/la sa starijom osobom. /*	3.23	1.13	-0.33	-0.67	.52	.81
16. Blizina starijih ljudi podsjeća me na to da ću i ja jednom biti star/a.	2.60	1.29	0.30	-0.97	-.00	.83
17. Starije osobe su pametnije od mladih ljudi. /*	3.03	1.08	-0.10	-0.28	.25	.82
18. Izbjegavam susrete sa starijim osobama.	1.85	0.95	0.92	0.13	.58	.80
19. Osjećam se ugodno u društvu starijih osoba. /*	3.21	0.91	-0.35	0.46	.54	.81
20. Starije osobe se ne mogu brinuti o sebi.	2.56	1.08	0.16	-0.69	.32	.81
21. Dosadno mi je u društvu starijih osoba.	2.64	1.08	0.34	-0.31	.57	.80
22. Osjećam poštovanje prema starijim osobama. /*	4.37	0.84	-1.59	3.09	.41	.81
23. Pomisao na to da ću ostarjeti stvara mi nelagodu.	2.37	1.24	0.51	-0.80	.23	.82
24. Starije osobe su teret svojim obiteljima.	1.94	0.99	0.85	0.08	.42	.81

Prilog 4b. Psihometrijsko funkcioniranje čestica preliminarne verzije skale predrasuda prema pretilim osobama (predistraživanje, $N \approx 304$).

	<i>M</i>	<i>SD</i>	Asimetričnost distribucije	Spljoštenost distribucije	<i>r</i> čestice i ukupnog rezultata	α bez čestice
<i>Napomena:</i> Oznaka /* nalazi se pored čestica koje je potrebno rekodirati. Kod takvih čestica, predzadnji stupac prikazuje (nespurioznu) korelaciju rekodirane čestice i ukupnog rezultata na skali.						
1. Da netko preda mnom ismijava osobu prekomjerne težine, upozorio/la bih ga da to nije u redu. /*	3.85	1.06	-0.86	0.31	.44	.86
2. Osoba prekomjerne težine ne bi trebala biti izabrana za predsjednika/cu razreda.	1.44	0.97	2.41	5.11	.42	.86
3. Radije bih surađivao/la na školskom projektu s osobom normalne težine nego s osobom prekomjerne težine.	1.62	1.05	1.67	1.94	.43	.86
4. Osobe prekomjerne težine nisu zaslužile da ih se zadirkuje. /*	4.29	1.21	-1.68	1.65	.45	.86
5. Ljuti me kad se ružno priča o nekoj osobi samo zbog njene prekomjerne težine. /*	4.10	1.14	-1.29	1.00	.42	.86
6. Osobe prekomjerne težine premalo brinu o sebi.	3.34	1.16	-0.35	-0.62	.44	.86
7. Kad vidim osobu prekomjerne težine, obuzme me ljutnja.	1.70	0.92	1.13	0.57	.42	.86
8. Žao mi je što su osobe prekomjerne težine u našem društvu izložene predrasudama. /*	4.07	1.08	-1.14	0.72	.52	.86
9. Pristao/la bih izaći na spoj s osobom prekomjerne težine. /*	2.60	1.26	0.25	-0.97	.53	.86
10. Gade mi se osobe prekomjerne težine.	1.66	0.96	1.33	0.91	.57	.86
11. Ne bih bio/la u ljubavnoj vezi s osobom prekomjerne težine.	2.96	1.37	0.05	-1.19	.39	.86
12. Osobe prekomjerne težine mogu biti privlačne. /*	3.25	1.16	-0.26	-0.59	.57	.86
13. Osobe prekomjerne težine su mi simpatične. /*	3.58	1.10	-0.58	-0.07	.50	.86
14. Da sam vlasnik/ca trgovine, radije bih zaposlio/la osobu normalne težine nego osobu prekomjerne težine.	2.34	1.31	0.54	-0.82	.50	.86
15. Osobe prekomjerne težine bi se trebale više truditi da smršave.	3.71	1.13	-0.59	-0.41	.56	.86
16. Da ja imam problema s viškom kilograma, ne bih bio/la jako opterećen/a time da ih skinem. /*	2.25	1.25	0.59	-0.79	.29	.87
17. Mediji pretjeruju s nametanjem ideala mršavosti. /*	4.06	1.10	-0.98	0.18	.43	.86
18. Osobe prekomjerne težine su lijene i nemarne.	2.70	1.17	0.27	-0.51	.57	.86
19. Da ja imam problema s viškom kilograma, sigurno bih taj problem nekako riješio/la.	4.06	1.01	-0.88	0.10	.34	.86
20. Da imam osobu prekomjerne težine u obitelji, nagovarao/la bih je da smršavi.	3.25	1.27	-0.19	-0.91	.48	.86
21. Mogao/la bih biti blizak/bliska prijatelj/ica s osobom prekomjerne težine. /*	4.51	0.83	-1.83	3.20	.40	.86
22. Prekomjerna težina je rezultat genetskih čimbenika, a ne izbora osobe. /*	3.00	1.04	0.03	-0.13	.24	.87
23. Nisam uznemiren/a kad dobijem koji kilogram viška. /*	3.55	1.34	-0.54	-0.88	.16	.87
24. Da se udebljam, osjećao/la bih krivnju.	2.72	1.36	0.19	-1.12	.38	.86

Prilog 4c. Psihometrijsko funkcioniranje čestica preliminarne verzije skale predrasuda prema psihički oboljelima (predistraživanje, $N \approx 314$).

	<i>M</i>	<i>SD</i>	Asimetričnost distribucije	Spljoštenost distribucije	<i>r</i> čestice i ukupnog rezultata	α bez čestice
<i>Napomena:</i> Oznaka /* nalazi se pored čestica koje je potrebno rekodirati. Kod takvih čestica, predzadnji stupac prikazuje (nespurioznu) korelaciju rekodirane čestice i ukupnog rezultata na skali.						
1. Psihički oboljele osobe oboljele su jer nisu dovoljno snažne.	2.35	1.23	0.51	-0.80	.35	.86
2. Psihički oboljele osobe mogu voditi sretan i ispunjen život. /*	3.55	1.06	-0.47	-0.40	.39	.86
3. Strah me psihički oboljelih osoba.	2.37	1.13	0.39	-0.67	.55	.86
4. Psihički oboljele osobe imaju čudan pogled.	2.64	1.16	0.13	-0.78	.61	.86
5. Osjećam sažaljenje prema psihički oboljelim osobama.	3.56	1.12	-0.68	-0.12	.01	.87
6. Psihički oboljele osobe ne bi smjele raditi sve vrste poslova.	3.73	1.18	-0.83	-0.06	.36	.86
7. Nije sramota oboljeti od psihičke bolesti. /*	4.22	1.03	-1.41	1.47	.49	.86
8. Izbjegavam kontakte sa psihički oboljelim osobama.	2.45	1.14	0.40	-0.52	.64	.85
9. Psihički oboljele osobe mogu raditi odgovoran posao. /*	2.97	1.14	-0.03	-0.64	.47	.86
10. Mogu se zamisliti u ljubavnoj vezi sa psihički oboljelim osobom. /*	2.01	1.12	0.90	-0.04	.45	.86
11. Psihički oboljele osobe nisu krive za svoju bolest. /*	4.01	1.15	-1.05	0.31	.39	.86
12. Psihički oboljele osobe su nepredvidive.	3.64	0.97	-0.38	0.02	.34	.86
13. Nije moguće spriječiti pojavu psihičke bolesti. /*	3.01	1.22	0.06	-0.77	.04	.87
14. Da netko od mojih ukućana psihički oboli, rekao/la bih to većini svojih prijatelja. /*	2.61	1.20	0.20	-0.91	.16	.87
15. Rado bih se dodatno informirao/la o psihičkim oboljenjima. /*	3.62	1.19	-0.59	-0.44	.44	.86
16. Da moj prijatelj počne pokazivati znakove psihičke bolesti, nastavio/la bih se družiti s njim. /*	4.24	1.02	-1.56	2.11	.50	.86
17. Osjećam se nelagodno kad u blizini primijetim psihički oboljelu osobu.	2.52	1.12	0.26	-0.68	.57	.86
18. Da sam vlasnik/ca neke tvrtke, nikad ne bih zaposlio/la psihički oboljelu osobu.	2.76	1.18	0.12	-0.69	.60	.86
19. Kad bih se našao u bolničkoj ustanovi, izbjegavao/la bih prolaziti kroz odjele za psihički oboljele osobe.	2.24	1.21	0.64	-0.55	.62	.85
20. Ne bih bio/la opušten/a u društvu psihički oboljele osobe.	2.59	1.16	0.26	-0.61	.63	.85
21. Da osoba s kojom sam u vezi psihički oboli, ostao/la bih s njom. /*	3.46	1.24	-0.48	-0.60	.45	.86
22. Lakše bih podnio/podnijela da se meni bliska osoba razboli od psihičke nego od tjelesne bolesti. /*	2.88	1.09	0.01	-0.22	.21	.87
23. Rastužuje me što su psihički oboljele osobe u našem društvu izložene predrasudama. /*	4.07	0.99	-1.10	1.04	.50	.86
24. Da saznam da je moj susjed psihički bolestan, izbjegavao/la bih ga kad god je to moguće.	2.09	1.09	0.87	0.20	.65	.85

Prilog 4d. Psihometrijsko funkcioniranje čestica preliminarne verzije skale predrasuda prema ateistima (predistraživanje, $N \approx 332$).

	<i>M</i>	<i>SD</i>	Asimetričnost distribucije	Spljoštenost distribucije	<i>r</i> čestice i ukupnog rezultata	α bez čestice
<i>Napomena:</i> Oznaka /* nalazi se pored čestica koje je potrebno rekodirati. Kod takvih čestica, predzadnji stupac prikazuje (nespurioznu) korelaciju rekodirane čestice i ukupnog rezultata na skali.						
1. Vjernici su bolji ljudi od ateista.	2.18	1.36	0.73	-0.75	.70	.95
2. Izbjegavam ljude koji se izjašnjavaju kao ateisti.	1.71	1.10	1.37	0.80	.66	.95
3. Mogu se zamisliti u ljubavnoj vezi s ateistom/ateistkinjom. /*	3.44	1.61	-0.48	-1.36	.70	.95
4. Da sam vlasnik/ca trgovine, nedjeljom bi ateisti radili, a vjernici bi bili slobodni.	1.72	1.23	1.57	1.25	.49	.95
5. Ateisti predstavljaju prijetnju vrijednostima za koje se zalaže hrvatsko društvo.	1.85	1.21	1.20	0.26	.68	.95
6. Ateisti mogu voditi jednako sretan i ispunjen život kao i vjernici. /*	4.26	1.15	-1.52	1.29	.69	.95
7. Nikad se ne bih vjenčao/la za ateista/ateistkinju.	2.32	1.50	0.69	-1.01	.70	.95
8. Svejedno mi je jesu li moji prijatelji ateisti ili vjernici. /*	4.14	1.27	-1.33	0.55	.68	.95
9. Ljuti me kad se ružno govori o nekoj osobi samo zato što je ateist. /*	4.09	1.20	-1.23	0.59	.51	.95
10. Moguće je da na nekim izborima u budućnosti glasujem za osobu koja se izjašnjava kao ateist. /*	3.60	1.42	-0.59	-0.95	.78	.95
11. Mogao/la bih biti blizak prijatelj s ateistom/ateistkinjom. /*	4.23	1.14	-1.46	1.24	.77	.95
12. Osjećam sažaljenje prema ateistima.	1.82	1.11	1.07	0.07	.47	.95
13. Ateisti su moralne osobe. /*	3.66	1.07	-0.28	-0.50	.70	.95
14. Nemam povjerenja u ateiste.	1.88	1.09	1.04	0.27	.78	.95
15. Da ja odlučujem o tome kome će se dodijeliti skrbništvo nad djetetom, prednost bih dao/la vjerniku, a ne ateistu.	2.36	1.39	0.49	-1.09	.70	.95
16. Ateisti žele dobro Hrvatskoj. /*	3.39	1.09	-0.12	-0.35	.61	.95
17. Ateistima se može vjerovati jednako koliko i vjernicima. /*	4.11	1.11	-1.10	0.35	.75	.95
18. Ateisti mogu biti jednako dobri roditelji kao i vjernici. /*	4.30	1.01	-1.53	1.86	.74	.95
19. Ateisti su grešnici.	2.11	1.26	0.81	-0.41	.60	.95
20. Životi vjernika imaju dublji smisao od života ateista.	2.66	1.45	0.21	-1.27	.64	.95
21. Mogao/la bih blisko surađivati s ateistom/ateistkinjom. /*	4.20	1.07	-1.35	1.20	.72	.95
22. Ne bih volio/voljela imati profesora/šefa koji je ateist.	2.03	1.30	0.97	-0.29	.79	.95
23. Pristao/la bih biti kum/a na ne-crkvenom vjenčanju ateista i ateistkinje. /*	3.87	1.35	-0.90	-0.42	.67	.95
24. Zabranio/la bih ateistima da ulaze u crkve i druge vjerske ustanove.	1.85	1.16	1.21	0.48	.54	.95

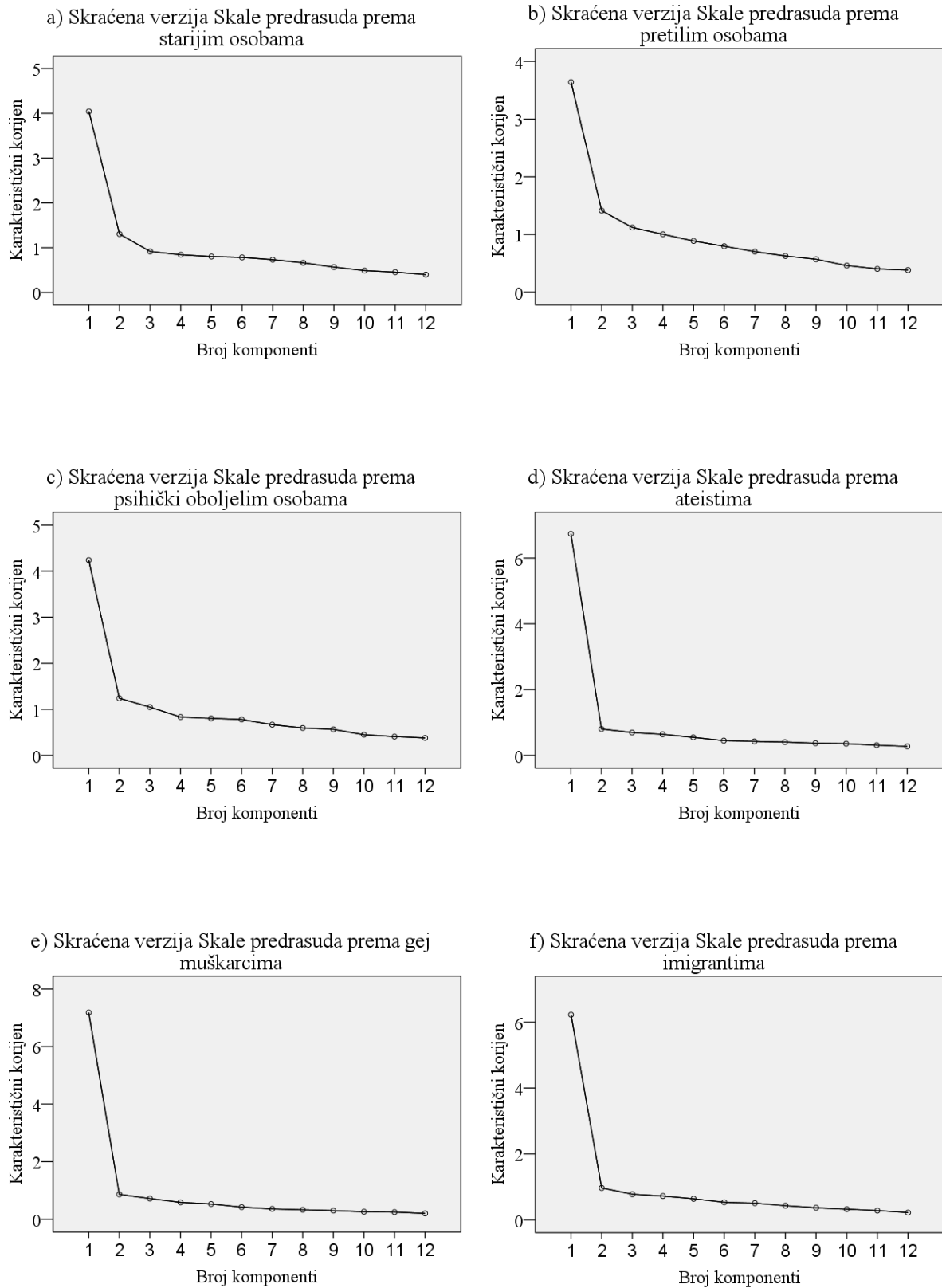
Prilog 4e. Psihometrijsko funkcioniranje čestica preliminarne verzije skale predrasuda prema gej muškarcima (predistraživanje, $N \approx 304$).

	<i>M</i>	<i>SD</i>	Asimetričnost distribucije	Spljoštenost distribucije	<i>r</i> čestice i ukupnog rezultata	α bez čestice
<i>Napomena:</i> Oznaka /* nalazi se pored čestica koje je potrebno rekodirati. Kod takvih čestica, predzadnji stupac prikazuje (nespurioznu) korelaciju rekodirane čestice i ukupnog rezultata na skali.						
1. Gej muškarci posvećuju previše pažnje izgledu.	3.66	1.18	-0.61	-0.38	.49	.96
2. Gej muškarci nisu zaslužili da ih se vrijeđa na osnovu seksualne orijentacije. /*	3.31	1.62	-0.35	-1.49	.73	.96
3. Da se nađem u društvu u kojem se pogrdno priča o gej muškarcima, stao/la bih im u obranu. /*	2.76	1.48	0.19	-1.33	.84	.95
4. Moguće je da se nekad u budućnosti pridružim događajima kao što je povorka ponosa (<i>gay pride</i>). /*	1.55	1.10	2.05	3.17	.55	.96
5. Gej muškarci su psihički zdrave osobe. /*	2.90	1.57	0.10	-1.50	.79	.96
6. Da se nađem na istom tulumu s muškim homoseksualnim parom, otišao/la bih.	2.59	1.59	0.41	-1.41	.65	.96
7. U Hrvatskoj nije sramota imati gej muškarca u obitelji. /*	2.21	1.31	0.78	-0.51	.50	.96
8. Homoseksualnost je hir koji će osobu kad-tad pustiti.	1.92	1.06	0.91	0.11	.18	.96
9. Kad bih tražio/la cimera, odbio/la bih da to bude gej muškarac.	2.97	1.68	0.02	-1.66	.68	.96
10. Prava gej muškaraca trebalo bi izjednačiti s pravima heteroseksualnih muškaraca. /*	2.78	1.51	0.16	-1.36	.79	.96
11. Bilo bi mi gadljivo vidjeti dva muškarca kako se ljube na ulici.	3.79	1.47	-0.81	-0.84	.68	.96
12. Rastužuje me što su gej muškarci u našem društvu izloženi predrasudama. /*	2.91	1.50	0.02	-1.39	.83	.95
13. Potpisao bih peticiju ili referendum kojim se želi omogućiti povoljniji položaj gej osoba. /*	2.73	1.56	0.24	-1.44	.80	.96
14. Muški homoseksualni parovi ne bi trebali posvajati djecu.	3.51	1.61	-0.50	-1.36	.59	.96
15. Homoseksualnost nije stvar izbora. /*	3.09	1.47	-0.13	-1.27	.34	.96
16. Ne bih volio/voljela imati gej muškarca za profesora/šefa.	2.92	1.66	0.11	-1.62	.80	.96
17. Brak dvaju muškaraca predstavlja prijetnju vrijednostima za koje se zalaže hrvatsko društvo.	3.07	1.57	-0.08	-1.49	.74	.96
18. Pobunio/la bih se protiv povećanja prava gej osoba.	3.01	1.60	-0.02	-1.55	.84	.95
19. Da saznam da je moj prijatelj gej, prestao/la bih se družiti s njim.	2.31	1.50	0.74	-0.90	.69	.96
20. Osjećao/la bih se nelagodno u društvu gej muškarca.	2.93	1.61	0.04	-1.59	.82	.95
21. Odbojni su mi ljudi koji sudjeluju u povorci ponosa (<i>gay pride</i>).	3.07	1.53	-0.06	-1.41	.79	.96
22. Moguće je da nekad u budućnosti izađem u gej klub. /*	1.73	1.18	1.42	0.79	.51	.96
23. Svejedno mi je koje su seksualne orijentacije moji prijatelji. /*	3.30	1.54	-0.33	-1.36	.78	.96
24. Ljuti me kad čujem da netko vrijeđa gej muškarce. /*	2.78	1.48	0.15	-1.35	.83	.95

Prilog 4f. Psihometrijsko funkcioniranje čestica preliminarne verzije skale predrasuda prema imigrantima (predistraživanje, $N \approx 332$).

	<i>M</i>	<i>SD</i>	Asimetričnost distribucije	Spljoštenost distribucije	<i>r</i> čestice i ukupnog rezultata	α bez čestice
<i>Napomena:</i> Oznaka /* nalazi se pored čestica koje je potrebno rekodirati. Kod takvih čestica, predzadnji stupac prikazuje (nespurioznu) korelaciju rekodirane čestice i ukupnog rezultata na skali.						
1. Osjećam nelagodu kad na ulici ili u javnom prijevozu vidim osobu za koju procijenim da je imigrant.	2.80	1.36	0.12	-1.18	.70	.94
2. Nije u redu da imigranti Hrvatima zauzimaju mjesto pri upisu na fakultet.	3.52	1.33	-0.45	-0.96	.55	.95
3. Trebalo bi spriječiti dolazak većeg broja imigranata u Hrvatsku.	3.70	1.29	-0.70	-0.56	.73	.94
4. Suosjećam s imigrantima zbog problema koje bi mogli doživjeti u Hrvatskoj. /*	3.25	1.22	-0.31	-0.71	.59	.94
5. Rado bih se sprijateljio/la s imigrantom/icom. /*	3.03	1.33	-0.07	-1.03	.74	.94
6. Ne izbjegavam mjesta u gradu/naselju na kojima mogu sreći imigrante. /*	3.55	1.28	-0.55	-0.69	.41	.95
7. Hrvati imaju puno toga zajedničkog s imigrantima. /*	2.60	1.23	0.20	-0.88	.55	.95
8. Bilo bi uzbudljivo imati prijatelja/icu koji je imigrant/ica. /*	2.92	1.38	0.04	-1.17	.72	.94
9. Ako Hrvat i imigrant rade isti posao, pošteno je da su za njega jednako plaćeni. /*	4.27	1.16	-1.66	1.87	.47	.95
10. Kad bih u budućnosti zapošljavao/la ljude u svoju tvrtku, prednost bih dao/la kandidatu iz Hrvatske pred imigrantom.	3.39	1.48	-0.40	-1.20	.61	.94
11. Radije bih radio/la na školskom projektu s vršnjakom/injom iz Hrvatske nego s imigrantom/icom.	3.04	1.38	-0.02	-1.12	.70	.94
12. Kad bi se u moj kvart/naselje doselilo mnogo imigranata, razmišljao/la bih da odselim.	2.39	1.30	0.52	-0.85	.56	.95
13. Ne bih se osjećao/la sigurno u blizini imigranta.	2.86	1.29	0.03	-0.95	.74	.94
14. Imigranti samo stvaraju probleme našoj zemlji.	2.98	1.34	0.00	-1.08	.79	.94
15. Kad bih imao/la priliku, pomogao/la bih imigrantu da se bolje snađe u Hrvatskoj. /*	3.34	1.18	-0.46	-0.50	.73	.94
16. Bojim se da će prisutnost imigranata dovesti do slabljenja zajedništva među hrvatskim narodom.	3.03	1.30	-0.13	-0.96	.66	.94
17. Ne volim dolaziti u kontakt s imigrantima.	2.94	1.33	-0.01	-1.06	.83	.94
18. Mogao/la bih se upustiti u ljubavnu vezu s imigrantom/icom. /*	2.56	1.46	0.41	-1.22	.59	.95
19. Nerado bih u vlastitoj zemlji pričao/la strani jezik kako bi se mogao/la sporazumjeti s imigrantima.	2.67	1.44	0.32	-1.16	.40	.95
20. Nakon useljenja u Hrvatsku, imigranti bi trebali napustiti svoje običaje.	2.82	1.38	0.19	-1.13	.59	.94
21. Kao članovi društva premalo znamo o problemima s kojima se suočavaju imigranti u Hrvatskoj. /*	3.53	1.09	-0.43	-0.20	.38	.95
22. Kad bih imao/la priliku, uživao/la bih u upoznavanju drugih kultura putem kontakta s imigrantima. /*	3.09	1.29	-0.16	-0.99	.78	.94
23. Naša zemlja može imati koristi od kulturne raznolikosti stanovništva. /*	3.01	1.27	-0.04	-0.89	.70	.94
24. Rado jedem u restoranima koje vode imigranti. /*	3.02	1.33	-0.06	-0.95	.68	.94

Prilog 5. Scree plot prikazi latentne strukture skraćenih verzija skala predrasuda (predistraživanje, $N = 475^a$).

^a - Broj sudionika razlikuje se ovisno o verziji primijenjenog upitnika (v. potpoglavlje 3.3.1.).

Prilog 6. Matrica bivarijatnih korelacija kompozitnih varijabli (predistraživanje, $N = 475^a$).

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
1. Kognitivne sposobnosti	-													
2. Ekstraverzija	.04	-												
3. Ugodnost	-.07	.00	-											
4. Savjesnost	.02	.24**	.16**	-										
5. Neuroticizam	-.04	-.24**	-.31**	-.23**	-									
6. Otvorenost prema iskustvu	.15**	.14**	.13**	.16**	.02	-								
7. Predrasude: starije osobe^b	-.05	-.05	-.31**	-.26**	.13*	-.18**	-							
8. Predrasude: pretile osobe^b	-.08	-.04	-.17**	-.12*	-.03	-.14*	.36**	-						
9. Predrasude: psihički oboljeli^b	-.13*	.04	-.13*	-.05	-.17**	-.23**	.39**	.40**	-					
10. Predrasude: ateisti^b	-.25**	.07	.04	.03	-.05	-.14*	.03	.30**	.41**	-				
11. Predrasude: gej muškarci^b	-.38**	.12*	-.05	.03	-.13*	-.34**	.45**	.36**	.49**	.56**	-			
12. Predrasude: imigranti^b	-.16**	.05	-.08	-.03	-.03	-.21**	.24**	.34**	.49**	.35**	.59**	-		
13. Desna autoritarnost	-.19**	.11*	.07	-.05	-.02	-.10*	-.10	.12*	.23**	.55**	.42**	.38**	-	
14. Orijentacija na socijalnu dominaciju	-.33**	.02	-.26**	-.05	-.04	-.18**	.34**	.36**	.47**	.37**	.46**	.43**	.16**	-

** $p < .01$, * $p < .05$; ^a - Broj sudionika razlikuje se ovisno o verziji primijenjenog upitnika (v. potpoglavlje 3.3.1.). ^b - Skraćena verzija skale od 12 tvrdnji.

Prilog 7. Raspodjela sudionika glavnog istraživanja s obzirom na tip školskog programa, školu i smjer koji pohađaju ($N = 1050$).

Tip školskog programa	Škola	Smjer	N
Gimnazijski programi	II. gimnazija, Zagreb	opći	50
	III. gimnazija, Zagreb	opći	49
	IV. gimnazija, Zagreb	jezični	50
	XII. gimnazija, Zagreb	opći	36
	XV. gimnazija, Zagreb	prirodoslovno-matematički	51
	Gornjogradska gimnazija, Zagreb	opći	51
	Klasična gimnazija, Zagreb	klasični	34
	Gimnazija Velika Gorica	opći	26
	Srednja škola Ban Josip Jelačić, Zaprešić	opći	21
	Četverogodišnji i petogodišnji strukovni programi	Geodetska tehnička škola, Zagreb	geodetski tehničar
Poštanska i telekomunikacijska škola, Zagreb		tehničar PT prometa tehničar za računalstvo	19 18
Prva ekonomska škola, Zagreb		ekonomist	42
Srednja škola Jelkovec, Zagreb		tehničar za računalstvo	47
Škola primijenjene umjetnosti i dizajna, Zagreb		aranžerstvo i scenografija grafika	22
			24
Škola za medicinske sestre Mlinarska, Zagreb		medicinske sestre/ medicinski tehničari	54

Četverogodišnji i petogodišnji strukovni programi	Tehnička škola Ruđera Boškovića, Zagreb	tehničar za elektroniku	20
		tehničar za mehatroniku	28
	Veterinarska škola, Zagreb	veterinarski tehničar	40
	Zdravstveno učilište, Zagreb	dentalni asistent	17
		sanitarni tehničar	27
	Ekonomska, trgovačka i ugostiteljska škola, Samobor	ekonomist	24
	Srednja škola Ban Josip Jelačić, Zaprešić	hotelijersko-turistički tehničar	20
Srednja škola Dugo Selo	tehničar za računalstvo	21	
Trogodišnji strukovni programi	Drvodjeljska škola, Zagreb	stolar	31
	Elektrostrojarska obrtnička škola, Zagreb	autoelektričar	15
		automehatroničar	10
	Industrijska strojarska škola, Zagreb	autolimar/strojbravar	16
		automehaničar	14
	Škola za modu i dizajn, Zagreb	krojač	19
		krojač/tekstilac	15
	Trgovačka škola, Zagreb	prodavač	33
	Ekonomska, trgovačka i ugostiteljska škola, Samobor	prodavač	16
Srednja škola Dugo Selo	frizer	18	
Srednja škola Ivan Švear Ivanić Grad	frizer	21	
	industrijski mehaničar	18	

Prilog 8a. Popis tvrdnji i prikaz osnovnih deskriptivnih pokazatelja na razini pojedine tvrdnje skale predrasuda prema starijim osobama (glavno istraživanje, N = 1034).

	<i>M</i>	<i>SD</i>
1. Starije osobe dobro razumiju svijet oko sebe. /*	3.16	1.02
2. Starije osobe mogu biti korisne za društvo. /*	3.64	0.93
3. Starije osobe su naporne.	3.05	1.02
4. Da tražim privremeni posao, pristao/la bih na posao koji uključuje pomoć starijim osobama (npr. u nabavi namirnica ili čišćenju stana). /*	3.63	1.23
5. Starije osobe su zanimljive. /*	3.53	0.97
6. Ignorirao/la bih dio toga što starije osobe kažu.	2.59	1.03
7. Da imam neki problem, rado bih se posavjetovao/la sa starijom osobom. /*	3.57	1.06
8. Izbjegavam susrete sa starijim osobama.	2.01	1.00
9. Osjećam se ugodno u društvu starijih osoba. /*	3.25	0.92
10. Starije osobe se ne mogu brinuti o sebi.	2.60	0.99
11. Dosadno mi je u društvu starijih osoba.	2.73	1.02
12. Pomisao na to da ću ostarjeti stvara mi nelagodu.	2.89	1.38

Napomena: Oznaka /* nalazi se pored čestica koje je potrebno rekodirati.

Prilog 8b. Popis tvrdnji i prikaz osnovnih deskriptivnih pokazatelja na razini pojedine tvrdnje skale predrasuda prema pretilim osobama (glavno istraživanje, N = 1034).

	<i>M</i>	<i>SD</i>
1. Da netko preda mnom ismijava osobu prekomjerne težine, upozorio/la bih ga da to nije u redu. /*	3.80	1.06
2. Ljuti me kad se ružno priča o nekoj osobi samo zbog njene prekomjerne težine. /*	4.01	1.05
3. Osobe prekomjerne težine premalo brinu o sebi.	3.38	1.08
4. Pristao/la bih izaći na spoj s osobom prekomjerne težine. /*	2.78	1.18
5. Ne bih bio/la u ljubavnoj vezi s osobom prekomjerne težine.	2.86	1.26
6. Osobe prekomjerne težine mogu biti privlačne. /*	3.29	1.13
7. Osobe prekomjerne težine su mi simpatične. /*	3.62	0.96
8. Da sam vlasnik/ca trgovine, radije bih zaposlio/la osobu normalne težine nego osobu prekomjerne težine.	2.20	1.23
9. Osobe prekomjerne težine bi se trebale više truditi da smršave.	3.58	1.06
10. Da imam osobu prekomjerne težine u obitelji, nagovarao/la bih je da smršavi.	3.36	1.21
11. Prekomjerna težina je rezultat genetskih čimbenika, a ne izbora osobe. /*	2.88	0.98
12. Da se udebljam, osjećao/la bih krivnju.	3.39	1.30

Napomena: Oznaka /* nalazi se pored čestica koje je potrebno rekodirati.

Prilog 8c. Popis tvrdnji i prikaz osnovnih deskriptivnih pokazatelja na razini pojedine tvrdnje skale predrasuda prema psihički oboljelim osobama (glavno istraživanje, N = 1034).

	<i>M</i>	<i>SD</i>
1. Psihički oboljele osobe oboljele su jer nisu dovoljno snažne.	2.27	1.14
2. Psihički oboljele osobe mogu voditi sretan i ispunjen život. /*	3.54	1.04
3. Strah me psihički oboljelih osoba.	2.51	1.09
4. Psihički oboljele osobe imaju čudan pogled.	2.84	1.11
5. Izbjegavam kontakte sa psihički oboljelim osobama.	2.60	1.14
6. Psihički oboljele osobe mogu raditi odgovoran posao. /*	2.93	1.08
7. Mogu se zamisliti u ljubavnoj vezi sa psihički oboljelom osobom. /*	1.99	1.11
8. Rado bih se dodatno informirao/la o psihičkim oboljenjima. /*	3.40	1.27
9. Da sam vlasnik/ca neke tvrtke, nikad ne bih zaposlio/la psihički oboljelu osobu.	2.88	1.16
10. Ne bih bio/la opušten/a u društvu psihički oboljele osobe.	2.78	1.08
11. Da osoba s kojom sam u vezi psihički oboli, ostao/la bih s njom. /*	3.76	1.10
12. Rastužuje me što su psihički oboljele osobe u našem društvu izložene predrasudama. /*	4.03	0.94

Napomena: Oznaka /* nalazi se pored čestica koje je potrebno rekodirati.

Prilog 8d. Popis tvrdnji i prikaz osnovnih deskriptivnih pokazatelja na razini pojedine tvrdnje skale predrasuda prema ateistima (glavno istraživanje, N = 1034).

	<i>M</i>	<i>SD</i>
1. Vjernici su bolji ljudi od ateista.	2.15	1.30
2. Izbjegavam ljude koji se izjašnjavaju kao ateisti.	1.71	1.05
3. Mogu se zamisliti u ljubavnoj vezi s ateistom/ateistkinjom. /*	3.56	1.51
4. Nikad se ne bih vjenčao/la za ateista/ateistkinju.	2.29	1.45
5. Moguće je da na nekim izborima u budućnosti glasujem za osobu koja se izjašnjava kao ateist. /*	3.63	1.36
6. Ateisti su moralne osobe. /*	3.65	1.02
7. Da ja odlučujem o tome kome će se dodijeliti skrbništvo nad djetetom, prednost bih dao/la vjerniku, a ne ateistu.	2.55	1.36
8. Ateisti žele dobro Hrvatskoj. /*	3.30	0.97
9. Ateistima se može vjerovati jednako koliko i vjericima. /*	4.03	1.10
10. Životi vjernika imaju dublji smisao od života ateista.	2.72	1.37
11. Ne bih volio/voljela imati profesora/šefa koji je ateist.	1.91	1.16
12. Pristao/la bih biti kum/a na ne-crkvenom vjenčanju ateista i ateistkinje. /*	3.93	1.29

Napomena: Oznaka /* nalazi se pored čestica koje je potrebno rekodirati.

Prilog 8e. Popis tvrdnji i prikaz osnovnih deskriptivnih pokazatelja na razini pojedine tvrdnje skale predrasuda prema gej muškarcima (glavno istraživanje, $N = 1034$).

	<i>M</i>	<i>SD</i>
1. Gej muškarci posvećuju previše pažnje izgledu.	3.38	1.19
2. Gej muškarci nisu zaslužili da ih se vrijeđa na osnovu seksualne orijentacije./*	3.65	1.40
3. Da se nađem u društvu u kojem se pogrdno priča o gej muškarcima, stao/la bih im u obranu. /*	3.00	1.38
4. Gej muškarci su psihički zdrave osobe. /*	3.18	1.46
5. Da se nađem na istom tulumu s muškim homoseksualnim parom, otišao/la bih.	2.39	1.47
6. Rastužuje me što su gej muškarci u našem društvu izloženi predrasudama. /*	3.21	1.37
7. Potpisao/la bih peticiju ili referendum kojim se želi omogućiti povoljniji položaj gej osoba. /*	2.84	1.49
8. Muški homoseksualni parovi ne bi trebali posvajati djecu.	3.38	1.59
9. Ne bih volio/voljela imati gej muškarca za profesora/šefa.	2.67	1.57
10. Da saznam da je moj prijatelj gej, prestao/la bih se družiti s njim.	2.02	1.36
11. Osjećao/la bih se nelagodno u društvu gej muškarca.	2.46	1.49
12. Svejedno mi je koje su seksualne orijentacije moji prijatelji. /*	3.68	1.49

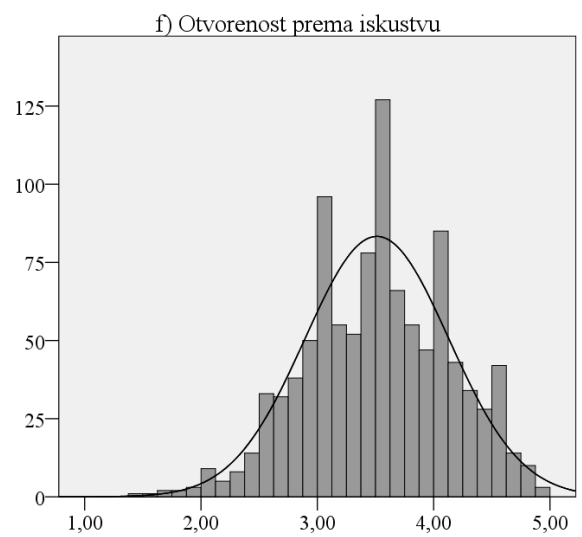
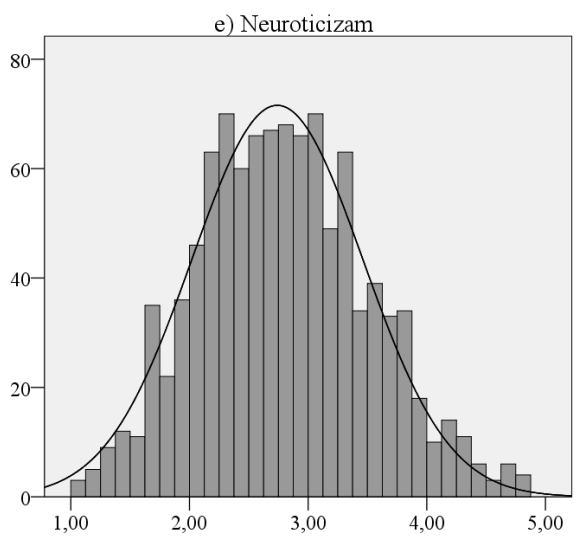
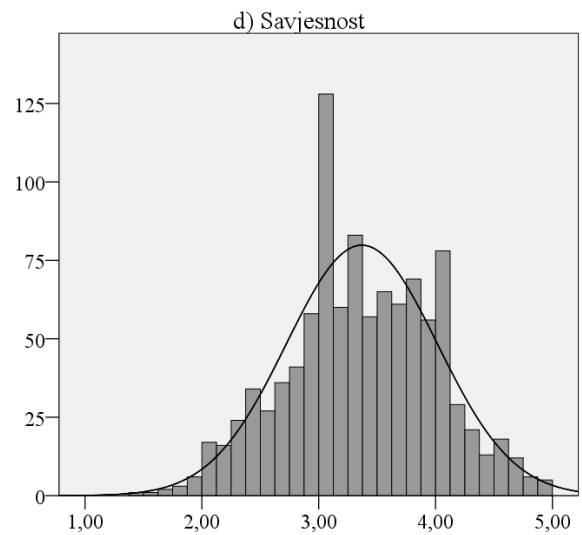
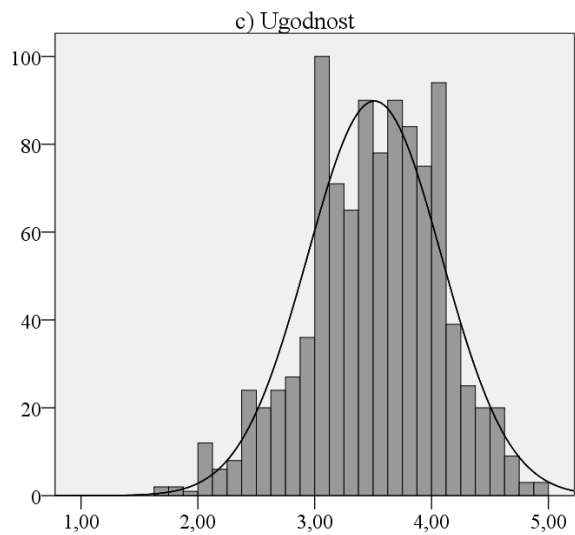
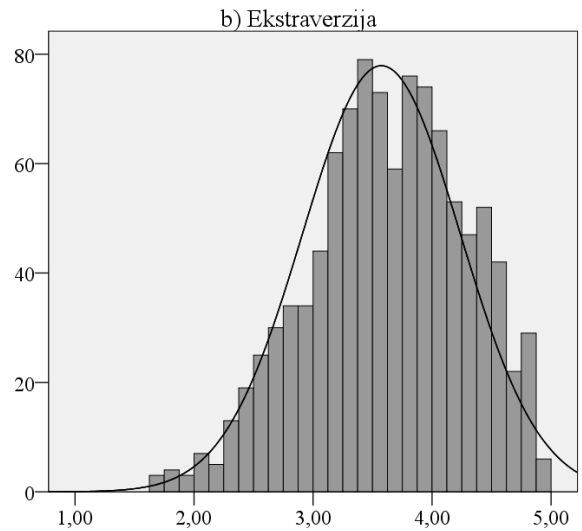
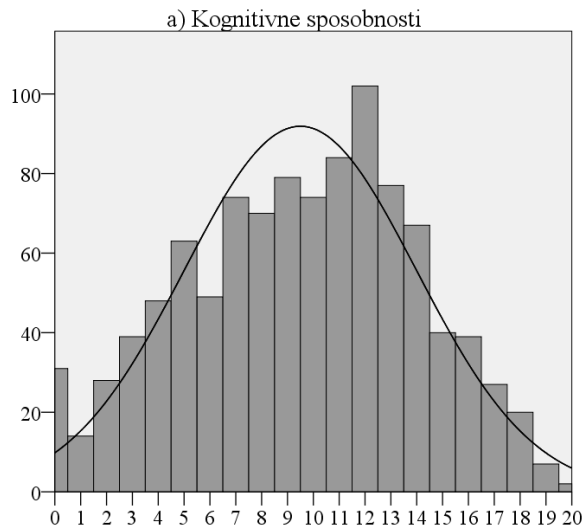
Napomena: Oznaka /* nalazi se pored čestica koje je potrebno rekodirati.

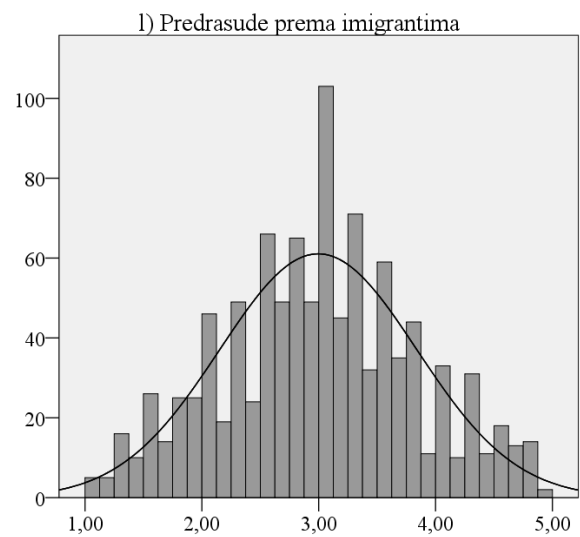
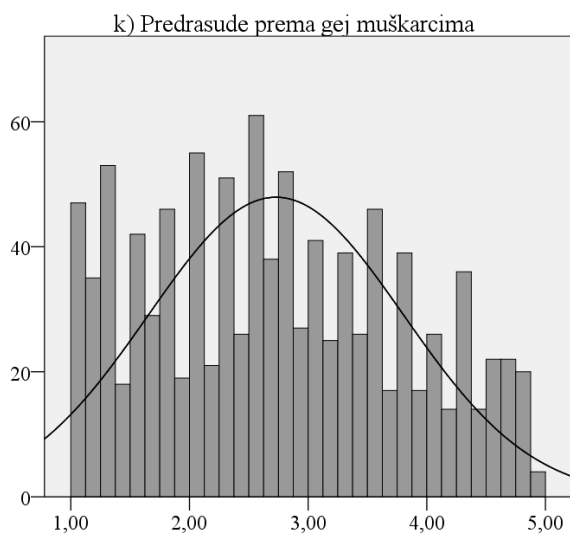
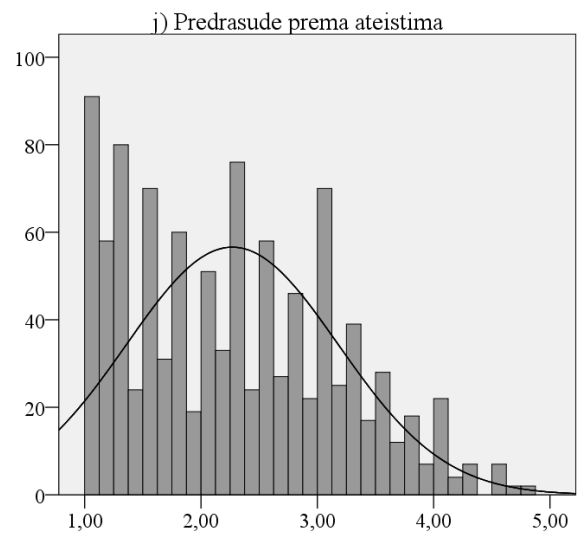
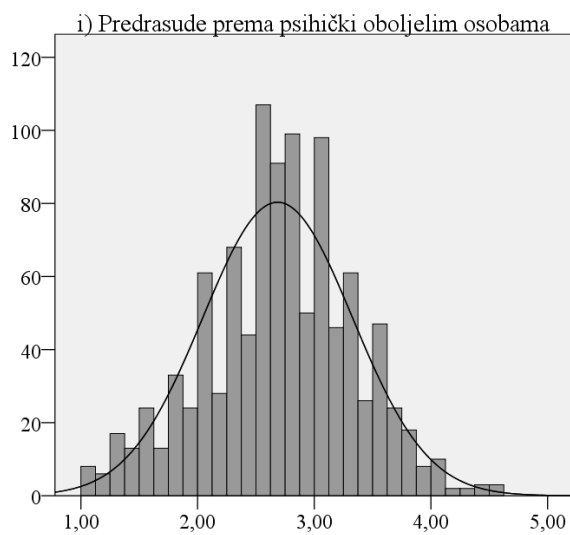
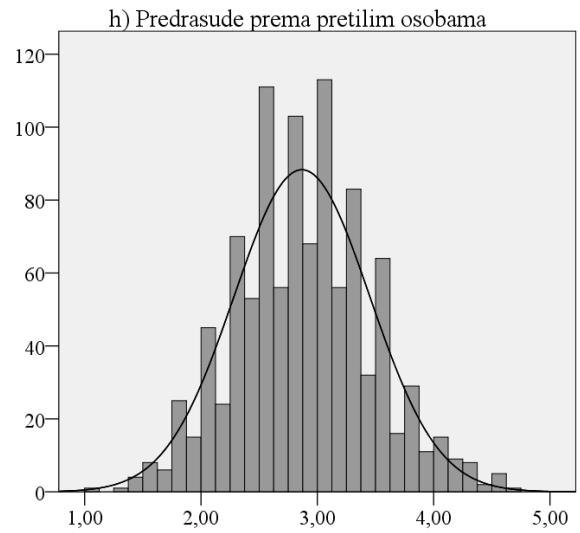
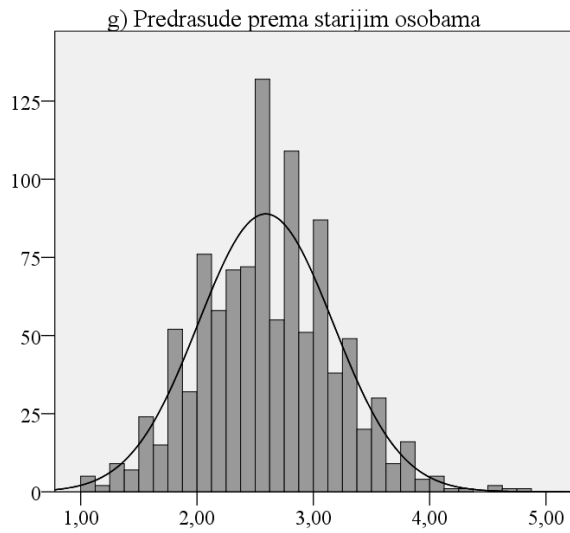
Prilog 8f. Popis tvrdnji i prikaz osnovnih deskriptivnih pokazatelja na razini pojedine tvrdnje skale predrasuda prema imigrantima (glavno istraživanje, $N = 1034$).

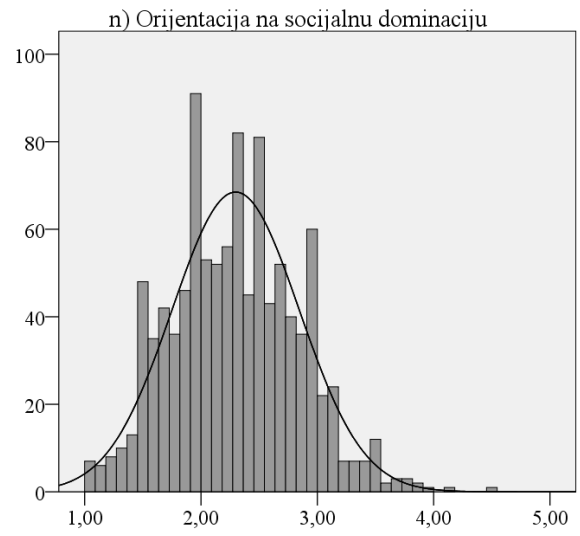
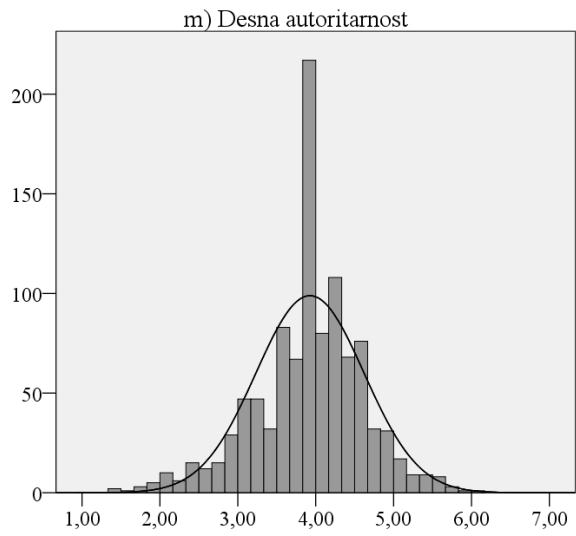
	<i>M</i>	<i>SD</i>
1. Trebalo bi spriječiti dolazak većeg broja imigranata u Hrvatsku.	3.77	1.20
2. Suosjećam s imigrantima zbog problema koje bi mogli doživjeti u Hrvatskoj./*	3.26	1.21
3. Rado bih se sprijateljio/la s imigrantom/icom. /*	2.99	1.25
4. Hrvati imaju puno toga zajedničkog s imigrantima. /*	2.54	1.11
5. Kad bih u budućnosti zapošljavao/la ljude u svoju tvrtku, prednost bih dao/la kandidatu iz Hrvatske pred imigrantom.	3.49	1.28
6. Kad bi se u moj kvart/naselje doselilo mnogo imigranata, razmišljao/la bih da odselim.	2.63	1.23
7. Kad bih imao/la priliku, pomogao/la bih imigrantu da se bolje snađe u Hrvatskoj. /*	3.46	1.10
8. Bojim se da će prisutnost imigranata dovesti do slabljenja zajedništva među hrvatskim narodom.	2.97	1.24
9. Ne volim dolaziti u kontakt s imigrantima.	2.90	1.28
10. Nakon useljenja u Hrvatsku, imigranti bi trebali napustiti svoje običaje.	2.67	1.30
11. Kad bih imao/la priliku, uživao/la bih u upoznavanju drugih kultura putem kontakta s imigrantima. /*	3.21	1.19
12. Naša zemlja može imati koristi od kulturne raznolikosti stanovništva. /*	3.02	1.20

Napomena: Oznaka /* nalazi se pored čestica koje je potrebno rekodirati.

Prilog 9. Grafički prikazi distribucija kompozitnih varijabli (glavno istraživanje, $N = 1034$).

Prilog 10. Aritmetičke sredine, standardne devijacije i rezultati testova rodnih razlika u izraženosti kompozitnih varijabli (glavno istraživanje, $N_{\text{ž}} = 561$, $N_{\text{M}} = 459$)^a.

		<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t (p)</i>
Kognitivne sposobnosti	Ž	9.40	4.36	-0.81 (.417)
	M	9.63	4.62	
Ekstraverzija	Ž	3.58	0.68	0.39 (.697)
	M	3.56	0.63	
Ugodnost	Ž	3.54	0.58	2.03 (.042)
	M	3.47	0.56	
Savjesnost	Ž	3.40	0.64	1.56 (.119)
	M	3.33	0.65	
Neuroticizam	Ž	2.90	0.72	8.26 (.000)
	M	2.54	0.68	
Otvorenost prema iskustvu	Ž	3.53	0.61	0.70 (.485)
	M	3.50	0.63	
Predrasude: starije osobe	Ž	2.50	0.59	-5.31 (.000)
	M	2.69	0.56	
Predrasude: pretile osobe	Ž	2.67	0.54	-12.67 (.000)
	M	3.10	0.55	
Predrasude: psihički oboljeli	Ž	2.59	0.67	-5.19 (.000)
	M	2.80	0.58	
Predrasude: ateisti	Ž	2.26	0.91	-0.49 (.622)
	M	2.29	0.92	
Predrasude: gej muškarci	Ž	2.35	0.93	-13.33 (.000)
	M	3.19	1.07	
Predrasude: imigranti	Ž	2.88	0.83	-5.02 (.000)
	M	3.14	0.84	
Desna autoritarnost	Ž	3.93	0.70	-0.01 (.996)
	M	3.93	0.69	
Orijentacija na socijalnu dominaciju	Ž	2.15	0.50	-9.57 (.000)
	M	2.47	0.56	

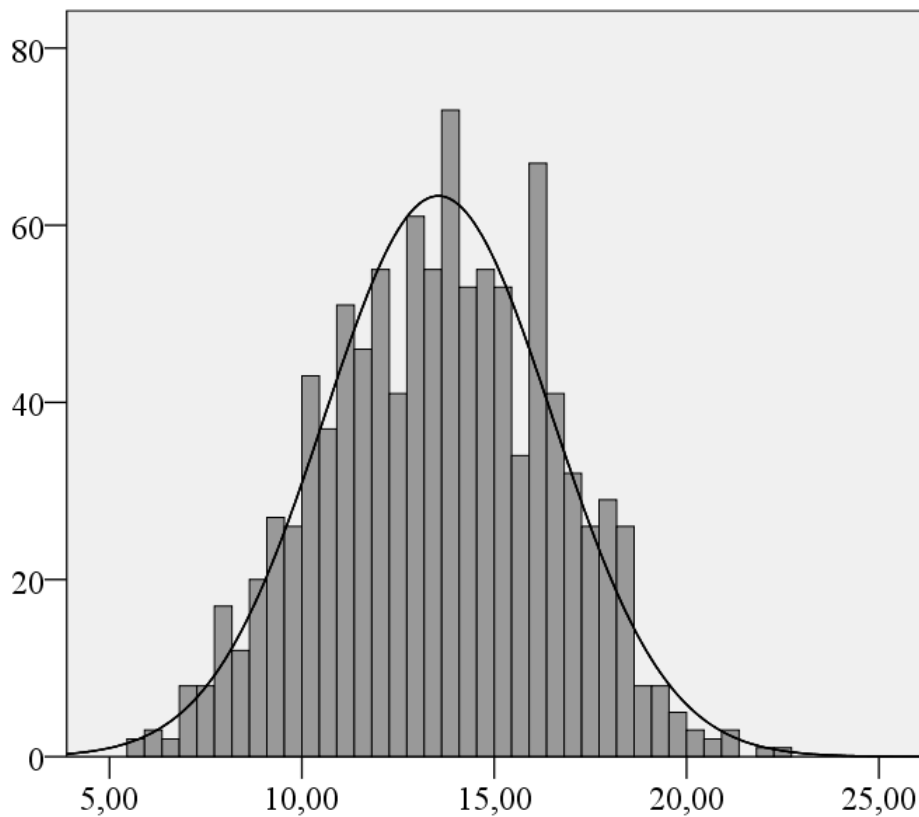
^a Ž - ženski spol; M - muški spol; 14 sudionika nije navelo spol

Prilog 11. Aritmetičke sredine, standardne devijacije i rezultati testova razlika u izraženosti kompozitnih varijabli s obzirom na tip školskog programa (glavno istraživanje, $N_{3\text{-god.}}=219$, $N_{4\text{ i }5\text{-god.}}=452$, $N_{\text{Gimn.}}=363$)^a.

		<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i> (<i>p</i>)	Post-hoc
Kognitivne sposobnosti	3-god.	4.44	2.91	398.95 (.000)	3-god. < 4 i 5-god. < Gimn.
	4 i 5-god.	9.46	3.42		
	Gimn.	12.59	3.57		
Ekstraverzija	3-god.	3.56	0.60	1.03 (.359)	-
	4 i 5-god.	3.61	0.68		
	Gimn.	3.54	0.68		
Ugodnost	3-god.	3.55	0.56	1.54 (.216)	-
	4 i 5-god.	3.53	0.56		
	Gimn.	3.47	0.59		
Savjesnost	3-god.	3.48	0.59	5.16 (.006)	3-god. > 4 i 5-god.
	4 i 5-god.	3.31	0.64		
	Gimn.	3.37	0.68		
Neuroticizam	3-god.	2.74	0.65	2.88 (.056)	-
	4 i 5-god.	2.69	0.71		
	Gimn.	2.81	0.76		
Otvorenost prema iskustvu	3-god.	3.37	0.54	9.08 (.000)	3-god. < 4 i 5-god. 3-god. < Gimn.
	4 i 5-god.	3.51	0.62		
	Gimn.	3.59	0.65		
Predrasude: starije osobe	3-god.	2.55	0.63	1.49 (.225)	-
	4 i 5-god.	2.62	0.55		
	Gimn.	2.57	0.58		
Predrasude: pretile osobe	3-god.	2.86	0.61	0.03 (.967)	-
	4 i 5-god.	2.86	0.58		
	Gimn.	2.87	0.58		
Predrasude: psihički oboljeli	3-god.	2.84	0.55	9.91 (.000)	3-god. > 4 i 5-god. 3-god. > Gimn.
	4 i 5-god.	2.68	0.65		
	Gimn.	2.60	0.67		
Predrasude: ateisti	3-god.	2.83	0.87	66.78 (.000)	3-god. > 4 i 5-god. > Gimn.
	4 i 5-god.	2.23	0.86		
	Gimn.	1.98	0.85		
Predrasude: gej muškarci	3-god.	3.27	0.97	52.87 (.000)	3-god. > 4 i 5-god. > Gimn.
	4 i 5-god.	2.75	1.05		
	Gimn.	2.37	1.03		
Predrasude: imigranti	3-god.	3.25	0.74	23.82 (.000)	3-god. > 4 i 5-god. > Gimn.
	4 i 5-god.	3.05	0.84		
	Gimn.	2.78	0.86		
Desna autoritarnost	3-god.	4.09	0.48	18.70 (.000)	3-god. > Gimn. 4 i 5-god. > Gimn.
	4 i 5-god.	3.98	0.65		
	Gimn.	3.76	0.82		
Orijentacija na socijalnu dominaciju	3-god.	2.55	0.49	38.51 (.000)	3-god. > 4 i 5-god. > Gimn.
	4 i 5-god.	2.29	0.48		
	Gimn.	2.16	0.61		

^a3-god. - trogodišnji strukovni programi, 4 i 5-god. - četverogodišnji i petogodišnji strukovni programi, Gimn. - gimnazijski programi

Prilog 12. Grafički prikaz distribucije mjere generaliziranih predrasuda tj. linearne aditivne kombinacije ukupnih rezultata na skalama predrasuda prema pretilima, psihički oboljelima, ateistima, gej muškarcima i imigrantima (glavno istraživanje, $N = 1034$).

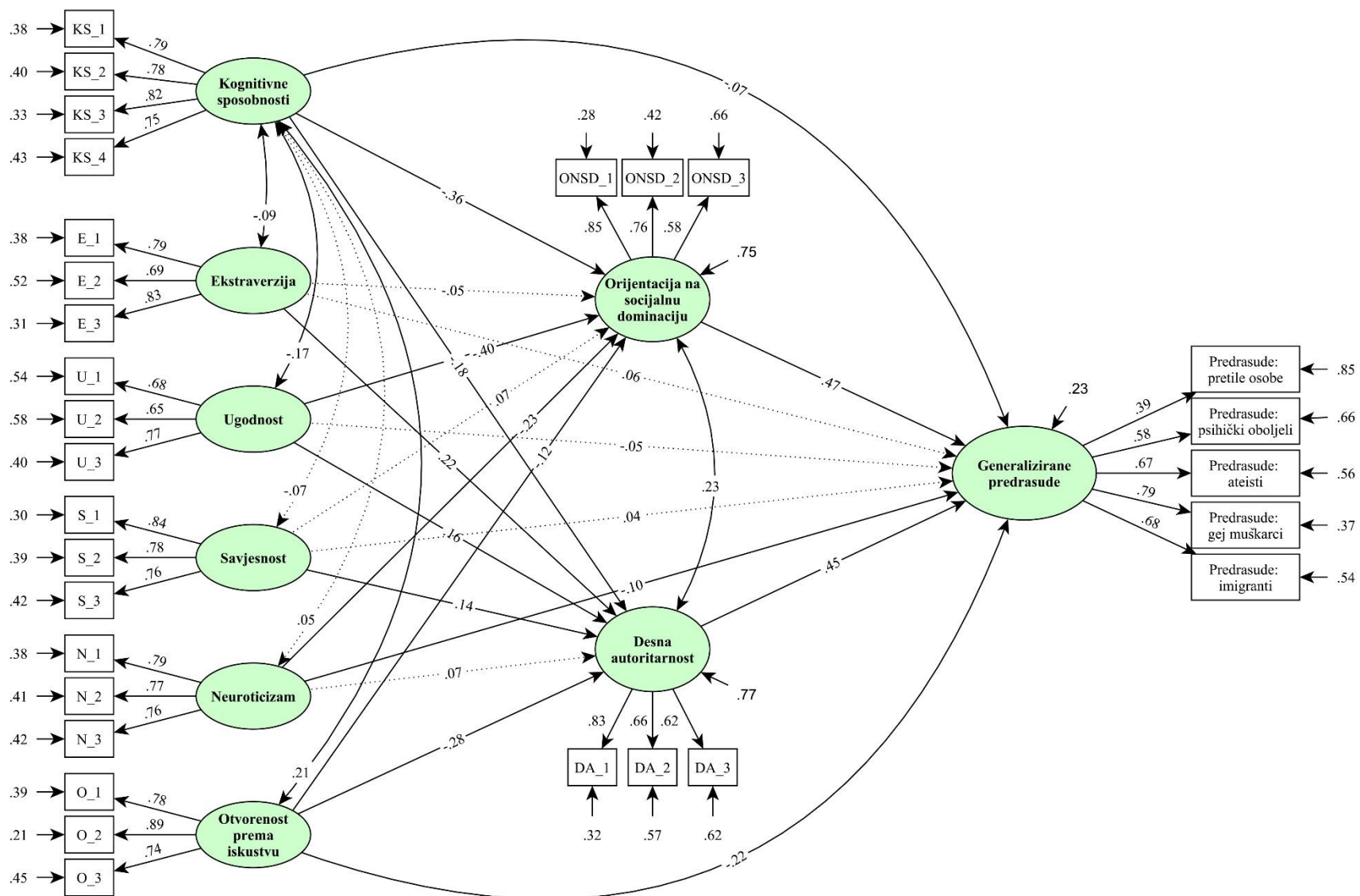

Prilog 13. Parcijalne korelacije generaliziranih predrasuda s varijablama kognitivnih sposobnosti, osobina ličnosti, desne autoritarnosti i orijentacije na socijalnu dominaciju, uz kontrolu efekta spola i tipa školskog programa (glavno istraživanje, $N = 1034$).

	Generalizirane predrasude
Kognitivne sposobnosti	-.21**
Ekstraverzija	.14**
Ugodnost	-.05
Savjesnost	.08**
Neuroticizam	-.08**
Otvorenost prema iskustvu	-.36**
Desna autoritarnost	.48**
Orijentacija na socijalnu dominaciju	.47**

** $p < .01$

Prilog 14. Inicijalni strukturalni model odnosa dispozicijskih i ideoloških varijabli pri predikciji generaliziranih predrasuda (glavno istraživanje, $N = 1034$).

Prilog 15. Neusmjerene veze među latentnim varijablama osobina ličnosti izračunate uz pomoć metodologije strukturalnog modeliranja. Parametri su procijenjeni *ML* metodom, standardizirani (glavno istraživanje, $N = 1034$).

	1.	2.	3.	4.	5.
1. Ekstraverzija	-				
2. Ugodnost	.11**	-			
3. Savjesnost	.32**	.33**	-		
4. Neuroticizam	-.33**	-.40**	-.29**	-	
5. Otvorenost prema iskustvu	.12**	.08*	.20**	.00 ^a	-

** $p < .01$, * $p < .05$

^a - Parametar je fiksiran na vrijednost 0

9. ŽIVOTOPIS

Jelena Matić rođena je 1986. godine u Splitu. Preddiplomski studij psihologije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu upisala je 2005. godine. Od 2008. godine na istoj je instituciji pohađala diplomski studij tijekom kojeg je, u okviru programa bilateralne razmjene Sveučilišta u Zagrebu, jedan semestar provela na Sveučilištu Murdoch (Perth, Australija). Naslov magistre psihologije stekla je 2011. godine, a poslijediplomski doktorski studij psihologije upisala u akademskoj godini 2012./2013.

Od 2012. godine zaposlena je kao znanstvena novakinja u Centru za istraživanje i razvoj obrazovanja Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu. Surađivala je na više interdisciplinarnih znanstveno-istraživačkih projekata u području obrazovanja, primarno se baveći temama učeničkih kompetencija, inkluzivnog obrazovanja i obrazovnih aspiracija.

Dosad je u koautorstvu objavila šest izvornih znanstvenih članaka, jedan pregledni članak, tri poglavlja u knjigama i jedan stručni priručnik, te je sudjelovala s petnaestak izlaganja na domaćim i međunarodnim znanstvenim konferencijama.

U akademskoj godini 2013./2014. održavala je dio seminara iz kolegija *Psihologija obrazovanja: motivacijsko-socijalni procesi* na diplomskom studiju psihologije Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Od 2015. godine do danas sudjeluje u izvođenju nastave na seminarima iz kolegija *Uvod u psihologiju* i *Socijalna psihologija* na preddiplomskom studiju socijalnog rada pri Pravnom fakultetu u Zagrebu.

Dodatno se osposobljavala u provedbi meta-analize te upotrebi programskog jezika i softvera za statističku obradu „R“ na Sveučilištu u Zagrebu te je završila edukaciju iz višerazinskog modeliranja na Sveučilištu Cambridge. Dosad je sudjelovala u radu programsko-organizacijskih odbora dviju domaćih i jedne međunarodne konferencije iz područja obrazovnih znanosti te je recenzirala radove za dva domaća i jedan inozemni znanstveni časopis. Članica je Hrvatske psihološke komore i Hrvatskog udruženja za obrazovna istraživanja.

10. POPIS OBJAVLJENIH RADOVA

- Domazet, M., Baranović, B. i Matić, J. (2013). Mathematics competence and international mathematics testing: Croatian starting point. *Sociologija i prostor*, 51 (1), 109-131.
- Marušić, I. i Matić, J. (2017). The role of personality, self-concept and defensive motivation in predicting maths anxiety. U K. A. Moore i P. Buchwald (ur.), *Stress and Anxiety: Coping and Resilience* (str. 95-103). Berlin: Logos Verlag Berlin GmbH.
- Matić, J. i Bratko, D. (2015). Osobnost brenda destinacije i predviđanje ponašajnih namjera turista: primjer grada Splita. *Sociologija i prostor*, 53 (3), 213-231.
- Matić, J., Löw, A. i Bratko, D. (2018). Personality and ideological bases of anti-immigrant prejudice among Croatian youth. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Rana online objava. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2018.1444470>
- Matić, J. i Marušić, I. (2016). Razlike u samopoimanju i korištenju strategija učenja među učenicima različitog školskog uspjeha. *Napredak: časopis za pedagoški teoriju i praksu*, 157 (3), 283-299.
- Matić, J., Marušić, I. i Baranović, B. (2015). Determinants of students' mathematics self-concept: Analysis of gender universalities and specificities/Determinante matematičkog samopoimanja: Analiza rodni univerzalnosti i specifičnosti. *Croatian Journal of Education/Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 17 (4), 1103-1129.
- Pećnik, N., Matić, J. i Tokić Milaković, A. (2016). Fulfillment of the child's participation rights in the family and the child's psychosocial adjustment: children's and parents' views. *Revija za socijalnu politiku*, 23 (3), 399-421.
- Puzić, S. i Matić, J. (2015). Interkulturalna dimenzija školskog kurikulumu. U B. Baranović (ur.), *Školski kurikulum: teorijski i praktični aspekti* (str. 87-114). Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Sircova, A., van de Vijver, F. J. R., Osin, E., Milfont, T. L., Fieulaine, N., Kislali-Erginbilgic, A., ... Matić, J., ... Boyd, J. N. (2014). A global look at time: A 24-country study of the equivalence of the Zimbardo Time Perspective Inventory. *SAGE Open*, 4 (1), 1-12.
- Sircova, A., van de Vijver, F. J. R., Osin, E., Milfont, T. L., Fieulaine, N., Kislali-Erginbilgic, A., ... Matić, J., ... Boyd, J. N. (2015). Time perspective profiles of cultures. U M. Stolarski, N. Fieulaine i W. van Beek (ur.), *Time Perspective Theory; Review, Research and Application: Essays in Honor of Philip G. Zimbardo* (str. 169-187). Cham: Springer International Publishing.
- Vizek Vidović, V., Brajdić Vuković, M. i Matić, J. (2014). *IDIZ-ov priručnik za mentoriranje mladih istraživača*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.